

baltasar gracián

849



baltasar gracián
criticonul, III

«În *Criticonul* său, Baltasar Gracián oferă literaturii universale prima „comedie umană”, de dimensiuni epike, montată pe o scenă alegorică reprezentând lumea însăși, participantă activă, plină de culoare și sarcasm, la desfășurarea exemplarului itinerar al vieții omenești. Infernul și paradisul sînt aici, în imanența încleștărilor dintre oameni, în războiul dintre virtuți și vicii, în dorința de cunoaștere și desăvîrșire de sine, în pierderea sau în cîștigarea calității de om. Pelerinii vieții se formează într-o neslăbită confruntare cu forțele maligne care-i înstrăinează de adevărata lor esență și chemare, forțe ascunse sub o infinitate de scilipiri ispititoare sau de osteneți descurajante. De aceea, preocuparea lor de căpetenie e scuturarea vălurilor de iluzii, dezamăgirea ca virtute activă, în îndelungatul și anevoiosul proces de autodefinire, sub raza descifratoare a inteligenței.»

baltasar gracián



SORIN MĂRCULESCU



Vol. I-III, lei 15

editura minerva

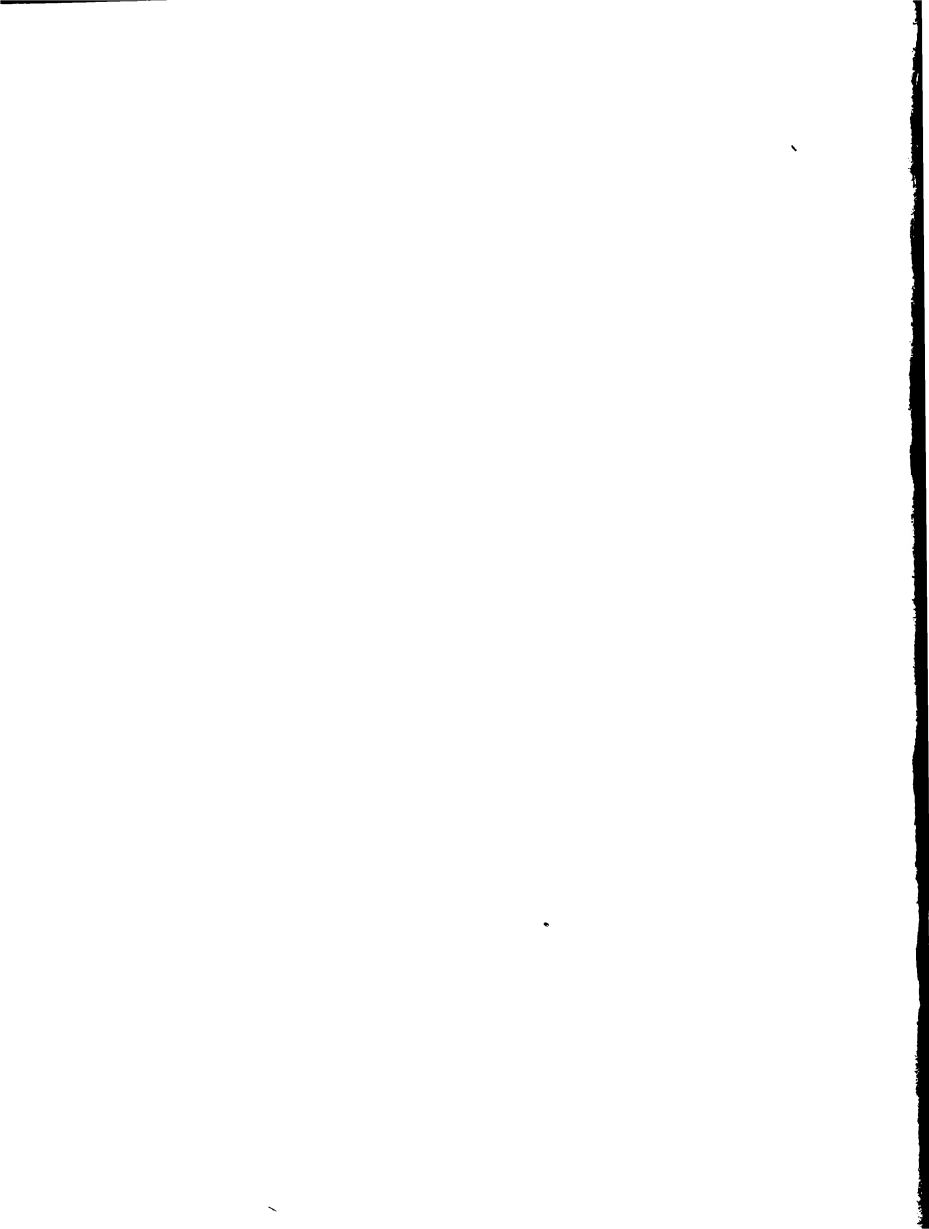
Ilustrația copertei : gravură din *Emblemata* (ed. din 1591)
de Andrea Alciati

baltasar gracián

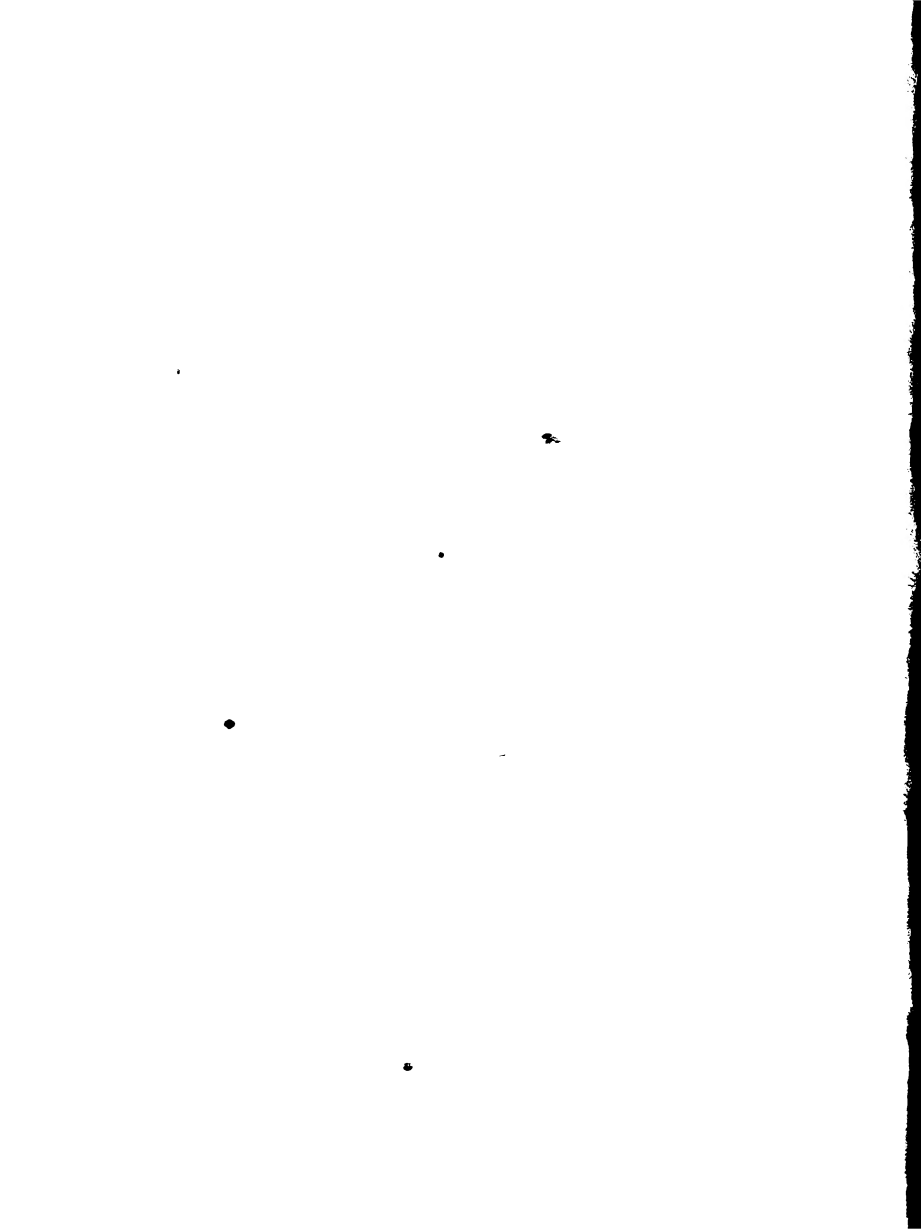
criticonul, III

TRADUCERE ȘI NOTE DE SORIN MĂRCULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1975
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI



CRITICONUL
PARTEA A TREIA
ÎN IARNA BĂTRÎNEȚII



LUI DON LORENZO FRANCÉS DE URRITIGOYTI

Preavrednic decan al sfintei biserici din Sigüenza

Această a treia parte a discursului despre viața omenească, în care se face portretul bătrâneții, cui oare i-aș putea-o închina mai potrivit decât unui domn bătrîn, atît de grav, de priceput și de înțelept? Și, departe de a fi nelalocul ei, dedicația aceasta se mîndrește că este ofrandă precugetată. E multă vreme de cînd domnia-ta ai început să dobîndești înzestrări mature. Anotimpurile obișnuiesc a se strica și-a intra unele sub jurisdicția celorlalte: toamna se schimbă în iarnă, iar primăvara uzurpă un răs-timp din vară. Astfel, la unii, bătrînețea se grăbește și ocupă o bună parte din vîrsta bărbătească, iar aceasta din junețe.

Cea din urmă Critică a mea descrie o bătrînețe coaptă și scutită de decrepitudine, copiată după însăși vîrsta desăvîrșită a domniei-tale. Ea e prototipul unor înzestrări pline de autoritate, bine cunoscute, nu îndestul prețuite. Dar nefiind sigur că pana mea ar putea da la iveală portretul împlinit al numeroaselor fețe arătate de eroicele talente pe care natura binevoitoare și dibăcia sîrguincioasă, luîndu-se la întrecere, le-au teaurizat, m-am hotărît să mă folosesc de născocirea acelu pictor ingenios¹ care,

¹ Izvorul acestei reprezentări figurative este, după Romera-Navarro, *El Criticón*, III, 2, Vincenzo Carducci — în spaniolă Carducho sau Carduchi —, *Diálogos de la pintura* (Dialoguri despre

avînd a face portretul unei frumuseți în toate privințele desăvîrșită și văzînd că nici cele mai vajnice strădanii ale penelului său nu izbutesc s-o zugrăvească la un loc din toate cele patru unghiuri (căci dacă o picta dintr-o parte se pierdeau perfecțiunile celorlalte), nascoci o metodă ce făcea cu puțință exprimarea ei deplină. Pictă, așadar, fața cu îndrăzneala cuvenită, iar în spate închipui o fîntînă limpede în ale cărei răsfringeri cristaline se zărea partea opusă în toată noblețea-i grațioasă ; așază într-o latură o mare și luminoasă oglindă, în ale cărei ape se tilcuia profilul din dreapta, iar de cealaltă latură, o platoșă strălucitoare în care se înfățișa cel de pe mîna stîngă. Și mulțumită acestei invenții atît de frumoase, reuși să ofere vederii toată acea izbitoare însumare de frumuseți. Căci uneori măreția obiectului obișnuiește să zorească îndrăzneala conceptului.

Așa și eu, pentru a nu pierde perfecțiuni, pentru a nu compromite înzestrări, și încă atîtea cîte admir la domnia-ta (unele proprii, altele dobîndite, dar nici unele uzurpate), după ce am redat virtutea, înțelepciunea, erudiția, inteligența, calmul, mărini-mia, firea vrednică de aplauze, noblețea, strălucirea ce se vădesc și nu se prefac în domnia-ta, voiesc a te confrunta cu o fîntînă nu închipuită, ci adevărată, a luminaților domniei-tale părinți, domnul Martîn Francés, podoabă a casei sale, splendoare a Imperialei Cetăți a Zaragozei prin virtutea, generozitatea, cumințenia și capacitatea sa, căci la el totul a fost măreț, și a unei mame, pildă între creștinele și nobilele matroane, a cărei bunătate s-a făcut bine cunoscută prin rodul dat de ea în atîția și atît de vestiți feciori, încît a putut spune cu și mai multă îndreptățire decît

pictură, Madrid, 1633), pe care-l laudă în *Agudeza*, XLVII. Se pare însă că adevărata sursă e Vasari, *Viețile...*, în introducere și în capitolul despre Giorgione ; vezi Xavier de Salas („El Giorgione en Gracián“, *Homenaje a Menéndez Pidal*), apud A. del Hoyo, ed. cit., p. 830.

cealaltă romană : „Podoabele, giuvaerurile și gătelile mele sînt feciorii mei”¹.

Voi așeza apoi de partea dreaptă nu doar o singură oglindă, ci patru, a patru frați, închinați cu toții lui Dumnezeu în cele mai ilustre biserici catedrale din Spania : ilustrisimul seînor don Diego Francés, episcop de Barbastro, oglindă a preailuștrilor prelați prin sfințenia vieții sale, prin neslăbirea zelului, prin erudiția scrierilor tipărite și prin milostenia numeroaselor sale pomeni. Fie al doilea domnul arhipresbiter de Valpuesta, de la sfința biserică din Burgos, oglindă așijderi de canonici, fie de la catedrală, fie din amvon, fie din scaun, slujind cu pilduitoare punctualitate serviciul divin, fără a-și cruța nici o zi, deși suferințele nu-i îngăduiau nici un ceas de alinare ; al treilea (care ar putea fi primul) este domnul arhidiacon de Zaragoza, marele binefăcător al tuturor : al nobililor, cu sfaturi ; al săracilor, cu pomeni și ajutorări în calitate de superior al Spitalului Obștesc ; al clericilor cu pilde ; al învățaților, cu cărți date la lumină de sub teascurile tiparnițelor, cu bisericile somptuoase pe care le-a ridicat pentru ei, cu capelele pe care le-a ilustrat și fondat, născut fiind, așadar, pentru binele obștesc și venerabil fiind întru totul ; fie apoi coroană duhovnicească preacuviosul părinte Fray Tomás Francés, torță strălucitoare a religiei serafice, răspîndind raze fie din marea-i credință în amvoane (la care stau mărturie două păsimesi, cînd a predicat la Spitalul Regal din Zaragoza, scenă a celor mai de seamă talente), fie din multa-i știință teologică, în atîția ani de profesorat, fie din erudiția sa în cărțile pe care le-a încredințat tiparului, fie din înțelepciunea-i, în slujbele și rangurile bisericesti pe care le-a dobîndit, și ca secretar pe lingă doi Generali ai ordinului său, îndoită dovadă a multelor lui merite.

De cealaltă parte, voi așeza o platoșă alcătuită din trei frați de mir, nobili cavaleri : don Martín, don Marcial și don Pablo, care au știut și ei să îngemăneze noblețea cu viața creștină. Sînt

¹ E vorba de Doña Petronila de Lerma y Sala, comparată cu Cornelia, mama Gracchilor ; vorbele acesteia sînt relatate de Valerius Maximus, op. cit., IV, 4.

vrednice de văzut și personajele din planul mai îndepărtat, nepoți canonici și cavaleri mireni. Dar ceea ce nu conținesc a proslăvi este că toți, prin viața lor creștină și cavaleriească, au fost eroii cei mai vrednici de aplauze ai patriei și ai veacului lor.

Cu aceasta, portretul blazoanelor și al înzestrărilor își vede încununarea, toate întâlnindu-se, ca în centrul lor dintii, în persoana domniei-tale, cerul să te aștepte și să te îmbogățească.

Cel mai afectuos prețuitor al domniei-tale,

LORENZO GRACIÁN

CITITORULUI

Pe marii oameni nimic nu-i mulțumește decît multul, din care pricină nu-mi doresc cititori mari ; îl poftesc numai la ceea ce e bun și plăcut și-i înfățișez acest tratat despre senectute cu titlu de noutate aparte. Nu te osindește nimeni că nu faci un anumit lucru, ci că l-ai făcut prost. Mărturisesc că ar fi fost mai nimerit din parte-mi să nu mă fi apucat de acest op, dar nicidecum să nu-l fi dus la bun sfîrșit. Pecetluiască-le, așadar, această a treia parte pe celelalte.

Multe pete vei găsi dacă vei ține să dai de ele : strînge-le pe toate într-una singură. Pentru îndreptarea ei, îți las marginile libere, eu unul obișnuind a spune că menirea lor este ca învățatul cititor să le umple cu ceea ce a uitat sau n-a știut autorul, îndreptînd el ceea ce a greșit acesta din urmă. Pentru un singur lucru aș dori să-mi acorzi prețuirea, și anume pentru faptul că, în lucrarea de față, m-am străduit să respect magistralul precept al lui Horățiu din nemuritoarea lui artă a oricărei cuvîntări ¹, care sună ast-

¹ *Arta poetică.*

fel : Denique sit quodvis, simplex dumtaxat et unum¹.
Orice funcție a discursului și a invenției, fie ea epică sau comică sau oratorică, după plac, cată să fie una, să facă un singur trup, nu lucruri de sine stătătoare, să fie deci unitară, alcătuind un tot desăvârșit.

Mi-am dat de asemenea silința în această a treia parte să mă feresc de hopul obișnuit al celor mai mulți autori, ale căror prime părți sînt de obicei bune, cele secunde începînd să se clatine, iar terțele decăzînd cu totul. Gîndul meu a fost dimpotrivă, nu știu dacă mi-l voi fi împlinit : anume ca a doua parte să fie mai puțin neizbutită decît prima, iar a treia decît a doua.

Un mare cititor a spus despre o operă mare că nu-i găsește decît un singur cusur, și anume că nu e destul de scurtă pentru a putea fi învățată pe de rost sau destul de lungă încît să n-o mai isprăvești niciodată de citit. Dacă această ultimă năzuință nu mi-e îngăduită pe temeiul calității eminente, fie-mi măcar pe temeiul plictisului și al prolixității. Îți ofer alte opuri mai scurte și chiar dacă nu ceea ce le dăruia admiratorilor săi eruditul umanist și vestitul jurist Tiraquellus², măcar ceea ce spunea el despre cîrticica de fiecare an tot îmi va aduce mulțumire. Vale.

¹ Ibidem, v. 23 : „Simplă să fie lucrarea, avînd mai întîi unitate (trad. de I. Marinescu).

² André Tiraqueau (1480—1558), jurisconsult francez de-o mare erudiție, numit de Rabelais, în *Pantagruel*, „bunul, doctul și echitabilul Tiraqueau“. Fecunditatea sa a fost însă exagerată de admiratori, care au ajuns să-i atribuie treizeci de cărți și treizeci de fii, ceea ce ar fi revenit, după cum crede și Gracián, cam la cîte o carte și cîte un copil pe an. În realitate, a dat paisprezece cărți (*Opera omnia*, 1574) și-a avut cincisprezece copii.

CRITICA I

Răsplățile și plățile Vejeciei

Nu este greșeală fără făptaș, nici nerozie fără naș, cea mai mare avîndu-și-l pe cel mai împătimit. Cîte capete, atîtea capricii, căci nu le mai numesc sentințe. Preasubtilii ponegreau grijulia natură (făcîndu-se cu de la sine putere procuratori ai neamului omenesc), din pricină că la începutul vieții pusese copilăria :

— Cea mai nefolositoare — ziceau — și cea mai puțin binevenită din cele patru vîrste ale ei, căci, deși începi să trăiești sub zodia plăcerii și-a înlesnirii, o faci însă nespus de prosteste. Iar dacă orice ignoranță e primejdioasă, cu cît mai mult la început ! Frumos chip de-a pune piciorul într-o lume, labirint obștesc, făurit din răutăți și minciuni, unde nici o sută de prudențe nu sînt de ajuns. Ah, de ce nu s-a întocmit cum trebuie ! Ne putem socoti înșelați, găsească-se dar îndreptarea.

Nemulțumirea omenească ajunsese iute la supremul consistoriu, căci urechile regilor multe aud. Li se porunci să se înfățișeze înaintea suveranului său respect și se zice că le ascultă cu multă bunăvoință plîngerea, îngăduindu-le să-și aleagă ei înșiși vîrsta ce li s-ar părea lor mai potrivită a sta la începutul viețuirii, cu condiția ca aceasta

să sfirșească neapărat cu cea potrivnică : așa încît dacă începe cu vesela primăvară a copilăriei, zațul are să fie trista iarnă a senectuții ; sau în toamna vîrstei bărbătești ar avea să iasă din anotimpul opus ; iar dacă ar începe cu anotimpul copt, ar da în necumpătata vară a tinereții. Le dădu răgaz să cugete și să se sfătuiască între ei, urmînd ca după ce vor ajunge la o înțelegere, să se întoarcă la el cu hotărîrea, care pe loc are să fie pusă în fapt. Dar se stîrni de aici un vîlmășag de păreri, un Babel de opinii, ivindu-li-se o sută de mii de neajunsuri de pretutindeni. Unii propuneau ca viața să înceapă cu tinerețea, căci dintre două rele, mai bine e să fii nebun decît tont.

— Curată prostie ! — le-o întorceau alții. Asta n-ar însemna să pășim în viață, ci în prăpastie ; n-am da început viețuirii, ci ruinării sale, dacă am intra nu pe poarta virtuții, ci pe cea a viciului, iar acestea o dată înstăpînite în donjoanele sufletului, cine ar mai izbuti să le alunge după aceea ? Luați seama că pruncul e un răsad gîngaș, pe care, dacă se-apleacă spre stînga, lesne îl readuci spre dreapta ; dar un tînăr neînfrînat și desfrînat nu primește sfaturi, nu rabdă îndrumări, calcă totul în picioare și totdeauna alături cu drumul. Ascultați-ne pe noi, dintre două rele, mai primejdioasă e nebunia decît ignoranța.

Asupra bătrîneții bolnăvicioase nu fu nevoie să se certe mult timp, deși se găsiră unii care o propuseră, doar ca să nu rămînă piatră peste piatră și să se schimbe tot.

— Eh ! — ziseră cei mai puțin proști —, asta nu e vîrstă, ci urgie, mai potrivită să încheie viața decît s-o înceapă, iar multele ei betesuguri înlesnesc moartea și ne-o fac mai ușor de suferit. Patimile zac adormite, pe cînd dezamăgirea e cea mai trează ; roada cade cînd e coaptă sau chiar trecută.

Cel care ajunsese cel mai departe fu partidul vîrstei bărbătești.

— Așa mai zicem și noi început — chibzuiau pedanții —, și încă măreț, amiaza rațiunii, scaldată în atotlumina

discernămîntului ! Folos fără pereche să intri în plin soare în labirintul nedeslușit al vieții. Ea e regina vîrstelor și tot ce are viața mai bun. Cu ea a început cel dintîi dintre oameni, așa l-a adus pe lume supremul Făcător, desăvîrșit, împlinit, întreg și drept din prima clipă. Gata, destul cu cearta, ceară-i-se divinului Autor această excelare !

— Stați un pic — le spuse un înțelept. Cine-a mai pomenit vreodată să începi cu ce-i mai greu ? Așa ceva nici arta nu ne învață, nici natura nu practică, ci dimpotrivă, amîndouă, în toate lucrările lor, purced urcînd de la ușor la greu, de la puțin la mult, pînă ce ajung la ceea ce este întru totul desăvîrșit. Oare cine și-a început vreodată urcușul cu cea mai pieptișă coastă ? Nici n-ar începe bine să trăiască omul, că s-ar și pomeni copleșit de griji, înăbușit de îndatoriri, săvîrșit înainte de-a fi desăvîrșit, prins în lupta de a deveni persoană, lucrul cel mai greu din viață. Și dacă betșugurile de bătrîn nu sînt nimerite pentru început, cu atît mai puțin vor fi corvezile bărbatului. Cine va mai dori viața odată ce o știe și cine va mai pune piciorul în lume odată ce-o cunoaște ? O, lăsați-l pe om să trăiască și doar pentru sine cîtva timp, căci a lui e întreaga copilărie și jumătate din tinerețe, și nu are zile mai mici în toată curgerea anilor săi.

Disputa a fost astfel atît de înverșunată, încît încă dăinuiește și va dăinui, fără a se fi putut ajunge la o înțelegere și fără ca oamenii să se fi întors cu răspunsul la Făcătorul suveran, care stăruie și azi ca omul să-și înceapă viețuirea cu copilăria neștiutoare și să și-o termine cu înțeleapta bătrînețe.

Cei doi pelerini ai lumii, drumetii ai vieții, se și aflau la poalele Alpilor cărunți, Andrenio începu să se dumirească încărunțind, pe cînd Critilo ajunsese la sfîrșitul de lebădă. Ținutul era atît de aspru și de mohorit, încît, după ce intrară într-însul, tuturor le îngheță sîngele în vine.

— Aici — zise Andrenio —, se pare că sînt mai degrabă păsurile morții decît pasurile vieții.

Și era vrednic de observat că aceia care trecuseră Pirinei asudînd, trăceau acuma Alpii tușind ; căci pe cît asuzi la tinerețe, pe-atîta tusești la bătrînețe. Vedeau unele capete albind, pe cînd altele erau de tot pleșuve, iar dinții le cădeau de colți. Firișoarele pîraielor nu curgeau clocotitoare, deoarece marele frig le poprea risul și clocotul zarvei. Așa încît totul era înghețat și ca și mort. Plantele apăreau dezgolate de primele lor nebunii și verzișuri tinere și despuiate de frunzișul lor arătos : iar dacă le mai rămăseseră cîteva frunze, acestea erau atît de dăunătoare, încît ucideau nu puțini în căderea lor, cu toate că bătrîna amenințată zicea : „Mă bizui pe cea a naramzului meu“¹. Apele nu le mai vedeai rizătoare ca de obicei, ci plîngătoare, ba se auzea și trosnet de țurțuri. Nu cînta privighetoarea îndrăgostită, în schimb plîngea dezamăgită.

— Ce ținut mahmur ! — se tînguia Andrenio.

— Și ce nesănătos ! — adăugă Critilo. Înfocările singelui s-au preschimbât în ocările melancoliei, hohotele voioase în vaiete ; totul e răceală și tristețe.

Mergeau schimbînd astfel de gînduri plini de îngîndurare, cînd, printre cei puțini ce ajungeau să-și întipărească piciorul în acea pulbere de zăpadă, dădură de unul cu o purtare atît de ciudată, încît se îndoiră amîndoi în aceeași măsură dacă se ducea sau venea, înșelîndu-se cu deplin temei, deoarece înfățișarea lui nu se lovea cu umbletul : fața o avea către ei și mergea în partea opusă. Andrenio susținea că vine, iar Critilo că se duce, căci și

¹ „O bătrînă bolnavă îl întrebă pe un medic dacă avea să se vindece de o boală gravă, acesta răspunzîndu-i : «Adevărul, maică, este că ai să te duci odată cu căderea frunzelor». La care bătrîna răspunse : «Mă bizui pe cea a naramzului meu»“ (citri-cele nepierzîndu-și frunzele toamna, n.n.). Melchor de Santa Cruz, *Floresta*, citat de A. del Hoyo, ed. cit., p. 836.

în ceea ce văd doi inși sub aceeași lumină se ivesc păreri diferite. Curiozitatea le dădu pînă la grabei, drept care în scurt timp îl ajunseră din urmă și văzură că de fapt avea două fețe, de unde și purtarea înșelătoare : cînd părea că vine spre ei, fugea, și cînd își închipuiau că e mai aproape, era mai departe.

— Nu vă mirați — le spuse chiar el, văzîndu-le șovăiala ; căci la acest capăt al vieții toți vorbim cu două înțelesuri și umblăm în două chipuri. Nici nu se poate trăi altfel decît cu două fețe : cu una rîdem, pe cînd cu cealaltă mormăim ; cu o gură zicem *da* și cu alta *nu*, și ne facem treaba. Iar dacă ne cere careva să ne ținem de cuvînt, întrucît lucrul nu ne e bun, ne plîngem de vorbă faptei, de ușurința de a făgădui neputinței de a îndeplini, de limbă mîinilor, între care e o depărtare de mai bine de două leghe, și catalane încă¹. Jurăm un lucru spaniolește și-l dezmințim franțuzește, asemenea lui Henric², care dintr-o trăsătură a semnat două păci potrivnice fără a-și împropăta pana și fără a o muia din nou în cerneală. Vorbim în două limbi deodată, iar celui care zice că nu ne înțelege, îi spunem că noi, în ce ne privește, ne înțelegem. Este prima față și cea de-a doua : *jură* e una, și cealaltă, *mințe*. Cu cea dintîi îi mulțumim pe toți, iar cu a doua, pe nimeni. De cîte ori nu plîngem cu cel ce plînge și-n același timp rîdem de prostia lui ! Acel mare personaj³, pe care îl cunoaștem cu toții, cu un braț îl răsfața pe cel care venea să-i vorbească, iar cu cealaltă mîna îl afurisea pe pajul care-l lăsase să intre. Așa că nu vă-ncredeți în alintări și nu vă amăgiți cu buchețele. Treceți mai departe ca să vedeți cealaltă față, cea adevărată, cea a vorbelor ; cea de pe urmă, cea a prisosurilor ; că de luați bine aminte, aveți să găsiți o frunte

¹ Vechea leghe castiliană avea 9.000 de picioare, iar cea catalană 10.600.

² Henric al III-lea al Franței.

³ Aluzie probabilă la contele-duce de Olivares.

foarte senină și cealaltă vijelioasă. Gura asta hulește ceea ce aplaudă cealaltă. Dacă ochii uneia sînt albaștri și paradisiaci, ai celeilalte sînt de tot negri și infernali ; dacă unii sînt liniștiți, ceilalți se bat. Una din fețe veți vedea că e foarte blindă, pe cînd cealaltă foarte aspră ; pe atît de jovială aceasta, pe cît de saturnină aceea. Și, într-un cuvînt, la bătrînețe sîntem cu toții Ianus, dacă la tinerețe am fost niște Io nu-s¹. Fie asta prima și cea mai stăruitoare lecție pe care ne-o ține celebra tirană a districtului acestuia și cea pe care și ea o pune cel mai mult în practică.

— Despre ce tirană e vorba ? — întrebă Andrenio.
Și Ianusul :

— E ceva nou pentru tine ? Căci într-adevăr e nespus de bătrînă și de renumită, recunoscută de toți, iar ea cu toți nerecunoscătoare. Muritorii se tem de cruzimea ei, fug de imperiul ei șubred și încearcă s-o ia îndărăt spre viață, minjind cu pete de cerneală rea hîrtia albă a cărunteții. Iar dacă vreunul ajunge pe-aici, o face doar imbrîncit de timp și cu totul împotriva vrerii sale. Priviți-o pe femeia aceea, ce mutră acră face, de ce merge, tot mai acră, văzîndu-se împunsă de mai mulți ani decît bol-duri. Miniștrii uritei Vejecia îi fac prizonieri aici pe toți trecătorii, fără a le scăpa nici bogatul, nici puternicul, nici chipeșul, nici viteazul ; cel mult, cite unul dintre cei care știu să trăiască. Îi duc pe toți de parcă i-ar trage de păr, lăsîndu-i uneori mai jumuliți decît un prilej norocos. Aveți să vedeți că unii vin plîngînd, alții tușind și toți într-un *vai !* necurmat. Nici nu e de mirare, e de nespus cît de rău se poartă cu ei, de necrezut sînt grozăviile la care-i supune, purtîndu-se, în sfîrșit, ca o tirană cu niște robi. Ba se mai spune că are și ceva de

¹ La bătrînețe *Ianus*, adică prudent, înțelept, dar la tinerețe *Io nu-s* (prudent). În original opoziția *Janos — Juanes* (*Juan* fiind, cum am mai spus, numele generic pentru omul prost).

vrăjitoare, ea și toate cele din suita ei, tocmai ce le lipsește ca făcătoare de farmece : le suge singele și obraji ; îi satură de reteveie, pe care le împarte mai virtos decât pîinea, zicînd că asta le e hrana. Se dă ca sigur că e rudă atît de apropiată cu moartea, încît sînt chiar de gradul al doilea, fără a fi însă consîngene și nici măcar apropiate ca sînge, ci numai ca oase. Mai bune prietene chiar decât rubedenii, trăind perete în perete și ținînd casă deschisă toată ziua, așa încît se zice că bătrînul își și mănîncă supele-n groapă, căci dintre tineri mor mulți și dintre bătrîni nu scapă unul. Nu v-o mai zugrăvesc, pentru că aveți s-o vedeți curînd, spre marele vostru noroc.

Și zicea o frumoasă :

— Mai bine să cad moartă pe loc !

Astfel îi grăia lui Andrenio, cînd acesta își dădu seama că în cealaltă gură n-avea destule limbi întru proslăvirea Vejeciei, pe Critilo încunostiîndu-l în chip cu totul potrivit. O elogia ca pe-o înțeleaptă, pașnică și învățată, prețuitoare a vasalilor ei, încredințîndu-l că-i răsplătea cu cele mai mari dregătorii din lume, aducîndu-le cele mai mari reputații și acordîndu-le privilegii de seamă. Nu mai găsea superlative ca să laude magnifica primire și buna ospetie cu care-i cinstea. O, cu cîtă îndreptățire disprețuia acel satir al lui Esop¹ pe inșii de teapa asta, care cu aceeași gură ba încălzesc, ba îngheață, ridică în slăvi și ocărăsc unul și același lucru !

— Să mă ferească Dumnezeu de asemenea oameni ! — zise Andrenio.

Și Ianusul :

— Asta înseamnă să ai două guri și ia seama că amîndouă spun adevărul ; mă încredințez experienței.

În aceeași clipă, văzură bîntuind pretutindeni onoruri și împrejurări bune, călăii nemiloși al Vejeciei. Și cu toate că se purtau cu perfidie, ca ucigașii care omoară în somn,

¹ E vorba de fabula *Omul și satirul* (60, ed. cit., p. 42).

se făceau simțiți pe urmă din plin, oriunde apucau să intre o dată. Iscoade ale morții, care, cu cirjele lor, nu mai alergau, ci zburau către mormint. Mergeau în cete, de la șaizeci la șaptezeci. Era o trupă de optzeci, și aceștia erau cei mai răi, deoarece de aici încolo totul era osteneală și durere. Cînd inhățau pe careva, îl duceau fără multă gîndire călare pe o cîrjă la pătîmire și putrezire. Pe cei care fugeau, și care erau cei mai mulți, îi hăituiau cu sălbăticie, zvîrlind după ei cu pietre atît de bine țin-tite, încît li se înfigeau în deșert și-n rărunchi, iar mul-tora le scoteau dinții și măselele. Prin toate acele pustie-tăți răsunau ecourile vaietelor, unul după altul. Și Ianus stăruia pentru bună mîngîiere :

— Aici sînt la fel de multe ahuri cîte ahturi, pentru că bătrînul în fiecare zi se trezește cu un nou beteșug.

Erau acum șaptezeci de asemenea călăi (mai ticăloși decît înșiși diavolii, după spusele lui Zapata¹, fiindcă nici descîntecele nu-i pot scoate), războindu-se cu o bunică pe care-o luaseră în robie fără altă cercetare decît că era, deși trecea foarte bine mascată sub o mantilă fumurie, căci în fum diavolesc se prefac îndeobște zațurile lumii și-ale trupului. Era cu atît mai fără perdea cu cît mai perdeluită. Susținea sus și tare că n-are nici un anîșor în cîrcă, iar ei, rîzînd cu poftă, ziceau :

— Păi atunci cum de te-ai prefăcut așa de iute în hîrcă ?

Vorbea peltic cu ifose supărătoare, dar o dezmințea tusea înverșunată. O traseră de mîneacă, și cea care tăgă-duia orice beteșug învederă trei-patru. Îi căzu părul și din miracol rămase monstru, iar cea care-i atrăsese, ca sirenă, pe atîția, îi punea acuma pe fugă, ca sperietoare.

¹ Aluzie la *Antonio Zapata*, al treilea conte de Barajas, sau la *Luis de Zapata*, la care se mai referă o dată, autor al poemului *Carlos famoso* (1566) și al lucrării *Miscelánea* (inedită pînă în 1859), pe care Gracián a putut-o cunoaște în manuscris.

Un anumit personaj trecea foarte falnic, bătînd din pîntenii pe care nu-i avea. Unul din lîncşii aceia urduroşi porni să-l măsoare cu privirea şi văzu că n-are slugă, drept care spuse, glumind usturător :

— Acesta e cel cu slujitorul.

— Păi cum, dacă nu-l are ? — răspunse altul.

— Tocmai de-aceea. Trebuie să ştii că-n prima seară cînd i-a intrat în slujbă, veni să-l dezbrace, iar stăpînul acesta începu să lepede straie şi mădulare : „Ia ţine, îi zise el, peruca asta“, şi rămase cu ţeasta lucie. Îşi scoase apoi două şiraguri de dinţi, lăsîndu-şi gura pîrloagă. Dar cîrpelile trupeşti nu i se opriră aici, ci, mişcîndu-şi cu degetele un ochi, şi-l smulse şi i-l încredinţă ca să-l pună pe masă, unde se şi afla jumătate din stăpînul cu pricina. Iar slujitorul, cît pe ce să se piardă cu firea, îi spunea : „Eşti stăpîn sau năluca ? Ce dracu eşti ?“ Între timp, el se aseză ca să-l descâlce şi, după ce-şi dezlegă nişte cureluşe, îi zise : „Trage de cizma asta“. Şi se făcu astfel că rămase în mîini şi cu cizma, şi cu piciorul, răvăşit de tot că-şi vede stăpînul atît de isprăvit. Dar acesta, deşi descălit, mucalit, văzîndu-l atît de tulburat : „De puţin lucru te sperii“, îi zise : „Lasă piciorul şi apucă de cap“. Şi pe loc, ca şi cum ar fi fost înşurubat, dădu să şi-l răsucească şi să tragă de el. Băiatul, nemaiavînd destulă tărie, o rupse la fugă de groază, închipuindu-şi că după el venea rostogolindu-se căpătîna stăpîne-su, şi nu se opri cît era casa de mare şi încă patru uliţe mai departe. Şi cu toate acestea, se simte jignit că lumea îl ia drept bătrîn. Toţi vor să îmbătrînească, şi odată ce-au făcut-o, nu vor s-o arate. Toţi o tăgăduiesc şi o dezminţ cu amăgiri de soiul acesta.

După ecurile tuşitului, după zgomotul scîrbos al scui-
oăturilor, îşi încordară privirea şi descoperiră o clădire
învechită, din care o jumătate se prăbuşise, iar cealaltă
stătea să se prăbuşească, ameninţînd în fiecă clipă să se
dărapene de tot, drept care le tresărea inima-n piept

ierederelor atirnite de ea în chip de nepoți,¹ favoriți și subalterni. Era de marmură după albeață și răceală și, cu toate că sprijinită cu nădejde de Scipioni¹ în loc de atlânți, deloc sigură. Și avînd șanțuri deschise și barbacane închise, cel mai puțin părea fortăreață. Dar ce e de mirare dacă s-ar fi dărimat, de vreme ce era numai crăpături și borte ?

— Iată — zise Ianusul — străvechiul palat al Vejeciei.

— Se dă în vileag — îi răspunseră — după melancolie și mohoreală.

— Ce surghiunit trebuie să fie rîsul pe aici ! — zise Andrenio.

— Da, pentru că de mult s-au certat și încă atît de rău, încît nu se mai văd și nu-și mai vorbesc.

— Adevărat e că bătrînețea tristă e suferință îndoită. Nu lipsesc de bună seamă nici clevetirea și răutatea, marile ei soațe.

— Așa e, sînt și ele acolo și chiar puse pe stat printre acei Matusalemi, și nu le lipsește nicicînd ce să birfească și ce să muște, fie la soare, fie la foc. Și e mai mare hazul că, nemaiizbutind să rostească vreo vorbă, împung cu ele : bătăturile le-au coborît de pe limbi la picioare.

Cît mai rămăsese din dărăpănatul frontispiciu se arăta foarte impunător și grav, cu două porți străvechi, păzite de dulăi bătrîni, mirînd tot timpul, după felul de-a fi al stăpînului lor. Amîndouă erau apropiat de depărtate ; la una stătea un portar ca să nu îngăduie intrarea, iar la cealaltă, ca să se intre. Oricine sosea era dezarmat, de-ar fi fost și Cidul însuși. Și o făceau cu atîta asprime, încît ducelui de Alba, vestitul, îi schimbă spada neiertătoare într-o panglică de mătase. Pe unii îi făceau să-și piardă oțelurile și pe alții pintenii, fapt pentru care Cezarul se văzu nevoit să și-i înlocuiască uneori cu feșe

¹ În lat., *scipio* înseamnă toiag, baston, fiind totodată cognomenul unei ramuri ilustre din *gens Cornelia*, căreia îi aparținea cei doi Scipioni, învingători ai Cartaginei.

de tafta¹. Iar pe inventatorul muschetelor, Antonio de Leiva², îl siliră să descalece și să se urce într-o lectică, pe care obișnuiau s-o poarte doi negri. Și el, cu mare năduf, cînd era mai încinsă bătălia, striga :

— Duce-ți-mă, dracilor, în cutare loc ! Diavolilor, duce-ți-mă odată acolo !

Tocmai atunci îl despuiau pe un anumit general de bastonul cu care făcuse să tremure o lume întreagă, dîndu-i în schimb un toiag, încît tremura de nemulțumire, căci spunea că încă mai e de folos.

— Pentru el ! — ziceau soldații.

Pînă la urmă, cu vorbe bune, îl înduplecară să facă fapte bune, adică să nu mai omoare, ci să se pregătească să moară.

Le lăsau, celor care veneau cu ele, doar sceptrele și cirjele, dînd asigurări că acestea, cu cît erau mai mîncate de cari, cu atît erau mai trainice reazeme ale binelui obștesc. Celorlalți le împărțeau toiage, iar ei ziceau că le bagă bețe-n roate, și mulți și le văzură zburînd cît ai clipi din ochi, fără a se propti și-a atinge pămîntul ; iar unul răutăcios spuse că aceasta li s-a întîmplat ca să nu facă gălăgie și să nu bată cumva la poarta vieții de apoi.

Ca să se vadă însă cît de deosebite sînt chipurile de înțelegere în lume și felurimea capriciilor, nu puțini ajunseră să-și dea seama că ei singuri se lăsaseră înrobiți de Vejecia, fără a mai aștepta să-i ia pe sus mai beteșugiții ei de miniștri. Ei înșiși își căutau cu lumînarea și cereau stăruitor să li se dea toiage, ceea ce nu li se îngăduia cu nici un chip ; cu atît mai puțin erau primiți înlăuntrul groaznicului rateș, pe-atît de dorit de către ei, pe cît de temut de către ceilalți. Cei de față, uimiți de-o atare obrăznicie, le spuneau :

— Ce urmăriți cu asta ?

¹ Aluzie la guta de care suferea Carol Quintul.

² *Antonio de Leiva* (1480—1536), autorul unor perfecționări la sistemul de dare a focului al muschetelor.

Iar ei :

— Lăsați-ne, că ne înțelegem noi.

Și-i rugau pe paznici să-i lase să intre, zicînd :

— Măcar în locul domniilor-voastre.

— Ia te uită ce prebendă !

— Să știți că este ! — răspunseră portarii —, că pentru ei e o rentă grasă și lesnicioasă, ba chiar beneficiu, și nu oricare, ci sadea. Voi nu-i înțelegeți : nu caută toiag de nevoie, ci pentru înlesnire ; nu ca să bată la porțile morții, ci la cele ale unei vieți mai cuprinse, ale autorității, ale dregătoriei, ale prețuirii și huzurului.

Numaidecît sosi unul cu cerbicea groasă și lucitoare, pretinzînd să fie primit în bătrînism și să treacă drept suferind, și pentru asta se ajuta cu tusea și cu gemutul. Pe acesta îl dădură cu zece leghe înapoi, vreau să spun cu zece ani, zicînd :

— Aștia se îmbătrînesc cît pot mai degrabă doar ca să nu muncească ; își adaugă ani și anevoințe.

Și într-adevăr așa era, pentru că unul se dădu de gol :

— Dacă vrei trai lung și cilibiu, fă-te bătrîn de timpuriu, adică trăiește după tipicul italianesc.

— Așa încît sînt de tot felul pe lume. Unii care, fiind bătrîni, vor să pară flăcăi, iar alții, tineri, vor să pară bătrîni.

Astfel, unul care ducea în spate optzeci (ori nu mai putea să-i ducă) stăruia că nu este și nici nu se socotește bătrîn. Îi luară urma și văzură că ocupa unul din cele mai înalte posturi. Așa că altul zise :

— Acestora totdeauna li se pare că au trăit puțin, iar celor care așteaptă, mult.

Îl acuzară pe altul că, pe cînd era tînăr, făcuse pe bătrînul, iar la bătrînețe, pe tînărul. Și se dovedi că înainte țintea să dobîndească o anumită dregătorie, iar apoi, să se mențină în ea. Alt hodorog se încăpățîna să susțină că el poate demonstra fără putință de tăgadă că nu e bătrîn și zicea :

— Neajunsurile bătrînului sînt că vede puţin, merge mai puţin, porunceşte ioc : eu, dimpotrivă, văd mai mult. Că dacă înainte vreme nu vedeam decît unul în fiecare lucru, acum îmi ies două, un om îmi pare patru, iar un ţ ntar, elefant. Umblu îndoit, pentru că trebuie să fac o sută de paşi ca să obţin ceva, pe c nd înainte dintr-unul singur ajungeam la orice doream. Apoi poruncesc de trei şi de patru ori acelaşi lucru şi nu se face, pe c nd odinioară mi se dădea ascultare de la primul cuv nt. Mă bucur de puteri îndoite, pentru că dacă înainte îmi dădeam jos de pe cal doar propria-mi persoană, acum tr g şi şaua după mine. Mă fac auzit mai virtos, întrucît îmi tirşii picioarele prin lume şi fac zgomot cu tusea şi toiagul.

— Toate acestea te fac şi mai bătrîn —  i spus r  —, dar slujească-ţi de m ngiere.

Se apropiară de palatina vechitură şi descoperiră două mari inscripţii pe amîndouă porţile. Cea de pe prima zi-cea : *Aceasta e poarta r spl ţilor*. Iar cea de pe a doua : *Aceasta e cea a plăţilor*. Şi cu adevărat arătau acest lucru, a doua prin ponoseal , iar cea dintîi prin măreţie. Portarii  i cercetau cu mare asprime pe toţi noii sosiţi şi cum dădeau de vreunul care venea din  nverzitele pajişti ale plăcerilor, duhnind a m sc ri, numaidecît îl îndrumau spre poarta plăţilor şi-l duceau la dureri, ar t nd că tine-reţea desfr nat   i încredinţează b tr neţii un trup ostent.

—  ntre desfr naţii — ziceau — pe poarta greutateii, iar nu pe cea a gravitaţiei.

Iar ei, fără să cr cneasc , se supuneau, deoarece e lucru ştiut că tuturor bojogarilor de plăceri li se pune splina iute. Dimpotrivă, pe toţi c ţi  i vedeau sosind dinspre sublimele asprimi ale virtuţii, ştiinţei şi curajului,  i primeau pe poarta larg deschisă a hat rurilor : căci una şi aceeaşi b tr neţe e pentru unii răsplată, iar pentru alţii plată ; unora le dă prestigiu, altora cazne. Recunosc ndu-l pe Critilo, portarii vigilenţi  i îngăduiră intrarea cinsti-

rilor, dar pe Andrenio îl siliră să intre pe cea a chinurilor. Se poticni chiar în prag și-i strigară :

— Ai grijă să nu cazi, pentru că aici cine cade nu mai roade !

Cei doi mergeau pe drumuri foarte deosebite, căci de abia intră Andrenio, că văzu și auzi ce nicidecum n-ar fi vrut : reprezentații tragice, vedenii spăimântătoare ; dar între toate, cea mai grozavă se vădi o furie sau o fiară, prototip de monștri, lepădătură de năluci, arhetip de moroi și, mai mult decît orice, o babă. Se lăfăia pe un jilț de coaste gălbejite, răposate fildeşuri de altădată, îngreuind un tron cu cai, stîlpi și roți de tortură, ca maimare peste chinuri, unde toate zilele sînt marți cu cîte trei ceasuri rele. Era înconjurată de nenumărați gîzi, dușmani jurați ai vieții și misiți ai morții, nestînd nici unul degeaba ; toți se îndeletniceau cu smulgerea mărturisirilor, de la delincvenții îmbătrîniți, întrebîndu-i, sub cazne, dacă recunosc că sînt vasalii acelei regine tirane, iar după ce își întăreau spusa, îi împovărau cu fumărit de rînd ce-i făcea să tușească și să înghită-n sec. Și deși găzduirea era atît de chinuitoare și paturile atît de tari, leneveau în ele cu multă nepăsare și chiar cu sare.

Îl înhățaseră pe unul, făcîndu-l să treacă prin încercări amarnice pe scaunul de tortură al trecutelor lui tinereți, căci dusa junie junghie, caznă crudă a unei morți prelungite. Și el stăruia în tăgăduință, dînd din cap într-o parte și-n alta și zicînd nu la orice, pentru că refuzul e apucătura bătrînilor, după cum cea a copiilor e consimțirea. În gura bătrînului veți găsi totdeauna *nu-ul*, iar în cea a copiilor, *da-ul*. Era întrebă de unde vine, iar el, de două ori surd (pentru că se prefăcea și era), înțelegea totul pe dos și răspundea :

— Eu, bătrîn foarte ? Nu-i adevărat.

Și clătea capul. Mai strîngeau un pic frînghiile și iar îl întrebau :

— Unde are să se ducă ?

Și el zicea :

— Eu, să mor ? Nici vorbă.

Și scutura din amîndouă urechile. Pînă și propriilor lui copii, dacă-l iscodeau, le răspundea :

— Să vă încredințez averea ? Prea devreme.

Și dădea repede de tot din cap.

— Am să conduc pînă mă duc.

Altul se apăra zicînd că el se simte încă tînăr, deoarece are stomac de franțuz, cap de spaniol și picioare de italian. Căutară a-l convinge cu martori temeinici că lucrurile stau tocmai dimpotrivă ; el le-o întorcea zicînd că nu erau martori oculari, iar ei îi răspundeau :

— Aici, bunicule, ceea ce lipsește dovedește : văzul pe care nu-l mai ai, dinții care ți-au căzut, părul care și-a luat zborul, puterile care s-au împutînat și avîntul care a-nțărcat.

Și Vejecia îl osîndi aproape la moarte. Unul putred și rînced se dezvinovăța că nu e vina lui, ci a celorlalți, zicînd :

— Domnilor, oamenii au început să vorbească în șoaptă, cu perfidie parcă, de nu-i poți auzi, nici pricepe ce spun ; pe vremea mea vorbeau toți cu glas tare, pentru că spuneau adevărul. Pînă și oglinzile au fost măsluite, intrucît odinioară lăsau să se vadă fețe proaspete, vesele și îmbujorate, ți-era mai mare dragul să te privești. Obiceiurile se strică tot mai mult pe zi ce trece, se poartă nădragi strîmți și scurți, hainele sînt atît de înguste și lipite de trup, încît nu mai sînt de nici un folos pentru un bărbat. Ogoarele au secătuit, căci nu mai dau roadele pline de miez și gustoase de pe vremuri, nici bucatele atît de savuroase de pe-atunci. Pînă și clima s-a schimbat în rău, de unde la noi era foarte sănătoasă, cu adieri plăcute, cer limpede și netulburat, azi, dimpotrivă, s-a făcut atît de bolnăvicioasă și de belalie, încît nu mai bîntuie decît guturaiuri, catare, troahne, dureri de ochi, de cap și alte o sută de ahturi. Și ceea ce mă mîhneste cel

mai tare e că servitorimea s-a stricat atît de mult, încît nu mai face nimic ca lumea : slujitorii, nesupuși, mincinoși, risipitori ; slujnicele, trîndave, îngălate, flecare, nu fac nimic cum trebuie, mîncarea nefiartă, patul tare și prost făcut, masa prost pusă, casa măturată în silă, totul murdar și anapoda. Așa încît omul aude acum prost, mănîncă și mai prost, nu se îmbracă, nici nu doarme, nici nu mai poate trăi. Iar dacă se plînge, lumea zice că-i bătrîn, plin de hachițe și de șubrezenii.

Îți venea să rîzi și să plîngi totodată văzînd cum ajungeau la trecătoarea asta cei care cîndva se făleau că sînt eleganți și chipeși, Narcisii și Adonișii, la care nu mai puteai privi necuprins de groază adîncă. Cele odinioară Flore și chiar Elene, și Venus însăși, să le vezi acuma despletite și fără dinți ; și precum mîna grosolană și rustică obișnuiește să mînuiască vulgarul oțel împotriva celui mai bogat și mai frumos copac, fală arătoasă a cîmpiei, bucurie a anului, podoabă splendidă a primăverii, tăindu-i crengile cele mai înverzite, retezîndu-i lăstarii cei mai tineri, siluîndu-i mlădițele proaspete, doborînd totul, pînă ce-l lasă trunchi nefolositor, nălucă a florilor și schelet al pratului, așa și Timpul, cu drept cuvînt despot pentru că despoaie totul, veștejește și desfrunzește cea mai mare frumusețe, ofilește rumeneala obrazilor, garoafele buzelor, iasomiile frunții, scutură măruntele mărgăritare ale dinților lăcrămați de rîzătoarea auroră a tinereții, jefuiește frunzișul des al părului, taie avîntul, retează farmecul, destramă vitejia, doboară noblețea, culcă totul la pămînt.

Despre un anumit personaj se întrebau dacă într-adevăr era bătrîn, pentru că-i prisoseau anii și-i lipsea creierul, și fură cu toții de părere că e verde ca bradul. Dar Vejecia :

— Aceștia — zise — sînt din neamul smochinilor ză-luzi, care nu ajung niciodată să-și coacă fructele ; nu dau nici o smochină pe înțelepciune.

Unul chel și altul cărunt își invocau anii puțini.

— Așa e cu viața grăbită — le răspunseră —, căci tinerețile timpurii prilejuiesc bătrâneți anticipate. De n-ați fi fost atât de tineri, n-ați fi atât de bătrâni.

— Ce puține cărunteți vin de la curte ! — observă Andrenio.

Și-i răspunse Marțial¹ în două vorbe și un vers :

— Priviți-i noaptea și-aveți să-i vedeți lebede pe cei care toată ziua sînt corbi.

Veni unul șchiopătînd, dar se jura că nu guta-l dă gata, ci doar se poticnește. Dar altul îi spuse rîzînd :

— Ferește-te cît poți de asemenea poticneli, deoarece chiar de ți se pare că mai poți icni și nu cazî, cu fiecare te mai apropii nițel de groapă.

Altul, care într-adevăr avea ani mulți și deloc păr alb, nu fu nici rău văzut, nici rău primit odată ce-i cunoscuseră secretul, și anume că știa să nu-și scoată peri albi smulgîndu-le din rădăcină prilejurile. Vejecia îi îngădui să se bucure de privilegiile bătrînilor și de imunitățile tinerilor, zicînd :

— Trăiască cine știe să trăiască.

Altul, dimpotrivă, se arătă cu ani puțini și peri albi mulți, și privindu-i de aproape, văzură că erau verzi ori galbeni.

— Nu i-au ieșit singuri — zise unul —, ci i-au fost scoși. Domnia-ta, fără îndoială, vii din vreo comunitate (nu zic comoditate), unde copiii, din cîte bordeie, atîtea obiceiuri, ținînd-o fiecare pe-a lui, pot scoate peri albi și unui făt.

Pe una o făcură bunică, iar ea, furioasă, le zise :

— Ba nepoată și iar nepoată.

Și Marțial², care se nimeri să fie acolo, el ori maliția lui, zise :

¹ Marțial, *Epigrame*, III, 43.

² *Epigrame*, XII, 7.

— Dacă ea n-are mai mulți ani decît fire de păr în cap, sînt în stare să jur că nu-s nici patru.

Alta susținea cu încăpăținare că aurul din cosițe e-al ei și zăpada e-a rubedeniilor, dar nimeni n-o credea. Reveni anume pentru ea același poet ¹, curtenitor precum e, zicînd :

— Da, da, al ei este, căci a costat-o bani grei.

Nesuferitele cazne se însoțeau cu strigăte jalnice. Lacomii și bețivii nu mai puteau înghiți nici o picătură și-i făceau să bea cu pilnia și chiar să-și muște așternutul, cu toate că se văzu că puțini îmbuibai ajung atît de departe. Era atît de obștească mîhnirea, încît cei mai mulți ajunseseră lacrimă de-atîta plîns necurmat ; și, din pricina tratamentului neomenos al Vejeciei, erau acum schilozi, girboviți, schiopi și știrbi și pe jumătate orbi, purtîndu-se cu ei de parcă erau oameni de rînd, strivindu-i sub alte biruri peste cele vechi.

Crunții slujitori dădură și de încă necoptul Andrenio : îl înhățară. Dar înainte de a spune ce s-a petrecut cu el sau prin ce i-a fost dat să treacă, să aruncăm o privire și asupra lui Critilo, care, după ce intrase pe poarta răsplăților, ajunsesese la cea mai mare prețuire. Cumîntenia și Autoritatea îl introduseră într-un teatru foarte încăpător și foarte seniorial, plin fiind de seniori și bărbați deosebit de capabili. Pe un tron măreț prezida o venerabilă matroană cu toate atributele nobleței. Nu avea chip sălbatic, ci preasenin ; nu încruntat, ci grav, încununată cu metal coliliu în calitate de crăiasă a vîrstelor. Și ca atare, le făcea mari hatîruri curtenilor săi și le acorda neasemulte privilegii. Tocmai în acel răstimp cîntea pe un mare personaj, împovărat de ani ca și de înțelepciune, cu toții arătîndu-se plini de respect față de dînsul. Iar Critilo îl întrebă pe Ianusul său alăturat, care nu-l lăsase

¹ *Ibidem*, II, 20.

nici o clipă fără ajutorință, cine este acel bărbat atît de prețuit.

— E un Atlant politic — îi răspunse el.

— De ce crezi oare că-i atît de gîrbov ?

— Pentru că duce-n spate o lume întreagă.

— Cum e cu putință — i-o întoarse el —, de vreme ce nu se poate duce nici pe sine ?

— Ia dar aminte că toți asemenea lui cu cît mai bătrîni, cu atît sînt mai neclintîți, și cu cît au mai mulți ani au și putere mai mare, mai mult și mai bine decît tinerii care iute dau de azvîrlita cu rangul și cu ranga.

Văzură pe altul venind și, vîrîndu-și toiagul sub un munte de greutate, îl săltă ca și cu o pîrghie, în timp ce mulți tineri vînjoși nici nu l-ar fi putut clinti.

— Bagă de seamă ce poate destoinicia unui bătrîn iscusit — îi zise Ianus. Nu-l vezi pe celălalt care sosește tocmai cînd stă să se surpe acea mare clădărie de coroane și-și proptește toiagul mîncat de cari și le susține cu statornică tărie ? Celui pe care îl zărești acolo îi tremură mîinile și tremură de frica lui oști înarmate pînă-n dinți. Căci asta i-a spus trîmbițașul francez lui *don Felipe de Silva* : „Mareșalul de la Mothe nu se teme, seniore, de picioarele înțepenite de gută ale domniei-tale, ci de capul tău neîmpiedecat“.

— Ce degete încîrligate are acela căruia i se spune regele bătrîn !

— Te încredințez că de ele atîrnă două lumi.

— Ce setos izbește cu reteveiul acel orb aragonez ¹ încoronat și cum mai face praf atîtea săbii și sulite rebele !

În aceeași clipă ieșeau șase bărbați cărunți, căci un munte cu cît e mai înalt, cu atîta se acoperă de mai

¹ „E vorba de *Juan al II-lea* al Aragonului (1458—1479), zis *cel Mare*... Orb și sexagenar, s-a apărat cu tenacitate, energie și priecere coștra vasalilor săi rebeli și armatelor lui Ludovic al XI-lea al Franței pînă în anul premergător morții sale.“ (Romera-Navarro, *El Crítico*n, III, 47.)

multă zăpadă, și Ianus îi spuse că se duceau, trimiși de Vejecia, la areopagul regal, iar alții patru să stea alături de un mare principe care se suia pe tron de tînăr și pe care, văzîndu-l fără barbă, îl înconjurau cu păr alb.

Acolo întîlniră și cunoscură pe strălumiții nocturni și pe cei întunecați de taină, neasemuită profunzime laolaltă cu atîta limpezime.

— Uită-te — zise Ianus — la bărbatul acela pe jumătate orb : mai mult deslușește el dintr-o singură ochire aruncată decît o droaie de tinerei care se laudă cu ochii lor buni, căci oamenii de felul lui, pe măsură ce-și pierd simțurile, își îmbogățesc mintea : au inimi fără patimi și cap fără neștiințe. Acela care șade, fiindcă nu poate sta altminteri, străbate jumătate de lume într-o clipă, ba chiar se zice că ea îi stă la picioare și-o poartă de colo pînă colo cu toiagul : că se simte în toată lumea cînd o cîrmuiesc bătrînii. Celălalt, astmatic și gingav, spune mai mult într-un singur cuvînt decît alții într-o sută. Nu cumva să nu-l iei în seamă pe-acela răscopt de betesuguri de nu i-a rămas mădular sănătos în tot trupul, pentru că adevăr zic că are creierul neatins și judecata foarte sănătoasă. Aceia cu picioare betege calcă foarte apăsător și, măcar că șchioapătă, îi fac pe mulți să calce drept. Acei senatori nu leapădă flegme din piepturile lor astupate, nu, ci taine putrede de mult ce-au fost tăcute.

— De un lucru mă mir nespun — zise Critilo : că nu se-aude și nu se vede nici urmă de vulg pe-aici.

— O, oare nu vezi — îi spuse Ianusul — că printre bătrîni nu se află, deoarece în rîndurile lor nu domnește ignoranța ? Știu multe, pentru că au văzut și citit multe.

— Ce încet pășește acela !

— Dar ce repede își reface, bătrîn, ceea ce-a risipit ca tînăr !

— Ce magistrală conversație duc moșnegii aceia uitați de moarte, care stau pe banca Cidului ! Fiecare pare un oracol.

— E-o mare desfătare să-i ascuți și prilej de mare plăcere și învățătură pentru tineret.

— Ce liniște fericită ! — proslăvea Critilo.

— Asta pentru că aici — zicea Ianusul — domnesc tihna, cumpătarea, maturitatea, dimpreună cu prudența, gravitatea și integritatea. Aici nu se aud niciodată necuviințe, cu atât mai puțin îndrăzneli sau avânturi ne-
cugetate ; nu răsună instrumente muzicale, nici răz-
boinice, întrucît sînt oprite de Cumînțenie și de Calm.

Nu întîrzie iscusitul Ianus să-l conducă pe maturul său Critilo în fața venerabilei Vejecia. El i se înfățișă întru totul de bunăvoie, iar ea îl primi de asemenea cu dovezi de mare bunăvoință. Dar, lucru vrednic de văzut, de în-
dată ce i se prosternă la picioare, amîndouă cortinele fură
date în lături deodată, de o parte și de alta a mărețului
tron, astfel încît în același timp se văzură și se cu-
noscură, dincolo Andrenio printre plățile crunte și din-
coace Critilo printre răsplăți, aflindu-se amîndoi în de-
dublata prezență a Vejeciei, care, avînd două fețe ca de
Ianus, putea să prezideze foarte bine ambele locuri, răs-
plătînd într-o parte și plătînd în cealaltă. Porunci de în-
dată să se dea citire cu glas tare și răspicat noilor privi-
legii acordate acestora, drept recompensă pentru meritele
vieților lor armonioase ; și, dimpotrivă, sporitelor biruri
impuse celorlalți : unora steme, altora blesteme, prea-
vrednice a fi știute și ascultate. Cine e doritor să le afle,
întîndă-și plăcerea asupra criticii următoare.

CRITICA a 2-a

Armanul viciilor

6^o Nimerit a zis divinul filozof¹ alcătuirii omenești sonor instrument însuflețit, care, bine acordat, zămislește o minunată armonie, dar cînd nu, e doar vălmășag și disonanță. E înjghebat din numeroase și mult deosebite corzi care foarte anevoios pot fi potrivite și foarte lesne se dezacordează. Unii zic că limba e cel mai greu de acordat; alții, mîna cupidă. Acesta zice că ochii, care nu se satură niciodată de priveliștea deșertăciunii; acela, urechile, care niciodată nu se îndestulează de ascultat lingușeli pentru ele și clevetiri pentru ceilalți. Cutare zice că smintita fantazie, iar altul, pofta fără saț. Se găsesc și unii care să susțină că inima adîncă, ori alții care să regrete că măruntaiele corupte. Dar eu, cu voia tuturor acestora, aș zice că pîntecul, și încă la toate vîrstele: în copilărie din pricina lăcomiei, la tinerețe din pricina lascivității, la vîrsta bărbătească din pricina voracității, iar la bătrînețe din cauza patimii vinului. Pîntecul este isonul grav, basul bastard și cu adevărat de jos al consonanței omenești și, în pofida acestui fapt, pentru unii

¹ Platon, *Fedon*, 92 b.

nici nu e alt Dumnezeu. Înțelepții au fost mereu apostafați față de el. Nu spun ciți; pentru că cei mai mulți, și cu cea mai slabă întemeiere, duc cel mai crâncen război împotriva rațiunii. Beția e izvor al tuturor relelor, nadă a oricărui viciu, obârșie a oricărei monstruoșități, izvor al oricărei mîrșăvii, lucrînd atît de nefiresc, încît, în timp ce toate celelalte vicii se șubrează și te părăsesc la bătrînețe, ea abia atunci începe și, din mormîntul în care apucaseră a zăcea, le ațîță și pe celelalte, așa că nu e un singur viciu, ci toate în cîrdășie; mare cumătră a ereziei: s-o spună Septentrionul, numit astfel nu atît datorită celor șapte stele care-l ilustrează, cît celor șapte vicii capitale care-l întunecă; amică a dihoniei: s-o proclame amîndouă Germaniile¹, pururi turbulente; tovarășă a cruzimii: depling-o Englitera întru decapitații ei regi și regine; compatrioată a ferocității: deie-o în vileag Suedia, neliniștind de foarte departe întreaga Europă; soată nedespărțită a desfrînării: s-o mărturisească toată lumea; și, în sfîrșit, codoasă a oricărei blestemății, samsareasă a oricărui viciu, canară fatală a bătrîneții, de care putreda corabie omenească se sfarmă, ducîndu-se la fund tocmai cînd trebuia să intre în port. Dovedirea adevărului acestuia va veni, după ce se vor fi adus la cunoștință legile aspre promulgate la porunca Vejeciei pentru tot bătrînimul, că pentru unii au fost premii, dar pentru alții asprimi.

Urcat într-un loc înalt, Secretarul notifică precum urmează:

— Către preaiubiții noștri seniori și bărbați vrednici, către cei ce au binemeritat de la viață și disprețuiesc moartea, ordonăm, poruncim și poftim:

În primul rînd ca nu numai să poată, ci să trebuiască a spune adevărurile, fără teamă de nerozii, căci dacă

¹ Germania de Sus și cea de Jos, după cum reiese și din critica a 3-a (cf. *infra*).

adevărul are mulți dușmani, așijderi ei au mulți ani și puțină viață de pierdut. Dimpotrivă, le sînt strict oprite lingușelile active și pozitive, adică nici să nu le rostească, nici să nu le asculte, deoarece un atît de vulgar meșteșug de amăgire și o atît de plebee sărăcie a duhului de a fi amăgiți aduce mare atingere integrității lor.

Item, să dea sfaturi din oficiu, ca maeștri de prudență și profesori de experiență. Iar aceasta, fără să aștepte a le fi cerute, căci de mult nu mai procedează astfel îngîmfarea prostească. Avîndu-se în vedere însă că vorbele fără fapte obișnuiesc a fi sterpe, sînt înștiințați a face în așa fel, încît totdeauna pildele să preceadă sfaturile. Au a-și da părerea în totul, chiar dacă nu le este cerută, căci de mai mare însemnătate e părerea unui singur bătrîn așezat decît cele a o sută de băieți cu toane. Să vorbească de rău despre ceea ce li se pare rău, și cu atît mai mult despre ceea ce este rău, căci asta nu înseamnă a cleveti, ci a face dreptate ; iar ceea ce la ei ar fi tăcere prudentă, în rîndurile celor tineri ar trece drept încuviințare deschisă. Să laude pururea trecutul, căci, într-adevăr, ce e bun a fost, și ce e rău este, binele scapătă și răul dăinuiește. Vor putea fi mofturoși, în măsura în care știu ce e bun și li se datorează ce e și mai bun. Li se îngăduie să adoarmă în toiul conversației, chiar să sforăie, dacă nu le e pe plac, adică de cele mai multe dăți. Pe tineri îi vor îndrepta fără încetare, nu din pornire, ci din îndatorire, ținîndu-i mereu strîns în friu, fie ca să nu se prăvălească în viciu, fie ca să nu se împotmolească în ignoranță. Li se dă învoire să strige și să fie certăreți, pentru că s-a dovedit că repede se duce de rîpă casa unde nu-i un bătrîn certăreț și-o soacră bodogănitoare.

Item, li se îngăduie să uite, căci cele mai multe lucruri sînt pe lume ca să fie uitate. Vor putea să intre neștiinjenți prin casele străine, să se apropie de foc, să

ceară de băut, să întindă mîna la blid ; pletelor albe și cinstite nicicînd ușile să nu le fie închise. Li se îngăduie să-și iasă citeodată din sărite cu măsură, fără a-și dăuna sănătății, întrucît numai dobitoacele nu se supără niciodată.

Item, să poată vorbi mult, pentru că vorbesc bine; chiar cînd sînt mulți de față, pentru că vorbesc mai bine ca toți. Li se va trece cu vederea că spun mereu aceleași lucruri și istorii care de șapte ori plac și tot de-atîtea învață, rănind cu filozofie casnică. Aibă grijă să nu fie prea darnici, ca nu cumva să le lipsească avutul și să le prisosească viața. Va trebui să fie iertați că nu mai sînt politicoși, nu atît ca să se păstreze, cît din pricină că nu mai văd persoanele ca pe vremuri și că nu-i cunosc pe oamenii de azi. Vor pune să li se repete de două și de trei ori ceea ce li se spune, pentru ca să ia seama toți cum și ce vorbesc. Să se lase greu convinși, învățați cum sînt cu atîta amăgire și minciună. Nu vor da nimănui socoteală de ce fac și nici nu vor avea să ceară sfat, decît pentru încuviințare. Să nu sufere ca altul să poruncească mai mult decît ei în casa lor, căci ar însemna ca picioarele să vrea a cîrmui în locul capului. Nu vor fi siliți să se îmbrace după modă, ci după înlesnirea lor, purtînd încălțări largi, întrucît s-a văzut că toți cîți le poartă foarte strîmte nu calcă prea temeinic.

Item, vor putea mîncă și bea de multe ori pe zi, puțin și bun, după poftă, fără a fi acuzați de lăcomie, ca să păstreze o viață mai valoroasă decît cele a o sută de juni laolaltă. Și vor putea zice după vorba altuia : „Sînt zăbavnic la biserică și la masă, dar nu-mi pasă“. Vor ședea în primele rînduri, în orice împrejurare și loc, chiar de-ar sosi tîrziu, căci pe lume ei au venit primii, și vor putea s-o pretindă dacă ceilalți ar uita să-i poftească : dacă părul alb cîstește obștile, drept este să se bucure de cînstire obștească. Li se poruncește ca în totul să lucreze cu răbdare, și astfel vor putea fi flegmatici ; și

aceasta nu pentru că ar fi obosiți, ci fiindcă sînt negrăbiți și prudenți. Nu vor trebui să încingă oțel cei sortiți să meargă cu picioare de plumb, ci vor purta toiag, nu numai pentru odihnă, ci și pentru pedepsele prompte, chiar dacă tinerilor nu le plac atare bezele. În mers, vor putea tuși, tîrșind picioarele și izbind zdravăn cu toiegele, ca oameni care fac zgomot în lume, avînd în vedere că toți din casă se vor feri de ei, dosindu-le lucrurile. Vor putea, din aceeași pricină, să dorească a ști tot și-a întreba despre toate; și avînd de asemenea în vedere faptul că de nu vor avea grijă să afle cele întîmplate s-ar duce pe lumea cealaltă lipsiți de multe lucruri, vor putea întreba ce mai e nou, ce se spune și ce se face, nemaipunînd la socoteală că dorința de a ști ce se petrece în lume e o trăsătură a adevăratelor persoane. Ierte-li-se firea uscată, dată fiind uscăciunea temperamentului lor, pentru că domolesc cu austeritatea lor prea marea zvăpăiere și risul prostesc al celor tineri. Să-și mai poată scădea din ani, fie din cei ce le vor fi puși în spinare, fie din cei pe care singuri și i-au pus în tinerețe. Vor avea îngăduința să nu sufere și să se plîngă cu temei, de se vor vedea rău ajutați de slujitori leneși, de două ori dușmani ai lor, ca stăpîni și ca bătrîni, căci toți întorc spatele spre soarele ce apune și ochii spre cel ce răsare. Mai cu seamă văzîndu-se urîți de gineri nerecunoscători și de nurori bătrîne. Se vor face stimați și ascultați, zicînd: „Ascultați-l, tinerilor, pe un bătrîn, pe care, cînd era tînăr, îl ascultau bătrînii“¹. În sfîrșit, li se recomandă să nu fie mucaliți, ci severi, totdeauna serioși, grijulii cu maturitatea și integritatea lor.

Legile acestea în public, și altele cu tîlc și mai adînc în taină, le-au fost notificate, primite fiind de ei ca niște îndatoriri, deși alții le-au calificat drept privilegii.

¹ Frază atribuită lui Pompeius.

Aici, întorcînd foaia și ațintindu-și privirea spre cealaltă tabără, asprindu-și glasul, citi precum urmează :

— Notificăm bătrînilor de nevoie, celor putrezi de ani și necopți, celor senili, iar nu bătrîni senini, celor care de-a lungul multor ani au trăit puțin : În primul rînd, să priceapă și să se încredințeze că într-adevăr sînt bătrîni, dacă nu prin maturitate, prin senilitate ; dacă nu prin știință, prin necuviință ; dacă nu prin înzestrări, prin betesuguri.

Item, așa cum și tinerilor li se interzice să se căsătorească pînă la o anumită vîrstă, și bătrîni să fie opriți de la o anumită vîrstă în sus ; iar aceasta, sub pedeapsa vieții, dacă-și iau nevastă tînără, iar dacă e și frumoasă, cu prețul averii și reputației. Să nu se poată îndrăgosti, și cu atît mai puțin s-o dea în vileag, nici să nu se înroleze ca jûni amorezi, sub pedeapsa hazului tuturor ; vor putea să se plimbe însă prin cimitire, unde o anume nobilă doamnă l-a trimis pe unul care-și dăduse întîlnire cu moartea.

Item, li se interzice să-și adauge ani, ajungînd să-și piardă rușinea, sărînd la nouăzeci și la o sută, deoarece pe lîngă faptul că-i amăgesc pe unii săraci cu duhul, dau prilej multor ticăloși s-o ia de bună și să nu mai termine cu veștejirea vieții lor perverse. Cei ce miros a giulgiu să nu se îmbrace în straie de gală și să priceapă că veșmintul decent pe un tînăr, pentru ei ar fi împotînire. Tot din aceeași pricină, nu cumva să umble îmbrăcați ca niște paiate cu bonețele ori pălărioare micuțe și ascuțite, nici cu gulerașe plisate și pantaloni înfoiați, făcînd pe măscăricii. Să nu caute acum să fie pisălogi cei cărora ieri nu le păsă de nimic, nici, asemenea lupului, să nu propovăduiască ajunarea după ce s-au săturat. Mai presus de toate, să nu fie zgîrciți și calici, trăind săraci ca să moară bogați, și deie-și seama că e o smintită cruzime față de sine să-și facă netrai lor înșile pentru ca după aceea să li se lăfăiască moștenitorii nerecunoscători ;

să se îmbrace cu haine vechi, ca pe cele noi să le păstreze în cufere pentru aceștia.

Încă : îi osîndim zilnic la noi beteșuguri, pe deasupra celor pe care le aveau dinainte. Vaielele să le fie ecouri ale plăcerilor trecute, iar dacă acelea le-au fost date împrumut, durerile să le fie de tot. Și așa cum plăcerile au fost bunuri mișcătoare, necazurile au să fie rele imobile. Să clatine tot timpul din cap, nu atît ca să-și tăgăduiască anii, cît ca să-i facă semne morții, tremurînd neconținut, cînd de spăimîntătoare-i căutătură, cînd plătind cens de scîrboșenii trecutelor dezmățuri. Și să ia seama că trăiesc mormintele. Plîngă acuma de nevoie cei care au ris foarte bucuros și fie Heracliți la bătrîn_ete cei ce au fost Democriți la tinerețe.

Item, vor trebui să rabde ca tinerii să-și bată joc de ei și de purtările lor, zicîndu-le mofturi de ghiuji, hachițe și vechituri, deoarece chiar de la ei au învățat și-acum se răzbună pe înaintași. Să nu se minuneze că au să fie tratați ca niște copii cei care nicicînd n-au izbutit să devină bărbați, nici să nu se plîngă dacă proprii lor copii nu dau un ban pe cei ce n-au știut să-și chivernisească banii. Cei de pe acum cu un picior în groapă nu cumva să și-l ție pe celălalt prin crîngul înverzît al plăcerilor, nici verzi să nu fie la fire cei atît de uscați la trup și, oricum, gâlbejiții și uscăturile să se ferească a face pe fanții de verde, că pică. În sfîrșit, să se poarte așa cum par, girbovi, aplecîndu-se către pămîntul unde au să se oprească, aduși de spate, dar duși cu mintea, plătind bir în tuse de moșneag.

Li se impun toate aceste îndatoriri, și încă multe altele, însoțite de afuriseniile ruședeniilor și îndoite de nurerile lor.

O dată sfîrșită această solemnă ordonanță, zbîrcita regină porunci ca de șubredu-i tron să se apropie Critilo și Andrenio, fiecare pus la locul lui, cu totul opus, așa

că lui Critilo îi dădu mîna, dar lui Andrenio una. Lui Critilo îi încredință un toiag, ce părea sceptru, iar lui Andrenio altul, ce se dovedi rețevei. Pe primul îl încoronă cu plete albe, iar pe acesta îl înfășură în ele ca într-un giulgiu. Aceluia îi dădu renumele de senior, iar acestuia de bătrîn și mai apoi de babalic. Cu acestea, îi trimise să joace ultimul act al tragicomediei vieții lor, Critilo în frunte și Andrenio după el. Vejecia se întoarse către Timp, cel mai credincios ministru al ei, făcîndu-i semn să curețe locul, căci oricît de nesuferite i-ar fi carcerele, mulți le-ar crede raiuri, numai să nu treacă mai departe și să ajungă la zalhana.

După cîțiva pași, foarte măsurați, se pomeniră nas în nas cu o dihanie dintre cele întîlnite pe la toate răspîntiile, în mijlocul gloatei, sau altfel spus un pisălog, care, bine văzut de Andrenio, dar și mai bine vizat de Critilo, se dovedi a face parte din rîndurile celor cu mîncărime de limbă datorată potopului de palavre și puținătății noimelor ; căci sînt inși mai răi decît cei cărora pe-o ureche le intră și pe alta le iese, de vreme ce lor le intră pe amîndouă urechile și în aceeași clipă le și alunecă pe limbă și-ajunge atît de lesne în căpușă, încît nimic nu le înțepenește-n gușă, oricît de însemnat ar fi, nici secretul cel mai pecetluit, nici intimitatea cea mai sfielnică, neștiind să treacă sub tăcere nici păsul propriu, nici pe cel străin, mai cu seamă cînd li se încinge gura de vreo undă de minie sau de veselie, fără a trebui să fie stîrniți de politicoasa păsuire a ignoranței afectate și nici de cazna fără pereche a contrazicerii perfide. Pentru că acesta nu avea nici un fel de reținere, el însuși mărturisind că nu mai are nici o putere pe lîngă inimă, iar pe lîngă limbă, orice stăruință îi e de prisos. N-a fost niciodată în stare să păstreze un secret nici măcar jumătate de zi, din pricina asta fiind poreclit îndeobște *don* Cutare cu limbă lungă. Toți cei ce voiau să se afle și să se răspîndească iute ceva recurgeau la el ca la un

trîmbițaș fără minte. Darămite să-l fi îndemnat să mai și țină taina ! Plesnea s-o dea pe loc în vileag. Vai și-a-mar de cel care, fie din zăpăceală, fie din nechibzuință, i se spovedea, că numaidecît se pomenea scos prin piețe la stilpul infamiei și chiar tăiat în patru. Dimpotrivă, cei care știau cu cine au de-a face se foloseau de el ca să-l facă făptaș a ceea ce lor nu le ședea bine să facă. Într-un cuvînt, el era pristavul universal, limbă *di ferro* dacă nu *testa*¹; nu *il bello dicitore*², ci uritul palavragiu.

Insul acesta, deci, andaluz după flecăreală sau valencian după ușurătate, ori *siciliano* după firea de *chiacchierone*³, prinse a-și pune în mișcare, fără a-l mai opri o clipă, hădăragul de nerozii. Cine oare va putea să le povestească pe toate cîte le-a înșirat în discursul ori discursul întregii lui vieți ? Nu scuipa niciodată, ca să nu-ia alții rîndul, nici nu punea întrebări, ca să nu dea prilej altuia să-i răspundă ; așa încît celor de teapa lui ai crede că tot scuipatul li se prefăce în vorbe, pentru că tot ce spun e moft.

— Urmați-mă — le zicea —, că azi am să vă duc în palatul cel mai falnic din lume, de mulți știut din auzite, de norocoși văzut, de toți dorit și doar de cîțiva găsit. Oare ce palat să fie ? — se întreba el însuși și, după multe mistere, șovăieli și fandoseli, le-o spuse în mare taină — : E al Veseliei.

Îi încîntă nespun, și ei ziseră :

— Nu cumva să fie al Batjocurii ! Cine-a mai pomenit atare hal și han al Veseliei ? Pînă azi nu ne-am întîlnit cu nimeni care să ne fi dat vreo știre despre un asemenea palat, pe cînd despre altele, da, cele mai multe fermecate și pline de comori visate.

¹ *Testa di ferro* = cap de fier (it.).

² Frumosul vorbitor (it.).

³ *Siciliano*, sicilian, *chiacchierone*, flecar, intrigant (it.).

— Să nu vă mirați — le spuse el —, pentru că cine intră o dată acolo doar printr-o minune mai iese. Ar fi și prost să lase mulțumirea și să se întoarcă la necazurile de pe-aici.

— Dar tu ? — i-o întoarseră ei.

— Eu fac excepție ; ies ca să nu plesnesc, ca să pă-lăvrăgesc despre el și să-i călăuzesc într-acolo pe trecătorii norocoși. Să mergem dar, să mergem, căci aveți s-o vedeți acolo pe însăși Veselia în persoană, cum și este cu prisosință, cu chipul rotund asemenea soarelui ; se dă ca sigur că frumusețea dăinuiește cu zece ani mai mult la femeile rotunde la față decît la cele coroiate și lunguiețe. De-acolo răsare Aurora, cu atît mai îmbujorată și mai zîmbitoare. Toți cîți locuiesc în seraiul acela, unde trăiești fiindcă bei, sînt rumeni, strălucitori și rizăreți ; oameni plăcuți la fire și de bun gust, majordomi ai gurii.

— Și chiar minori la suflet — adăuga Critilo. Dar ia spune-ne, fiecare zi își are plăcerea și veștile ei bune ?

— O, da ! Pentru că de cele rele nu le pasă, nu sînt auzite, nici ascultate ; răspîndirea lor e oprită ! Vai de pajul care nu ia seama la asta, că pe loc e dat afară. Toate sînt răstimpuri bune, comedii noi. Fiecare zi cu cite o plăcere și chiar două, și pînă la urmă totul nu-i decît *plăceri, plăceri și iar plăceri* ¹.

— Bine, dar Fortuna nu-și face mendrele și Timpul nu preface ? Oare acolo e mereu lună plină ? Nu se taie niciodată bucuriile cu chinuri, ghindele cu tobe, cupa cu pică, așa ca pe-aici ?

— Nici gînd, pentru că acolo nu există pizmătareți, nici încăpățînați, nici capete tari, înrăiți, malmuri, ne-mulțumiți, apelpisiți, răutăcioși, zeflemiști, zuliari, ne-obrăzați și, mai răi decît toți, vecini. Nu există spirite de tristețe, nici de contradicție, nici opăriți, nici cuie-n talpă, nici sfîșiati. N-ai să vezi prînzuri și cu atît mai

¹ Plăceri (it.).

puțin cine tulburate, nici de s-ar cufunda pământul. N-are să lipsească niciodată claponul, potîrnichea dolofană, aflate la mare cinste. Nu se cunosc sârbezeli și nici arșuri. Și, într-un cuvînt, acolo toți sînt înfulecători strașnici, pentru că într-adevăr nu se află altă Jauja¹, nici țară unde curge laptele și mierea, mai sigură ca știința de-a nu te durea capul de *niente*².

— Mare lucru — chibzuia Critilo —, să aibă rădăcini plăcerea și proptele mulțumirea.

— Așa este, vă spun, fiindcă izvor le e gustul. Și nici desfătarea care incolțește în pământ udă din belșug nu se ofilește. Și se cuvine să știți, după cum o să vedeți și chiar o să-ncercați, că-n mijlocul curții aceluia castel descreștor de frunți țîșnește un izvor pe cît de dulce, pe-atît de nesecătuit, îmbiindu-se tuturor fără osebite, în preafrumoase cești (unele, cele mai de soi, de aur; altele de argint, cele mijlocii; iar cele mai de jos, deși nu cele mai puțin plăcute, din cleștare străvezii), cu grațioase plăsmuiri; prin ele coboară prăvălindu-se cu plăcut clipocit (la naiba cu cea mai bună muzică, fie și cu melodiile lui Florián!³) o licoare atît de gustoasă și atît de desfătătoare, încît unii jură că vine prin țevi tainice tocmai de-acolo, din înseși Cîmpiile Elizee; alții spun că e distilată din acel nectar divin. Și eu unul o cred, pentru că pe toți cîți beau din ea îi prefăcea în preafericiți după tipicul omenesc. Cu toate că sînt unii care spun că ar fi o vină din Helicon⁴, și cu mult temei, de vreme ce Horațiu, Marțial, Ariosto și Quevedo, bînd din ea, făceau versuri superioare. Dar ca să spun tot și să nu rămîn cu niscai neliniști pe inimă, nu puțini se conving și mestecă

¹ Numele unei țări fabuloase, echivalentă cu „pays de Cocagne” sau „Țara Huzurului”.

² Nimic (it.).

³ *Florián Rey*, cantor violonist al capelei regale a lui Filip al IV-lea, menționat și de Góngora și Quevedo.

⁴ Izvorul de pe muntele Parnas.

întruna din dinți, care-s adevărați, și-o veselă otravă puternică. Fie ce-o fi, ce știu eu unul este că are urmări miraculoase și toate mîngîietoare, pentru că într-o bună zi văzui că fusese adusă acolo nici mai mult, nici mai puțin decît o mare prințesă (parcă landgrafă ori palatină), topită de melancolie; fără a ști nici ea cum și de ce, că de n-ar fi așa n-ar fi proastă. Îi prescriseseră două mii de leacuri, de la veșminte de lux, ospete, serate, promenade și comedii, pînă la cele mai puternice, ca izvoarele de aur potabil, adică de dubloni, lăcrițe cu giuvaericele, coșulețe cu perle ; și ea, mereu tristă de proastă ce era, supărată pe toate și supărătoare pentru toți, încît nici ea nu trăia și nici pe alții nu-i lăsa să trăiască, așa încît ajunsese cum nu se poate mai neobrăzată. Vă încredințez însă că de îndată ce-a băut din atotvindecătorul nectar, lepădînd ceremonioasa gravitate princiară, se puse pe dănuțuit, rîs și cîntat, zicînd că e-n al nouălea cer. Mă lipsesc, zisei eu, de toate stranele și tronurile ei cu baldachin cu tot și mă mulțumesc cu o butelcă zdravănă. Și asta nu-i nimic, căci l-am văzut cu ochii mei pe cel mai sever Cato, pe spaniolul cel mai ursuz, izbucnind în hohote de rîs după ce băuse din el, că doar de-asta i-au zis italienii *allegro cuore* ¹.

Întîlneau mulți hagii cu pelerinele lor de piele, și toți purcedeau într-acolo. Cei mai mulți erau din corpul veteranilor, și cum meleagurile erau aspre și sterpe, iar ei obosiți și însetați de drum, se înșirau unul după altul și, morți de sete, înviau parcă deodată.

— Acesta e — zicea ghidușul lor călăuz — Iordanul moșnegilor ; aici întineresc și se veselesc, își îmbroscătează singele și-și recapătă culorile pierdute.

Dar iată că, în rășunetele unei zarve voioase, își sloboziră văzul și descoperiră o casă nu sublimă, ci temeinic sumetită, sălaș potrivit al gustului și palat al plăcerii.

¹ Înveselește inima (it.).

încununată, în loc de iasomii și lauri, cu ramuri de viță frunzoase și cu toate zidurile tapitate cu iederi, căci deși merge vorba că dau pierzaniei casele de care se anină, eu zic că mult mai mare pagubă face un butuc de viță, deoarece el le ruinează de-a binelea.

— Priviți — le spunea el — ce veselă priveliște cu draperii naturale. Ce sînt pe lingă ele chiar și cele mai bogate și mai împodobite cu broderii ale vestitului duce de Medina de las Torres¹, cele mai fine tapiserii flamande, fie și desenate de Rubens ? Credeți-mă că tot ce e artificial e umbra naturalului și nimic mai mult decît o copie.

— Plăcută priveliște, zău ! — exclamă Andrenio —. Nu-mi mai pare rău c-am venit. Și spune-mi, dăinuiește mereu ? Nu se vestejește niciodată ?

— Vă spun că e veșnică, pentru că niciodată nu-i lipsește udătura. Ciprul n-are decît să se pirjolească și grădinile suspendate să se spînzure, că aici nu lipsește Babilonul.

Se apropiiau de marea poartă, pururea larg deschisă, casa fiind plină ochi, și observară că, precum de cea a furiei obișnuiesc a fi înlănțuiți tigri, de cea a curajului lei, de cea a științei acvile, de cea a prudenței elefanți, lingă aceasta se ațineau lupi somnoroși și cățele șugubețe. Se auzeau mulți jongleri și toți scoteau sunete frumoase : trebuie să fi fost străini. Mișunau nimfe deloc înzorzonate, cî foarte rumene și durdulii, după moda flamandă ; în minile lor nesigure legănau cleștare arătoase, pline cu mărinimosul nectar, și închinau pe întrecute tuturor trecătorilor însetați, casa aceasta de petrecere aflîndu-se chiar în miezul trecătorii vieții. Veneau uscați de tot, ori dacă nu, ologiți de reumatism, istoviți de sete, să dea de istov butelcile ce le erau legănate pe dinaintea ochilor ; beau fără căni, ca oameni fără măsură, și era mai mare rîsul

¹ Ramiro Núñez de Guzmán, duce de Medina de las Torres, trezorier general al Coroanei Aragonului.

să vezi cât de convinși erau că-i pot ura noroc altuia, cînd de fapt mai mult i-l surpau. Iar dacă vreunul mai cumpătat se oprea, începeau să-l ia la vale, botezîndu-i prudența mofț și izmeneală, mulți închinînd în cinstea cumpătării lui cu licoarea strălucitoare ce cu adevărat le răpea ochii. Îi ațîtau, zicînd :

— Eh, la vîrsta domniei-tale nu mai e cazul ; uscăciunea trupească te scuză. Acesta e laptele bătrînilor.

Și mințeau, căci nu era decît veninul.

— Încă un rînd, căci licoarea e ispititoare, nu-i lipsește nici o îmbiere. Are colorit minunat pentru frumusețe, buchet și mai de soi pentru gust și aromă strașnică pentru miros, măgulind toate simțurile. Aruncați apa, pe cit de proastă pe-atît de searbădă, nespus de prețuită pentru că nu are cîtuși de puțin gust, nici culoare, nici miros, nici buchet. Pe cînd licoarea asta e prețuită pentru însușiri de-a dreptul potrivnice. Și mai mult încă, e de ajutor sănătății, ba chiar este leac fără pereche, întrucît Ibn Masuiah¹ jura că n-a găsit alte siropuri mai bune și care să tămăduiască mai iute inima, nici chiar băuturile de iachint și perle².

Îi stîrneau pofta schimbînd licori și culori, cînd roșu aprins, combinîndu-se cu sîngele, cînd auriu, trecînd drept aur potabil, cînd de culoarea soarelui, fiu arzător al razelor lui, cînd de granate fine, cînd de rubine prețioase, în virtutea prețioasei lor simpatii. Cumînții se mulțumeau cu cîte o singură ceașcă, după trebuință, căci despre tot ce era peste, ziceau că-i o mare nerozie ; astfel își îmbroscătau sîngele, își întăreau inima și se-nsuflețeau ca să-și poată urma drumul după dreptate. Dar cei mai mulți nu ajungeau să se mîngîie cu o singură ceașcă, nici chiar

¹ *Ibn Masuiah sau Ibn Massawayh*, fiul unui farmacist din Jundishapur, medic arab din secolul al IX-lea (m. 857), activînd la Bagdad, autor al unor importante *Aforisme* despre principiile medicinei.

² Băuturi utilizate pentru fortificarea inimii

cu două, ci, în turmă ca dobitoacele, pătrundeau cît mai înăuntru și nu se opreau pînă nu dădeau de cel mai mare iaz și se aruncau acolo pe burtă. Printre ei se numără și Andrenio, pe care nici sfatul, nici pilda lui Critilo nu-l putură ține în loc. Se tolăneau apoi ca vitele pe jos, căci orice viciu te duce la pămînt, așa cum orice virtute în cer.

În timp ce Andrenio își pierduse-n somn firea ome-nească, lipsit de cea mai însemnată dintre cele trei vieți ale sale¹, Critilo vru să cerceteze palatul acela tudesce², unde văzu lucruri de mare batjocură, pe care le dădu în seamă învățării de minte. Găsi înainte de toate că lăcașul bacanal era alcătuit nu din săli aurite, ci din cocine afumate; nu din camere de onoare, ci din ospătării josnice. Dădu de una în care toți, de îndată ce intrau, porneau a dăntui cu asemenea pornire, încît o jupîneasă, vrînd să intre cu un ciomag ca să-și scoată slujnica de-acolo, se pusese și ea pe dăntuit cu mare grabă. Și tot atunci, lepădînd supărarea odată cu ciomagul, își luă castanietele și începu a clămpăni din ele. La fel făcu și soțul, care intrase și mai minios ca să bată măsura cu o bîtă. Și toți ciți puneau piciorul în acele ospătării desfătătoare din tractirul lumii, uitîndu-și pe loc de orice, se făceau praf dăntuind. Unii ziceau că e o vrajă burlescă, făcută de un trecător mucalit care înnoptase acolo, dar Critilo socoti că e doar beție și trecu mai departe.

Nimeri într-alta unde toți ciți intrau erau cuprinși dintr-o dată de furii atît de sălbatice, încît, unii ducînd mîinile la junghiuri, iar alții smulgîndu-și săbiile din teacă, începeau să se sfișie ca fiarele și să se ucidă ca bestiile, uitînd de rațiune, ca niște oameni fără judecată.

¹ Adică de cea rațională, celelalte fiind cea vegetativă și cea senzitivă.

² Întrucît, în concepția lui Gracián, Germania era țara beției și-a ereziei, strîns legate între ele.

Aici văzu un mare personaj cu o foarte frumoasă mantie de purpură, iar ghidușul călăuz ii spuse :

— Nu te mira, că pentru el s-a spus : „Sub mantie frumoasă, băutor urit“.

— Cine e ?

— Cel care a fost stăpînul lumii, numai că licoarea asta i-a fost la rîndu-i stăpînă.

— Să plecăm de-aici — zise Critilo —, că țin-e mină un pumnal însîngerat.

— Cu el și l-a omorît pe cel mai bun prieten în timpul mesei ¹.

— Și totuși a fost preamărit drept cel Mare ?

— Da, ca soldat, nu ca rege.

Despre altul mai modern, scaldîndu-se și el în vin; se spunea că nu s-a îmbătat decît o singură dată în viață, dar că i-a ținut cît a trăit, și-n el au făcut căsnicie bună vinul și erezia. Aici îi arătară chiar pocalul pe care l-a luat în mină cel de-al optulea dintre Hénricii englezi, în doaga morții lui nefericite, în locul sfîntului crucifix cu care obișnuiesc să moară bunii catolici, și, dîndu-l de dușcă, a zis : „Am pierdut toate deodată : regatul, cerul și viața“.

— Și toți aceștia au fost regi ? — întrebă Critilo.

— Da, toți, fiindcă, deși în Spania beția n-a ajuns niciodată să i se zică dumneata, în Franța în schimb, înălțime ; în Flandra, excelență ; în Germania, serenisimă ; în Suedia, altetă, pe cînd în Anglia, maiestate.

I se spunea unuia să se lase de băutură dacă nu vrea să-și ia rămas bun de la văz, dar el, incorijibil, răspundea :

— Spune-mi : oare ochii aceștia din cap n-au să mi-i mănînce viermii ?

— Ba da.

— Atunci mai bine să mi-i beau eu.

¹ E vorba de Alexandru cel Mare care, la un ospăț, l-a ucis pe Cleitos ; vezi Plutarh, *Viețile paralele, Alexandru*, 50—51, ed. cit., vol. III, pp. 409—411.

Altul răspunse astfel :

— Ce era de văzut, am văzut ; ce e de băut, n-am băut încă ; să bem, aşadar, chiar de-ar fi să nu mai vedem niciodată.

Şi notaţi deosebirea dintre licori : cei trişti şi atit de adormiţi s-au umplut cu vin negru ; aceştialţi, atit de veseli şi de rîzăreţi, cu alb.

Dar între timp sosiseră nu în cel mai tăinuit iatac, deoarece aici intimităţile sînt necunoscute, ci în marea încăpere a rîsului, în peştera plăcerii, unde văzură că pe un tron eminent, făcut din cercuri de poloboace, prezida o multrevărsată regină, fără umbră de autoritate, foarte gravă. Şi fiind şi foarte grasă, zicea că nu mai are decît pieile de pe ea, săracă şi neajutorată, ca şi goală. Părea o stivă de butii, cu obrazul proaspăt şi vesel, deşi aducea mai mult a vie decît a livadă. Se îmbrăca de toamnă, nu de primăvară, purtînd cunună de rubine atîrnate în ciorchini. Ochii îi scăpărau, revărsînd scintei lichide, cu buzele hidropice de preadulcele nectar. În loc de sceptru, într-o mină-i tremura un tirs verde şi frunzos, iar cu cealaltă întindea o doniţă zdravănă tuturor noilor-veniţi, respectînd cu neclintită etichetă urmarea toasturilor. Observară că la fiecare înghiţitură se schimba la faţă, cînd hazlie, cînd lascivă, cînd minioasă, adeverind părerea obştească potrivit căreia prima dată e trebuinţă, a doua desfătare, a treia viciu, iar de aici încolo animalitate. Văzîndu-l pe Critilo, îşi slobozi risul în hohote şi prinse a-l îmbia stăruitor să bea supărătoarea licoare. Critilo refuză cursa.

— Eh, nu poţi trece peste asta — îi spunea, desigur, farsorul insoţitor —, pe cîntea mea de curtean.

Se văzu constrins să guste şi, înmuindu-şi buzele, strigă :

— Acesta e veninul raţiunii, aceasta e otrava judecăţii, acesta e vinul. O, timpuri, o, moravuri ! Vinul, înainte vreme, în secolul acela de aur (fiindcă a fost

veacul adevărului, și chiar al perlelor, deci al virtuților); se povestește că se vindea în prăvălii ca medicament, laolaltă cu drogurile din Răsărit. Medicii îl prescriau ca pe un cordial. „Rețetă“, ziceau, „o uncie de vin amestecat cu o livră de apă.“ Și așa se obțineau efecte miraculoase. Alții spun că vânzarea lui nu era îngăduită decît în cele mai ascunse cotloane ale cetăților, departe, prin mahalale, pentru a nu smredii lumea, iar intrarea acolo era socotită drept o faptă infamantă. Dar acest bun obicei s-a pîngărit de mult, acum se vinde la cele mai umblate răs_pîntii, și orașele sînt pline de cîrciumi. Nimeni nu mai cere astăzi învoirea medicului ca să-l bea, și leacul fără pereche de odinioară s-a prefăcut în otravă.

— Ba mai degrabă azi — îi întoarse vorba un întemnițat — e medicament universal ; dovadă toate aforismele care pledează în favoarea lui.

— Eh, sînt învechite.

— Dar nu mai rele din pricina asta. Vinul e leacul obișnuit împotriva tulburărilor pe care le pricinuiesc toate fructele. Drept care se spune : *După pere, vin se cere ; După cantalup, vin curat din chiup ; După smochine, vin, că apa e chin ; Orezul, pește și slănină de tain se nasc în apă și mor în vin.* Se știe și ce i-a spus laptele vinului : *Fii binevenit, prietene ; Vinul după miere-i rău, dar face bine.* Precum și : *Unde nu-i vin și-i prea multă apă, sănătate șchioapă.* E doctorie în toate anotimpurile, cum zice textul : *Vara pe căldură și iarna pe frig cu vinul ies în cîștig.* Și altul zice : *Pîinea de-o zi și vinul de-un an îl fac pe om șoiman.* Nu tîmăduiește numai trupul, ci e și cea mai mare mîngiere a sufletului, ușurare a necazurilor, fiindcă tot ce nu se-neacă-n vin se face lacrimi și suspin. E căptușeala săracilor, căci golașului îi ține loc de haină. Băutură regală, căci apa pentru cai, vinul pentru crai. Laptele bătrînilor, deoarece cînd bătrînul nu mai poate bea decît apă, e numai bun de groapă. Și-n el stă jumătate din viață, pentru că juma'

de viață e foc și jumate vin în loc. Așa încît e doctorie pentru toate bolile, pentru că *Pune-ți lipitori, vecine...*, iar el răspunde, *Vinul bun te face bine.* Și cu multă îndreptățire, deoarece șapte îi sînt roadele pline de folos : curăță pîntecele, spală dinții, omoară foamea, stinge setea, prășește rumeneala, veselește inima și aduce somnul.

— La toate acestea — zise Critilo — am să răspund cu unul singur : *Cine-i cu vinul prieten își e sieși neprieten.* Și ia seama că tot atîtea cite ai citat în apărarea lui pot să spun și eu împotrivă-i, dar fie destul de data asta cu acestălalt. *Vin cu apă, ne-ndoios, trup și suflet sănătos.*

— O ! — replică pătimașul —, nu știi că dacă bagi apă-n vin îi faci de petrecanie, mai cu seamă celui alb ?

— Ba mai știu și că de nu bagi, îți face el de petrecanie.

— Atunci ce-i de făcut ?

— Să nu-l bei.

Critilo rosti împotriva beției și alte multe adevăruri; de care cei de față făcură haz, iar el caz. Critilo mai observă că în suita dionisiacei regine se numărau puțini spanioli, pentru fiecare însă fiind negreșit o sută de francezi și patru sute de nemți.

— O ! — zise vorbărețul —, oare nu știi ce s-a întîmplat la începuturile acestei *bella invenzione*¹ a vinului ?

— Ei, ce ?

— Că un catîrgiu dornic de cîștig a-ncărcat marfă din cea nouă și-a dat cu ea fuga în Germania, și cum prețioasa băutură era în deplinătatea dărniciei sale, nemții au prins mare drag de ea : le-a mișcat strașnic inimile, punîndu-i la pămînt în toate privințele. Trecu mai departe, în Franța ; dar ca să nu pară începute burdufurile, le umplu cu apă din Escalda², drept care vinul nu mai avea tăria

¹ Frumoasă născocire (it.).

² Păstrăm forma spaniolă pentru *Escaut*, datorită sugestiilor foarte nimerite în context.

dinainte și astfel pe francezi doar îi veseli, făcându-i să dănțuiască, să fluiere, să tragă citeva piruete și să se scarpine la spate într-un cerc de spanioli mășurați, așa cum s-a mai și văzut la Barcelona¹. Nu-i mai rămăsese decît foarte puțin cînd trecu în Spania și-și umplu burdufurile cu apă în așa hal, încît nu mai era vin, ci clătătură de butoi; în felul acesta nu avu nici o urmare asupra spaniolilor, ci îi lăsă foarte stăpîni pe sine și la fel de gravi ca totdeauna, fapt pentru care tuturor celorlalți ei le zic bețivi. Așa au urmat să-l bea și mai tîrziu toate aceste nații: nemții curat, după ei luîndu-se suedezii și englezii; francezii cu nițică apă-n pahar, dar spaniolii de-a dreptul poșîrcă, deși ceilalți le-o pun pe seama perfidiei, zicînd c-o fac pentru ca puterea vinului să nu le dea-n vileag taina din adîncul inimii.

— Iată fără îndoială — argumenta Critilo — cauza pentru care erezia nu s-a statornicit și-n Spania precum în alte țări, deoarece aici n-a pătruns bețivia, ele două fiind tovarășe nedespărțite; niciodată n-o vei vedea pe una fără cealaltă.

Dar ce întîmplare, deși nu rară, de toată spaima! Acea regină beată, înecată în abisuri de grozăvii, începu să improaște afară din clocotitorul poloboc al pîntecelui său o atare vijelie de rîgîieli, încît inundă cu monstruoșități întregul sălaș bacanal, pentru că, luînd bine aminte, căscăturile ei nu erau altceva decît apeluri către tot atîtea bale ale unor abominabile vicii. Își întorcea fața crudă într-o parte și-n alta și cum slobozea o rîgîială, din tulburea băltoacă de vin sărea numaidecît o fiară îngrozitoare, un acroceraun² infam, care-l înspăimînta pe orice om cuminte. Din primele ieși Erezia, monstru primnăscut al Beției, smintind regatele și orașele, republicile și mo-

¹ Se referă probabil la „ciomăgeala“ aplicată soldaților francezi la ieșirea lor din Barcelona după victoria lui don Juan de Austria (13 oct. 1651).

² Vezi mai sus, vol. II, p. 27.

narhiile, pricinuind nesupuneri față de adevărații lor stăpîni. Dar ce să ne mai mirăm dacă de la început au tăgăduit credința datorată Domnului și stăpînului lor, amestecînd sacrul cu profanul și răsturnînd tot ce există de sus și pînă jos ? Scoaseră apoi capetele, la alt rîgîit, Harpiile, vreau să zic Clevetirea, întinînd cu suflarea ei abjectă tot ce e onoare și faimă ; nemiloasa Zgîrcenie, sugînd sîngele săracilor, jupuindu-i pe supuși ; Invidia Ioil¹, vomitînd veninuri, spurcînd înzestrările străine și micînd isprăvile eroice. Iată că apăru, chemat de un mare căscat, Minotaurul șarlatan, Sfinxul firoskos, crezîndu-se deștept, dar neștiutor că e prost. Nu lipsiră nici cele trei Furii infernale², convocate de un alt rîgîit strașnic ce semăna pînă și-n iad războiul, discordia și cruzimea, care-s de-ajuns spre a face iad și din raiul însuși ; amăgitoarele Sirene, oferînd vieți și îndeplinînd morți ; Scila și Caribda, cele două extreme vicioase de care s-au izbit proștii, strivindu-se de una ca să fugă de cealaltă. Își făcură apariția Satirii și Faunii, cu aparențe de oameni și realități de dobitoace.

Așa că în scurt timp făcu arman de baștină al viciilor dintr-o mlaștină de monștri la aman, toți odrasle ale violentei patimi a vinului. Și lucru și mai vrednic de atenție și chiar de plîns e că, deși erau tot atîtea fiare și cu prisosință urite, băuților lor admiratori le apărură ca tot atîtea frumuseți, pe Sirenele lascive numîndu-le în-geri ; pe cel turbat și orb de mînie, Ciclop viteaz ; pe Harpii, înțelepte ; pe Furii, sprintare ; pe Minotaur, ingenios ; pe Sfinx, priceput ; pe Fauni, cavaleri ; pe Satiri, curteni ; și pe orice monstru, minune.

De Critilo se tot apropia unul dintre cei mai dăunători, dar el, numaidecît, îngrozit, dădu să fugă. Comediantul vru să-l oprească, zicîndu-i :

¹ Profet biblic, aici în sensul de „invidie catastrofică“.

² Megera, Tisifone și Alecto.

— Așteaptă ! Nu te teme, că nu-ți va face nici un rău, ci dimpotrivă, mult bine !

— Cine e ? — îl întrebă Critilo.

Și el :

— E cineva pe cît de proslăvit pe-atît de cunoscut în toată lumea și încă mai bine pe la curți, fără de ea nu se mai poate trăi, cel puțin fără un dram dintr-însa, întrucît această mare curtezană e îndeletnicirea celor fără ocupație și ocupația destoinicilor.

— Și cum o cheamă ?

Ce-i răspunse, precum și ce monstru era, ne-o va spune cealaltă critică.

CRITICA a 3-a

Adevărătatea stînd să nască

Omul se îmbolnăvi de propriu-i beteșug ; îl trezi o febră malignă de pofte, sporindu-i în fiecare zi înaintarea patimilor sale dezordonate ; îl cuprinse pe deasupra un junghi acut de jigniri și inimăreli. Își pierduse apetitul pentru tot ce-i bun, iar pulsul prezenta neregularități în virtute ; lăuntru-l îi era încins de afecte rele, iar extremitățile reci pentru orice faptă bună ; turba de setea poftelor sale smintite, cu mare amăreală de clevetire ; i se usca limba la adevăr ; toate, simptome mortale. Văzîndu-l atît de încolțit, se spune că Cerul i-i trimise pe medicii săi, iar în același timp și Lumea pe-ai ei, la întrecere și, ca atare, foarte deosebiți unii de alții și foarte opuși în privința tratamentului, pentru că medicii din Cer nu plecau urechea la dorințele bolnavului, pe cînd mundanii îl rîzgîiau în fel și chip ; drept care, pe cît de aplaudați ajunseră aceștia, pe-atît de detestați se văzură cei dintîi. Cei de sus le prescriau multe și foarte bune leacuri, iar cei de jos nici unul, zicînd :

— Eh, tot atîta învățătură îți trebuie și ca să prescrii, și ca să nu !

Eternii citau texte magistrale, iar tereștrii, nici unul și ziceau :

— Mai bine parte fără carte.

— Să-și înfrineze gura — ziceau unii.

— Să mănînce și să bea cît o pofti — ceilalți.

— Să ia un vomitiv de desfătări, că are să-i fie de mare folos.

— Nu cumva să facă una ca asta, fiindcă-i va tulbura măruntaiele și-i va slăbi gustul.

— Să i se dea laxative pentru lascivitate.

— Nici gînd, ci stimulative zdravene ale gusturilor, ca să-i împrășteze sîngele.

— Dietă, dietă ! repetau cei dinții.

— Ospăț și iar ospăț ! — le-o întorceau ceilalți, iar bolnavului îi pica foarte bine.

— Să ia curățenii — îi prescriseră celeștii —, ca să smulgem răul din rădăcină și să vlăguim umoarea vicioasă care precumpănește.

— Asta nu — săreau mundanii. Să ia, de acord, dar lucruri delicate cu care să se învesească și să se bucure.

Auzind o asemenea felurime, bolnavul zicea :

— Rămîn la aforismul care zice : „Dacă din patru medici, trei îți spun să iei curățenie și unul nu, nu lua.“

Cei din Cer îi întorceau vorba :

— Dar altul spune : „Dacă din patru medici, trei ți-ar spune să nu lași sînge și unul singur dimpotrivă, lasă“. Trebuie să-ți iei imediat sînge și încă din vina casei de bani, înapoiindu-i pe cei ai altora.

— Asta nu — interveneau ceilalți —, căci ar însemna să-l secătuiești de puteri și chiar să-l anemiezi de-a binelea.

Iar el, întărind, adăuga :

— Cît de puțin îmi prețuiesc sîngele ! Nu știu altceva decît să-i sîngereze pe neajutorați.

— Să nu doarmă cu asemenea boală — propovăduiau aceia.

— Ba să se odihnească și să doarmă cît ține — ziceau aceștia.

Cei din Cer, văzînd, așadar, că nu se aplica nici unul din leacurile prescrise de ei și că bolnavul se îndrepta cu cai de poștă către groapă, intrară la el și-i spuseră fără înconjur că e pe moarte. Dar și așa, el făcu tot pe surdul și, chemînd un slujitor, îi spuse :

— Hei, doctorii ăștia au fost plătiți ?

— Nu, stăpîne.

— Păi de-asta îmi răpesc orice nădejde. Plătiți-i și ducă-se.

Împliniră al doilea îndemn. Ca atare, virtuțile plecară ; rămaseră viciile, iar el pînă peste cap în ele, căci repede-i veniră de hac ele lui, nicidecum el lor : omul muri de-a binelea și fu astrucat mai jos de pămînt.

Lui Critilo îi împărtășea această întîmplare un bărbat de-acum mii de veacuri.

— O, cît e de adevărat — zicea Critilo — că viciile nu vindecă, ciucid, iar virtuțile tămăduiesc ! Cupiditatea nu se lecuiește îngrămădind bogății, nici lăcomia cu bucatele, senzualitatea cu desfătările animalice, setea cu băuturile, ambiția cu funcțiile și dregătoriile, ci mai curînd așa sînt nutrite și sporesc cu fiecare zi ce trece. Din acest beteșug i-a venit Beției destrăbălate să facă arman al viciilor. Și ce urîte, ce dezgustătoare ! Dar mai abitir ca toate, cel ce se apropia de mine, mai să mi se vîre sub piele, încît n-a fost ușor să-l resping : care anume dintre ele era ?

— E cu atît mai curtenitor, cu cît e mai vulgar ; cu atît mai obștesc, cu cît mai rar.

— Cum se numește monstrul acesta ?

— E foarte renumit și chiar aplaudat, băgăcios și bine primit. Se vîră peste tot și pe toate le incurcă. Prin palate, intră și iese, căci la curți își are bîrlogul.

— După ce-mi spui te pricep și mai puțin. Încă nu mă dumiresc, pentru că sînt multe după tipicul acesta și curțile bihnie de ele.

— Află dar că e căpitan peste toate, adică vrednica de aplauze Himera. O, monstru al zilei, o, viciu universal, o, ciumă a veacului, prostie la modă ! — exclamă noul camarad.

— De-aceea — adăugă Critilo —, de cum am văzut-o atît de aproape de mine, am conjurat-o, zicînd : O, monstru curtean ! De ce mă cauți pe mine ? Pleacă, du-te înapoi în Babilonia ta obișnuită, unde cî toții ca tonții trăiesc din tine și cu tine : doar înșelăciune, minciună, amăgire, uneltire, născociri și himere. Pleacă, du-te la cei ce se visează mari și sînt năluci, oameni goi de miez și umpluți cu obrăznicie, găunoși de înțelepciune și ticșiți de închipuire : numai înfumurare, nebulie, pompă, aroganță și himeră. Du-te la adulatorii calpi, nerușinați, lîngușitori, care laudă tot și mint în tot ce spun, du-te la nătingii care se uită-n gura lor, plătind bani grei pe fum și pe vînt : totul doar minciună, amăgire, prostie și himeră. Du-te la postularii amăgiți și la mandarinii amăgitori, cei dinții pretinzînd tot și aceștia neîmplinind nimic, amînînd, găsind scuze și dînd nădejdi neghioabe : totul formă și himeră. Du-te la nefericiții de reformatori fantaziști, născocitori de noroace pentru alții, ticluind cum să-i facă pe ceilalți Cresuși, cînd ei sînt niște Iroși¹, vînturînd planuri pentru ca ceilalți să mănînce, cînd ei mai mult postesc : doar șarlatanie, înfierbîntare a minții, prostie și himeră. Du-te la politicienii capricioși, amici ai noutăților primejdioase, născocitori de subtilități rău întemeiate, răsturnînd totul, nu numai nedobîndind nimic nou și nepăstrînd cele vechi, ci pierzînd și ce este, dînd de-a azvîrlita cu o lume și chiar cu două : doar pier-

¹ Cerșetori, prin antonomază. Iros era un cerșetor din Itaca, mesager al peșitorilor Penelopei. Ulise i-a sfărîmat maxilarul cu o lovitură de pumn (*Odiseea*, XVIII).

zanie și himeră. Du-te la modernul Babel al scrierilor culte și afectate, și ale căror lucrări sînt numai decor mecanic, fraze fără idei, foi fără rod, șiruri fără șir, trupuri fără suflet : doar încilceală și himeră. Du-te prin tribunale, unde nu se-aud decît minciuni ; prin școli, sofisme ; la burse, curse, și în palate, himere. Du-te la făgăduitorii mincinoși, la ascultătorii creduli, la intriganții neobrazăți, la nobilii închipuiți, la petitorii necinstiți, la proștii încurcați în procese, la înțelepții părelnici : minciună doar și himeră. Du-te la bărbații de acum, plini cu toții de amăgire și fum, femeile de vicleanie ; copiii mint, bătrînii înșeală, rudele ademenesc și prietenii măsluiesc. Du-te la tot ce lepădăm dintr-o lume nelume, labirint de vicleșuguri, neadevăruri și himere. Zicînd acestea, căutai să fug de ea, adică de lumea întreagă, și-o apucaai pe drumul acesta al Adevărului, într-un ceas atît de prielnic, încît avui fericirea să te înfilnesc.

— Mare noroc — zise Ținteșul, căci așa auzi spunîndu-i-se, — că ai putut ieși întreg.

— Nu atît de întreg — răspunse Critilo —, încît să nu-mi las jumătatea, pentru că mi-a rămas acolo alt eu, Andrenio, încă și mai bun prieten decît fiu, ieșit din minți și înstrăinat de sine, supus necruțătoarei patimi a vinului.

Dar zicînd acestea, nemaiputînd îngîna nici un cuvînt, urmă făcînd gesturi deznădăjduite.

— Acuma nu te amări tu — îi spuse el — din ce-i îndulcești pe alții. Ca să te mîngîi și să te lecuiesc, vreau să ne întoarcem acolo și să-ncerci neîntrecutul antidot al vinului, pe care-l am la mine. Beția — stăruia el — e cel din urmă asalt la care-l supun viciile pe om, e cea mai mare efortare pe care o fac împotriva rațiunii. Se povestește astfel că, după ce dușmanii aceștia monștruoși se aliară împotriva unui om chiar de la nașterea lui,

atacându-l cînd unul, cînd altul, pe rînd, ca să-l dezorînduiască mai tare, Lăcomia în copilărie, Preacurvia la tinerețe, Zgîrcenia cînd ajunsese bărbat, și Vanitatea la bătrînețe, și văzînd că trece de la o vîrstă la alta biruitor și că se și pregătea să păsească în anii bătrîneții triumfînd asupra tuturor, nu suferiră să le scape astfel și să-și ridă de ele și dădură fuga la Beție, încredințîndu-și răzbunarea în mîinile ei. Nu se înșelară, pentru că ea, lovindu-l sub cuvînt de trebuință, numind vinul laptele, straiul și mîngierea lui, puțin cite puțin și dușcă după dușcă, pătrunse într-însul și puse stăpînire pe el pînă ce-l supuse cu desăvîrșire. Îl sili să închidă ochii la rațiune, să deschidă tuturor viciilor poarta, așa încît, cu jalnică nenorocire, cel ce toată viața nu se clintise din virtutea și integritatea sa, la bătrînețe se pomeni deodată hulpav, lasciv, irascibil, hulitor, flecar, vanitos, zgîrcit, ridicol, nechibzuit și toate acestea numai din pricina beției.

Dar iată că și sosiseră nu la iazul, ci la mocirla viciilor. Intrară amîndoi și-l găsiră pe Andrenio, tot tolănit pe jos, îngropat în somn și-n vin. Începură a-l striga pe nume, dar el, nerăbdător, răspundea :

— Dați-mi pace, că visez lucruri mărețe !

— Nu-i cu putință — zise Ținteșul —, deoarece numai oamenii mari visează vise mari.

— Ei, lăsați-mă, că văd lucruri minunate !

— Nu cumva să fie monstruoase. Ce poți vedea fără vază ?

— Văd — zise el — că lumea nu mai e rotundă, cînd totul se alungește ; că pămîntul nu mai e durabil cînd toate se duc de-a dura ; că balta e bolta cerească pentru cei mai mulți, de vreme ce doar puțini sînt persoane ; că totul e fum pe lume și deci totul e luat de vînt ; apa care s-a dus și vinul ce vine ; soarele se pierde printre alții la soarele, luna nu-i doar una, luceferii n-au stea

și miazănoaptea nu călăuzește ; lumina e deochi și revărsatul zorilor varsă lacrimi cînd rîde ; florile mușcă și mușcatele înțeapă ; dreptii umblă strîmb și strîmbii pe față ; pereții au urechi cînd te scarpini la ureche ; urma e fruntea și multe țeluri n-au oțeluri ; că aurul nu trage la cîntar pe cînd penele trag linii ; cei mai mulți apucă cel mai puțin, iar subțirii vorbesc gros, și cei de jos vorbesc de sus ; ciinii nu latră la lotri, așa că nimeni nu mai are nici un capăt de ață ; stăpînii sînt slujitori, și slujitoarele poruncesc ; mai tare-i spatele ca pieptul, și cine calcă alături dă-n lături ; strădaniile sînt privite cruciș și pricopsiții sînt răsplătiți cu daniile ; rușinea e de rușine, iar cei buni nu-s de plîns, ci de rîs. Dezmințirea e văzută cu ochi rîi și mințirea e rai ; nu sînt înțelepți deștepții și nici ascultați cei ce vorbesc răspicat ; vremea e sfîrtecătă și ziua toată un ceas rău ; ceasornicele iau dînd, și din zile bune se adună anii rîi ; la coada codoașei merge frunțașă și dizgrațiile sînt grații ; diademele la Paris și ibovnicii în Franța.

— Taci odată ! — îi zise Ținteșul —, că fără doar și poate iadul vine de la un palavragiu care dă din gură zi și noapte pînă zic toți „*ia du-l de-aici*“.

— Dar înseamnă să cînti prost și să te-ncăpățînezi a cînta. Zic că toate merg pe dos și-s cu fundul în sus de sus și pînă jos : cei buni nu mai fac multe parale și cei foarte buni sînt de pomană, iar cine n-are onoare e onorat ; animalele vor să pară oameni și oamenii animale ; cine are, are și căutare, cine n-are moare fără luminare ; cap are cel cu capital, nu cel capabil ; copilele plîng, și babele rîd ; lei behăie, și cerbii vînează ; găinile cîntă, și cocoșii nu trezesc pe nimeni ; cei ce umplu o lume nu mai au loc în lume, și mulți feciori de bani gata nu fac un ban ; mulți nu văd tocmai pentru că poartă ochelari, și vremea fuselor fuse ; nu se mai nasc copii, nici tineri bine crescuți ; cele mai nestimate sînt nestematele adevărate, și cei mai nevolnici lănci grozave ;

văd nenorociți înainte de-a se naște și norocoși după ce-au murit ; neînțeleșii vorbesc cu două înțeleșuri, și tot ce e la vreme e devreme.

Ar fi dus-o mai departe cu neroziile lui, dacă Ținteșul nu s-ar fi îndemnat să-i aplice leacul fără greș, aruncându-i în polobocul de vin nu un țipar (cum visează vulgul ignorant), ci un șarpe înțelept, care pe loc îl prefăcu iarăși în persoană, insuflându-i și dezgustul pentru acel toapsec al judecății și venin al rațiunii. Astfel, Ținteșul îi scoase din acel arman al viciilor și aliman mocirlos de monștri, către cel al minunilor. Acesta era unul din ciudatele personaje întâlnite în decursul feluritei călătorii a vieții, înzestrat cu o atît de nemaipomenită îndeminare, încît tuturor celor pe care îi întâlneau le ghicea desfășurarea și sfîrșitul vieții. Pelerinii noștri erau uluiți auzindu-l cu cîtă siguranță ghicea. Printre primii se întîlniră cu unul încruntat rău la față, și numaidecît zise :

— De la acesta să nu ne așteptăm la faptă bună.

Și nu se înșelă. Prognostică despre un chior că n-are pentru nimic ochi buni și nimeri. Unui cocoșat îi ghicea relele înclinări ; unui șchiop, pașii greșiți pe care-i făcea, iar unui stîngaci, apucăturile rele ; unui chelbos, chelbele, iar unui peltic, gura rea. Pe toți oamenii însemnați de natură îi desemna el cu degetul, spunîndu-le să se ferească. Întîlniră apoi un jucător, mare ghinionist, care pierdea la iuțeală ceea ce ciștigase abia-abia, și pe loc zise :

— Nu el a făcut averea, nu, pentru că cine n-o agonisește n-o păzește.

Dar asta nu-i nimic ; ghicea lucruri mai ciudate și mai ascunse, de parcă le-ar fi văzut, și astfel, întîlnind o trăsură în care stăpînul era pe-atît de amărit pe cît era jupîneasă de plină de sine, zise :

— Vedeți trăsura aceea ? Ei bine, nu după mulți ani va fi cotigă.

Și într-adevăr așa a fost.

Cînd văzu clădindu-se o închisoare nespus de somptuoasă și lăudăroasă, cu sumedenie de cătușe aurite, putînd ține loc de palat, zise :

— Cine va crede că are s-ajungă spital ?

Și cu adevărat asta a fost, pentru că își găsiră azil în ea săraci lăsați de izbeliște și nenorociți.

Despre un anumit personaj, care avea prieteni mulți și buni, zise că dansa foarte bine și o nimeri, pentru că toți îl lăudară. Dimpotrivă, despre altul care avea un chip neprietenos :

— Acesta nu va face nimic bine și n-are să izbîndească în ceea ce-și va pune-n gînd să făptuiască.

Mai mult : veni unul și-l întrebă cît are să trăiască. Îl privi în ochi și spuse că o sută de ani, iar dacă ar fi în stare să tindălească și mai mult, ar zice că și două sute. Pe altul, care nu era bun de nimic, îl încredință că l-ar putea rămîne pînă și pe însuși Matusalem. Dar lucrul cel mai de seamă era că, de îndată ce vedea pe oricine, dibuia de ce nație este. Și astfel, despre un născocitor zise :

— Acesta, fără să mă mai uit, e italian.

Despre un înfumurat, englez ; despre un dezmățat, german ; despre un naiv, basc ; despre un trufaș, castilian ; despre un mîhnit, galician ; despre un barbar, catalan ; despre un mai nimic, valencian ; despre un zurbav zurbagiu, maiorchin ; despre un nefericit, sard ; despre un încăpățînat, argonez ; despre un credul, francez ; despre un obrocit, danez ; și la fel despre toți ceilalți. Ghicea nu numai nația, ci și starea și îndeletnicirea. Văzu un ins foarte curtenitor, tot timpul cu pălăria în mină, și zise :

— Cine-ar zice că-i vrăjitor ?

Și într-adevăr era, căci îi vrăjea pe toți.

Despre un solomonit, spuse că e astrolog ; despre un increzut, vizitiu ; despre un bătăraș, ușier de săliță¹ ; despre unul cu hamele rupte și hain pe rupte, soldat ; despre un lasciv, văduv ; despre un păros, hidalg. Despre un om influent, care făgăduia multe și le-mpărțea tuturor vorbe bune, zise :

— Acesta îi va mulțumi pe mulți proști.

Despre altul, care nu spunea nici o vorbă rea, ghici că n-are să facă nici o faptă bună. Iar la cel cu multă miere-n gură, multă fiere-n.gușă.

Îl văzu pe unul ducându-se mereu în aceeași casă și zise :

— Acesta umblă după datornici.

Unui om care se apucă să spună adevăruri, îi prezise multe necazuri ; iar celui cu limbă lungă, dureri cumplite de cap. Ghicea fiecăruia locul de pe urmă, ca și cum l-ar fi avut sub ochi, fără a se abate nici măcar cu o virgulă ; mărinoșilor, spitalul ; celor lacomi de câștig, iadul ; neastimpăraților, închisoarea, iar răzvrătiților, furca ; hulitorilor, ciomege, și nerușinaților, improșcări ; hoților de mantale, ace de cojoace, iar prădătorilor pe scară, scară², paceaurelor, lemn de gaiac ; faimoșilor, trîmbiță ; famaților, drum lung ; pierduților, strigări ; nepoftiților, dispreț ; celor pe care-i mănîncă pămîntul, marea ; păsărilor deocheate, vîzduhul³ ; ereților, curele ; vulpoilor, rață-n traistă ; cuminților, fericiri ; înțelepților, onoruri, și celor buni, noroace și răs-plăți.

— Ce nemaipomenită îndeminare ! — proslăvea Andrenio. Aș da nu știu ce ca s-o stăpînesc și eu. N-ai vrea să mă înveți și pe mine astrologia asta ?

— Mi se pare — zise Critilo — că pentru asta nu-i nevoie de multe astrolaburi, nici de multă citire-n stele.

¹ În original *ușier de saleta*, servitor care supraveghea intrarea în sălița pe unde se trecea spre anticamera regelui.

²⁻³ Aluzii la spinzurătoare.

— Așa cred și eu — zise Ghicitorul —, dar să mergem mai departe și-ți făgăduiesc, o, Andrenio, să te scot la fel de bun ghicitor ca și mine cu experiența și cu vremea.

— Unde ne duci ?

— Într-un loc de unde toți fug.

— Păi dacă fug, noi de ce ne ducem ?

— Tocmai de-asta, ca să fugim de ei toți. Cu toate că întâi aș vrea să vă introduc în faimoasa Italie, cea mai vestită provincie a Europei.

— Se spune că e o țară a persoanelor.

— Ca și a personajelor.

— Ciudat gust ne-a lăsat la urmă Germania — zicea Andrenio.

Și Critilo :

— Da, așa cum mi-l închipuiam.

— Cum vi s-a părut acea provincie atât de întinsă, desigur cea mai mare din Europa ? Spuneți cinstit.

— Mie — răspunse Andrenio —, ea mi-a dat cea mai deplină mulțumire pînă azi.

Și Critilo :

— Mie, cea mai puțină.

— De-asta nu trăim pe lume cu o singură părere.

— Ție ce ți-a plăcut mai mult în ea ?

— Toată, de sus pînă jos.

— Oi fi vrînd să zici de Sus și de Jos.

— Chiar așa.

— Negreșit, numele i-a fost și definiția, de vreme ce se numește Germania, de la *germinando*¹, țara care produce și zămislește de toate, mămă fecundă a atîtor viețuitoare și vipturi și-a tot ce se poate-nchipui pentru viața omenească.

— Da — i-o întoarse Critilo —, dar prea extinsă și deloc intensă, multă cantitate și puțină calitate.

— Ei, nici nu e o singură provincie — urmă Andrenio —, ci multe care alcătuiesc una, pentru că, de luăm

¹ Etimologie fantezistă.

bine seama, fiecare potentat e aproape un rege și fiecare oraș o curte, fiecare casă un palat, fiecare castel o cetățuie, iar ea, în întregul ei, o întrunire de orașe populate, curți ilustre, temple falnice, clădiri frumoase și fortărețe de necucerit.

— Tocmai asta mi se pare — zise Critilo — că-i prilejuiește cea mai mare ruină și deplină pierzanie, deoa-rece cu cît mai mulți potențați, cu atît mai multe capete ; cu cît mai multe capete, cu atît mai multe toane, și cu cît mai multe toane, cu atît mai multe dezbinări. Și, cum a spus Horațiu, pe cît aiurează principii, pe-atîta oftează vasalii ¹.

— Nu-i poți tăgădui — zise Andrenio — abundența și opulența. Privește cît e de îndestulată cu de toate, în-cît, de se spune Spania cea bogată, Italia cea nobilă, tot așa și Germania cea îndestulată. Ce belșug de grîne, turme, pește, vinat, roadă și roade ! Ce bogată în mine-reuri ! Ce înveșmintată în crînguri ! Ce împodobită de codri și înfrumusețată de pășuni ! Ce brăzdată de riuri cu apă multă și toate navigabile ! Așa încît Germania are mai multe fluvii decît pîraie celelalte țări, mai multe lacuri decît izvoare celelalte, mai multe palate decît case celelalte și mai multe curți decît orașe celelalte.

— Așa e — zise Critilo —, recunosc ; dar tocmai în-tr-asta îi văd distrugerea și găsesc că însăși bogăția ei o ruinează, fiindcă nu face decît să pună paie pe focul necontenitelor războaie ce-o învîlvorează, susținînd împotriva sa multe și numeroase oștiri, lucru de care alte provincii nu sînt în stare, mai cu seamă Spania, care nu se lasă încălecată.

— Dar trecînd și la bravii ei locuitori — zise Ținteșul —, cum rămîneți cu germanii ?

— În ce mă privește — zise Andrenio —, foarte bine. Mi-au apărut în lumina cea mai bună, sînt după firea

¹ *Epistole*, I, II, 14.

mea ; celelalte nații greșesc cînd îi numesc pe nemți
neoameni, eu mă-ncumet a spune că sînt cei mai mari
oameni din Europa.

- Da — zise Critilo, dar nu cei mai măreți.
- Fiecare neamț are două trupuri de spaniol.
- Da, dar nici jumătate de inimă.
- Ce trupeși !
- Dar fără suflet.
- Ce proaspeți !
- Și chiar reci.
- Ce bravi !
- Și chiar cruzi.
- Ce frumoși !
- Dar nu la cuget.
- Ce înalți !
- Deloc la înălțime.
- Ce bălai !
- Pină-nțarcă bălaia.
- Ce puternici !
- Dar fără avînt. Au trupuri de uriași și suflete de
pitici.
- Sînt cumpătați la îmbrăcăminte.
- Dar nu și la mîncare.
- Sînt strînși la huzurul paturilor și la dichisul ca-
selor.
- Dar largi la băutură.
- Bine, dar la ei asta nu e viciu, ci necesitate. Ce
s-ar face ditamai trupul unui neamț fără vin ?
- Ar fi trup fără suflet, el îi însufletește și le dă
viață.
- Vorbesc limba cea mai veche dintre toate.
- Dar și cea mai barbară.
- Sînt curioși să vadă lumea.
- Dacă n-ar fi ei, ea nu i-ar vedea în ochi.
- Sînt meșteri mari.
- Dar nu și mari învățați.

- Sint dibaci pînă-n vîrful degetelor.
- Mai bine le-ar prinde să fie ageri la minte.
- Armatele nu se pot lipsi de ei.
- După cum nici trupul de pîntece.
- Noblețea le e strălucitoare.

— Dar vai de pietatea lor ! Nenorocirea lor e că, așa cum alte provincii ale Europei au fost mame ilustre de patriarhi renumiți, de întemeietori ai Sfintelor Ordine, ea, dimpotrivă, de etcetera.

Urmarea le fu stinjenită de o turmă învălmășită de oameni care, în goana mare, mai mult pe-alături decît pe drum, fugeau încotro vedeau și nu vedeau cu ochii, călcîndu-se în picioare unii pe alții și abia mai trăgîndu-și sufletul. Iar ceea ce-i miră cel mai mult fu să vadă că oamenii cei mai de seamă fugeau cei dintii și că bărbații cei mai mari lungeau cel mai mult pasul, iar uriașii își luau cu nădejde picioarele la spinare și nici șchiopii nu erau cei din urmă. Uimiți, flegmaticii noștri pelerini începură a întreba care-i pricina acelei retrageri atît de fanatice, dar nimeni nu le răspunse, căci nici pentru asta n-aveau răgaz.

— S-a mai pomenit asemenea vîlmășag ? Cine-a mai văzut atare nebunie ? — ziceau.

Numai unul, mai uluit el de uluirea lor, le spuse :

— Sînteți, zău, fie mari înțelepți, fie mari proști, de mergeți împotriva curentului tuturor.

— Înțelepți nu — îi răspunseră —, dar doritori a fi, da !

— Vedeți dar să nu muriți cu dorința asta.

Și făcu un salt de o sută de pași.

— Fugiți, fugiți ! — venea urlînd altul —, pare-se că a și dat tot afară.

Și se duse ca un crivăț.

— Dar cine stă oare să nască ? — întrebă Andrenio.

¹ Reia aceste cuvinte atribuite lui Pitagora.

Și Ținteșul :

— Mai mult ori mai puțin, am și ghicit ce se-ntîmplă.

— Ce ?

— Am să vă spun. Oamenii aceștia, desigur, fug din țara Adevăratății, regina Adevărului, încotro ne ducem noi.

— Nu spune țară — i-o întoarce unul din transfugi —, zi-i ciumă, că-i la fel de vătămătoare, și mai cu seamă azi, cînd a întors lumea cu susul în jos, stîrnindu-se ciuda universală.

— Și care-i pricina ? — îl întrebară. E vreo noutate ?

— Și încă mare. N-o cunoașteți ? Tîrziu mai ajung veștile pe la voi ! Oare nu știți că Adevăratatea stă să nască zilele astea ?

— Cum să nască ?

— Da, așa, cu burta la gură, plesnind să plesnească.

— Ei și ce dacă naște ? — i-o întoarce Critilo. De-asta se neliniștește lumea ? Ziceți să nască într-un ceas bun și s-o ușureze cerul.

— Cum ce dacă ? ridică glasul curteanul. Strașnică nepăsare ! Multă nemție¹ aveți de dat pe gîrlă. Dacă nici cu un singur adevăr nu se mai poate trăi acum și toți oamenii au ajuns la capătul răbdării, ce-are să se-ntîmple dacă ea se-apucă să nască alte adevăruri, care să se pună apoi și ele pe născut ? Are să se umple lumea de adevăruri și pe urmă o să căutăm degeaba oameni care să voiască a-i fi locuitori. Vă spun că are să se despopuleze.

— De ce ?

— Fiindcă nu va mai fi cine să trăiască : nici cavalerul, nici meșteșugarul, nici negustorul, nici stăpînul, nici sluga. Ca să spunem adevărul adevărat, nimeni nu va putea să trăiască. Ascultați-mă pe mine, din patru părți² n-o să rămînem nici jumătate. Spune-i omului un adevăr

¹ În sens de „nepăsare“.

² Cele patru părți ale lumii, potrivit concepțiilor de atunci.

și-i ajunge pentru tot restul vieții : ce-o să ne facem cu atitea ? Palatele ar fi bune de zăvorit și castelele de închiriat. N-au să mai rămână nici curți, nici ogrăzi. Ți se-aplecă și cu un bob de adevăr și nu-i cu puțință să-l mistui, darmite cu o ghiftuală de adevăruri ? Strașnică rînză îți va trebui : fiecare zi cu adevărul ei sadea. Are să ni se facă lehamite !

— Dar ce, vor fi fiind mulți care n-au de ce să se teamă de adevăruri — zise Critilo ; ba au să le vină ca turnate.

— Și cine, mă rog ? Spune-ni-l și-i ridicăm statuie. Unde-i încrezătorul care să nu poată fi pocnit cu un adevăr verde la mir și chiar cu mai multe în plin obraz ? Și zău că ard rău și pe multă vreme. Să vă ferească Domnul de o tăbăceală de adevăruri. Ustură și ard. Iar de nu, să vedem. Cutăreia să i se spună ce i-a spus *don Pedro de Toledo*¹ : „Să ia seama, c-am să-i spun ceva și mai rău decît cum e“. Iar ea întorcîndu-i-o : „Ce-o să-mi spună ?“ „Mai rău decît bătrînă.“ Ia să i se trîntească celuiilalt lucifer un adevăr într-o afurisenie și-o să vedeți cum au să-l apuce dracii. Amintească-i celui mai tanțos tocmai ce uită el mai cu sîrg ; celui mai dibaci, stîngăciile ; împungă-l cu sula pe înfumurat ; spuie-i bogătaşului celuiilalt că bunică-su și-a rupt banul de la gură ; întoarcă-i privirea îndărăt celui care nu se mai uită nici în lături ; amintească-i de turte celui căruia azi i se-aplecă de fazan, de cvartană leului, iar fenixului de treaba cu viermele². Nu vă mirați că fugim de Adevărătate, căci e ștregară și te urcă-n ștreang. Vedeți acolo întins la pămînt un uriaș umflat de trufie, l-a ucis un copil cu un bold și umblă vorba că bunică-su

¹ Probabil *don Pedro de Toledo y Leiva*, marchiz de Mancera, vicerege al Perúului (1639—1647).

² Potrivit credinței antice. „din oasele și măduva acestei păsări se naște întîi un vierme, care apoi se prefăce în pușor“ (Pli-niu, X, 2).

l-a vîndut, dar vina e-a lui : a fost fudul pînă și de urechi. Așadar, nu vă mai mirați că fug toți de le sfirîie călcîiele, roșii de rușine.

— De ce fug soldații aceia ? — întrebă Andrenio

— Ca să nu li se spună că au fugit și că se numără printre alde *fugerunt, fugerunt*¹.

Venea unul strigînd :

— Adevăr, adevăr ! Dar nu gurii și cu atît mai puțin urechilor mele.

— D-alde d-ăștia veți găsi mulți. Toți ar vrea adevăr, dar să nu-l mestece ei cu gura lor.

— Înțeleg, domnilor — chibzuia Andrenio —, iazmele n-au decît să fugă, ducă-se neîntoarse la Belzebut, dar sorii ?

— Și ei, ca să nu li se dea peste nas cu petele lor.

Din cînd în cînd, glasul se ridica și mai cu tărie :

— Naște ! Păzea, că leapadă ! Valea, o, voi, principilor ! Picioarele la spinare, puternicilor !

Și la strigătul acesta erau unii care luau poșta. Nu se mai văzuse asemenea încălecare. A fost un potentat care-a gonit pînă i-au crăpat toți cei șase cai de la caleașcă. De notat însă că asta se întîmpla în Italia, unde un adevăr e mai temut decît glonțul unui vasilisc otoman. Și de-aceea se întîlnesc atît de rar și sînt atît de neobișnuite.

— Dar de cînd a rămas grea Adevărătatea — întrebă Andrenio —, că eu unul o credeam bătrînă și chiar răscoaptă și-acum aud că stă să nască ?

— De zile întregi și chiar de ani și se spune că a rămas cu Timpul.

— Așadar, va avea multe de adus pe lume.

— Cel puțin lucruri foarte rare.

— Și toate vor fi adevăruri ?

¹ „Fugiră, în latinește, verb întrebuintat în exorcisme : în acest pasaj oamenii fug de adevăr ca de diavol“ (Romera-Navarro, *El Críticón*, III, 103).

— Toate.

— Acuma știu că se potrivește zicala cu noapte rea și naște fată. De ce nu naște în fiecare an, de ce să nu se sature o dată de adevăruri ?

— O, pas de mai dă pe față ! Acuma zămislește un veac ca să nască-ntr-altul.

— Păi atunci trebuie să fie adevăruri învechite.

— Nu, ci veșnice, zău. Oare nu știi că adevărurile sînt dintr-un neam cu moșmoanele, cele putrede fiind coapte și mai moi, iar cele crude, rumene ? Cele care urcă singele în obraji sînt de nemestecat ; numai un basc le poate-nghiți.

— Atunci negreșit că în trecutele veacuri de aur această Adevăratate trebuie să fi născut în fiecare zi.

— Nici atît, pentru că nu avea ce spune ; totul fusese spus. Dar acum nu poate vorbi și crapă. Tot șovăie, ca aricioaica rămasă grea și care cu cît zăbovește mai mult, cu-atît mai rău simte înțepăturile puilor și se teme să-i aducă pe lume. Ei, ce de lucruri ciudate va fi ascunzînd în acele sinuri ale observării și atenției sale ! De-asta spunea un deștept : însoară-te și taci. Ce nașteri de toată frumusețea ! Ce de minuni va da în vileag !

— Ba eu bănuiesc — zise Critilo — că trebuie să fie monștri îngrozitori, nechibzuite de necrezut, strașnice nerozii, pe scurt lucruri fără cap și coadă ; căci de-ar fi izbinzi, ar mișuna panegiricele.

— Cum sînt, cum nu sînt — zicea Ghicitorul —, de ieșit trebuie să iasă. Să nu zămislească, pentru că o dată rămasă grea, ori plesnește, ori naște. Căci, precum a spus cel mai mare dintre înțelepți ¹, cine-ar putea înăbuși cuvîntul zămislit ?

— Spune-mi — întrebă Andrenio —, oare niciodată n-a răsuflat, ori nu s-a bănuit măcar, ce-are să nască

¹ De obicei, Solomon. Dar aici se parafrazează un verset din Cartea lui Iov, 4, 2.

Adevărătatea ? Băiat sau fată ? Ce minciuni îndrugă moașele ? Ce lingușeli înșiră doctorii ? Nu răzbate nici o nerozie răspicită de sub o taină atît de pecetluită ?

— Aici ar fi multe de spus și încă mai multe de tăcut. De îndată ce n-a mai fost nici o îndoială că e însărcinată, să fi văzut ce panică i-a cuprins pe cei cu musca pe căciulă, ce îngrijorați s-au arătat cei ca pe jărat, adică aproape toți muritorii. Alergară numaidecît să întrebe oracolele asupra pricinei. Primul le răspunse că ar urma să nască un monstru sălbatic, pe cît de înspăimîntător pe-atît de hîd. Gîndiți-vă dar ce spaimă de moarte pe muritori. Fugiră la altul după mîngîiere și-l aflară, deoarece le răspunse taman pe dos, că avea să dea naștere unei minuni de frumusețe, unui băiat pe cît de chipeș pe atît de plăcut. Rămaseră și mai nelămuriți și, pentru mai multă siguranță, încercară să-l înăbușe ; zadarnic însă, deoarece se spune că e nemuritor și e bine s-o știe toată lumea. Se zice că adevărul e ca apa Guadianei, care aici intră în pămînt și dincolo iese la suprafață. Azi nu crîcnește, de parcă ar fi îngropat, și mîine înviază, într-o zi prin cotloane și-n alta prin piețe și pe toate gurile. Va veni și ziua nașterii și avem să vedem și taina aceasta, vom ieși din nedumerire.

— Și tu, care pretinzi că ghicești tot, ce crezi despre asta ? Ce adulemeci ? Nu poți tilcui cine va fi acest monstru și acest miracol ?

— Ba da — zise el —, cel puțin ce-ar putea fi primul pentru proști și-al doilea pentru cuminți. Aș spune că cel dintîi e...

Dar în aceeași clipă se arată o făptură ciudată, care venea nu atît fugind, cît punînd pe fugă. Își croia nu numai drum, ci piețe întregi. Țipa din cale-afară de tare și zicea :

— Eu, nebun, cînd pe atîția-i fac înțelepți ? Eu, aiurit, cînd prin mine o nimeresc toți ? Eu, eu, fără judecată, cînd le vîr multora mințile-n cap ?

— Cine-i ăsta ? — întrebă Critilo.

Și-i răspunse :

— E un haplative absolut¹ ; nici nu conduce, nici nu e condus. Este nebunul principelui cutare.

— Cum e cu putință — replică el — ca un domnitor atît de înțelept, numit prin antonomază Prudentul (și nu Seneca al Spaniei², ca și cum celălalt ar fi fost al Etiopiei), cine-ar crede că poate să țină pe lingă sine un nebun peren ?

— Tocmai de-asta, pentru că el e prudent.

— Dar ce urmărește ?

— Să audă cîteodată adevărul, fiindcă nimeni altul nu i-l spune și nici nu-l poate auzi din altă gură. Să nu vă mirați dacă-i vedeți pe regi împresurați de nebuni și de săraci cu duhul, căci nu o fac fără tîlc ascuns. Nu ca divertisment, ci ca avertisment, pentru că azi adevărul nu se mai aude decît din botul boilor. Acum să mergem, căci nu cred să mai fim departe de curte.

— Cu curtea las-o mai moale — răspunse un mare adversar al ei.

— Și de ce, mă rog ?

— Deoarece dacă la curte nu s-a auzit niciodată pic de adevăr, cum vreți ca Adevărătatea să-și aibă curtea ei ? Oare cum se poate numi curte locul unde nu se minte, unde nu vezi prefăcătorii, unde nu există mințid³, unde nu umblă-n fiecare zi cîte o sută de minciuni cît pumnul ?

— Cum adică — întrebă Andrenio —, la curtea aceea nu se poate minți ?

— Cum, de vreme ce-i a Adevărătății ?

¹ Joc de cuvinte pornind de la *ablative absolut* (în original : *hablative* (<*hablar* = a vorbi)).

² Aluzie la Filip al II-lea, cel Prudent.

³ În original *mentidero*, denumire dată scărilor din fața mînistirii San Felipe el Real din Madrid, pe Calle Mayor, unde se adunau soldați pentru a-și comunica noutăți și a le comenta.

— Nici măcar o minciună ?
 — Nici jumătate.
 — Nici la nevoie, cînd e de mare ajutor ?
 — Nu, sigur.
 — Nici hrănită franțuzește vreme de trei zile, adică lucru mare ?
 — Nici o zi.
 — Ei, treacă-meargă pentru un pătrar... !¹
 — Nici o clipă.
 — Nici o greșeală din fățarnicie ?
 — Necum.
 — Nici ascunderea adevărului, căci nu-i o minciună ?
 Și nici să nu spui toate adevărurile ?
 — Nici asta.
 — Bată-te Dumnezeu, cu adevărat, neînduplecat mai ești ! Mai-mai că-mi vine și mie să fug. Cum, nici o scuză față de linge-talere, nici o lingușire față de principe, nici o laudă cuminte pentru curtean ?
 — Nimic, nimic din toate astea ; totul neted, totul răspicat.
 — Să știi atunci că eu unul nu intru acolo. Nu cutez a trece printr-un cin atît de strîmt. Să trăiesc fără scăparea obștească ? E cu neputință. Îmi iau de pe-acuma rămas bun de la o asemenea curte și sînt sigur că nu voi fi singur. Nu există vicleșuguri ? Păi pot spune că asta nu-i curte. Nu există amăgitori, nici lingușeli, nici lingușitori, nici supraprețuitori ? Atunci nu sînt curtezani. Nu există cavaleri fără cuvînt, nici granzi fără înfăptuiri ? Atunci într-adevăr nu-i curte. Nu există case de rea-credință² și străzi de calvar ? Viu și zic iarăși că nu poate fi curte. Domnilor, oare cine trăiește în acest Paris, în acest Stockholm ? Cine în această Cracovie ?

¹ Aluzie critică posibilă la Filip al IV-lea.

² Vezi mai sus, vol. II, p. 282.

Cine o-nsoțește pe-această regină ? Oare îi e uat sa umble singură, ca fenixul ?

— Nu duce lipsă de ajutoare și suită — răspunse Țin-teșul. Deoarece află, Andrenio, că după ce pămîntenii au izgonit-o pe Adevărătate din lume și-au ridicat-o în tronul ei pe Minciună, așa cum istorisește un amic de-al lui Lucian¹, Supremul Parlament s-a străduit s-o readucă pe pămînt, la cererea aceiorași oameni, la stăruințele pămîntenilor, care nu puteau trăi fără ea. N-o puteau scoate la capăt nici cu slugile, nici cu meșteșugarii, nici chiar cu nevestele lor : totul era minciună, înșelăciune și vălmășag. Lumea întreagă părea un Babel, nu mai izbutea să se înțeleagă om cu om. Cînd ziceau *da*, ziceau *nu*, iar cînd ziceau *alb*, *negru* ; drept care nu mai era nimic neîndoișor și sigur. Toți dădeau din colț în colț și strigau : „Să se întoarcă, să se întoarcă Adevărătatea !“ Încercarea era foarte anevoioasă și toți se temeau că nu vor putea ieși cu bine dintr-însa, pentru că nu se găsea omul care să vrea a-i da glas primul : cine va spune oare cel dintii adevăr ? Se făgăduiră mari premii celui care ar vrea să-l spună pe cel dintii și nu se găsea nimeni ; nu era om care să dorească a face începutul. Se căutară fel și fel de mijloace, fură chibzuite multe căi, dar fără folos. „Păi ea însăși trebuie să reintre, ea trebuie să se întoarcă în inimile oamenilor și să prindă rădăcini în ele. E de văzut cum !“ Politicienii socoteau că e cu neputință și ziceau : „De unde să începem ? Din Italia, mai mare risul, din Franța, basm, din Anglia nici vorbă, din Spania, poate poate, dar va fi anevoios“. Pînă la urmă, după multe adunări, se hotărî să fie amestecat cu mult zahăr ca să-i ascundă amărăciunea și înecat în multă ambră împotriva izului puternic pe care-l răspîndea. Și-n felul acesta, poleit și îndulcit, într-o ceașcă de aur (nu de sticlă, Doamne ferește, că s-ar străvedea),

¹ Mateo Alemán, în *Guzmán de Alfarache*, I, III, XII.

il oferiră de îndată tuturor muritorilor, zicînd că e cel mai delicios sirop, o băutură rară adusă tocmai din China și chiar și mai de departe, mai prețioasă decît ciocolata, și ceaiul, și șerbetul¹, pentru ca astfel vanitatea să-i facă a-l bea. Începură, dar, să-l trimită unora și altora sub poruncă de la ei. Întîi ajunse la principi, pentru ca, după pilda lor, să prindă și ceilalți curaj să-l înghită și să cadă la învoială lumea întreagă, dar ei îi simțiră de la o poștă amărăciunea (căci au simțuri foarte treze : adulmecă și aud la fel de bine) și începură să icnească de scîrbă. Unul, după o singură picătură cît înghiți, se și puse pe scuipat, încît și azi o ține-așa. Gustînd-o, ziceau cu toții : „Ce licoare amară“ Și alții răspundeau : „E adevărul“. Trecură apoi la înțelepți : „Da, ei ziceau că toată viața și-o închină găsirii lui“. Dar ei, de îndată ce-l băură, îl lăsară baltă, zicînd că sînt sătui de cel teoretic, nu le mai trebuie și adevărul practic ; doar cel speculativ, nu și cel aplicativ. „Să mergem acum la bărbații în vîrstă și la tineri, deoarece e hrana lor obișnuită.“ Se înșelară, pentru că, mirosind-o, strînseră buzele și-și încheștară dinții, zicînd : „La mine-n gură, nu ; la celălalt, în gura vecinului“. Îi poftiră pe meșteșugari. Nici atîta, ba ziceau că ar muri de foame în patru zile dacă l-ar lua în gură, mai cu seamă croitorii. Negustorii, nici să nu-l vadă-n ochi, că doar de-asta-și țin dughenele în întuneric, și lădoaiile lor urăsc lumina. Curtenii, nici să n-audă de el. Nu se găsi nici o femeie care să vrea să-l încerce, iar una zicea : „Fugi de-aici, că femeia fără vicleșug e ca punga fără bani“. În felul acesta trecură prin toate stările și slujbele și nu se găsi nimeni care să vrea să înfrunte adevărul. Văzînd asta, se hotărîră să încerce cu copiii, pentru ca să-l sugă de timpuriu, odată cu laptele, și să se deprindă cu el ; fură nevoiți să caute unii micuți de tot, pentru că cei mai

¹ Aici cu sensul de băutură răcoritoare.

mărișori îl și cunoscuseră și le era silă de el, după pilda părinților. Se duseră la nebunii de legat, la cei proști ca noaptea, care-l băură cu toții : copiii, amăgiți de dulceața de la început, netotii, pentru că nu-și dădură seama, înșfăcăra cupa și-o dădură toată pe gît, așa că-și umplură gușa de adevăruri, începînd numaidecît să le rîgîie : amar sau nu, ei îl dau în vileag ; mușcător sau nu, ei îl spun de la obraz ; unii îl rostesc, alții îl strigă. Ei să nu-l știe, căci de-l află, nu se lasă pînă nu-l dau la iveală. Așa că nebunii și copiii sînt azi curtenii acestei regine, ei o ajută și-i fac suită.

Se și găseau la intrarea unei cetăți deschise în toate părțile. Străzile i se vedeau descoperite, largi și foarte drepte, fără cotiri, socotiri și încrucișări, toate cu ieșire. Casele erau de cleștar, cu ușile date de perete și ferestrele larg deschise ; nu se vedeau jaluzele trădătoare, nici acoperișuri tainuitoare. Pînă și cerul era foarte limpede și senin, fără viscole de capcane, și întreaga emisferă nespus de curată.

— Ce ținut deosebit — proslăvea Critilo — de tot restul lumii !

— Dar ce curte cum nu-s altele mai scurte ! — zicea Andrenio.

Și Tînteșul :

— De-asta susținea unul că cea mai mare curte pînă-n zilele noastre a fost cea de la Babilon : să mă ierte triumfătoarea Romă, cu cei șase milioane de locuitori ai săi, și Panchinul¹ din China, din al cărui centru, un om, urcat pe-o înălțime, nu deslușește decît case, de întinsă ce-i este emisfera.

Se pregăteau să intre, cînd văzură că mulți, și chiar oameni cu autoritate, înainte de-a pune piciorul în ea, făceau un lucru vrednic de luare-aminte și anume își călăfătuiau foarte grijulii urechile cu bumbac. Și fără

¹ Forma propusă de Botero, în *Relationi...*, pentru Pekin.

a se mulțumi cu atîta, își puneau amîndouă mîinile la ele și le țineau strîns lipite.

— Ce-nseamnă asta ? — întrebă Critilo. Fără doar și poate, acestora nu prea le e pe plac Adevărătatea.

— Mai degrabă nu găsesc altceva — răspunse Ținteșul.

— Dar ce rost are silința asta ?

— Aici e o mare taină — zise chiar unul dintre ei cînd auzi.

— Ba și o mare răutate — replică altul —, dacă e viclenie.

— Nu-i viclenie !

Drept care între cei doi se încinse o mare ceartă.

— Încăpățînarea e semn de prostie — zicea primul.

— Și controversa, de cumînțenie — replică cel de-al doilea.

— Afirm că adevărul e lucrul cel mai dulce din cîte există.

— Iar eu afirm că e cel mai amar.

— Copiii sînt prietenii ducelui și tot ei spun adevărul : așadar, e dulce.

— Suveranii sînt dușmanii a ceea ce amărăște și-l scuipă : prin urmare amar este. Nebun e cine-l spune.

— Și înțelept cine-l aude.

— Nu e nici măcar politic ; e înșelător, e greu de tot.

— Dar e și prețios ca aurul.

— E neîngrijit.

— Cusur de femeie frumoasă.

— Toți îl prigonesc.

— Tuturor le face bine.

Astfel discutau de la extreme, fără a găsi mijlocul, cînd iată că Ținteșul se așează chiar acolo și le spuse :

— Prieteni, mai puțină gălăgie și mai multă judecată. Interpretați textele și veți face să concorde drepturile. Luați seama că adevărul e foarte dulce în gură, dar în urechi foarte amar ; nu-i lucru mai plăcut de spus, dar nici lucru mai searbăd de auzit. Desăvîrșirea nu stă

în spunerea adevărurilor, ci în ascultarea lor, și astfel veți vedea că adevărul murmurat e singura distracție a bătrînilor : cu asta-și petrec zilele și nopțile, le face mare plăcere să-l spună, dar nu să li se spună. Și, în concluzie, adevărul, cit e activ, e foarte desfătător, dar cînd e pasiv, e chintesența a tot ce-i mai dezgustător : adică, în chip de murmurare, nu de dezamăgire.

O porniră pe străzile acelea, cu toate că Andrenio, pas' de mai fă vreun pas, îi sărea inima la fiecare pas : cînd vedea un copil, îl apuca tremuriciul, iar cînd dădea peste un nebun, leșina. Întîlniră și văzură lucruri nemai-văzute și nemaiauzite, oameni nicicînd văzuți și necunoscuți. Aici găsiră *da-ul da*, și *nu-ul, nu*, căci deși atît de bătrîni, nu dăduseră niciodată ochi cu ele ; îl găsiră pe *omul de cuvînt*, căci aproape nu-l cunoșteau : îl vedeau și nu-și credeau ochilor, după cum nici pe omul adevărului și integrității, pe cel cu *s-o spunem pe șleau, să ne bizuim pe chibzuință și rațiune*, pe cel al adevărului înfățișat de un maur¹, căci toți erau personaje miraculoase.

— Tocmai de-aceea nu i-am întîlnit prin alte părți — spunea Critilo —, fiindcă s-au strîns toți aici.

Găsiră oameni fără prefăcătorie, femei fără intrigi, lume fără violenție.

— Ce fel de oameni sînt — zicea Critilo — și de unde-au răsărit, atît de opuși celor care bîntuie pe dincolo ? Nu mă mai satur să-i privesc, să mă întretin cu ei și să-i cunosc ; așa simt și eu că trăiesc. Aiei e rai, nu lume. Acum am ajuns să cred tot ce-mi spun fără să am vreo rețineră și fără teamă de amăgire, pe cînd înainte nu

¹ Pasaj dificil de interpretat. Sînt posibile mai multe aluzii : în primul rînd, la tradiționala, pe atunci, prefăcătorie a maurilor (cf. *Don Quijote*, II, III) ; în al doilea rînd, la Sir Thomas More (în sp. *Moro*), admirat pentru integritatea sa ; în al treilea rînd, „omul adevărului“ ar putea fi regele Filip al II-lea pictat „de un maur“, adică de Antonio Moro, în faimosul portret din 1557 de la Escorial (Romera-Navarro, ed. cit., III, p. 115, n. 259).

faceam decît să-mi întrerup judecata și să-mi iau răgaz de un an ca să cred ceva. E oare mai mare fericire decît viața în mijlocul oamenilor de bine, sinceri, omenoși și integri ? Ferească Dumnezeu să mă întorc la ceilalți ce sînt la modă pe dincolo !

Dar mulțumirea nu le ținu multă vreme, deoarece, pornind către Piața Mare, unde se împlinea străveziul castel al Adevărătății triumfătoare, auziră, înainte de-a ajunge acolo, niște glasuri nesăbuite, ieșite parcă din gîtlejurile unui uriaș, și care ziceau :

— Păzea, monstrul, fugiți, gogorița ! Să fugă toată lumea, că regina a adus pe lume un băiat hid, vrednic de ură și de dispreț ! Vine, zboară, sosește !

La auzul acestui glas înspăimîntător o rupseră cu toții la fugă, fără a se mai aștepta unii pe alții, zicîndu-și că doar proștii rămîn de căruță. Pînă și Critilo însuși — cine-ar fi crezut-o ? —, luat de vulgarul tumult, căci pildă nu era, își luă picioarele la spinare, oricît se strădui. Ținteșul să-l țină în loc cu argumente și rugăminți :

— Unde te duci ? — îi striga el.

— Încotro sînt dus.

— Ia seama că fugi de un cer !

— Cerul între noi și el !

Cine-ar dori să știe cît de monstruos, cît de îngrozitor era copilul unei mame atît de frumoase, și unde făcură popas înfricoșății noștri pelerini, cată să-i urmeze pînă la critica următoare.

CRITICA a 4-a

Lumea descifrată

— Europa e față arătoasă a lumii, gravă în Spania, frumoasă în Anglia, zvăpăiată în Franța, înțeleaptă în Italia, proaspătă în Germania, brăzdată în Suedia, pașnică în Polonia, efeminată în Grecia și încruntată în Moscovia.

Acestea le spunea ambilor noștri pelerini fugari un altul aidoma întru raritate, pe care-l cîștigaseră tocmai cînd el le pierduse Ghicitorul.

— Bun gust aveți — le zicea el —, născut dintr-un capriciu lăudabil, că umblați să vedeți lume, și încă mai mult prin curțile ei, școli de înțeleaptă urbanitate. Veți deveni oameni întreținîndu-vă cu cei ce sînt deja, căci asta înseamnă la drept vorbind a vedea lumea ; deacece, luați aminte, e o mare deosebire între a vedea și a privi, intrucît cine nu înțelege nu alege : degeaba vezi multe cu ochii, dacă nu vezi nimic cu mintea, și vederea fără observare nu face doi bani. Bine a cugetat cine-a spus că cea mai bună carte din lume e lumea însăși, cu cît mai deschisă, cu atît mai închisă ; piei întinse, adică perga-

mente scrise a numit cel mai mare dintre înțelepți¹ cerurile acelea, luminate de facle, în loc de trăsături, și de stele, în chip de litere. Slovele acelea strălucitoare sînt lesne de înțeles, oricît le-ar zice unii enigme dificile. Mie unuia dificultatea mi se pare a începe cînd vrei să citești și să-nțelegi ce e aici pe pămînt, deoarece, cum totul e încifrat, și inimile omenеști sînt atît de pecetluite și de nepătrunse, vă încredințez că și cel mai destoinic cititor se pierde. Și încă ceva, dacă nu ați studiat și învățat temeinic contracifrul universal, neapărat aveți a vă rătăci, fără a izbuti să citiți nici un cuvînt și să deslușiți nici o literă, nici o trăsătură și nici o tildă.

— Cum vine asta — replică Andrenio —, că toată lumea e încifrată ?

— Păi acum îți amintești de-așa ceva ? Abia acum afli un adevăr atît de însemnat, după ce-ai străbătut-o ? Grozave idei îți vei mai fi făcut despre lucruri !

— Așadar, toate au un cifru ?

— Da, cum îți spun, fără cea mai mărunță excepție. Și ca să pricepi, cine crezi tu că era acel fiu dintîi al Adevăratății de care toți fugeau, cu voi în frunte ?

— Cine să fie — răspunse Andrenio —, dacă nu un monstru atît de sălbatic, un vîrcolac atît de odios, de mă cutremur încă la gîndul că l-aș fi putut vedea ?

— Află dar de la mine că era Ura, primul copil al Adevăratății. Ea îi dă viață, pe cînd ceilalți o zămislesc, și ea o naște în durerea celorlalți.

— Stai puțin — zise Critilo —, iar celălalt copil, tot al Adevăratății, de o frumusețe atît de lăudată, că n-am avut noroc nici să-l vedem și nici să-i vorbim, cine era ?

— Acela e ultimul, cel care vine tîrziu. La acesta vreau eu să vă duc acuma, ca să-l cunoașteți și să vă bucurați de prietenia, înțelepciunea și respectul său.

¹ Comparația nu-i aparține lui Solomon, ci lui David, *Psalmi*, XVIII, 2—5.

— Dar cum de n-am avut noroc s-o vedem pe Regina Adevărului — se tînguia Andrenio — nici de data asta, aflîndu-ne atît de aproape, în însuși elementul ei, și se spune că e foarte frumoasă ! Nu mă pot mîngîia !

— Cum, n-ai văzut-o ? — i-o întoarse Descifratorul, căci așa le spusese că se numește. Mulți cad în amăgirea asta, necunoscînd niciodată adevărul în ei înșiși, ci în ceilalți, și astfel vei vedea că știu ce e rău la vecin, la prieten, ce-ar trebui să facă aceștia, și-o spun și-o-ntorc pe-o față și pe alta ; dar pentru ei înșiși, nu văd și nu pricep. De îndată ce ajung la ale lor, bat cîmpii ; așa încît în treburile străine sînt lineși, iar în ale lor, cîrțițe ; știu cum trăiește fata celuiilalt și cum calcă nevasta vecinului, iar de-a lor sînt foarte străini. N-ai văzut însă pe vreuna dintre preafrumoasele femei care erau în număr atît de mare pe-acolo ?

— Ba da, multe și foarte nurlii.

— Ei, ele toate erau Adevăruri, cu cît mai bătrîne, cu atît mai frumoase, căci timpul, care veștejește totul, pe Adevăruri le-nfrumusețează.

— Fără îndoială — adăugă Critilo —, că aceea cu cunună din ramuri de plop, ca regină a vremurilor, cu frunzele albe ale zilelor și cele negre ale nopților, era Adevărătatea.

— Ea însăși.

— I-am sărutat — zise Andrenio — una-din mîinile ei albe, și-am simțit-o atît de amară, încît și-acum îmi mai e gura rea.

— Dar eu i-am sărutat-o în același timp — zise Critilo — pe cealaltă și mi s-a părut de zahăr. Dar ce frumoasă era, întru totul ca ziua ! I-am numărat unul cite unul toate cele treizeci și trei de treiuri ale frumuseții : era albă în trei locuri, rumenă în alte trei, plină într-altele și așa cu toate celelalte. Dar mai presus de toate aceste desăvîrșiri era gura mică și dulce, izbuc de ambră.

— Mie — îi luă vorba Andrenio — mi s-a părut dimpotrivă, și cu toate că nu multe lucruri îmi displac, aceasta cum nu se poate mai mult.

— Mi se pare — zise Descifratorul — că aveți firi foarte opuse ; ce-i place unuia, îl nemulțumește pe celălalt.

— Pe mine — zise Critilo — puține lucruri mă mulțumesc cu adevărat.

— În schimb pe mine — zise Andrenio — puține nu izbutesc să mă mulțumească, pentru că în toate găsesc multe părți bune și caut să mă bucur de ele așa cum sînt, atîta vreme cît nu dau de altele și mai bune. Așa-nțeleg eu să trăiesc, ca oamenii acomodabili.

— Și chiar proști — i-o întoarse Critilo.

Dar Descifratorul interveni :

— V-am mai spus doar că toate cîte există pe lume își au un cifru : omul bun și cel rău, ignorantul și învățatul. Pe prieten îl veți găsi într-un cifru, ca și pe rudă și pe frate, pînă la părinți și copii, căci soțiile și bărbații sînt lucruri sigure și cu atît mai mult socrii și cumnații : zestrea altă dată, dar soacra numărată. Cele mai multe lucruri nu sînt ceea ce apar citite. Nu mai trebuie să înțelegem piinea piine, ci pămînt ; nici vinul vin, ci apă, deoarece și elementele înseși sînt încifrate în elemente : ce să mai vorbim de oameni ! Unde veți găsi că e substanță, totul e circumstanță, și tocmai ceea ce pare mai trainic e mai găunos, iar orice lucru găunos, vid. Numai femeile par ceea ce sînt și sînt ceea ce par.

— Cum se poate asta — replică Andrenio —, cînd ele, din cap pînă-n picioare, nu-s altceva decît lingușire mincinoasă ?

— Am să-ți spun. Pentru că cele mai multe par rele și într-adevăr așa sînt. Astfel încît trebuie să fii foarte bun cititor pentru a nu citi totul pe dos, purtînd mereu la îndemînă contracifrul, ca să vezi dacă acela care-ți face multe plecăciuni nu vrea să te amăgească ; dacă cel

care sărută mina n-ar vrea mai degrabă s-o muște ; dacă tocmai acela care irosește proză mai de soi nu-ți face cumva epigrama ; dacă cel care făgăduiește mult nu va îndeplini nimic ; dacă acela care se oferă să te-ajute nu-ncepe să te lase de izbeliște ca să-și tragă el spuză pe turtă. Nenorocirea e că sînt cititori cum nu se poate mai nepricepuți, care-l iau pe C ca P, cînd mai bine ar fi C ca D¹. N-au dat de rostul cifrurilor, nici nu le pricep, n-au studiat materia intențiilor, cea mai dificilă din cîte sînt. Vă mărturisesc cu toată sinceritatea că vreme de mulți ani am umblat la fel de orbește ca și voi, pînă ce-am avut norocul să mă-ntilnesc cu această nouă artă de a descifra, pe care oamenii inteligenți o numesc arta de-a raționa.

— Spune-mi însă — întrebă Andrenio —, aceștia pe care-i întîlnim în drum, oare nu sînt oameni ca toți oamenii, iar celelalte nu sînt vite ?

— Ce bine le mai pricepi ! — îi răspunse el în puține vorbe și cu mare haz. Eh, nu citești nimic după drep-tate. Ia seama că mai toți care par oameni, nu-s oameni, ci diftongi.

— Ce e un diftong ?

— Un amestec ciudat. Diftong e un bărbat cu glas de femeie și o femeie care vorbește ca un bărbat. Diftong e un soț izmenit și o nevastă cu pantaloni. Diftong e un copil de șaiszeci de ani și un ins fără cămașă, dar foșnind a mătase. Diftong e un franțuz altoit pe spaniol, cea mai rea mixtură din cîte sînt. Există diftong de stăpîn și slugă.

¹ În original : „...entienden C por B y fuera mejor D por C“ (ce por be, locuțiune adverbială, însemnînd „din fir a păr“ ; al doilea joc de cuvinte : *dé por ciento* sau *diez por cien*) ; în traducere : C ca P = ce cap e ; C ca D = ce cade ?, mutînd accen-tul pe factorul interes (Romera-Navarro, ed. cit., III, p. 121). E. Correa Calderón privește cu scepticism această soluție (*El Críti-cón*, III, p. 99).

— Cum se poate ?

— Foarte rău. Un senior în slujba propriului său slujitor. Există pînă și de inger și demon, serafim la chip și vircolac la suflet. Există diftong de soare și de lună în felurime și frumusețe. Aveți să-nțilniți diftong de *da* și de *nu*. Și tot diftong e o rochie neagră căptușită cu verde. Pe lume, cei mai mulți sînt diftongi, unii compuși din fiare și oameni, alții din oameni și vite ; cutare din politician și vulpoi, iar altul din lup și zgîrcit ; din bărbat și găină, mulți viteji ; din hipogrifi, multe mătuși ¹, iar nepoatele, din cățele ; din momițe și oameni, cei mărunți, iar namilele, din vite mari. Pe cei mai mulți îi veți găsi goi de miez și burdușiți de impertinență, căci a sta de vorbă cu un prost nu e altceva decît a-ți petrece o după-amiază-ntreagă bătînd apa-n piuă. Ignoranții încrezuți sînt gogoși fără miere, iar cei stricați, pesmeți de galeră. Omul acela pe cît de căpos pe-atît de pisălog e diftong de om și statuie, și veți întîlni mulți de teapa lui. Celălalt care vi se pare un Hercule cu măciucă nu e decît unul cu furcă, diftongii efeminați fiind foarte numeroși. Cei mai răi sînt cei par alcătuiți din virtute și viciu, căci pîrjolesc lumea (de vreme ce nu există mai mare dușman al adevărului decît verosimilul), precum și cei plămădiți din răutate ipocrită. Veți vedea oameni de rînd grefați pe inși excepționali și alții vulgari pe nobili. Chiar de-ați vedea pe unii cu lină de aur, să știți că sînt cîrlani, iar Cornelii s-au și făcut Tacii ², și Lucii, Apuleiui ³. Dar ce e de mirare, dacă pînă și printre fructe se-nțilnesc diftongi, cumperi pere și măninci mere, și cumperi mere și ți se va spune că sînt pere. Ce să vă spun despre acele

¹ În sens de „codoașe“, după cum „cățelele“ sînt prostituatele.

² Joc de cuvinte recurent : „încornorații“ au devenit „tăcuți“.

³ Joc de cuvinte bazat pe titlul romanului lui Apuleius, *Măgarul de aur*. Lucii (de la Lucius, numele eroului — ca și al scriitorului de altfel —), sînt cei ce-și închipuie că strălucesc, dar nu sînt decît niște măgari.

paranteze care nici nu prind nici nu cuprind nimic în vorbire, oamenii care nici nu leagă, nici nu dezleagă ? Nu sînt bune decît să-ncurce lumea. Unii ajung la numărul de al patrulea conte și al cincilea ducă din casele lor ilustre, adăugînd cantitate, nu calitate, căci sînt paranteze al bravurii și digresiuni ale faimei. O, cîți de teapa acestora n-au venit și pe nepusă masă și cînd nu trebuia !

— Cu adevărat — zise Critilo —, că această artă a descifrării mă mulțumește tot mai mult, ba chiar ajung să zic că nu poți face nici un pas fără ea.

— Cîte cifruri să tot fie pe lume ? — întrebă Andrenio.

— Nenumărate și foarte anevoie de cunoscut, dar vă făgăduiesc să vă împărtășesc cîteva, și anume pe cele mai des întîlnite, pentru că toate ar fi cu neputință. Cel mai universal dintre ele și care îmbrățișează o jumătate din lume este : *Etc.*

— L-am mai auzit întrebuițat de cîteva ori — zise Andrenio —, dar fără să zăbovesc vreodată asupra lui și fără să-l pricep.

— O, spune mult și se deslușește puțin ! Oare n-ai văzut doi stînd de vorbă și trecînd altul : „Cine-i ăla ?“ „Cine ? Cutare.“ „Nu-l știu.“ „Ei, Doamne-Dumnezeule !, zice celălalt : acela care... *etc.*“ „A, da, da, da, acum a pricep.“ Deci ăsta e cel care *etc.* „Dar ailaltă cine e ?“ „Cum, n-o cunoști ? Ea e cea care... *etc.*“ „Da, da, acum mai vii de-acasă.“ „Acela are o soră care... *etc.*“ „Ajunge, că m-am dumirit.“ Deci acesta e *etc.*-ul. Unul se ceartă cu altul și-i spune : „Ducă-se-ncolo, că-i un... *etc.* Ei, fir-ar să fie de... *etc.*“ Prin el se înțeleg o mie de lucruri și toate demne de luare-aminte. Uitați-vă la monstrul acela căsătorit cu îngerul de-alături. Credeți că e bărbatul ei ?

— Dar ce-ar putea fi ?

— Bună ! Aflați că nu e.

— Atunci ce e ?

— Nu se poate spune : e un... *etc. !*

— Bată-te norocul de cifru, cine să-i dea de rost !

— Cealaltă, care-și spune mătușă, nu e.

— Dar ce ?

— *Etc.* Cealaltă se dă drept fecioară, vărul verișoarei, prietenul bărbatului. Nici vorbă să fie ! Nu sint decît... *etc.* Nepotul unchiului, și nu-i decît un... *etc.*, nepotul fratelui său. Sint o sută de lucruri de felul acesta, care nu se pot tilcui în alt chip, și, astfel trîntim un *etc.* ori de cite ori vrem să fim înțeleși fără a da totul în vileag. Și vă asigur că totdeauna spune mult mai mult decît s-ar putea exprima. Sint oameni care vorbesc mereu cu *etc.* și care umplu o epistolă întreagă cu ele, dar dacă nu sint grele de sens, sint doar fleacuri și tot atîtea nerozii. După asta l-am cunoscut pe cineva căruia i se spusese *licențiatul în etc.*, așa cum altuia i se zicea *licențiatul în glumă*. Luați aminte, vă jur că aproape toată lumea e un *etc.*

— Grozav cifru — zise Andrenio —, abreviere a tot ce-i rău și-a tot ce-i și mai rău. Să ne ferească Sfîntul de el, nu cumva să cadă pe capul nostru. Ce vorbă grea de înțeles și ce plină de aluzii ! Ce de povești atinge, și toate nemaiauzite ! Am să-l repet cu tot sîrgul.

— Dar să nu mai pregetăm și să mergem mai departe — zise Descifratorul. Vreau să vă învăț alt cifru care e mai dificil și, nefiind atît de universal, nu e nici atît de des întîlnit, dar de foarte mare însemnătate.

— Și cum îi spune ?

— *Totildat*¹. E nevoie de multă subtilitate ca să-i dai de rost, pentru că închide în el multe și foarte supărătoare impertinențe, și cu ajutorul lui se descifrează

¹ În original : *quildeque*, cuvînt creat de Gracián, care a dat multă bătaie de cap comentatorilor, fiind „descifrat“ convingător abia de Romera-Navarro, III, 127 : „*qu* e denumirea literei *q* ; cu *tildă*, e forma abreviată de la *qual* ; iar *qual* plus *que* echivalează cu *qualque*, ceea ce înseamnă *cualquiera* („oarecare“, de unde și înțelesul de „tercheaberchea“, *n. n.*). În secolul al XVI-lea *qualque* era un cuvînt obișnuit... În veacul următor e deja un arhaism...“ Traducerea noastră încearcă să propună o formație lexicală asemănătoare : *to + tildă + t* (adică „tôt“) = *tont*.

fandoseala prostească. Nu-l auziți pe-acela cum vorbește cu ecou, ascultându-și vorbele cu tilc sărac ?

— Da, și pare chiar om cuminte.

— Nu e, ci doar un afectat, un închipuit și, într-un cuvânt, e un *totildat*. Uitați-vă la celălalt care se studiază și face pe seriosul și pe dirzul ; celălalt care face paradă de taine și vorbește cu grijanii ; acela ce se ține de vîndut secrete.

— Par oameni de seamă.

— Află că nu sînt, ci doar ar vrea să pară. Nu sînt decît figuri din cifrul *totildat*. Uitați-vă bine la pomădatul acela care iese la plimbare cu mîinile la piept și zice : „Ce mare om zace aici, ce prelat, ce președinte !“ Dar celălalt căruia nu-i pasă că s-a născut, tot un *totildat* este. Scivisitul, am spus ; fudulul, bemolatul și cel care vorbește cu glas pițigăiat, cu emfază în falset ; ceremoniosul, bătosul, sfarogitul și mulți alții din cinul plictisului ; toți cei de teapa asta se descifrează prin *totildat*.

— Ce doct vrea să se arate acela ! — zise Andrenio. Ce bine vinde ceea ce știe !

— Semn că e știință cumpărată, nu inventată. Și bagă de seamă că nu-i jurist, e mai degrabă *totildat* decît ce jură el că e. Toți muscăciuliții ăștia vor să pară ceva și pînă la urmă nu-s nimic. Iar dacă nimerești să-i descifrezi, îți dai seama că nu sînt decît fețe ascunse în cifrul *totildat*.

— Stai puțin. Și ceilalți — zice Andrenio — atît de sumețiți și de neclătinați, de parcă însăși natura i-ar fi urcat pe picioroange ori de parcă steaua lor a fost mai mărinimoasă cu ei decît cu ceilalți, drept care îi privesc de sus și zic : „Hei, jos, acolo, cine merge prin praf ?“ Aceștia cu adevărat ar trebui să fie cit un om și jumătate și chiar mai mult, fiindcă-n fiecare dintr-înșii intră trei-patru din ceilalți.

— O, ce greșit citești ! — îi spuse Descifratorul. Bagă de seamă că nimic nu-s mai puțin decît oameni. Nu-i vei vedea niciodată pe cei foarte înalți înălțați prin ceva și cu toate c-au crescut atîta, n-au ajuns să fie persoane. Sigur e că nu sînt litere¹ și nici n-ai ce afla din ei, după cum e și zicala : „Lunganul rareori e deștept“.

— Dar la ce sînt buni pe lume ?

— La ce ? Să facă umbră pămîntului. Aceștia sînt un anumit cifru, căruia i se spune *piciorong* și vrea să zică să nu măsoari pe nimeni după picioare, nu, ci după cap, căci de obicei pe-aceștia natura i-a pricopsit cu catalige și i-a lipsit de creier ; ce le prisosește la trup le face lipsă la suflet. Mădularele disproporționate ridică trupul, dar nu sufletul, care li se oprește în gît, nu trece mai sus și numai printr-o minune veți vedea că le ajunge-n gură, ceea ce se cunoaște după puținătatea miezului din vorbele lor. Uite ce pași întinde lunganul care trece pe-acolo, înghite străzi și piețe-ntregi și cu toate astea, oricît merge el de mult, mintea nu-i umblă deloc.

— O, cît pămînt îmbrățișează celălalt ! — cumpănea Andrenio.

— Da, dar ce puțin cer, și cu toate că-i atît de înalt, e departe de-a atinge stelele cu creștetul. Lungani de-aceștia veți găsi o sumedenie pe lume ; luați-i drept ceea ce sînt, purtînd cu voi contracifrul. Pe de altă parte, veți vedea că gloata pune mare preț pe ei, cu atît mai mult cu cît sînt mai trupeși. Socotînd că substanța stă în trupeșie, măsoară calitatea cu cantitatea, și cum îi vād ca pe niște oameni de fațadă, își fac păreri înalte despre ei. O prezență impunătoare face mult ; ajutorat cît de cît de spirit, poți părea dublu, mai cu seamă dacă ești om cu greutate. Dar iarăși zic, aceștia, îndeobște, dacă sînt bine descifrați, nu-s altceva decît niște picioroange.

¹ Adică persoane întregi, prin opoziție cu tilda sau virgula.

— Prin urmare — zise Andrenio —, ceilalți, antipozii lor, mărunții, sau altfel spus nimicurile (că doar printr-o minune scapă de asta), aceia care-și dau aere de oameni pentru că nu sînt, nici măcar nu par, sămînță de păpuși, mișcîndu-se neconținut, căci nu stau, dar nici nu te lasă să stai, frămîntați cu argint-viu, de n-au stare, se-nvîrtesc într-una, înjghebați din balamale, neam de fărîmițe, grăunțe pișcătoare ; acela se-ntinde pentru că nu-i încapе sufletul în teacă ; celălalt gravițel, ce-și dă aere de persoană și nu-i altceva decît un insuleț, cu puțin lucru se umflă ; hornul scund și strîmt e numai fum ; toți aceștia trebuie cu adevărat să fie litere.

— Cu nici un chip ; eu zic că nu sînt.

— Dar ce atunci ?

— Adaosuri de litere, punctișoare de i-uri și tilde pe n-uri. De-asta trebuie să te cobori la mintea lor, pentru că mereu le sare țîfnișoara și muștărelul. Cată să nu crezi și să nu te încrezi în piticuți și-n alții ce rimează cu ei. Sînt micuți și puținței și mărunței, și astfel zice catalanul : *Poca cosa pera força* ¹. Am cunoscut un mare ministru care n-a vrut niciodată să stea de vorbă cu oameni foarte scunzi și nici nu-i asculta. Sînt suflete chinuite. Cînd umblă, nici n-ating pămîntul, fiindcă-i ține pe sus muștarul care le sare tot timpul, iar cînd șed, nu mai sînt nici în cer, nici pe pămînt. Aú o răutate concentrată, așa că au mătîgușe peștrițe. Țin de neamul gingăniilor mărunte, care toate, înțeapă pînă ucid. În fine, sînt abrevieri de oameni și cifruri de persoane. Dar era să uit alt cifru, a cărui cunoaștere vă va prinde tare bine, cel mai practicat și cel mai puțin știut. Prin el se subînțeleg o mie de lucruri și toate la antipodul a ceea ce arată, fapt pentru care trebuie citite de-a-ndoaselea. Nu-l vedeți pe-acela-cu gîtul strîmb ? Vă-nchipuiți oare că gîndul îi e drept ?

— Cu siguranță așa e — răspunse Andrenio.

¹ Zicală catalană : „prea mic pentru nimic“.

- Credeți oare că-i un preafericit ?
- Pe bună dreptate.
- Ei bine, aflați că nu e.
- Dar ce ?
- Un *alterutrum*¹.
- Ce înseamnă *alterutrum* ?
- Un mare cifru care prescurtează lumea-ntreagă și totul cu totul altfel decît pare. Acela cu plete mari, vă-nchipuiți, desigur, că-i un leu ?
- Eu unul drept asta-l iau.
- După cît e de prădalnic s-ar putea, numai că eu mă uit mai mult la penele de găină din care trîmură decît la coama pe care-o flutură. Celălalt cu barba revărsată și plină de autoritate, crezi oare că-i la fel de mintos pe cît de mișos ?
- Mi se pare un Bartolo modern.
- Nu-i decît un *alterutrum*, un pseudoșap profan, de care zicea un fierar : „Dovedească-mi domnul licențiat c-a isprăvit cu boacănele și numaidecît încetez și eu cu bocăneala“. Ce covîrșit de treabă pare și celălalt ca ministru ! Și cînd e mai zelos în serviciul regelui, și-l face pe-al lui de argint, căci nu e decît un *alterutrum*, care, de necaz c-a fost slugă de student odinioară-n Salamanca, mănîncă azi cît a ajunat atunci, renta de douăzeci de mii, pe cînd cei mai mari soldați sînt mîncați de riie, iar cei dinții fii ai gloriei îi dau acesteia tîrcoale fără speranță. Vă jur că geme pămîntul de acești *alterutrumi*, cu totul diferiți de cum se arată, căci totul e o reprezentație, pentru unii comedie, iar pentru alții tragedie. Cel ce pare învățat, cel ce pare viteaz, înțeleptul, zelosul, sfîntul, cel mai mult precaut decît preacast, toți se reduc la cifrul *alterutrum*. Luați aminte la asta, căci de nu, la fiecare pas vă veți poticni de el. Studiați contracifrul, așa încît să nu-l

¹ Cuvînt latin însemnînd, „unul din doi“, „unul sau altul“, dar întrebuițat aici de autor în sensul de „altul decît pare“.

luați drept călugăr pe oricine poartă rasă de abă, nici celălalt nu e mai puțin maimuță pentru că se-nfășoară în mătase. Veți da de dihanii în săli aurite și de vite care s-au întors de la Roma în chip de cîrlani căptușiți cu aur. Pe meșteșugar îl veți vedea sub cifru de cavaler ; pe cavaler, nobil ; pe nobil, grande ; pe grande, sub cel de principe. Azi duce spada roșie ¹ la piept unul care ieri și-l acoperea sub șorț. Nepotul poartă insigna verde ², și bunicul purtase bărbită galbenă ³. Acesta jură pe onoarea lui de cavaler, cînd ar putea-o face și pe cea de păgîn. Cînd veți auzi pe unul făgăduind marea cu sarea, înțelegeți *alterutrum*, că n-are să dea nimic ; iar cînd celălalt, la rugămintea voastră, are să răspundă cu un *da, da* îndoit, credeți *alterutrum*, căci două afirmații neagă, după cum două negații afirmă. Așteptați mai mult de la un *nu, nu* decît de la un îndoit *da, da*. Cînd medicul zice *nu, nu* la plată, vorbește în cifru și-n realitate ia. Cînd celălalt v-ar spune : „Domnule, să ne mai vedem“, înseamnă să nu i te mai arăți în ochi. „Am să viu la dumneata acasă“ e tot una cu nu va călca pe la tine. „Iată-mi casa“ vrea să spună că-și pune drugii la poartă. Iar cînd celălalt zice : „Aveți nevoie de ceva ?“, bine descifrat e tot una cu : „Păi atunci du-te de-ți caută“. Și cînd zice : „Vezi dacă n-ai trebuință de ceva“, atunci își mai face un nod la pungă. După tipicul acesta aveți să descifrați cele mai prevenitoare binețe : „Sînt în întregime al dumitale“ ; înțelegeți că e numai al lui ; „O, cît de bine-mi pare că te văd !“, și încă mai mult peste douăzeci de ani. „Sînt foarte legat de dumneata“, înțelegeți că de legatul lui. Celălalt prost le ia pe toate de bune și cînd îi sosește con-

¹ Insigna ordinului Sfîntului Iacob (Santiago).

² Crucea verde, însemnul ordinului de Alcántara. Crucea verde era și însemnul Inchiziției.

³ Inculpații Inchiziției purtau de fapt un întreg veșmînt galben marcat cu crucea Sfîntului Andrei (în formă de X).

tracifrul pătelii vede că s-a amăgit. Sînt multe altele cărora li se zice de artă majoră¹: sînt foarte dificile; de lăsăm pentru altădată.

— Pe-acestea — i-o întoarse Critilo, după ce tăcuse tot timpul — aş fi eu cel mai bucuros să le ştiu, pentru că pe-acestealalte, pe care ni le-ai spus, le-nvaţă şi copiii din abecedar.

— Ai să vezi însă — zise Descifratorul — că deşi încep să le buchisească atît de timpuriu, tîrziu ajung să le priceapă; copiii sînt înţărcaţi cu ele, şi bărbaţii le ignoră. Studiaţi-le acum pe astea şi exersaţi contraci-frurile, pentru că celelalte am să vi le explic odată cu arta de-a raţiona, ca să facă pereche cu arta înţelegerii.

Petrecînd în acest chip, se pomeniră trecînd fără a-şi da seama spre mijlocul unei pieţe vaste, vestit bazar al aparenţei şi teatru încăpător al ostentaţiei, al simulării lucrurilor, foarte frecventat în veacul acesta, spre a vedea boscăriile umane şi mecanicele decoruri atît de răs-pîndite azi. De-o parte şi de cealaltă văzură prăvălii varii şi, cu toate că erau socotite simple ateliere, nu erau deloc vulgare, menite fiind mai mult pricepuţilor şi pricepătoriilor. Într-una se aureau fel de fel de lucruri, tinichele de nerozii, cu atîta subtilitate, încît treceau drept adevărate reuşite: se aureau samare, statui, bulgări de pămîrit, pavele şi birne, pînă şi gropi de gunoi şi haznale. Arătau foarte bine după aceea, dar, cu timpul, poleiala cădea şi se-arăta cocleala.

— Pe scurt — zise Critilo —, nu tot ce străluceşte e aur.

— Ba aici, da — răspunse Descifratorul —, căci trebuie să judeci şi eşti nevoit să descifrezi. Credeţi-mă că,

¹ În original: *de arte mayor*, termen împrumutat din prozo-dia medievală spaniolă, unde *versos de arte mayor* erau versurile de mai mult de opt silabe, divizate din punct de vedere ritmic în două emisii, egale sau înegate; spre deosebire de ele, *versos de arte menor* erau cele de opt sau mai puţin de opt silabe.

oricît ai vrea să poleiești greșelile, tot tinichele rămîn și-așa au să se-arate mai tîrziu. Auzi, să vrea să ne încredințeze că uciderea de către un principe, și cu mîna lui încă, înspăimîntătoare faptă !, a preanobililor lui cumnați, numai pe temeiul unor bănuieli neîntemeiate, mîhnind întregul regat, a însemnat zel al dreptății¹ ! Să i se spună celui care scrie așa ceva că înseamnă a voi să aurească fiare. Să susții că regele celălalt n-a fost crud² și nici nu trebuie să i se spună astfel, ci iubitorul de dreptate ! Spună-i-se celui care tipărește așa ceva că prea mică îi e mîna ca s-astupe gura lumii-ntregi. Să spui că a-i persecuta pe proprii tăi fii și a-i prigoni, a-i întemnița și a le lua viața este datorie și nu patimă³ ! Răspundă-li-se că oricît ar vrea să-i poleiască sub pă-rere de dreptate, tot fiare vor rămîne. Să trîmbițezi că delăsarea și îngăduința⁴, care au prilejuit moartea mai multor nobili și seniori decît însăși cruzimea, își trage obîrșia din bunătate și clementă ! Spună-i-se celui care scrie asta că vrea să aurească fiare. Dar prea puțină însemnătate au toate acestea, căci timpul va întuneca aurul și va da pe față fiarele, iar adevărul birui-va.

În altă dugheană îndulceau felurite fructe aspre, acre și serbede, încercînd cu ajutorul artificiei să dezmință insipidul și amarul. Le scoaseră un castron mare cu dulciuri de-acestea și nu numai că nu-l respinseră, ci-

¹ Autorul acestei crime este Ioan (João) al II-lea al Portugaliei (1455—1495), care l-a ucis pe vărul și cumnatul său, ducele de Viseo. Autorul încercării de justificare este Manoel de Faria y Sousa, în *Historia del reino de Portugal (Istoria regatului Portugaliei, III, 14)*, publicată în 1626.

² A făcut-o contele de la Roca, în *El rey don Pedro defendido (Regele don Pedro apărat, Madrid, 1647)*.

³ Aluzie posibilă la comportarea lui Filip al II-lea față de principele don Carlos, neatestată însă istoric.

⁴ Aluzie probabilă la Henric al III-lea al Franței (1559—1589), sub a cărui domnie a avut loc asasinarea ducelui de Guise și masacrul din noaptea Sfîntului Bartolomeu.

dobîndiră, zicînd că se cuvine bătrîneții lor. Andrenio se înfruptă din ele, lăudîndu-le cu sîrg, dar Descifratorul, luînd una în mînă :

— Vedeți — zise — ce bucatăică gustoasă ? Dacă ați ști ce este !

— Ce poate să fie — zise Andrenio — dacă nu o căpătină de zahăr din Candia ?

— Aflați dar c-a fost o bucată de doveac fad, fără condimentul moral al dudului¹ și fără acreala satirică. Acestălalt, care scîrție în dinți, era un cotor de lăptucă. Priviți de ce e-n stare artifiiciul și ce de bărbați fără gust și fără-nvățătură se deghizează în felul acesta, atît de proslăviți ca oameni de seamă ; își îndulcesc firea acră și asprimea la început ; alții pun zahăr în *nu* și peste reaua primire, trimițîndu-și postulantul cu răvaș de drum, dar nu răvășit. Aceastălaltă e o naramză palatină, cu coajă la fel de amară pe cît de acru miezul ; băgați de seamă ce dulce e vindută cu vorba bună ; cine-ar crede ! Acestea erau vișine de neatins și le-au înșiropat în așa fel, încît sînt o desfătare. Aceste flori erau de portocal, căci pină și ocalele purtate se pot îndulci și devin bunătați și există oameni la fel de dedați cu ele ca Mitridate cu otrăvurile. Acela atît de îmbietor era un castravete, scandal al sănătății, iar celălalt, o migdală verde, căci sînt gusturi care se hrănesc și cu o așchie de lemn. Așa încît unii se îndeletnicesc cu încifrarea, iar alții cu descifrarea și lămurirea.

Alături de ei erau boiangiii, vopsind faptele în culori rare. Foloseau diferite cerneluri ca să dea evenimentelor

¹ În emblematica vremii, doveacul era simbolul celui care, „cu sprijinul și favoarea unei alte persoane puternice, crește, prosperă și se îngîmfează, dar care, în lipsa ei, sau trecînd prin toamna defavoarei, ajunge să se usuce” (Covarrubias, *Tesoro*, p. 263, apud A. del Hoyo, ed. cit., p. 888). Despre dud, se spune : că este un „copac cuminte și înțelept, care așteaptă să treacă gerul pentru a crește și a da muguri, cînd frigul și înghețurile nu-i mai pot dăuna” (*idem, ibidem*, p. 814).

culoarea voită, așa că întindeau culoare nespuse de bună pe cel mai mare pînos și scoteau basma curată vorbele rele, făcînd să treacă negrul drept alb și răul drept bine ; istorici cu penel, nu cu pană, dînd față bună sau rea la tot ce voiau. Prelucrau contramiasmele, făcînd-o "plăcută pînă și pe cea a mlaștinei și deghizînd duhoarea moravurilor și răsuflarea scîrboasă a gurii ei cu mosc și ambră.

Doar, pe frînghieri îi ridică mult în slavă Descifratul, pentru că umblau în răspărul tuturor.

Ajunși aici, se simțiră trași de ureche, ba chiar li se înșfăcă atenția. Priviră într-o parte și-n alta și, pe-o scenă vulgară, văzură un vajnic *dicitore*¹, înconjurat de o mare mulțime, mulțumită tot ea de multa striveală. Îi țineau ca pe niște captivi legați de urechi, nu cu lăntugurile de aur ale tebanului², ci cu dirlogi de fier. Acesta, prin urmare, cu strașnice palavre, fiind mare lucru a ști să le sucești, scotea la vînzare minuni.

— Acumă vreau să vă arăt — le spunea el —, un miracol înaripat, o minunăție a inteligenței ! Sînt bucuros să am de-a face cu persoane pricepute, cu oameni adevărați ; dar tot atît de bine vă pot spune că oricine nu-i înzestrat cu minte prodigioasă poate să-și ia tălpășița numaidecît, căci nu va izbuti să se ridice la înțelegerea unor lucruri atît de înalte și de subtile. Atențiune, dar, dragi deștepți, că are să vi se-arate un vultur al lui Iupiter care vorbește și gîndește ca un om, rîde ca un Zoil și-nțeapă ca un Aristarh ; nu va rosti o vorbă care să nu-nchidă-n sine o taină, care să nu cuprindă un concept, cu o sută de aluzii la o sută de lucruri. Nu va rosti decît profundități și maxime.

— Acesta — zise Critilo —, trebuie să fie, negreșit, vreun bogătaș, vreun puternic, căci de-ar fi sărac, spusele

¹ Vorbitor (it.).

² E vorba de „lăntugurile lui Hercule“ ; vezi *Criticonul*, II, 2, vol. II, p. 124.

nu i-ar face doi bani, deoarece bine cîntî cu glas de argint și vorbești încă și mai bine cu plisc de aur.

— Hei ! — zicea Șarlatanul —, destăreze-se de bună-voie cei care nu-s ageri la minte, fiindcă n-au ce căuta aici capetele neagere. Ce-i asta ? Nu pleacă nimeni ? Nici unul nu se cîntește ?

Adevărul este că, de neînțelegeri ce erau, nici unul n-a vrut să pară greu de cap, ci toți, grei de inteligență. Toți dovediră că se prețuiesc foarte mult și-și fac o idee nespus de înaltă despre ei înșiși. El începu atunci să tragă de niște dirloji grosolani și aduse la vedere pe cel mai nerod dintre dobitoace, a cărei simplă numire e ofensatoare.

— Iată — exclamă Scamatorul — un vultur în toate privințele, în gîndire, în vorbire ! Și să nu cuteze nimeni a spune altminteri, căci ar vădi astfel că nu-i înțelept.

— Da, pe legea mea ! — zise unul —, îi vād aripile, și încă ce falnice ! Îi număr penele, și ce subtile sînt ! Dumneata nu le vezi ? — îl întreba pe cel de-alături.

— Auzi vorbă ! răspunse acesta —, ba încă foarte bine.

Dar alt bărbat iubitor de adevăr și cu judecată zicea :

— Jur, ca om de bine, că eu unul nu vād că-i vultur și nici c-ar avea pene, ci doar patru picioare schiloade și-o coadă foarte venerabilă.

— Vai, vai, vai ! Nu mai spune una ca asta — i-o întoarce un prieten —, că te nenorocești, ai să fii ținut drept mare *etc.* Nu vezi ce zic și ce fac ceilalți ? Păi mergi și tu încotro curge apa.

— Jur pe ce-am mai sfînt — urmă alt bărbat, la fel de integru —, că nu numai nu e vultur, ci e chiar antipodul lui ! Zic că e un mare... *etc.*

— Taci din gură — îi dădu coate un alt prieten —, vrei s-ajungi de risul lumii ? N-ai alteeva de făcut decît să zici că-i vultur, deși crezi tocmai pe dos, că așa facem și noi.

— Nu observați — striga Șarlatanul — ce subtilități spune ? Cine nu le prinde și nu le observă înseamnă că n-are minte ascuțită.

Și numaidecît un bacalaureat sări ca ars, zicînd :

— Ce bine ! Ce-naltă cugetare ! Cel mai ales lucru din lume ! Ce maximă ! Lăsați-mă s-o scriu. Ar fi păcat să se piardă și-o iotă din ea.

În aceeași clipă, miraculoasa vită îi trase una din acele cîntări supărătoare ale ei, numai bună să năucească un consiliu, însoțită de o asemenea viitură de neghiobii, încît rămaseră cu toții uluiți, uitîndu-se unii la alții.

— Ian, auzi, ian auzi, dragii mei deștepți ! — țîșni pe loc ridicolul Panglicar —, aici vîrtoșie ! Asta zic și eu rostire ! S-a mai pomenit un Apolo ca ăsta ? Ce spuneți de subțirimea cugetării, de elocința zicerii ? E oare altă-n-telepciune mai mare pe lume ?

Privitorii se uitau lung unii la alții și nimeni nu cuteza să crîcnească și să dea în vileag ce credea și ceea ce cu adevărat era, ca să nu-l socotească ceilalți prost ; ci, dimpotrivă, prinseră toți într-un glas a-l proslăvi și aplauda.

— Pe mine una — zicea o foarte ridicolă pălăvrăgioaică — pliscul lui mă răpește de-a binelea ; n-am să-l pierd o zi.

— Să mă ia naiba — zicea un cuminte, așa, mai pe șoptite —, dacă nu-i un măgar în toată legea, numai că eu am să mă feresc cu strășnicie s-o spun.

— Drace — zicea altul —, asta nu-i cugetare, ci zbie-ret ! Dar vai de cine-ar spune-o. Așa e-n ziua de azi : cîrțița trece drept linx, broasca drept canar ; găina e luată drept leu ; greierele drept sticlete ; asinul drept vulturăș. Ce-mi pasă mie dacă-i pe dos ? Să cred ca mine, să vorbesc ca toți și să trăim cu toții, că doar asta asta are-nsemnătate.

Critilo se simțea stingherit de priveliștea unei atare vulgarități a unora și-a vicleniei altora.

— Cine-a mai văzut asemenea cădere în prostie ? — chibzuia el.

Și pehlivanul de Panglicar, în umbra nasului său de-o respectabilă mărime, ridea de toți și celebra aparte, ca într-o scenă de comedie :

— Cum mi ți-i mai amăgesc pe toți ! Nici codoașa n-ar fi-n stare de mai mult ! Le bag pe gît o sută de nerozii.

Și striga iarăși :

— Să nu spună nimeni că nu-i așa, altminteri și-ar da patalama de neghiob !

Astfel se înteteau și mai mult aplauzele vulgare. Andrenio făcea și el ce făceau toți ; Critilo, însă, neputînd să mai îndure, simțea că plesnește și, întorcîndu-se către amușitul său Descifrator, îi spuse :

— Oare pînă cînd are să abuzeze de răbdarea noastră și pînă cînd ai să tot taci ? Ce nerușinată vulgaritate mai e și asta ?

— Ei, ai răbdare — îi răspune —, pînă ce-are s-o spună timpul ; el are să ia partea adevărului, ca de obicei. Așteaptă să-și întoarcă monstrul ăsta crupa și-atunci s-auzi cum au să-l urască înșiși cei care-acuma îl admiră.

Se întîmplă aidoma și cînd Panglicarul se retrase, împreună cu diftongul său de pajură și vită, pe cît de mincinoasă prima pe-atît de aievea cea de-a doua, în aceeași clipă începură unii și alții să vorbească limpede :

— Jur — zicea unul — că nu era un mintos, ci un dobitoc !

— Halal prostie pe noi — zise altul.

După care cu toții se însuflețiră treptat, zicînd :

— S-a mai pomenit asemenea înșelăciune ?

— Adevărat că n-auzeam nimic de soi și-l aplaudam. Cei mai calea-valea, el era măgarul și noi merităm samarul.

Dar între timp, Șarlatanul își făcu din nou apariția, făgăduind altă minune și mai mare :

— Acum să vedeți — zicea —, am să vă pun înaintea ochilor nici mai mult nici mai puțin decît un faimos uriaș, un prodigiu al faimei ! Encelade și Tifeu ¹ n-~~au~~ fost decît umbra lui ! Dar vă spun totodată că oricine-l va aclama ca pe un uriaș va fi norocos, pentru că el îi va face mari onoruri și va-ngrămădi asupra-i toate bogățiile, renta de o mie și de zece mii, dregătoria, rîngul, slujba. Dar vai de cel care n-ar recunoaște că e zmeu ; nu numai nu i se va arăta nici o bunăvoință, ci-l vor lovi trăsnete și pedepse. Atenție, lume, că iese și se-arată ! O, cum se mai deșiră !

Trase o cortină și apăru un omuleț care nici călare pe-un cocor nu s-ar fi deslușit. Era de-un cot, o stirpătură, pigmeu în totul, în ființă ca și-n apucături.

— Ce păziți de nu strigați ? Cum de nu-l aplaudați ? Glăsuiți, oratori ; cîntați poeți ; scrieți, minți scripitoare ; ziceți cu toții : „Faimosul, eminentul, marele om !”

Amuțiseră toți și se-ntrebău din priviri : „Domnilor, ce-are ăsta de-a face cu uriașii ? Ce vedeți eroic la el ?”

Dar liota lingușitorilor se și porni să strige, zicînd :

— Da, da, uriașul, uriașul, cel mai mare om din lume ! Ce mare principe acesta ! Ce brav mareșalul acela ! Ce mare ministru cutare !

Numaidecît începu să plouă cu dubloni asupra lor. Autorii nu mai alcătuiau istorii, ci panegirice, pînă și Pierre Matthieu însuși. Poeții își mincau unghiile ca să prindă plisc. Nu îndrăznea unul să zică altfel, ci strigau cu toții care mai de care :

— Gigantul, maximul, cel mai mare ! — trăgînd fiecare nădejde la o slujbă și la un beneficiu, dar în taină, acolo, în adîncul sufletelor, își ziceau : „Ce minciuni gogonate mai torn ! Nu-i namilă, ci pitic. Dar ce să fac ? la apucă-te să spui ce gîndești, că te pricopsești ! Așa, trăiește și eu, și mîninc, și beau, și mă disting, și ajung

¹ Giganți mitologici care s-au răscolat împotriva lui Zeus.

om mare, și n-are decît să fie el ce-o fi. Și chiar în po-fida întregii lumi, musai să fie uriaș“.

Andrenio se sili să urmeze curentul și începu să strige :

— Uriașul, uriașul, namilogigantul !

Și pe loc căzu asupra-i grindină de huzmeturi și bă-neturi, iar el zicea :

— Asta înseamnă a ști să trăiești !

Critilo nu se mai putea stăpîni și zicea :

— Plesnesc dacă nu vorbesc.

— Să nu faci una ca așa — îi spuse Descifratorul —, căci îți va fi pierzanie. Așteaptă să-ntoarcă spatele uria-șul ăsta și-ai să vezi ce-are să se-ntîmple.

Așa a fost, că în clipa cînd încetă să-și mai joace rolul de uriaș și se retrase-n vestiarul giulgiurilor, toți prinseră a zice :

— Ce neghiobie pe noi ! Eh, nu era uriaș, ci doar un pigmeu, nu era nimic și nu făcea doi bani !

Și se luau peste picior unii pe alții.

— Ce înseamnă — zise Critilo — să vorbești despre cineva cît trăiește sau după ce a murit ! Ce grai deosebit e cel al absențelor ! Ce mare distanță între a sta pe ca-petele oamenilor sau sub tălpile lor !

Nu se opriră aici panglicăriile modernului Sinon¹, ci, luînd-o pe calea opusă, scotea bărbați eminenți, uriași adevărați și-i vindea drept pitici buni de azvîrlit, nimicuri și mai rău decît nimicuri. Iar lumea, călare pe da, așa încît, vrînd-nevrînd, erau priviți astfel, fără ca oamenii cu judecată și simț critic să cuteze a crîcni. Aduse fenixul și se-apucă să spună că-i un gîndac, și toți că da, că așa e, și-a trebuit să fie luat drept asta. Dar Critilo ajunsese cu

¹ Unul dintre războinicii ahei care au asediat Troia. El i-a convins pe troieni să aducă-n cetate calul de lemn în care se ascuseră soldații greci.

adevărat la marginile răbdării cînd îl văzu scoțînd o mare oglindă și zicînd cu o și mai mare agerime nerușinată :

— Aveți în față cristalul minunilor ! Ce era pe lingă el cel din Faros ¹ ? Dacă nu cumva e chiar acela, de vreme ce tradiția o afirmă și a declarat-o însuși celebrul *don Juan de Espina* ², care l-a cumpărat cu zece mii de ducăți și l-a pus alături de nicovala lui Vulcan. Iată, vi-l aduc în față, nu atît ca procuror al urîteniilor voastre, cît ca spectacol de miracole. Cată să țineți seama însă că acela care s-ar dovedi bătăran, om de rînd, de neam prost, ticălos, fecior de mumă parșivă, cel cu singele oarecumva pătat, cel căruia nevasta frumoasă i-ar face figuri urîte (întrucît cele mai frumoase obișnuiesc să se-arate cu asemenea hidoșenii), chiar dacă el n-ar avea habar, de vreme ce-i de-ajuns să se uite toți la el ca la taur, după cum nici cei săraci cu duhul, nici proștii n-au de ce să privească, fiindcă nu vor vedea nimic. Atenție, o dezvelesc, v-o vir în ochi ! Care privește ? Care vede ?

Începură să se uite ba unii, ba alții, și iar se uitau, și nimeni nu vedea nimic. Dar, o, putere a înșelăciunii, o, tiranie a șiretlicului ! Fiecare, ca să nu se discrediteze, ca să nu fie luat drept bătăran, neam prost, fecior de *etc.* sau toînt, sau smintit, prinse a înșira o mie de prostii de soi :

— Eu văd, eu văd ! — zicea unul.

— Ce vezi ?

— Fenixul însuși cu penele-i de aur și clonțul de mărgăritare.

— Eu văd — zicea altul — scăpărînd carbunculul într-o noapte de decembrie.

— Eu aud — zicea altul — lebăda cîntînd.

¹ Mică insulă din dreptul Alexandriei, pe care Ptolemeu Filadelful a ridicat primul far, un turn de 135 m înălțime (285 î.e.n.), considerat una dintre cele șapte minuni ale lumii.

² Celebru colecționar de curiozități și opere de artă, mort la Madrid în 1643.

— Eu — zise un filozof —, armonia sferelor în mișcare.

Și cîțiva nătăfleți îi crezură. Se găsi unul care zise că vede însăși esența rațiunii, atît de limpede, că poate s-o atingă cu miinile.

— Eu văd punctul fix al longitudinii cosmosului.

— Eu, părțile proporționale.

— Iar eu pe cele indivizibile — zise un discipol al lui Zenon.

— Păi eu văd cvadratura cercului.

— Eu văd și mai mult ! — răcnea altul.

— Ce anume ?

— Ce ? Văz... duhul în podul palmei, după semne, căci e foarte simplu.

— Toate astea-s o nimica toată, eu văd un om de bine în veacul nostru, un om care spune adevărul, are conștiință, muncește cinstit, se îngrijește mai mult de binele public decît de cel privat.

Și astfel înșirau absurdități. Și cu toate că toți știau că nu știu și erau încredințați că nu văd și nu spun adevărul, nimeni nu cuteza să mărturisească, de teama de a nu fi primul care să spargă gheața. Toți jigneau adevărul și puneau umărul la triumful minciunii.

— Cit oare mai aștepți — îi spuse Critilo Descifratorului său — să-ți arăți îndemînarea, dacă n-o dai la iveală aici ? Hai, descifrează-ne odată această înșelătorie la modă. Spune-ne, pe viața ta, cîc-i pehlivanul acesta renumit.

— Este... — îi răspunse el.

Dar de îndată ce rosti acest singur cuvînt, de cum îl văzu mișcînd buzele, faimosul boscar (care în tot acel răstimp nu-l slăbise din ochi, temîndu-se ca nu cumva să-i descifreze pehlivăniile și să-i vină de hac vicleșugului), prinse a scoate pe gură un fum gros, după ce mai-nainte înghițise cîlți grosolani, și vomită atît de mult, încît umplu de confuzie toată acea limpede emisferă. Și cum obișnu-

iește sepie, remarcabil peștișor, cînd se vede amenințată a fi pescuită, să improaște o mare citime de cerneală pe care-o ține ascunsă-n sinurile ei, pusă cu grijă la păstrare pentru nevoie, tulburînd cu ea apele și întunecînd cleștarele și scăpînd astfel de primejdie, așa și el începu să împrăstie cerneală de scriitori imaginari, de istorici vădit mincinoși. Într-atîta, încît printre aceștia se numără și un autor francez care se încumetă să nege întemnițarea regelui Francisc la Pavia. Și luat la rost cum se poate scrie o minciună atît de nerușinată, răspunse :

— Eh, peste două sute de ani voi fi la fel de crezut ca și ei. Cel puțin voi da pricini de îndoială și voi pune adevărul sub semnul întrebării, căci așa se încurcă lucrurile.

Nu mai contenea cu aruncatul cernelii de minciuni și neadevăruri, fum gros de orbire, umplînd lumea de opinii și păreri, așa că toți își pierdură capul. Și fără a ști pe cine să urmeze, nici cine spune adevărul, fără a găsi pe cine să se sprijine cu toată încrederea, fiecare o apucă pe drumeagul presupunerilor sale și lumea rămase un clocot de sofisticării și capricii. Dar cine dorește să afle cine era acest politician înșelător, meargă mai departe cu citirea criticii următoare.

CRITICA a 5-a

Palatul fără uși

Mari și felurite sînt grozăviile pe care le descoperim în fiecare zi de-a lungul primejdioasei peregrinări a vieții omenești. Între toate, cel mai vrednic de minunare e faptul că Amăgire stă la intrarea în lume și Dezamăgire la ieșire. Neajuns atît de dăunător, încît el singur e de-ajuns ca să dea pierzării întreaga viețuire, deoarece dacă la începuturile oricăror înfăptuiri greșelile sînt fatale (întrucît cresc neconținut și sporesc tot mai mult cu timpul, pînă ce devin în cele din urmă un nemăsurat exces de pierzanie), rătăcirea începutului însuși al vieții ce-ar fi oare dacă nu o prăbușire tot mai vijelioasă de fiecare zi, pînă ce te oprești la sfîrșit într-un iremediabil abis de pierzanie și nefericire ? Cine a hotărît și-a lăsat astfel ? Cine a rînduit așa lucrurile ? Acum mă-ncredințez că toată lumea merge pe dos și toate cele din ea sînt date peste cap. Pentru ca toate să meargă bine, Dezamăgire ar fi trebuit să stea chiar la intrarea în lume, în pragul vieții, astfel încît, de îndată ce omul ar păși într-însa, el să i se-azeze alături și să-i fie călăuz, scutindu-l de atîtea capcane și primejdii cite-l asaltează ; ar fi un preceptor treaz care l-ar ajuta pururea, făr-a-l pierde nici o clipă

din ochi ; ar fi zeitatea protectoare a drumeților ce l-ar conduce pe cărările virtuții către centrul fericirii menite lui. Dar cum omul, dimpotrivă, dă din prima clipă de Amăgire, cel dintii care-l învață totul anapoda, el îl face să bată cîmpii și-l împinge pe drumul din stînga, spre deznodămîntul pierzaniei sale.

Astfel se tînguia Critilo, uitîndu-se într-o parte și-n alta după Descifratorul său, căci în vîlmășagul acela universal de fum și de neștiință îi pierduseră urma. Avu însă noroc că altul, care-l auzea, îi pricepu nemărginirea mîhnirii și, apropiindu-se de ei, le spuse :

— Aveți dreptate să vă plîngeți de lipsa de armonie a lumii, nu trebuie să vă întrebați însă cine-a rînduit-o astfel, ci dimpotrivă, cine-a dezorînduit-o ; nu cine a alcătuit-o, dar cine-a dezalcătuit-o. Pentru că se cuvine să știți că Supremul Meșter a ticluit-o cu totul altfel de cum e azi, de vreme ce l-a pus pe Dezamăgire chiar în pragul lumii, iar pe Amăgire l-a zvirlit hăt departe, unde niciodată să nu mai fie văzut și auzit, unde oamenii să nu-l întilnească nicicînd.

— Atunci cine i-a amestecat așa de rău ? Cine-a fost acel neobrăzat fiu al lui Iafet¹, care i-a pus de-a-n-doaselea în halul acesta ?

— Cine ? Oamenii înșiși, căci n-au lăsat nimic la locul lui ; toate le-au întors cu susul în jos, pricinuind ne-armonia pe care-o vedem și-o deplîngem astăzi. Cum spuneam, așadar, bunul Dezamăgire stătea pe prima treaptă a vieții, în pridvorul casei obștești a lumii, atît de atent, încît de îndată ce intra careva, i se și așeza alături

¹ „Gracián pare să accepte teoria, curentă pe atunci, după care Iafet e forma originară a lui Iapetus, iar acesta era considerat de greci drept progenitorul rasei umane“ (Romera-Navarro, ed. cit., III, 150). Iafet este al doilea fiu al lui Noe (*Facerea*, V, 32.) Părinții oamenilor, după greci, au fost Deucalion și Pyrrha. Legătura etimologică între numele biblic și cel grec e pur fantezistă.

și prindea a-i vorbi răspicat și a-l dezamăgi : „Ia seama, îi spunea, că nu te-ai născut pentru lume, ci pentru cer. Măgulirile viciilor ucid și asprimile virtuții dau viață ; nu te încrede-n tinerețe, căci e de sticlă.“ „N-ai de ce să te-nfumurezi cu starea ta de-acum, îi spunea el încrezutului ; întoarce ochii către strămoși, recunoaște-i bine pe ei, ca să nu te necunoști pe tine însuși.“ „Bagă de seamă, îi spunea cartoforului, că pierzi trei lucruri : timpul prețios, averea și conștiința.“ Pe femeia pedantă o înștiința de urîtenia ei, dar pe frumoasă, de prostie ; pe bărbatii înzestrați, de puținul lor noroc, iar pe norocoși, de sărăcia meritelor ; pe înțelept, de disprețuirea, și pe cel puternic de neputința sa. Păunului îi amintea de tortura picioarelor și însuși soarelui de eclipse ; unora le amintea începutul, altora sfârșitul ; cocoșăților căderea, iar celor căzuți pricina meritată. Trecea de la unul la altul dezghiocind adevăruri : bătrînului îi spunea că are toate simțurile adormite, iar tînărului că e fără simțire ; spaniolului, să nu fie atît de greoi, iar francezului, să nu se miște atît de ușuratic ; țărânului, să nu fie răutăcios, iar curteanului, lingușitor. Nu cruța pe nimeni, și chiar de-ar fi fost un mare senior, îl înștiința că nu-i șade bine mǎ cu toată lumea și c-ar putea din nebăgare de seamă să vorbească și cu suveranul său în asemenea hal sau fără de hal. Iar altuia, care tot timpul era pus pe șotii, îi atrase atenția că ar putea fi poreclit ducele de Verzuscato. Purta foarte la îndemină oglinda cristalină a cunoașterii de sine și-o înființa în fața tuturor. Lucru care nu era pe placul obraznicului și cu atît mai puțin al mascatului, al chiorului și-al gurilor-strîmbe, al încărunțitului, al pleșuvului. Unuia îi spunea că-l prostește infățișarea și celuiilalt că are fațadă nemernică. Uritele se strîmbau la el și bătrînele îi aruncau cite o încruntătură zbîrcită. Se făcu astfel rău-văzut, în scurt-timp și, pe scurt și cu adevărat, atît de nesuferit, încît nu-l mai puteau vedea în ochi.

Începură să-și ia mîna de pe el și să-i dea în schimb cu piciorul. Cu strașnice reteveie de adevăruri îi croi el, dar primi la rîndu-i dureroase ghionturi de supărări : acesta-l azvîrlea celuilalt, iar celălalt altuia mai departe, pînă ce-l alungară tocmai la bătrînețe, acolo, la capătul vieții, iar de-ar fi putut, și mai departe, nici acolo nu l-ar fi lăsat să se oprească. Dimpotrivă, nu mai știură cum să-l lingusească pe Amăgire, acel vrăjitor vrednic de aplauze, începu fiecare să tragă de el către sine, pînă ce-l aduseră la jumătatea vieții și de-acolo, puțin cîte puțin, la începutul ei : cu el pornesc, cu el urmează. Pe toți îi leagă la ochi, jucîndu-se cu ei de-a baba-oarba, joc mai rîspîndit cum nu e altul în ziua de azi. Cu toții bat cîmpii, cad cu ochii-nchiși dintr-un viciu într-altul, unii orbi de amor, alții de lăcomie, acesta de răzbunare, acela de ambiție și toți de toanele lor, pînă ce-ajung la bătrînețe, unde se pomenesc cu Dezamăgire. De fapt, el îi găsește pe dinșii, le dezleagă broboadele de pe ochi și astfel deschid ochii cînd nu mai e nimic de văzut, pentru că au isprăvit cu toate : avere, onoare, sănătate, viață și, ceea ce e și mai rău, cu conștiința. Iată dar pricina pentru care azi stă Amăgire la intrarea în viață și Dezamăgire la ieșire ; minciuna la început, adevărul la sfîrșit ; aici neștiința, iar dincolo experiența care nu mai e de nici un folos. Dar ceea ce dă și mai mult de gîndit și e mai întristător este că deși Dezamăgire vine atît de tîrziu, nu e nici prețuit, nici cunoscut. Așa cum vi s-a întîmplat vouă, că după ce v-ați întreținut, ați stat de vorbă și ați schimbat gînduri cu el, tot nu l-ați cunoscut.

— Ce spui, omule ? Noi să-l vedem, să-i vorbim și să ne împărtășim lui ? Cînd asta și unde ?

— Am să v-o spun. Oare nu vă mai amintiți de acela care le descifra pe toate, dar nu vi s-a descifrat pe sine ? Acela care v-a făcut să-nțelegeți toate lucrurile, iar voi pe el nu l-ați cunoscut ?

— Ba da, și din greu suspin după dinsul — zise Critilo.

— Păi el era Dezamăgire, fiul iubit al Adevăratății, după cît e de frumos și plin de strălucire ; el este cel care pricinuește durerile după ce e scos la lumină.

Auzind acestea, Critilo se dădu de ceasul morții de mîhnire, tînguindu-se plin de amărăciune că lucrul cel mai însemnat nu-l cunoști cînd îl ai, nici nu-l prețuiești cînd te bucuri de el, iar apoi, după ce prilejul a trecut, oftezi la gîndul lui și-l dorești : adevărul, virtutea, norocul, înțelepciunea, pacea, iar acum dezamăgirea. Andrenio, dimpotrivă, nu numai că nu se vădi mîhnit, ci de-a dreptul bucuros, zicînd :

— Ei, prea ne bătea la cap și chiar ni se făcuse lehamite de-atîta adevăr dat pe față ! Ce bun-gust au dovedit cei care au știut să se descotorosească de nesuferitul indiscret, de musca nepoftită ! Poate că era fiul Adevăratății, mie însă mi s-a părut tată vitreg al vieții. Ce pisălogeală necurmată ! Ce lucru apăsător dezamăgirea lui de fiecare zi, ospătarea cu o dezamăgire goală-goluță ! Nu mai contenea spunînd prostii cu titlu de adevăruri. „Ești un nesocotit“, îi spunea el unuia nici una, nici două. Și altuia : „Ești un netot“, pe inima goală și din senin. „Tu ești proastă, iar tu, urîtă.“ Cine să-l mai fi răbdat, cînd nimic nu apasă mai rău ca un adevăr pe nepusă masă ! Mereu tot spunea : „Ce rău ai făcut, ce rău ai chibzuit, ce rea hotărîre ai luat !“ Eh, ia luați-mi-l din drum, să nu-l mai văd în ochi !

— Cel mai mult regret — stăruia Critilo — că l-am pierdut tocmai cînd îl doream mai cu sete, cînd urma să ni-l descifreze pe însuși calpuzanul care ținea cursuri de șarlatanii în mijlocul marii piețe a părelniciilor.

— Dar cum vi s-a părut acea înclinare fățarnică a unora de-a ridica-n slăvi lucrurile și înșii, ca și vulgaritatea celorlalți de-a le da crezare, acea năpustire prostească

asupra unei păreri ? Iată tirania faimei măsluite, monopolul proslăvirii. Patru-cinci pehlivani lingușitori pun stăpinire pe crezare și-nchid trecerea Adevărătății cu fățarnicul vicleșug potrivit căruia ceilalți nu pricep, iar cine zice altminteri e prost. Și așa veți vedea că ignoranții o înghit, măgulitorii aplaudă și înțelepții nu-ndrăznesc să cricnească, drept care Arahne triumfă împotriva Atenei ¹, Marsias împotriva lui Apolo ², iar prostia trece drept subtilitate și neștiința drept învățătură. O, cîți autori nu sînt acreditați astăzi de această opinie obștească, fără ca nimeni să cuteze a-i clinti ! Cite cărți și cite opere mult-reputate, care, cercetate cu grijă, nu merită creditul de care se bucură ! Mă voi feri însă cu toată strășnicia să blamez pe cel cu stea bună. Cîți inși fără curaj și știință nu sînt celebrați în felul acesta, fără ca nimeni să îndrăznească a vorbi, poate numai cite un deznădăjduit Boccalini ! Dacă apucă să spună că una e frumoasă, așa trebuie să fie, chiar de-ar fi iazmă ; dacă apucă să spună că cineva e înțelept, așa rămîne, chiar idiot de-ar fi ; dacă zic că-i o mare pictură, poate fi și-o mizgăleală. Și veți întîlni o mie de vulgarități asemănătoare : atît e de mare tirania faimei afectate, silnicia de-a impune o părere cu totul potrivnică firii adevărate a lucrurilor. Astfel încît astăzi totul atîrnă de opinie și de felul în care se iau lucrurile.

— Dar ce mare artă, aceea a descifrării ! — stăruia Critilo. Aș da nu știu ce ca s-o stăpînesc, deoarece mi s-a părut dintre cele mai însemnate pentru viața omenescă.

Aici, noul lor soț zîmbi a rîde și adăugă :

— Mă încumet să vă-mpărtășesc alta, cu mult mai subtilă și mai măiastră.

¹ Arahne, întrecînd-o pe Minerva în arta țesutului, e transformată de zeiță în păianjen (Ovidiu, *Metamorfoze*, VI, 1—145).

² Marsias, învins într-o întrecere cu Apolo, este întîi jupuit de viu, apoi prefăcut în rîu (*idem, ibidem*, VI, 382—400).

— Ce spui ? — i-o întoarse Critilo. Poate fi artă mai mare pe lume ?

— Da — răspunse el —, căci cu fiecare zi ce trece propășesc materiile și se subtilizează formele; cei de azi sînt persoane mult mai depline decît cei de ieri, iar mîine vor fi și mai și.

— Cum poți spune una ca asta cînd toți sînt de acord că totul a și ajuns la apogeu și e-n deplinătatea puterii, fiind atît de înaintate toate cele ale naturii și artei, încît nu mai pot fi îmbunătățite ?

— Cine spune asta se-nșeală de la un capăt la celălalt, căci tot ce-au cugetat anticii nu-i decît o copilărie pe lingă ceea ce gîndim azi, iar mîine va fi și mai mult. Ceea ce s-a spus e nimic pe lingă ce rămîne de spus. Și credeți-mă că tot ce s-a scris în toate artele și științele nu a însemnat altceva decît scoaterea unei picături de apă din oceanul științei. Bine i-ar mai sta lumii dacă mințile ingenioase ar fi secătuit iscusința, născocirea și învățătura ! Lucrurile nu numai că n-au ajuns la culmea desăvîrșirii lor, dar nici măcar la jumătate din cît pot sui.

— Spune-ne, pe viața ta, și să-ți ajungă mai împovărată de ani decît a lui Nestor însuși, ce poate fi această artă a ta, ce îndeminare care să întrecă vîzul cu o sută de ochi, auzul cu o sută de urechi, lucrarea cu o sută de mîini, purtarea cu două fețe, îndoidind atenția ca să ghi-cești orice va fi și să descifrezi o lume întregă ?

— Tot ce lauzi tu nu-i decît o copilărie, de vreme ce nu trece dincolo de coajă ; e o cercetare în fața porților. Puțința de-a scruta adîncurile pieptului omenesc, de-a descoace pinzele albe ale inimii, de-a ispiți cea mai mare capacitate, de-a măsura un creier oricît ar fi el de cuprinzător, de-a sonda lăuntrul cel mai profund : asta zic și eu că e ceva, asta într-adevăr e vicleșug și-o astfel de îndeminare merită cu prisosință a fi prețuită și rîvnită.

Amîndoi pelerinii erau uluiți auzind o asemenea cuvîntare dibace, cînd Andrenio izbucni și-i zise :

— Oare cine ești tu, om sau miracol, dacă nu cumva ești vreun răutăcios, vreun rău-intenționat ori vreun vecin, căci acesta vede cel mai mult ?

— Nu sînt nimic din toate astea.

— Dar atunci ce ești, căci n-ar mai rămîne să fii decît un politician sau vreun om de stat venețian.

— Sînt — zise el — Atotvăzătorul.

— Lămurește-ne, că te-nțeleg și mai puțin.

— N-ați auzit oare vorbindu-se niciodată de clarvăzători ?

— Stai puțin, acea neghiobie vulgară, prostia aceea atît de proslăvită ?

— Cum prostie ! — le replică el. Sînt clarvăzători pe cît de siguri, pe-atît de ageri : ca să fiu mai lămurit, eu sînt unul dintre ei. Văd cum nu se poate mai limpede în inimile tuturor, chiar și-n cele mai zăvorîte, ca și cum ar fi de sticlă, tot ce se petrece prin ele, ca și cum le-aș atinge cu mîna, căci pentru mine toți își poartă sufletul în palmă. Voi, cei care nu vă bucurați de înzestrarea asta excelentă, vă incredințez că nu vedeți nici jumătate din lucruri, nici a suta parte din ce e de văzut pe lume ; nu vedeți decît suprafața, nu aprofundați cu vederea și astfel vă amăgiți de șapte ori pe zi : într-un cuvînt, oameni superficiali. Dar nouă, care descoperim tot ce se petrece acolo, în sinurile unui lăuntru, acolo, în străfundul intențiilor, nu aveți cum ne arunca zaruri false. Sîntem trișori atît de mari ai cugetării, încît dibuim după față tot ce-i mai delicat în gînduri ; un singur gest ne e destul.

— Ce poți oare să vezi — replică Andrenio — mai mult decît vedem noi ?

— Pot, și încă multe. Ajung să văd dintr-o ochire în-săși substanța lucrurilor și nu numai accidentele și aparențele, precum voi ; cunosc numai decît dacă un îns are miez, îi măsoar adîncimea, descopăr la ce năzuiește și pînă unde bate, pînă unde i se întinde sfera activității, unde-i ajunge învățătura și înțelegerea, cît îi aprofundează în-

telepciunea. Văd dacă are inimioară și cât de tari îi sînt fificații și dacă nu cumva i s-au prefăcut în splină. Iar creierul îl văd atît de deslușit, de parcă s-ar afla sub sticlă ; văd dacă e la locul lui (căci unii-l au într-o parte), dacă-i copt sau crud. Cînd văd un ins, știu cît cîntărește și ce gîndește. Mai mult, am dat peste mulți ce n-aveau limba legată de inimă, nici ochii uniți cu creierul, supuși acestuia ; alții n-au fiere.

— Ce viață plăcută vor fi ducînd aceștia ! — zise Critilo.

— Da, pentru că nu sînt nimic, nimic nu-i face să se macine și să cadă-n melancolie. Dar lucru și mai de mirare e că sînt unii care n-au inimă.

— Păi cum pot trăi ?

— Pot, și încă mai mult și mai bine, fără griji, că inimă vine de la a te înimări și a-ți face griji¹. Pe cei de soiul acesta nimic nu-i amărăște, nimic nu-i macină ca pe vestitul duce de Feria², căruia, cînd au venit să-l îmbălsămeze, i-au găsit inima de tot zbîrcită și măcinată, deși o avea mare. Văd dacă e sănătoasă și de ce culoare, dacă e galbenă de invidie ori neagră de răutate ; îi percep bătaia și mă uit încotro se înclină. Cele mai zăvo-rîte măruntaie sînt larg deschise pentru ochii mei și descopăr dacă sînt stricate sau întregi ; văd singele prin vine și-l dibuiesc pe cel care-l are curat, nobil și generos. La fel pot spune despre stomac. Cunosc numaidecît cum îi cad orișicui la stomac întimplările, dacă poate mistui lucrurile. Și de cele mai multe ori îmi rid de medici, căci răul va fi fiind în intestine, și ei aplică leacuri la gleznă ; durerea vine de la cap, iar ei prescriu uingerea

¹ Falsă etimologie ; în original, Gracián derivă *corazón* din lat. *curationem*, derivat la rîndu-i din *cura* = grijă.

² Gómez Suárez de Figueroa, duce de Feria (1587—1634), ambasador al lui Filip al III-lea la Roma, apoi vicerege în Valencia și căpitan general în Milanese. În același an (1613), i-au murit trei fice.

picioarelor. Văd și deslușesc ca la lumina zilei umorile fiecăruia, dacă este bine ori prost dispus, făcându-mi observația pentru ceas de hotărîre și folos ; dacă domnește melancolia, ca să amîn, așteptînd un prilej mai potrivit ; dacă împrăstie umoare colerică sau flegmă.

— Bată-te norocul de clarvăzător — zise Andrenio —, cu toate cîte le pătrunzi !

— Stai, că asta nu-i nimic. Văd și cunosc dacă cineva are sau nu suflet.

— Dar ce, sînt oameni care n-au ?

— Da, și încă mulți și-n felurite chipuri.

— Și cum trăiesc ?

— Ca diftong de viață și moarte. O duc fără suflet ca niște tigve goale, și fără inimă ca niște dihori. Într-un cuvînt, îl cuprind pe orice ins din cap pînă-n picioare, îl recunosc și-l definesc pe dinafară și pe dinăuntru, deși multora nu le aflu definiția. Ce ziceți de îndemînarea mea ?

— E mare lucru.

— Întreb însă — zise Critilo —, provine din meșteșug sau de la natură ?

— Iscusința asta mă costă, și ia seama că toate aceste meșteșuguri sînt făcute astfel încît să fie deprinse prin exercitare, sub îndrumarea celui ce le stăpînește.

— Eu unul mă lipsesc de pe acum de ea — zise Andrenio —, nu-mi trebuie să fiu clarvăzător.

— De ce nu ?

— Pentru că nu ne-ai spus și ce părți rele are.

— Ce găsești rău în asta ?

— Oare nu-i destul să vezi morții în gropile lor, fie ei puși între blocuri de marmură ori la șapte staturi sub pămînt, căutăturile lor înspăimîntătoare, furnicare de jivine, vedenii de putreziciune ? Ducă-se și să mă ferească Dumnezeu de un spectacol atît de tragic, chiar regesc de-ar fi ! Îți spun că n-aș mai putea să mănînc și să dorm o lună-ntreagă.

— Bine mai înțelegi ! Pe-aceștia noi nu-i vedem, căci acolo nu-i nimic de văzut, fiindcă de toate s-a ales țărina, pulberea, nimicul. Pe mine însă cei vii mă înspăimintă, în timp ce morții nu m-au necăjit niciodată. Adevărații morți, cei pe care-i vedem și de care fugim, sînt cei ce merg pe picioarele lor.

— Cum merg dacă-s morți ?

— Ai să vezi, merg printre noi și răspîndesc mirosul pestilential al faimei lor duhnitoare, al moravurilor stricate. Sînt mulți, de mult putreziți, cărora le miroase urît răsufierea ; alții cu răunchii mîncăți, bărbați fără conștiință, femei fără rușine, oameni fără suflet ; mulți care par persoane și nu sînt decît garnizoane moarte¹. Toți aceștia, da, mă îngrozesc cu adevărat și uneori îmi fac părul măciucă.

— Dacă-i așa — îi spuse Critilo — trebuie să vezi și ce se găsește în fiecare casă.

— Da, și, pe legea mea, multe iahnii scirboase. Văd mîrșavii burdușite ce se săvîrșesc în cele mai ascunse iatace, hidoșenii uitate într-un ungher, care-și iau apoi iute zborul pe ferestre și trec din clacă-n clacă și-și clatină stăpînii rușinați. Văd mai cu seamă dacă cineva are bani și-adesea rîd văzînd că unii sînt ținuți drept bogați, drept oameni cu bani și putere, iar eu știu că n-au decît comori de năluci, iar cuferele lor precum cele ale Marelui Căpitan, și chiar ca și socotelile lui². Pe alții îi văd trecînd drept puțuri de știință și viu și mă uit și văd că sînt seci. Dar vă-ncredințez că din bunătate nu văd nici jumătate. Așa încît pentru văzul meu nu există „lucru oprit sau ascuns ; biletele și scrisorile, oricît ar fi de

¹ În original : *plazas muertas*, garnizoane fictive, fără trupe, ai căror căpitani primeau solda convenită soldaților pe care ar fi trebuit să-i aibă în mod normal.

² Adică socotelile iluzorii, conform unei fraze proverbiale : „*En picos y azadones, cien millones*” („În tirnăcoape și cazmale, o sută de milioane”).

pecetluite, le citesc și le nimeresc cuprinsul, văzînd la cine se duc și de la cine vin.

— Acuma nu mă mai mir — zise Critilo — că pereții aud, și mai ales cei din palate, tapițați cum sînt cu urechi. Ce mai, se știe și se miroase totul.

— În mine ce vezi ? — îl întrebă Andrenio. E ceva substanță ?

— Asta n-o spun — răspunse Clarvăzătorul —, pentru că deși văd tot, tac tot ; cine știe mult vorbește puțin.

Purcedeau plăcut fermecați de minunatele experiențe pe care-l vedeau făcîndu-le, cînd descoperiră de-o parte a drumului o ciudată clădire, palat după vrajă, bursă după zgomot, și dibă¹ după zăvorire. Nu se vedeau nici ferestre, nici uși.

— Ce diftong de sălaș e și acesta ! — întrebară. Și Clarvăzătorul :

— E cel mai mare scandal.

Dar cînd roști cuvintele acestea, ieși din clădire, fără ca ei să-și poată da seama cum și pe unde, un monstru nu numai rar și spăimîntător, dar și amestec de om și cal, dintre cei pe care anticii îi numeau centauri. Din două dezghinuri ajunse în dreptul lor și, făcînd cîteva volte, se năpusti la Andrenio, îl apucă de-un fir de păr, căci la nevoie este de-ajuns, și la patimă prea mult, îl urcă pe crupa semicalului său înaripat (căci toate relele zboară), și-ntr-o clipă luă calea îndărăt către labirintul obișnuit și vîlmășagul lui la modă. Camarazii lui Andrenio scoaseră strigăte, dar zadarnic, pentru că lăsa-n urmă vîntul și, la fel cum ieșise, fără a se ști cum sau pe unde, îl vîri acolo, lăsîndu-l întemnițat de tot în noi monstruoziități.

— S-a mai pomenit asemenea silnicie ? — se tînguia Critilo. Ce casă ori ce ruină e asta ?

¹ În original *brete*, arhaism pentru *potro* ; Romera-Navarro (ed. cit., III, 161), crede că aici are sensul de „carceră”. *Dibă* e un instrument de tortură pentru imobilizarea capului și miinilor condamnatului.

Și Clarvăzătorul, suspinînd, îi răspunse :

— Nu-i edificiu, ci dezedificare a atîtor trecători, casă făcută din o sută de răutăți; banc de nisip al bătrîneții, seminar de șariatani și, ca s-o spunem pe șleau, acesta e palatul lui Cacus și-al ciracilor săi, căci de mult nu mai locuiesc în peșteri.

Îi dădură roată de multe ori, fără a putea deosebi fațada de calcan ; îl înconjurară în întregime de multe ori fără a găsi nici intrare, nici ieșire. Cei de dinăuntru sunau și chiar tunau, iar Critilo jura că aude vocea lui Andrenio, dar nu deslușea ce spune, nici nu descoperea pe unde putuse intra, îngrijorîndu-se nespun și pierzîndu-și nădejdea c-ar mai putea pătrunde acolo.

— Curaj și răbdare — îi spuse Clarvăzătorul —, și bagă de seamă că avem să intrăm cu mare ușurință foarte curînd.

— Cum oare, odată ce nu i se cunosc nici intrări, nici ieșiri, nici o deschizătură și nici o crăpătură ?

— Aici ai să vezi trufandaua istețimii curtenești. Oare nu i-ai văzut pe mulți intrînd în palate fără ca nimeni să știe cum și pe unde, și punînd stăpînire pe ele și ajungînd să poruncească de-a binelea ? N-ai văzut oare în Englitera cum a intrat un fiu de casap¹, căsăpînd sînge nobil ; în Franța, un anume Non², ducîndu-i de nas pe înșiși pairii ? Nu i-ai auzit oare niciodată pe unii săraci cu duhul întrebîndu-se : „Domnilor, cum a intrat cutare la Palat, cum a căpătat postul și slujba aceea, cu ce merite, pentru ce servicii ?” Și toți dau din umeri, pe cînd ei îi privesc și-i iau peste umăr. Am să te strecor înăuntru.

¹ Aluzie la *Oliver Cromwell*, care însă în realitate a fost fiul unui berar.

² Se referă la ducele d'Epemnon, *Jean-Louis de Nogaret de la Valette* (1554—1642), despre care se spune că l-ar fi instigat pe Ravallac să-l ucidă pe Henric al IV-lea.

- Cum, de vreme ce nu sînt nici sfios ¹, nici norocos ?
- Ai să intri ca Pedro-n Huesca ².
- Care Pedro a fost ăsta ?
- Cel faimos care-a cucerit-o ³.
- Eh, dar nu văd nici ușă, nici fereastră.
- Trebuie să fie, fiindcă cei ce nu pot intra pe cele de la față, intră pe cele dosnice.
- Nici de-astea nu dau.
- Stai, intră pe cea a nepoștiților, căci sînt cei mai numeroși.

Și într-adevăr așa a fost, căci intrară cu mare ușurință, poftindu-se singuri. De îndată ce se văzură înăuntru, începură să colinde prin palatul înșelător, observînd lucruri foarte rare, deși foarte obișnuite în lume. Îi auzeau pe mulți și nu vedeau pe nimeni, neștiind cu cine vorbesc.

— Ciudat farmec ! — chibzuia Critilo.

— Se cade să știi — îi spuse Clarvăzătorul — că intrînd aici, cei mai mulți se fac invizibili, oricine vrea, și lucrează nevăzuți. Vei vedea zilnic cum dau palme și ascund mîna, cum dau cu pietre fără a avea habar de unde vin și strigînd că sînt stafii ; mai toate se fac pe ascuns : ticluiesc strigătura și n-o strigă. Dar cum în ochii aceștia ai mei am o pereche de bătrîne în loc de două pupile, descopăr totul, căci asta înseamnă în mare măsură a fi clarvăzător. Urmează-mă, căci ai să vezi strașnice sforării și feluri de viață nemaivăzute, făr-a uita că trebuie să dăm de urma lui Andrenio.

¹ Cf. proverbul : „*Al mozo vergonzoso, el diablo le lleva a palacio*” („Pe băiatul sfios îl duce dracul la palat”), care-i sugerează și lui Tirso de Molina titlul unei comedii : *El vergonzoso en palacio*.

² Frază proverbială : „*entrar como Pedro por Huesca*”, echivalentă oarecum cu expresia românească „a se băga ca musca-n lapte”.

³ Se referă la *Pedro I* (1094—1104), regele Aragonului.

Îl introduse în primul salon, nespus de încăpător. Să fi avut vreo patru sute de pași lățime, cum zicea un duce lăudându-se cu unul dintre palatele sale și, întrucît celorlalți seniori carc-l ascultau le veni să ridă, îl întrebară : „Și lung cam de cît o fi ?“ La care el, dorind să iasă din încurcătură, răspunse : „Să tot fie de vreo sută cincizeci“. De jur împrejur se întindeau mese franțuzești, cu fețe de masă nemțești și bucate spaniole, multe și foarte îmbelșugate, făr-a se ști nici de unde ieșeau, nici cum soseau ; se zăreau numai din cînd în cînd mîini albe și frumoase, cu degetele încununate de inele bătute cu diamante, multe fine, cele mai multe calpe, care, prin văzduhul duhului lor, serveau la mese talgerele desfătătoare. La mese luau loc oaspeții sau mîncării ; despătureau șervetele, dar nu-și dezlipseau buzele, mînceau și tăceau, ba clapon, ba potîrniche, ba curcan și fazan, pe spezele fenixului lor, fără a-i costa un maravedi, cel mult o para chioară, fără a-și bate capul să afle de unde iese ospățul sau cine li-l trimite.

— Cine sînt aceștia — întreabă Critilo — care mîncîncă precum lupii și tac precum peștii ?

— Sînt — îi răspunse pătrunzătorul Clarvăzător — cei cărora nu le e scîrbă de nimic, cei care-ndură orice, de vreme ce rabdă muște pe delicata reputație.

— Dar ce trebuie să rabde unii ospățați ca ei ?

— Tocmai asta.

— De unde vine asemenea îmbelșugare, iubite Clarvăzătorule ?

— Din cornul Amalteei¹. Dar lasă-i, că totul nă-decît farmec de sirene mediteraneene.

Trecură la altă masă și-acolo îi văzură pe alții mîncînd bucături nespus de bune, tot ce venca mai bun în piață ori în cămară, vînatul abia adus, peștele proaspăt

¹ *Amalteea*, capra care l-a alăptat pe Iupiter copil. Unul din coarnele ei a devenit ulterior cornul abundenței.

și ales. Și asta fără să aibă rente sau alte drepturi în jur, dar dăanii, da.

— Asta da vrajă ciudată — zicea Critilo —, să mă-nînce ca niște principii, cînd nu sînt decît niște nenorociți și încă și mai mult, fără să aibă avere, fără censuri, fără un petic al lor peste care să plouă Dumnezeu, fără trudă și fără zdrobeală de oase, ci huzurînd și ieșînd zilnic la plimbare. Cum vine asta, domnule Clarvăzător, domnia-ta care le vezi pe toate ?

— Stai puțin — îi răspunse el — și-ai să vezi taina.

În aceeași clipă se-arătară niște gheare, nu de nea ca prietele, ci de negură și întru totul de răpitoare, ce aduceau în zbor, adică prin văzduh, puiul de porumbel și șoldanul. Critilo rămase uluit, zicînd :

— Asta zic și eu vinătoare ! Cine scoate ghearele dă acum din pinteni și iată cum mănînci ca prin farmec.

— Oare n-ai auzit povestindu-se — îi spuse Clarvăzătorul — că unora le aduceau de mîncare corbii și ciinii ?

— Ba da, dar aceia erau sfinți, pe cînd aceștia sînt draci ; atunci se-ntimpla printr-o minune.

— Ei, aici prin mister. Dar asta-i un fleac pe lîngă ce înfulecă ceilalți de mai sus. Să mergem mai aproape și-ai să vezi prodigiile farmecului. Sînt acolo unii care mănîncă rente de zece și de douăzeci de mii și care, cînd ajung să bage masa masa altora, n-au decît mantia pe ei, și-aceea roasă.

— Halal farmec !

— Păi aceștia sînt firimițe regale. Privește-i pe-aceia — și-i făcu semn către unii foarte însemnați. Aceia cu adevărat înghit, de vreme ce dau pe git mîșoane întregi.

— Ce stomacuri zdravene ! O, struți de argint !

Îeșiră de-aici și trecură în altă sală, ce părea a fi vestiarul, și aici, pe mese de scris moscovite ¹, văzură succede-

¹ Tapisate cu piele de Rusia.

nie de panere indiene cu straie bogate și arătoase, zarafiruri milaneze, pînzeturi napolitane, brocarturi și broderii, fără a se ști cine le-a cusut sau de unde veneau. Mergea vorba că erau pentru casta Penelopa și slujeau apoi pentru Tais¹ și Flora²; se spunea că pentru soția cinstită și le purta tălanița. Totul se făcea nevăzut, ca noaptea și ca prin farmec. Erau niște izvoare bogate care unora le întindeau șiraguri de mărgăritare, iar altora le storceau lacrimi șirag, femeii legiuite și fiicei modeste : gîrlă de diamante, cu drept cuvînt numite astfel, deoarece și cererile curg gîrlă. Alta venea preschimbata din Guinee într-o Indie de rubine și smaragde, fără a-i costa nici măcar o vorbă pe soț sau pe frate.

— De unde atita bogăție, iubite Clarvăzător ?

Și el :

— De unde ? Din izvoarele acestea. Își au obîrșia chiar aici, și de-asta se numesc izvoare, pentru că gilgiile de perle, printre nisipuri de aur, rîzîndu-și de atîția proști.

Soții soseau îmbrăcați de-a dreptul princiar. Purtau pălărie de castor pe costul celui mai puțin cast. Ele-și fiuturau dantelăriile în vîntul deșertăciunii lor nebunești și toate se topeau în aer. Aici dădură peste cavalerul miraculos, și nu era unul singur, ci o sumedenie dintre cei care se-mbracă și mănîncă, se plimbă și se țin mîndri, fără să se știe cum și nici din ce.

— Ce-i asta ? — zicea Critilo. Cui se bucură de avere strălucită, de rente grase, de drepturi și proprietăți, viața-i pune bețe în roate și-i bagă frica-n oase, iar ăștia, care n-au nici unde să pice morți, se fălesc, se țin mîndri și triumfă ?

— Oare tu nu vezi — răspunse Clarvăzătorul — că lor piatra nu le bate niciodată viile, ogoarele nu li se înnegurează niciodată, viiturile nu le iau morile, turmele nu li se

^{1,2} Celebre curtezane din Antichitate, cea dintîi greacă, a doua romană.

prăpădesc, ca prin minune nu-i lovește nici o nenorocire și trăiesc astfel pe veresie și-n veselie ?

Vrednică de văzut se vădi sala darurilor, nicidecum a dorurilor. Și aici observară felurile ciudate în care veneau mituirile, felurile căi pe care soseau peșcheșurile, gravura prețioasă drept semn de smerenie, mobila scumpă drept dovadă de gust, văsăria de aur drept recunoștință, panerul de perle drept omagiu, izvorul de dubloni ca să însenineze lăsarea de sînge¹, golind vinele și umplînd punga, șuncile pentru uns, claponii pentru ospătare, iar dulciurile, ca o nimica toată.

— Domnule Clarvăzător — zicea Critilo —, cum se face că-nainte darurile înghețaseră și acuma plouă cu găleata ?

— Ei — îi răspundea el —, nu vezi că slujbele vin după slujuri ?

Și vrednic de notat era faptul că totul se petrecea prin aer și-n aer.

— Ciudat palat mai e și acesta — judeca Andrenio² —, aici oamenii mîncă și beau fără nici o osteneală, se îmbracă și prosperă pe picior mare și-fără să miște un deget. Strașnic farmec ! Și mai erau unii care susțineau că nu există palate fermecate și care, cînd îi aud pe alții descriindu-le, rîd și-și bat joc. Acum rîd eu de ei ; aș vrea să-i văd aici.

— De cea mai mare uimire mă simt cuprins — zicea Critilo — cînd văd cum se fac nevăzuți inșii, nu doar cei mici și slabi, că n-ar fi mare lucru, dar cei foarte mari și într-atîta, încît greu pot fi pitiți ; nu doar cei slabi și storși, ci grașii și grofii, căci nu se lasă văzuți, nu-ngăduie să li se vorbească, nici nu se arată.

¹ Practica lăsării de sînge era foarte răspîdită. Pentru a-i însenina pe cei care fuseseră nevoiți s-o suporte, li se trimeteau unele daruri.

² Inadvertență a autorului : Andrenio nu poate lua parte la conversație intrucît dispăruse, și tocmai în căutarea lui pornise Critilo călăuzit de Clarvăzător.

— Dacă ai vreo treabă arzătoare, n-ai să dai de ei și n-ai să-i poți ajunge ; nu-s niciodată acasă. Și astfel zicea unul : „Oare omul ăsta nici nu mănîncă, nici nu doarme, de nu-l găsesc la nici o oră ?“ Ce să mai zicem dacă are de plătit sau de dat cu împrumut ? Nu-l veți găsi cît e anul de lung.

Era cite un om pe care-l auzeai vorbind, dar tăgăduia și zicea el însuși :

— Spuneți-i că nu sînt acasă.

Femeile, sub mantii ca de fum, strîngeau în juru-le mult vîlmășag și se făceau atît de invizibile, încît nici chiar soții și frații lor nu le mai cunoșteau cînd le-ntilneau umblînd creanga pe străzi. Plouau glasuri, lăsîndu-i pe mulți foarte plouați, și nu se știa ale cui sînt și de unde ies, ci toată lumea zicea :

— Așa se spune, autorul nu-s eu.

Se publicau cărți și pamflete, trecînd din mină-n mină, fără a se cunoaște originalul. Și erau autori care, îngropați de mulți ani, alcătuiau cărți, și chiar cu multă iscusință, cînd nu le mai rămăsese nici amintirea. Se viriră în cele mai intime iatacuri, odăi tainice și budoare, unde dădură peste felurite umbre de spiriduși și iazme, vedenii noptatice, și cu toate că se spunea că nu fac rău, nu era puțin lucru răpirea faimei și știrbirea onoarei ; umblau pe întuneric căutînd sorii, vircolacii după îngeri, deși bine spunea unul că frumoasele sînt diavoli cu chip de femei, iar uritele femei cu chipuri de diavoli. Cît despre năluci, erau însă unele care întreceau măsura, aruncau pietre pline de cruzime în aer, și chiar de vaer, căci spintecau reputația din cap pînă-n picioare. Și vrednic de notat era că faptele cele mai smințite se săvîrșeau pe sub mină, fiind cu neputință să dibuiești gîndul și brațul, căci totdeauna titlurile date lucrurilor au fost foarte diferite de adevăratele motive pentru care se

înfăptuiau. Cădeau sumedenie de boabe negre¹ ce pe mulți îi bucăteau mărunț, fără să poți dibui cine le azvîrlea. Iar uneori țîșneau din mîna celui mai de încredere ; așa că bine sfătuia înțeleptul² să nu mîncăm bob, pentru că e pervers la mistuit și e un aliment nesănătos.

— Acum vei vedea — îi spuse Clarvăzătorul, în fața unui atare vîlmășag de invizibilități — dacă a avut dreptate celălalt filozof, deși cei mai firoșcoși și-au bătut joc de el și l-au fluierat.

— Și ce-a spus stoicul acesta ?

— Că nu există culori adevărate în obiecte, că verdele nu-i verde, nici roșul roșu, ci că totul stă în deosebitele dispuneri ale suprafețelor și-n lumina ce le scaldă.

— Ciudat paradox ! — zise Critilo.

Și Vizionarul :

— Află însă că e adevărul adevărat, și astfel ai să vezi în fiecare zi cum, despre un același lucru, unul zice că-i alb și altul negru. Fiecare, după cum concepe sau după cum percepe, îi dă culoarea dorită, pe potrivă afectului, iar nu a efectului. Lucrurile nu-s altfel decît așa cum le iei, și de ce-a admirat Roma s-a mirat Grecia. Pe lume, cei mai mulți sînt vopsitori și dau culoarea care le merge mai bine cu negoțul, isprava, treaba și întîmplarea. Fiecare dă totul după firea lui, căci după cum e pornirea, tot așa și potrivirea. Fiecare vorbește despre tîrg după propriu-i sîrg : zugrăveală după vrere. Căci tot atîta atenție trebuie să dai lucrului lăudat sau înfierat ca și celui care laudă sau înfie-rează.

— Asta-i pricina pentru care, de la un ceas la altul, lucrurile sînt de alt soi și de cu totul altă culoare.

¹ Folosite, ca semn al negației, în practica votării în anumite probleme, alături de boabe albe — afirmative. Votarea — sau calificarea — prin bile s-a păstrat pînă în zilele noastre.

² E vorba de Pitagora. Vezi Diogenes Laertios, *op. cit.*, VIII, XIX, 22, ed. cit., p. 401.

— Păi de ce altceva e nevoie ca să scoți vorbe la ce se grăiește și se spune și se zice ?

— Aici e farmecul cel mai mare ; nu-i cu puțință să cercetezi nimic sigur. Așa că e nevoie să te folosești de arta discernerii și chiar a divinației, și nu pentru că s-ar vorbi într-altă limbă decît în cea a locului, ci, datorită artificiei de a da drumul gurii și de a purta vorbele, totul pare pe arăpește.

Erau alții, dimpotrivă, care se făceau nevăzuți doar uneori, tocmai în ziua cînd era mai mare nevoie de ei la muncă, la boală, la închisoare, la ceasul cînd trebuiau să semneze polița. Adulmecau relele de la o sută de leghe și fugeau de ele încă pe-atîtea, dar, odată trecută furtuna, apăreau ca focul Sfîntului Elm¹. La ora mesei se făceau foarte văzuți și mai virtos dacă adulmecau clapii de claponi² îndopați, la zaiafet, la ospăț, la caniotă, de nu mai puteai scăpa de ei ; într-o clipă te pomeneai cu ei în coastă și de jur împrejur.

— Fără-ndoială — zicea Critilo — că aceștia sînt demoni meridiani, de vreme ce toată ziua stau la umbră, iar la ceasul prînzului ne mănîncă urechile. Cînd sînt mai de trebuință se ascund, iar cînd nu, se arată.

Îl auzeau ciripind și pe Andrenio, dar fără să-l vadă, căci, intrînd acolo, se făcuse nevăzut, pe cit de dedulcit

¹ Aluzie la replica Marelui Căpitan cu prilejul apariției unui cavaler înarmat pînă-n dinți, tocmai la sfîrșitul unei bătălii : „Sfîntul Elm, domnilor, Sfîntul Elm“ ; despre focul Sfîntului Elm marinarii spun că se arată după furtuni, vestind vreme bună. Gracián povestește anecdota în *Agudeza y arte de ingenio*, XLVIII ; sursa poate fi Botero, *Detti*, sau Castiglione, *Il Cortegiano*.

² În original : „y más si olian el capón de leche o de Caspe“, alăturarea *capón-Caspe* (localitate unde, în 1410, a fost ales un nou rege al Aragonului, după un interregnum de doi ani), e de natură pur fonetică, după cum arată Romera-Navarro, ed. cit., III, p. 172, n. 160. În traducere, adoptăm o soluție oarecum echivalentă, termenul istoric înlocuindu-l cu un regionalism (*clapie*, mulțime).

cu farmecul, pe-atît de pierdut în obșteasca păcăleală. Critilo era mîhnit că nu-i poate da de urmă și nici afla ce culori schimbă și cum calcă, fiindcă toți păreau a se feri ca de foc de cunoștința cu ceilalți, orice joc în care nu dai cărțile pe față fiind trișare. Pînă și fiul se ascundea de tată, iar soția își suspecta bărbatul; prietenul nu se încredința pe de-a-ntregul nici celui mai bun prieten. Nu era nimeni care să se comporte cu toată sinceritatea în orice împrejurare, nici chiar cu cel mai de încredere. Lumina era îndeosebi detestată, de unii din fățarnicie, de alții din politică, din viciu și din răutate. Critilo se dădea de ceasul morții că nu-l poate prinde din urmă pe căutatul său Andrenio, descoperindu-i noul fel de viață deghizată.

— Ce folos — îi spunea el perspicacelui său camarad — că ești clarvăzător toată viața, dacă la nevoie nu ne e de nici un folos? Ce e de făcut dacă aici nu ești pătrunzător?

Dar acesta îl mîngîie, făgăduindu-i să-l descopere foarte curînd și chiar să dea de pămînt cu tot acel farmec înșelător. Cine va fi vrînd să vadă însă cum și să învețe a descînta casele și oamenii, că s-ar putea să-i facă vreodată trebuință, fiindu-i atunci de mare folos, amîne-și răbdarea, dacă nu plăcerea, pînă la cealaltă critică.

CRITICA a 6-a

Știința domnitoare

Nu există maestru care să nu poată fi discipol, nu există frumusețe care să nu poată fi biruită. Soarele însuși îi recunoaște oricărui cărăbuș superioritatea vieții. Pe om îl întrec, așadar, în perspicacitate linxul, în auz cerbul, în sprinteneală căpriorul, în miros cîinele, în gust maimuța și în viețuire fenixul. Dar dintre toate aceste superiorități omul o pofti cel mai mult pe cea a rumegării, admirată la unele vite, dar nu și imitată. „Ce mare lucru — zicea el — să reiei a doua oară ceea ce prima dată ai înghițit doar pe jumătate mestecat, să mărunțești pe îndelete tot ce ai înfulecat în pripă.“ Judeca însușirea aceasta drept o neasemuită înlesnire (și nu se înșela), fie pentru gust, fie pentru folos. Îi plăcu atât de mult, încît se spune că s-a înfățișat cu o jalbă la Supremul Făcător, rugîndu-l dojenitor ca, de vreme ce-l plămădisese ca epilog al tuturor desăvîrșirilor create, să nu caute a-l lipsi tocmai de aceasta, deoarece el unul ar prețui-o în măsura în care o și dorește. Jalba omenească fu examinată în consistoriul divin și i se răspunse că darul pe care-l implora îi și fusese acordat încă înainte de-a se naște. Omul rămase nedumerit de un asemenea răspuns și întrebă cum

e cu putință, de vreme ce niciodată nu încercase și nu practicasese în ființa lui o astfel de înzestrare. I se răspunse din nou să observe că îi era hărăzită cu și mai mari străluciri, nu ca să rumege nutrețul material cu care se întreține trupul, ci pe cel spiritual, cu care se hrănește cugetul ; cată să-și înalțe gândurile mai mult și să priceapă că știința îi e mîncarea, și nobilele știri merindea ; să scoată din sinurile memoriei lucrurile și să le treacă înțelegerii ; să rumege bine ceea ce înghițise neatent și pe negîndite ; să revadă cît mai pe îndelete ceea ce a conceput cu ușurătate. Să cugete, să mediteze, să sape, să adîncească și să cumpănească, să procitească și să regîndească o dată și încă o dată lucrurile, să ia seama la ce are să spună și cu mult mai mult la ce are să facă. Așa că rumegarea lui trebuie să fie regîndirea, trăind din arhisfatul întemeiat numai pe rațiune și chibzuire.

Asemenea istorii îi depăna Clarvăzătorul lui Critilo, cînd acesta își pierduse aproape orice speranță de a-i mai lua urma disimulatului său Andrenio.

— Eh, nu te mai frămînta — îi spuse el —, căci așa cum, gîndind, am găsit intrarea în farmecul de aici, gîndind tot așa încă o dată, avem să dăm și de ieșire.

Chibzui apoi cum să deschidă vreo crăpătură pe unde să poată intra o rază de lumină, un licăr de adevăr. Și-n aceeași clipă, o, lucru ciudat !, cînd începu să lase dîră limpezimea, toată alcătuirea aceea de confuzii se prăbuși la pămînt : căci orice capcană, cînd apare, și dispăre. Farmecul se destrămă, toți acei pereți tănuitori se năruiră și totul rămase deschis și descîlcit. Își văzură fețele unii altora, precum și mîinile atît de pitite la zvîrlit pietre. Rămase certă purtarea fiecăruia. Așa că răsărind lumina dezamăgirii, apuse orice vicleșug. Ca să se vadă însă cît sînt de deprinși cei mai mulți cu șarlatania, mai cu seamă cînd trăiesc din ea, în clipa cînd se pomeniră dezgîhocați din vulgarul lor Babel și cînd se alese praful de amăgitorul lor fel de trai, încît nu mai veneau la masa pusă, cum obișnu-

iau, spălați pe mâini, dar cu onoarea întinată, de cum văzură că a întărcat balul și bălaia, straietele gătite cu bun gust și care nu-i costau decât un lins de blide, turbați împotriva celui care le prilejuise atîta nefericire, se năpustiră asupra Clarvăzătorului, dibuitor al viclesugului lor, numindu-l inamic public. Dar el, văzîndu-se la o astfel de strîmtoare, își luă picioarele, adică aripile, la spinare, și se refugie în adăpostul sacru al lui „privește și taci“, strigîndu-le celor doi soți, care se și recunoscuseră și îmbrățișaseră, să caute a face la fel, urmînd călătoria vieții lor către Curtea Științei încoronate, atît de propovăduită de el și de toți înțelepții aplaudată.

— Ce mai intrare în Italia ! — chibzuia Critilo. Ce de labirinturi de soiul acesta ne așteaptă-n ea ! Trebuie să ne-narmăm cu prudență, așa cum fac toți cei atenți la intrarea în provinciile unde sosesc, în Spania contra răutăților, în Franța contra ticăloșilor, în Anglia contra perfidiilor, în Germania contra grosolăniilor; iar în Italia, contra viclesugurilor.

Temerea nu li se dovedi deșartă, deoarece la cîțiva pași de acolo dădură de-o ciudată bifurcare, răspîntie îndoielnică, unde drumul se despărțea în altele două, cu amenințătoare primejdii de rătăcire, foarte la modă în lume. Începură numaidecît să se frămînte pe care din cele două cărări s-o apuce, căci păreau opuse. La început se certau cu ciocniri de păreri, iar apoi de simțiri, cînd iată că descoperiră un șir de columbe neprihănite prin văzduh și altul de șerpi pe pămînt. Cele dintii, cu zborul lor blînd și împăcat, părăură a veni spre a-i pacifica și a le arăta drumul adevărat sub un semn atît de prielnic, amîndoi așteptînd plini de curiozitate să vadă pe care dintre cele două cărări o vor lua. Ajunse aici, ele o părăsiră pe cea din dreapta, zburînd la stînga.

— E un lucru hotărît — zise Andrenio —, nu mai avem de ce ne îndoii.

— O, ba da ! — răspunse Critilo. Să vedem pe unde se vor înșirui șerpuii, deoarece ia seama că porumbița nu călăuzește atît către prudență, cît către naivitate.

— Asta nu — i-o întoarce Andrenio ; eu unul obișnuiesc a spune că nu există pasăre mai iscusită și mai politică decît columba.

— Pe ce te-ntemeiezi ?

— Pe aceea că ea știe cel mai bine să trăiască, fiindcă-n virtutea faptului că n-are fiere, găsește oriunde loc. Toți o privesc cu dragoste și-o primesc cu brațele deschise. Nu numai că nu e temută ca păsările de pradă, nici urită ca șarpele, ci de către toți mîngiată, alegîndu-se cu bună-voința oamenilor. Altă grijă din parte-i : nu zboară niciodată decît pe casele albe și noi și pe turnurile cele mai falnice¹. Și ce politică o-ntrece pe cea a femeiuștii ? În schimbul a cîtorva giugiuleli, îl silește pe hulub să-mpartă cu ea truda clocitului și scosul puilor, învoindu-se foarte bine cu soțul ei și învățîndu-le pe femeile repezite și viguroase cum să cadă la-nvoială cu bărbații lor. Dar unde folosește arta majoră e în privința puișorilor săi, căci deși îi sînt răpiți și uciși chiar sub ochii ei, ea nu se omoară pentru atîta și nu pornește război ca să-i apere, nu-și face deloc inimă rea, ci mănîncă și trăiește de pe urma lor. Dar ce să spun despre măiastra pricepere de a se fâli cu penetul lor, făcînd ape și scăpărînd horbote argintii ? Așa încît nu există altă rațiune de stat în afara sincerității și blîndeței dovedite de columbă, ea fiind cel mai desăvîrșit om de stat.

Văzură între timp că trupa de șerpi porni să defileze pe cărarea opusă de pe mîna dreaptă, fapt ce le spori nedumerirea.

— Da — zicea Critilo —, ei sînt cu adevărat maeștrii oricărei istețimi. Ei ne arată drumul prudenței. Să-i urmăm, căci fără îndoială au să ne ducă la Știința domnitoare.

¹ Vezi *Oracolul manual*, af. 254.

— Eu nu fac una ca asta — zicea Andrenio —, pentru că, după cît știu, toată înțelepciunea năpîrcilor nu e decît să se tirască toată viața printre picioarele tuturor.

Pînă la urmă se hotărîră să-și urmeze fiecare poteca lui : Critilo pe-a șireteniei șarpelui, iar Andrenio pe-a sincerității hulubului, cu îndatorirea ca primul care avea să descopere Curtea Științei triumfătoare să-i dea de veste celuilalt și să-i împărtășească binele găsit. Nu mult după ce se pierdură din ochi, nu însă din inimă, fiecare dădu de meleagul său foarte deosebit, locuit de oameni cu totul opuși, ce trăiau de-a-ndoaselea unii față de ceilalți. Critilo se pomeni printre cei cărora li se spune mai-mult-ca-ascuțiții, oameni pururi în alertă, bărbați cu ascunzișuri, viclenii și intenții secunde, deloc netezi în purtare, ci cu două fețe. I se alătură curînd un mare năsos, vreau să zic un năsfinos, nu atît spre a-l călăuzi, cît spre a-l explora, și prinse a-i pipăi vadul și-a căuta să-i sondeze adîncimea cu rară dibăcie : bărbat, pe scurt, numai atenție și intenție. Văzu că e prieten cu cei cărora lumea le spune vrăjitori sau iscoditori, întrecîndu-se în dovezi de simpatie și arătîndu-se preaindatoritori, drept care amîndoi se priviră cu ochii în patru și procedară cu precauție. Primul lucru observat de Critilo a fost că, întîlnindu-se cu mulți ce păreau persoane depline, aceștia nu-i dădeau nici o atenție și nici nu-l salutau curtenitor. Le califică purtarea fie drept grosolănie, fie drept insolență.

— Nici una, nici alta — îi răspunse noul însoțitor.

— Atunci ce ?

— Am să-ți spun ; toți oamenii aceștia își văd numai de ale lor și nu se amestecă-n treburile altora ; nu iau seama decît la cine le poate îngroșa zeama ; nu-și fac griji decît pentru cei de care depînd, și toată curtenia pe care le-o fură celorlalți o risipesc cu aceștia. Cei de dincolo sînt fiii veacului nostru și tocmai de aceea-s atît de prinși în el, puși cu toții pe rostuială, de parcă ar avea să se înveșnicească aici.

Dădură apoi de un ins ciudat, care, nemulțumindu-se cu o singură ochire, le aruncă o jumătate de duzină. Și măcar că aici toți erau foarte treji, acesta le păru de-a dreptul huhurez.

— Cine e ? — întrebă Critilo.

— Nu știi dacă am să ți-l pot face cunoscut așa cum aş dori, deoarece, deși sint în relații cu el de ani de zile, încă n-am izbutit să-l sondez și nu-i pot nimeri definiția cea mai potrivită. Mulțumește-te pentru început să știi că e Pișicherul.

— A, da ! zise Critilo —, acuma-l știu de la un capăt la celălalt.

— Ce capăt ? Nici măcar la-nceput nu ești, și dacă e nevoie, ca să-i cunoști, să măninci cu alții un *almud*¹ de sare, cu el trebuie să măninci o dublă, pentru că și el e cu dublu înțeles.

Il auziră pe altul care venea zicînd :

— Șase luni o-ndrug cu minciuni și vicleșug și încă șase luni, cu vicleșug și minciuni.

— N-are dreptate — glosă Critilo —, pentru că aforismul acesta l-am mai auzit osîndit, și cu atît mai mult între vicleni, unde mai mult amăgești cu adevărul însuși, nimeni necrezînd că l-ar putea spune altcineva. Acesta, numai după mutrișoara și felușorul lui, e, desigur, Chichiță.

— Chiar el, și vorbește cu osîrdie mare de taină și adincime cu fratele lui geamăn.

— Cine este ?

— I se zice Boblețul, și-acum vor fi ticluind înde ei cum să întindă vreo cursă. Dar adevărul e că se pricep, căci e de-ajuns să-i cunoști și să-i crezi astfel. Și tocmai de-asta vine zicînd celălalt „Da, da, între proști care pe care“. În felul acesta, nu-i lasă să facă levată.

Se arată altul de aceeași teapă.

¹ Veche măsură de capacitate pentru materii uscate egală cu 4,625 l sau cu 1/2 fanega (c. 28 l).

— Ce rol joacă ăsta ?
— E renumitul și preatemutul Trindav.
— Și acela ?
— Hainul, din aceeași tagmă.
— Oare vei crede că nu-l pot vedea pe nici unul dintre ei fără a mă-nfricoșa ? Cu ei sînt mai bănuitor decît cu oricine.

— Nu mă mir, pentru că tuturor celor cu care ajung să vorbească li se-ntîmplă la fel. Toți se tem de ei și-i ocolesc.

— De-asta se povestește despre vulpe — zise Năsfinosul — că-ntr-o bună zi, cînd puiandrii i se întorseseră speriați de moarte în bîrlog, spunînd că văzuseră o dihanie înspăimîntătoare cu niște colți strimbi de fildeș, ea le spuse : „Fugiți de-aici, n-aveți de ce vă teme, că e elefantul, ditamai jivina : să nu vă-ngrijoreze“. A doua zi se întoarseră fugind de alta, ziceau ei, cu două coarne ascuțite în frunte. „Ei, tot un nimic ! — le răspunse ea ; sînteți niște nătărăi“. „Acuma da, căci ne-am întilnit cu o fiară cu ghearele ca briciul și care flutură o coamă cumplită.“ „Acesta-i leu ; dar nu trebuie să vă uitați la el, că nu-i chiar așa grozav cum îl zugrăviți voi.“ În sfîrșit, într-o zi veniră foarte mulțumiți că văzuseră, cum ziceau, pe un altul, nici vită, nici fiară, ci cu totul deosebit de toți ceilalți, întrucît era dezarmat, pașnic, blind și zîmbitor. „Acuma într-adevăr — le spuse vulpea — aveți de ce vă teme. Păziți-vă de el, feții mei ; fugiți la o sută de leghe.“ „De ce, dacă n-are nici gheare, nici coarne, nici colți ?“ „Ajunge că are iscusință. E omul. Păziți-vă, încă o dată, vă spun, de răutatea lui.“ Iar tu, de cel ce trece pe-acolo, pe care toți îl arată cu degetul și-i dau cu tifla. E un ipochimen fără pereche, despre care se spune că-i un diavol și chiar mai rău. Cel de lingă el mi te va vinde de șapte ori pe zi. Dar ce să mai zici de celălalt care se tot uită cu coada ochiului, drept care i se zice Vulpoiul, după cum îl

arată și numele, și faptele ! Are dever mare, căci toți de-aici sînt care mai de care mai sforari.

— Spune-mi acum, oare din ce cauză — întrebă Critilo — fiecare umblă de unul singur, nu merg niciodată împreună, nici nu fac tovărășie, ca într-o anumită piață unde am văzut plimbîndu-se mulți cetățeni, dar fiecare singur, fără a-ndrăzni să se-adune, temîndu-se unii de alții ?

— O ! — răspunse Năsfinosul —, pentru cei de-aici și cei de-acolo s-a spus : „Fiecare lup pe cărarea lui“.

Vrednică de notat a fost întîlnirea dintre ahtiat și coțcar, pentru că acesta din urmă urzea o mie de potlogării într-o clipă, iar celălalt le înghițea pe toate, cu toate că le știa, dată fiindu-i lăcomia. Și tot hazul era că fiecare spunea despre celălalt : „Ce nerod ! Cum mi ți-l mai amăgesc !“

— Nu-l vezi pe ticăloșelul acela, vreau să zic pe piti-cuțul de-acolo ? E numai răutate. Nimic din ce spui și gîndești nu-i scapă. Nici celuilalt de-un stat cu el cată să nu-i arunci zaruri măsluite.

— Spune-mi însă, cine l-a pus aici pe cel care aduce-a prost, și, precum știi, sînt astfel cei ce par și jumătate din cei ce nu par ?

— Ia seama că nu e, ci știe să se facă. La fel ca și celălalt care joacă rol de tont, căci nu-i mai mare nepri-ceput decît acela care nu vrea să priceapă.

Critilo stătu pe gînduri, și chiar îl întrebă, dacă nu cumva se află la bursa din Veneția, sau la primăria din Córdoba, sau în piața din Calatayud, care e mai presus decît toate¹, și unde un străin, stînd de vorbă cu un om din partea locului și dîndu-se prins ori învins, grăi : „Domnul meu, de-asta se spune că cel mai mare prost din Calatayud știe mai mult decît cel mai înțelept din

¹ Veneția reprezintă viclenia, Córdoba ascuțimea duhului, iar Calatayud cumințenia.

patria mea. Nu spun bine ?” „Nu, nici gînd“, îi răspunse celălalt. „Dar de ce nu ?“ „Deoarece în Calatayud nu-i nici un prost, iar în oraşul dumitale nici un înţelept.“

— Dar n-ai văzut nimic — îi spuse însoţitorul — dacă nu arunci o privire prin ceapcinie.

Şi-l călăuzi într-acolo. La intrare îi spuse :

— Aici cată să deschizi amîndoi ochii, şi chiar o sută, şi să-i închizi cu folos.

Dădură peste un matuf şi peste altul şi mai şi. Aici admiră merchezurile straşnice, marile subtilităţi, toţi jucînd numai după regulile artei majore, căci erau cu toţii dibaci, adulmecători, destoinici, iscusiţi şi politicieni.

Dar în vreme ce Critilo, ba cumpărat, ba vîndut, mai merge pe-aici, e bine să dăm o raită pe urmele lui Andre-nio, care s-a rătăcit pe meleagurile opuse, fiindcă mai toţi muritorii o apucă pe la extreme, iar ştiinţa vieţuirii stă în nimerirea căii de mijloc. Se găsea în ţara oamenilor cumsecade, şi cît se deosebeau de ceilalţi ! Păreau dintr-o altă specie, oameni cu totul paşnici, din pricina cărora lumea nu s-a răsturnat niciodată şi nici tîrgul nu s-a tulburat. Printre cei dintîi se întîlni cu Juan Inimă-Bună ; salutîndu-se mai mult prin semne, căci uitau cuvintele, legară totuşi prietenie strînsă. Se apropie de el un altul care zise că-l cheamă tot Ion, căci aici mai toţi purtau, şi încă bine, numele acesta, pe cînd dincolo, Petre dînd cu pietre.

— Cine-i acela care trece rîzînd ?

— E cel de care se spune că de prea bur ce este se pierde şi pierdut rămîne. Celălalt e omul *bun-bun*, şi cel ce de-atîta bunătate nu-i bun de nimic, toţi oameni prietenoşi.

— Ce puţină ceremonie cheltuiesc ! — chîbzui Andre-nio. Nici măcar curtenitori nu se-arată !

— Asta pentru că nu ştiu să amăgească.

Cu toate acestea se apropie și-i salută : „*Boncompagno*“¹. Venea cu *Așa să-mi fie viața și Sufletul meu cu al lui*. Nu se auzea nici da, nici nu între ei. Nu se contraziceau la nimic, chiar de-ar fi spus cel mai gogonat paradox, nici nu se încăpăținau. Și cunoșteau o asemenea pace și tihnă, încît Andrenio se îndoi dacă erau oameni din carne și sînge.

— Cu drept cuvînt te îndoiești — îi răspunse *Omul cuvîntului dat* — la a cărui vedere se bucură nespus, ca de ceva rar, și nici nu era franțuz, căci cei mai mulți dintre ei sînt blinzi din fire și buni ca piinea caldă. Și ca o întărire a spuselor mele, ia seama la insul acela de tot îmbucătățit, *don* Cutare de Martipan, din care cine vrea ia o pișcătură. Celălalt e canonicul Molcuț, pururi binevoitor.

Îl văzură pe unul mîncat tot de muște.

— Acela e Miere-Dulce.

Ce oameni buni pentru superiori toți aceștia ! Căci așa îi și caută, capete de ceară pe care să le poată suci și răsuci oriincotro vor, ducîndu-i de nas și-ntr-o parte și-n alta.

Aici dădură peste Inimă-Bună, care nu gîndea rău despre nimeni, nici nu credea așa ceva.

— Acela se topește de bun ce e și e topit de-a binelea. Uite-i pe toți cei ca el. Dar ce bine-ar merge lumea dacă toți ar fi așa !

Era însoțit de Lăsător, cu adevărat lăsat în plata Domnului de toți.

— Ce om cu îmbelșugată trupeșie cel de colo !

— E vestitul Adiafor, căruia nimic nu-i tulbură somnul și nici o întîmplare, oricît de tragică, nu-l face să și-l piardă. Într-atîta încît, trezit fiind într-o noapte ca să fie înștiințat de o întîmplare ciudată care uluise lumea : „Lipsiți de-aici ! — le spuse el slujitorilor —, ee, nu era

¹ De la it. *buon compagno* = bun camarad.

și dimineța de miine ca să mi-o spuneți ? Credeați oare că n-avea să se mai lumineze de zi ?“

Mai presus de orice, Andrenio nu se mai sătura să-i privească veșmintul, cituși de puțin după obiceiul practic, fără cute, fără căptușeli și fără tivuri. Îl văzu pe *don Cutare-pentru-toți*, și pentru nimeni, și pentru nimic, însoțit de-o numeroasă tovărășie.

— Cel din dreapta e primul care sosește, iar cel din stînga ultimul care-și vede de-ale lui ; cel de mai încolo, cine pierde cîștigă, iar celălalt, ce-i al meu e și-al tău. Acolo vine cel ce nu știe să refuze nimic, cel fără nimic al lui, nici faptă, nici vorbă. Celălalt e de acord cu orice, *don Cutare de Da*, antipod al monseniorului *Non li può fare*¹, cu toții oameni tare bine văzuți și dăruiți cu viață lungă.

Într-atîta, încît Andrenio întrebă dacă nu cumva acela era tărîmul nemuritorilor.

— De ce spui asta ? — îl întrebă unul.

— Pentru că nu văd pe nimeni care să se omoare cu firea și să se prăpădească. Nu pricep de ce mor oamenii aceștia.

— Nu mor, fiindcă au și murit.

— Ba după mine asta înseamnă să știi să trăiești, să arăți bine ; oameni sănătoși, cu ficăți buni, cu stomac la fel de bun, iar dacă alții își fac din mațe inimă, aceștia, dimpotrivă, își fac din inimă mațe și-și cresc burdihane de toată frumusețea.

Purtarea lor era astfel netedă, fără hopuri, nici unul nu avea melc în gîtlej ; vorbeau fără prefăcătorie, își purtau sufletul în podul palmei, ba chiar ca pe palme ; aici nu existau amăgitori, nici curteni, nici cordovani². Și cu toate că trecuseră în Italia, nu era picior de italian ; cel mult cite unul de prin Bergamo. Dintre spanioli,

¹ Nu vă pot servi (it.).

² Locuitorii Córdobei aveau o proastă reputație.

cîte un castilian vechi¹ ; dintre francezi, cîte un arvern².
Și mulți polonezi. Se încredeau în toți fără osebite și
astfel toți îi înșelau ; căci nu mai e nevoie să zicem cursă
de proști, ci de buni, cei mai lesne de înșelat.

— Ce minunat pămînt — zicea Andrenio — și încă
și mai plăcut cer !

— Ar fi trebuit să veniți aici pe vremuri — îi spuse
un bătrîn deprins cu bunele vremuri trecute —, cînd
toți se purtau frățește unii cu alții și-și spuneau pe nume
ca Cidul. Atunci într-adevăr era o țară foarte populată !
Nu, încă nu se descoperise țara răutății și nici nu se știa
că s-ar afla pe undeva un pămînt atît de blestemat ;
s-a crezut întotdeauna că-i de nelocuit, mai abitir decît
zona toridă. Dumnezeu să-l ierte pe cel care-a dat de el :
uitați-vă ce mai Indie ! Atunci nici printr-o minune nu
întilneai om cu două fețe, îl cunoștea toată lumea și-l
arătau cu degetul de la o leghe : fugeau cu toții de el ca
de un tigru. Acuma totul e stricat, totul schimbat, pînă
și clima și, după cum merg lucrurile, în cîțiva ani Ger-
mania are să fie altă Italie și Valladolidul altă Córdoba.

Dar cu toate că Andrenio se simțea acolo nu vîndut,
ci la largul său în acel lăcaș al bunătății și adevărului,
al neprihănirii și sincerității, se strădui totuși să-l pără-
sească, întrucît i se părea mult prea simplu. Și lucru vred-
nic de reținut a fost că amîndoi deodată, deși atît de depăr-
tați, părea să se fi încunoștințat, de vreme ce se hotărîră
să părăsească fiecare drumul extrem pe care-o apucaseră,
primul pe cel al vicleniei, celălalt pe cel al naivității.
Și ațintindu-și privirea la mijloc, descoperiră Curtea
Științei prudente și se îndreptară într-acolo. Se reîntîlniră
într-un loc unde se uneau iarăși cele două poteci și se
împerecheau extremele. Aici păru să-i aștepte un ciudat
personaj, numărîndu-se printre miracolele întîlnite de-a

¹ Locuitorii provinciei Castilla la Vieja (Castilia Veche), pro-
vincie în centrul și nordul Spaniei, în jurul Madridului.

² Locuitor al provinciei franceze Auvergne (în fr. *Auvergnat*).

lungul călătoriei vieții ; căci așa cum unii obișnuiesc să se facă numai limbi, iar alții numai ochi, acesta se făcuse creieri și era din cap până-n picioare numai creieri ; așa încît avea o sută de cuminenții, o sută de răbdări, o sută de atenții și încă pe-atîtea priceperi. Pe scurt, era castilian după miez, aragonez după cuminenție, portughez după discernămint și spaniol get-beget întrucît era bărbat cu mult miez. Andrenio începu a-l contempla, după ce mai întîi ținuse sfat în taină cu Critilo, și vorbi precum urmează :

— Domnilor, să aibă omul creieri în cap, foarte bine ; că acolo e tronul sufletului ; dar limbă de creieri, ce rost are ? Dacă fiind de carne, și foarte trainică, tot alunecă, primejduind întreaga persoană (căci mai puțin nepotrivit ar fi să te poticnești de zece ori cu picioarele decît o singură dată cu limba, deoarece dacă în primul caz se vatămă trupul din căzătură, aici se descompune întreg sufletul), cum ar fi dintr-o cocă atît de moale și de șubredă ? Oare cine ar putea-o stăpîni ?

— O, cum te mai înșeli ! — îi răspunse Creierosul, căci așa-l chema. Ba tocmai aici se cade să ai mai mult creier, ca să mergi cu mai multă băgare de seamă, căci nu-i cuvînt mai bine rostit decît cel ce rămîne-n gușă.

— Nas de creier, cine l-a mai născocit și la ce bun ? — își urma Andrenio observația. Ochii, treacă-meargă, ca să nu privească prostește și nebunește, dar la ce poate sluji creierul la nas ?

— O, și încă la multe !

— La ce, mă rog ?

— Ca să te împiedice să nu ți se urce fumul la nas, mînjind totul de funingine și învăpăind o lume întreagă. Chiar și la picioare îți trebuie creier, și încă mult, și cu atît mai virtos cînd calci strîmb ; că de-asta zicea un deșept : „Aici tot creierul trebuie să treacă în călcîie“. Și dacă cei ce merg călare l-ar avea în picioare, n-ar da pînteni cu atîta ușurință luînd-o razna ; poate că s-ar mai găsi

și cite un cuminte înscăunat. Așa încît tot omul, ca să meargă bine, ar trebui să fie în întregime de creieri : creieri la urechi, ca să n-audă atitea minciuni și să nu asculte atitea lingușeli, care-i înnebunesc pe tonți ; creier la mîini, ca să nu mînuiască ceva greșit și să vegheze la ce ating ; pînă și inima, trebuie să fie de creier, ca să nu se lase atrasă și chiar tîrîtă de afecte. Creier și iar creier și mult creier, ca să fii om cu scaun la cap, creieros și miezos.

— Cit de puțini de felul acesta am întîlnit ! — zise Critilo.

— Ba l-am auzit pe unul zicînd — stărui Andrenio — că-n toată lumea nu-i decît o uncie de creier, iar din ea jumătate îi aparține unui anumit personaj (pe care nu-l numesc ca să nu atrag ura asupra lui), iar cealaltă e împărțită tuturor celorlalți : vă dați seama cît îi revine fiecăruia !

— S-a înșelat cine-a spus asta. Niciodată n-a fost mai mult creier în lume, căci nu s-a dat niciodată iama în el ca acuma.

— Spune-mi, rogu-te — stărui Andrenio —, de unde ai scos atîta creier, țină-ți cît mai mult, unde l-ai găsit ?

— Unde ? În atelierele unde se făurește și-n dughenele unde se vinde.

— Ce spui ? Există oare dughene de cumînțenie ? Deși am colindat atîta, n-am întîlnit nicicînd vreuna.

— Păi nu ți-e rușine să știi unde se vînd veșmintele și mîncarea, nu însă și unde poți cumpăra arta de-a deveni persoană ? Sînt prăvălii unde tirguiești inteligența și judecata. E foarte adevărat că e neapărat nevoie s-o ai ca s-o găsești.

— Și la ce preț se vinde ?

— După prețuire.

— În ce fel ?

— Avînd-o.

— După ochi ?

— Nu, ci cîntărită și măsurată. Dar să mergem, că astăzi am să vă călăuzesc chiar la atelierele unde se făuresc și se plămădesc judecățile sigure, inteligențele fără șovăire, la școlile artei de a fi persoane.

— Și spune-ne, în atelierele astea de care vorbești, se rafinează mult creier în fiecare zi ?

— Nu, ci cu anii, și pentru o singură uncie ai de lucru o viață întreagă.

Îi conduse într-o piață pe cît de întinsă, pe-atît de intensă, împrejmuită de felurite edificii, unele nespuse de mărețe, cu înfățișare de adevărate castele regești, altele foarte sărăcăcioase, ca niște case de filozofi ; se găseau pînă și cazărmi, printre curțile școlilor. Pelerinii noștri rămaseră uimiți în fața unei asemenea felurimi de clădiri și, după ce luară bine seama la cele de pe-o parte și de pe alta, îl întrebă unde sînt atelierele judecății, prăvăliile înțelegerii.

— Sînt cele pe care le vedeți. Priviți într-o parte și-n cealaltă.

— Oare cum e cu puțință, cînd acelea sînt palate, unde mai curînd îți pierzi decît îți dobîndești judecata, iar celelalte, militare, dughene mai degrabă de temeritate decît de cumințenie ? Iar acele curți pline de studenți sînt cu atît mai puțin, deoarece înțelepciunea nu e de găsit printre tineri, și-n simburi verzi nu încap miez copt.

— Ei, aflați că acestea sînt laboratoarele în care se toarnă marile capacități ; aici se făuresc bărbații de seamă ; în atelierele acestea se cioplesc din trunchiuri și din statui și sînt alcătuiți cei mai cu vază inși. Priviți cu atenție primul palat de acolo, atît de somptuos și de august ; într-insul s-au întemeiat cei mai mari bărbați ai veacului aceuia¹, senatorii prudenți, consilierii înțelepți, scriitorii faimoși. Și așa cum alții îndeasă statui mute printre coloane greoaie pentru împodobirea falnicelor fațade, aici veți vedea uriași vii, bărbați eminente.

¹ Veacul lui August.

— Așa e — zise Critilo —, cel din dreapta pare sen-
tențiosul Horațiu, iar cel din stînga mai mult fecundul
decît limbutul Ovidiu, deasupra tuturor stînd neîntrecutul
Virgiliu.

— Așadar — zise Andrenio —, acela e palatul celui
mai august dintre Cezari ?

— Nu trebuie să spui decît făurăria eroică a celor mai
de seamă inși din vremea lui. Acest mare împărat le-a
dăruit înțelepciune mulțumită prețuirilor sale, iar ei
lui nemurire cu scrierile lor. Întoarceți ochii către celălalt,
zidit nu din marmuri fără suflet, ci din pilăstri vii, care
sprijină regate, școală aulică a celor mai de seamă
inteligente, și-au fost multe în acea eră.

— I-o fi mare stăpînul ?

— Ba chiar și mărinimos, de vreme ce e nemuritorul
rege *don Alonso*¹, datorită căruia s-a spus că Aragonul
a fost tiparul regilor.

Văzură altul din pietre însuflețite, vorbind cu limbi
de inscripții ; nu se zăreau tabule rase de marmură,
ca-n alte castele, ci gravate cu sentințe și maxime eroice.

— O, mulțumesc Cerului — zise Critilo — că văd un
palat care miroase a persoane !

— Una și jumătate i-a fost și stăpînul, vreau să spun
regele João al II-lea al Portugaliei, recîștigînd creditul
Ionilor². Dar nu mai puțin vrednic de admirație e celă-
lalt ce se vede acolo, împodobit cu spade și pene ameste-
cate și aparținîndu-i regelui Francisc I al Franței, ce
întinde amîndouă mîinile-i regești atît înțelepților, cît
și vitejilor, dar nu histrionilor și panglicarilor. Dar oare

¹ E vorba de regele *Alfons al V-lea cel Mărinimos*, adeseori
menționat.

² După cum am mai arătat, *Juan* în spaniolă e sinonim cu
bleg, prost ; cf. și zicala românească : „să vorbească și nea Ion că
și el e om”. João al II-lea a fost regele Portugaliei între 1481 și
1495.

nu-l observați pe cel încununat cu frunze de palmieri și lauri, cel ce ocupă virful suprem al universului și-al secolelor ? Acela e nemuritorul tron al suveranului pontif Leon al X-lea, în al cărui sân au cuibărit acvilele ingenioase mai sigur decît în cel al mitologicului Iupiter, cu toate că a fost o născocire plină de duh pentru a învedera cît de ocrotiți trebuie să fie de către principi bărbații înțelepți, acvile în vază și în zbor. Celălalt e al preapрудentului rege al Spaniolilor, Filip al II-lea, școală de frunte a politicii prудente, unde s-au făurit marii miniștri, vestiții guvernatori, generali și viceregi.

— Ce prăvălie militară e aceea care-și face loc printre palate magnifice ? La ce bun se amestecă treburile militare cu cele ale curții ?

— O, da ! — răspunse bărbatul cu creieri. Pentru că se cade să știi că și cazărmile militare sînt făurării de oameni de seamă, nu mai puțin viteji decît destoinici. Se învață multe în ele. S-o spună marchizul de Grana y Carreto. Deoarece aici afli nu dintr-o toană, ci din experiență. Acea e a Marelui Căpitan, căruia îi făcu loc printre regi cel al Franței, zicînd : „Cine-i învinge pe regi poate să și stea la masă cu regii“¹. A fost pe cît de curtenitor pe-atît de curajos, pe cît de tare în brațe pe-atît de ascuțit la minte, vrednic de aplauze în spuse ca și-n fapte. Cealaltă e-a ducelui de Alba, școală a prудenței și-a experienței, așa cum casa lui în vreme de pace era locul de popas al marilor oameni și tocmai de-a-acea atît de recomandată de către Juan de Vega fiului său, cu prilejul trimiterii lui la curte.

— Ce alt model de clădiri înțelepte sînt acelea, nu somptuoase, dar onorabile ?

¹ Aluzie la o anecdotă despre Gonzalo de Córdoba, istorisită de *Crónica del Gran Capitán*. În 1507, la Savona (Liguria), asistînd la masa pe care o luau Ferdinand Catolicul și Ludovic al XII-lea, regele Franței îl poști și pe Marele Căpitan să ia loc, prin cuvîntele din text.

— Acelea — zise el — nu sînt încartiruii ale lui Marte, ci hanuri ale Minervei. Sînt colegiile superioare ale celor mai celebre universități din Europa. Cele patru sînt din Salamanca, celălalt e cel din Alcalá iar cel de dincolo, Sfîntul Bernardin din Toledo, Santiago cel din Huesca, Sfînta Barbara din Paris, Albornoș din Bologna și Santa Cruz din Valladolid ; toate atelierele în care se făuresc cei mai mari oameni ai fiecărui secol, coloanele ce susțin după aceea regatele, din care se populează consiliile regești și parlamentele supreme.

— Ce ruine sînt acolo, atît de jalnice, ale căror pietre prăvălite par a-și plînge prăbușirea ?

— Cele ce plîng acum, în alte vremuri, și numai de aur, nădușeau balsam înmiresmat și, mai mult chiar, distilau sudoare și cerneală. Acelea au fost palatele vrednicilor de aplauze duci de Urbino și de Ferrara, aziluri ale Minervei, teatru al bunelor litere, centru al minților superioare.

— Din ce pricină — întrebă Critilo — nu se mai văd cuibărind ca de obicei vulturii în sălașuri atît de regești ?

— Nu pentru că n-ar mai fi, ci pentru că nu mai există un August pentru fiecare Virgiliu, un Mecena pentru fiecare Horațiu, un Nerva pentru fiecare Marțial și un Traian pentru fiecare Pliniu. Credeți-mă că oricărui mare om îi fac plăcere marii oameni.

— Nedumerirea mea e mai mare — zise Andrenio — și anume din ce pricină oare principii sînt mai mulțumiți și-l mulțumesc așijderi pe un pictor excelent, pe un sculptor vestit, cîstindu-i și răsplătindu-i mult mai mult decît pe un istoric eminent, decît pe cel mai divin poet, cel mai excelent scriitor, de vreme ce vedem că penelele zăgrăvesc numai exteriorul, pe cînd penele interioare, și deosebirea între una și cealaltă este ca între trup și suflet. Cele dintîi exprimă, cel mult, boiul, grația, noblețea și uneori sălbăticia ; dar celelalte, inteligența, curajul, virtutea, înzestrarea și isprăvile nemuritoare.

Cele dintii le pot însufleți pentru un timp, atît cît au să dăinuiască pînzele ori scindurile, fie și bronzurile; dar acestea, pentru toate veacurile viitoare, cu alte cuvinte, imortalizîndu-le. Cele dintii îi fac cunoscuți, adică văzuți, puținilor care izbutesc să le privească portretele; dar penele, celor mulți care le citesc scrierile, trecînd din țară-n țară, din limbă în limbă și chiar din veac în veac.

— O, Andrenio, Andrenio! — îi răspunse Prudentul —, oare tu nu vezi că picturile și statuile se văd cu ochii, se ating cu mîinile, sînt opere materiale? Nu știu dacă m-ai înțeles îndeajuns.

Apucară să și vadă, în făurăriile timpului și-ale exemplului, plămădirea unui mare om, copiat în chip mai fericit după șapte eroi decît portretul lui Apeles după cele șapte frumuseți supreme¹.

— Cine-i acesta? — întrebă Andrenio.

Și Creierosul:

— E un erou modern, este...

— Ssst! — îl întrerupse Critilo — nu-l numi.

— De ce nu? — replică Andrenio.

— Pentru că n-are nici o însemnătate.

— Cum nu, de vreme ce a numit pînă acuma atîția bărbați celebri, atîția inși vrednici de aplauze?

— Îmi pare rău că a făcut-o.

— Dar de ce?

— Fiindcă ei socotesc că ridicarea în slavă e o datorie și astfel nu fac nici un merit din prețuire. Ei cred că așa e drept, cînd de fapt nu-i decît foarte multă simpatie. Ca atare, a învederat mult haz autorul care,

¹ Cel mai faimos portret făcut de Apeles, cel al Afroditei Anadiomene, n-a fost copiat după mai multe femei frumoase, ci avînd-o drept model pe Pancaste sau Campaspe, concubina favorită a lui Alexandru cel Mare (Pliniu, *Naturalis historia*, XXXV, 36). Pictorul grec care, dintre mai multe tinere, a ales cinci pentru a copia tot ce avea mai frumos fiecare, a fost Zeuxis din Heracleea, după cum spune tot Pliniu (*ibidem*), vezi Romera-Navarro, ed. cit., III, p. 198.

în a doua ediție a operelor sale, și-a trecut la erată dedicația celei dintii.

Dimpotrivă, în alt laborator asistară la făurirea a o sută de oameni dintr-unul singur, o sută de regi dintr-un *Don Fernando Catolicul* și tot îi mai rămânea substanță pentru încă pe-atîția. Aici era locul unde se întemeiau marile capacități și se plămădeau marile capete, bărbații destoinici, oamenii substanțiali. Iar Andrenio luă seama că lucrul cel mai anevoios de potrivit erau nasurile.

— Adesea am observat — zicea Critilo —, că natura obișnuiește a nimeri celelalte trăsături. Scoate cite-o pereche de ochi buni, fiind atît de meșteră, o frunte largă și senină, o gură bine potrivită, dar, ajungînd la nas, se pierde și îndeobște dă greș.

— E trăsătura prudenței — chibzui Critilo —, e firma hanului sufletului, insigna istețimii și prevederii.

În timp ce vorbeau, răsună un zgomot vulgar de surle și timpine.

— Ce-i asta ? — alergau toți dintr-o parte într-alta întrebînd.

— Strigare publică, strigare publică ! răspundeau alții.

— Ce anume ?

— Un edict pe care Știința încoronată a poruncit să-l răspîndim de-a lungul și de-a latul imperiului său de izbînzii.

— Și pe cine a surghiunit ? Te pomenești că pe Căintă, care n-are ce căuta unde e cumințenie, ori pe marea ei dușmancă, Mulțumirea-de-sine ?

— Oare se declară război împotriva pizmașei Fortuna ?

— Nimic din toate astea — li se răspunse —, ci o reformă critică a zicalelor obștești.

— Cum se poate una ca asta — le întoarse vorba Andrenio —, cînd astăzi sînt atît de bine primite, încît li se spune mici Evanghelii ?

— Primite sau nu, apropiați-vă și dați ascultare la ceea ce strigă pristavul.

Se adunară curioși și, după ce prohibiră pe câteva, auziră că urmează astfel :

— *Item* dispunem ca nici un înțelept de acum înainte să nu mai spună *cine are dușmani să nu doarmă*, ci dimpotrivă, să fie acasă devreme, să se culce numai decît și să doarmă, să se scoale tirziu și să nu iasă din casă pînă ce nu răsare soarele.

Item ca niciodată să nu se mai spună *cine nu-și cunoaște bunul nu știe ce-i bunul* ; ci mai degrabă că nu știe ce-i răul, de vreme ce nu știe c-a fost un pălărier de rînd, măcelar, tunzător de oi și altele și mai rele. Ca nimeni să nu cuteze a mai spune că *la nuntă și încăierare, grabă mare*, întrucît nimic nu cere mai multă încetineală decît dusul la ucidere și la însurătoare și se consideră neîndoios că mai toți căsătoriii, dacă azi ar fi s-o facă din nou, ar sta mult pe gînduri sau, cum zicea unul : *Lăsați-mă să chibzuiesc o sută de ani*. Se interzice de asemenea să se spună că *mai multe știe prostul la el acasă decît înțeleptul în casa altuia*, deoarece înțeleptul știe oriunde, iar prostul nu știe nicăieri. Mai cu seamă, ca nimeni în ziua de azi să nu mai cuteze a spune : *Nu-mi dați sfaturi, ci sfați*, căci sfatul cel bun înseamnă sfați și valorează o comoară, iar celui lipsit de sfat bun nici o Indie n-are să-i ajungă, nici chiar două. Priceapă toți că celălalt proverb care zice : *Faci iute ce faci bine*, propriu spaniolilor, e mai priincios slugilor leneșe decît stăpînilor bine slujiți, așa că se decretează, la cererea francezilor și chiar italienilor, să fie răsturnat și să se spună în favoarea stăpînilor grijulii : *Faci bine ce faci iute*. În nici o împrejurare să nu se mai spună *vocea poporului, vocea lui Dumnezeu*, ci a ignoranței, și îndeobște prin gura vulgului vorbesc toți diavolii ¹.

¹ *Vulgul*, la Gracián, nu e o categorie socială, ci una morală și intelectuală : atît prinții cît și plebei își au vulgul lor, alcătuit din ignoranți trufași.

Item se suspendă în această eră celălalt proverb : *Onoarea și folosul nu încap într-un sac*, avînd în vedere că azi cine nu are nu are nici căutare. Ca o mare blasfemie să fie interzisă zicala : *Noroc să-ți dea Dumnezeu, fiule, că doar știința nu-ți ajunge*, întrucît niciodată nu-i destulă învățătură, și-apoi ce noroc mai mare decît să fii învățat și persoană totodată ? Și așa precum unele sînt cu desăvîrșire prohibite, altele se vor îndrepta în parte. Așa încît să nu se mai zică *tăcerea e de aur*, ci ca mierea, iar la femei miraculoasă, fără dacă prin aur nu se înțelege cumva strălucirea sfatului. Cine oare a putut spune una ca asta : *Măgarul cu mulți stăpîni, lupii îl mănîncă ?* Ba mai degrabă el îi mănîncă pe ei și ca un lup mănîncă pîinea tuturor, zicînd : *Mă voi însămăra și pîinea tuturor voi mîncă*, fiindcă omul dintr-o bucată e stînjenitor și priceperea de-a face pe nerodul e știința științelor. Foarte rău s-a spus *mucul și flegma, un an*, pentru că de e ceva rău, nici o zi, iar de-i ceva bun, toată viața.

Item se osîndesc la obrăznicire alte cîteva zicători, precum : *Unde s-a dus mia, ducă-se și suta*, Pentru prietenul la toartă, cea mai mare piatră. Iar zicala cu *Mie să-mi fie cald și bine și rîză toți de mine* e glumă răsufletă și sfruntată de tot ; numai femeilor care umblă decoltate să li se îngăduie zicala : *Mie să-mi fie frig cît se poate și rîdă o lume și jumătate*. Se ordonă ca altele să fie îmblinzite, precum *Ferice de cel ce seamănă cu-ai lui*, care nu se va extinde la feciorii și nepoții de portărei, grefieri, perceptori, comedianți, hangii și alți similă ticăloși. Altele să se tîlcuiască precum *acel în orice parte de-ai tăi s-ai parte* : cine vrea să trăiască în liniște, pace și mulțumire cată mai degrabă să fugă de-ai lui, iar cel ce pretinde reputație și considerație, de concetățenii săi.

Item se surghiunește pentru trîndăvie proverbul *Fă-ți nume bun și du-te la culcare*, căci încă înainte de a și-l face se duc toți la culcare. Să fie potolit cel ce zice : *În cuiburile învechite nu vin păsări nou sosite*. Dar-ar

Dumnezeu ca adulterul și concubinajul să nu mai umple ca ploșnițele paturile sau ca trișorii casele de joc ! Arză focul cuiburile tănuitoare și plasele păienjenilor din grefe, atenți să prindă musca împricinatului rău sfătuit ! Cel cu *Deie-mi Domnul sfadă cu cine să-mi creadă*, negreșit că a fost spus de vreunul sărac cu duhul ; oamenii politici nu spun așa, ci cu cine nu mă înțelege, nici nu-mi discerne intențiile, nici nu-mi descoperă de la o leghe planurile. *Culcă-te pe urechea aia* e o prostie tare lenevoasă : așa că să nu se zică decît *veghează*.

Item se interzice ca zicală pestilentă *Răul multora, mîngîiere pentru toți* : în original se spunea *pentru tonți*, și ei l-au măsluit. La stăruința lui Seneca și-a altor filozofi morali, să treacă drept o mare prostie zicala *Fă bine fără să te uiți pentru cine* ; dimpotrivă, trebuie să te uiți atent ca să nu faci bine ingraturului, celui care-ți trage chiulul, celui care-ți scoate ochii pe urmă chiar cu binele, mocofanului care-și dă ifose, ticălosului care-ți ia toată mina, furnicii care prinde aripi, scroafei care se urcă în copac, șarpelui pe care-l încălzești la sin, iar apoi te înveninează. Să nu se spună că *Haina ce se tirăște cîstește*, ci dimpotrivă, ce cîstește se tirăște și tirăște după sine pe mulți care merg tîrîș-grăpiș ca vai de ei.

Item, la stăruința grădinarilor, nu va mai fi vorbit de rău cîinele, ci măgarul, *care mănîncă verzele și-i lasă și pe alții să le mănînce*. Cu maimarele tău *nu-mparți pere* să fie îndreptat, zicîndu-se *pietre*, căci altminteri nu spui decît să ia el tot. De asemenea nu e de nici un folos să spui *Cine vrea tot pierde tot*, întrucît trebuie să țințești la tot și chiar la mai mult ca să te-alegi cu ceva. Se va spune, așadar, ca acela pe care-l știu eu : *Doamne, dacă pot tot, vreau tot*. Tot fals e și acela cu *Strașnic cîntă Marta după ce-a mîncat ca sparta*, pentru că de fapt nu cînta nici bine, nici rău și, odată sătui, nici Marta nu cîntă, nici Marte nu luptă, ci se lenevesc de tot. *Fiecare nebun cu doaga lui* e puțin spus : cu două, și de azi

într-un an cu o sută. *De ce fac toți să scapi nu poți*, prostie ; tocmai de asta trebuie să scapi, căci de mult nu mai sînt la modă nici binele, nici virtutea, nici adevărul, nici rușinea, nici altceva care să înceapă la fel. *Zici tu o dată și diavolul de zece ori* : zicală fără căpătii. Dacă e ceva rău, de ce s-o mai spui ? Dacă e ceva bun, niciodată n-o s-o spună diavolul. S-a înșelat cine-a zis că *Răbdătorul e cel din urmă*, pentru că acum vor să fie primii în toate și s-o ia înainte. Se interzice din pricina prostiei proverbul *Mai bine prieteni la oraș decît bani la cufăraș* : întii, pentru că unde oare să găsești prieteni adevărați și credincioși ? Apoi, pentru că cine are bani la ciorap nu duce nicăieri lipsă de prieteni. Celălalt : *Nici pentru buni să n-aduni, nici pentru zăcași să nu lași*, vine fără îndoială de la un mare mofluz, deoarece mai degrabă pe cei buni trebuie să-i lași, iar pe cei răi să-i cîștigi, ca să fie buni. *Nu e rău să nu aducă și-un bine* : oricum răul merge înainte, și a deschide poarta unui rău înseamnă a o deschide pentru o sută, fiindcă răul la și mai rău trage.

Item se îndreaptă proverbul *Oriunde te-așezi fă ce vezi* : să se spună numai *ce datorezi*. Să se desființeze cu desăvîrșire cel ce zice : *E rău de orice casă unde nu-i aură rasă* : ba mai degrabă e foarte bine, și e foarte rău de cea unde e, pentru că avuția Bisericii le pierde pe toate celelalte și rade cea mai de soi casă. *Oricît ai mîneca, zorii nu-i zorești*, e zicală de somnoroși : priceapă că munca face ziua și cel ce se scoală devreme se bucură de-o zi și jumătate, dar cel care se scoală tîrziu aleargă toată ziua. *Dacă nu vrea unul, nu se ceartă doi* : asta nu se potrivește la Valencia, deoarece acolo, chiar dacă nu vrei să te bagi, ești silit și trebuie să stărui chiar dacă plesnești de cumînțenie. Să nu se mai spună că *Datul merge mîna-n mîna cu luatul* pentru că nu se înlănțuie bine ; s-ar putea propune sub formă de enigmă, între-

bindu-se : „Ce-a fost întâi, datul sau luatul ?” *Cine nu știe să ceară nu știe să trăiască* : ce amăgire ! Ba cerutul e moarte pentru oamenii de bine ; să nu se spună decât *cine nu știe să-ndure*. Și mai rău e *Cine are bani are tot ce-i bun* : nu, ci tot ce-i rău. Cum ai spune că *Vrerea e viață* : nu e decât moarte.

Item se interzice ca lucru vrednic de râs spusă *Ceartă de Sint Ion, pace tot anul* : cu ce e mai de soi gilceava de la Sfintul Ion decât cea de la Sfintul Anton ? Și cine are parte de un Sint Ion trist, ce Paști fericiți să mai nădăjduiască ? *Prea-i neiertător Pedro de păstor* ; mai rău ar fi moale. *Cine se mută Dumnezeu îl ajută* : se înțelege când merge din rău în mai rău, fiindcă schimbarea cărților e tertip de jucători buni atunci când jocul merge rău. *Cine rabdă e bine slujit* : nu, ci foarte rău sau cel puțin mai rău. *Vrei să fii papă ? Pune-ți-o în cap* : mulți și-o pun și nu trec de țircovnici ; mai de folos ar fi în mâini cu fapte și merite. *Cine are limbă, la Roma se plimbă* : să se înțeleagă în chip de penitență pentru păcatele gureșiei. Cu nici un chip să nu se spună *Fă-o lată cit ești verde* : nu, căci urmează strimtoare și mult negru înaintea ochilor, la urmă albești, te faci roșu de rușine, obrazii ți se fac galbeni, buzele vinete, toate celelalte culori răzbunându-se astfel pe verdele tău. La fel de neadevărat e și a spune *Cine are năravuri rele, tîrziu sau nîcîcînd le pierde* : ba foarte curînd, fiindcă-l dau gata ele și pe el, și viața, și averea, și cinstea lui, pe cînd el nu le vine de hac. S-a înșelat și cine-a spus : *După ce te căsătorești te îmblînzești*, cînd, dimpotrivă, trebuie ca ele să se îmblînzească spre a se putea mărita, și știut fiind că ei devin mai viteji, de vreme ce la întrebarea : *De ce nu-și ceartă dragostea ?* răspunde : *Pentru că nu-i înșurat*. Se poruncește să se citească pe dos cel ce zice că *Nebunii spun adevărurile*, și anume că acei care le spun sînt luați drept nebuni și chiar cu betșugul acesta au fost întunecate adeseori adevăruri

foarte însemnate care pe mulți i-ar fi putut scoate din amăgire. Cel care a zis *Nu te însura la Toledo, firtate*, ar putea fi întrebat : Unde oare se întâmplă altfel ? Citească-se *Toledo* sincopat, drept care va suna *todo*, toată lumea. *Pe flăcăul sfios l-a dus dracul la palat* : de mult nu se mai vede omul acesta, ci opusul lui, viclenii și lingușitorii. *De doctor și de avocat să nu te bucuri că s-au înșelat* : ba da, căci îndeobște raționează pe dos și în felul acesta o nimeresc. *Păstrăvii nu-i prinzi cu nădragi uscați* : ba eu zic că da, deoarece pescarii destoinici îi prind cu ploconul. *Nu e surd mai rău decât cine nu vrea să audă* : e altul și mai rău, cel căruia *Pe-o ureche-i intră și pe alta-i iese*. *Mersul legii-i cum vor regii* : eu unul nu zic decât miniștrii răi. *Prin strîmtoare treci ultimul* : ba nici primul, nici ultimul, ci ocolește-o. *Cînd vezi că vecinului i se rade barba, pregătește-ți și tu apa* : la ce-ar folosi decât ca să ți-o radă și mai bine și chiar să ți-o smulgă ? *Mai mult dă ciinosul decât golașul* : oricum, acesta și-a dat tot pînă la mantie, celălalt încă mai e de văzut și își tot repetă : *Ca să ai bani, ține-i bine.*

Item se ordonă să nu se spună că *Servitorii sînt dușmani fără iertare*, ci foarte iertați, pentru fiecare greșală avînd la îndemînă o sută de scuze. Copiii da, să se cheme în felul acesta, ori dușmani dulci, care, cînd sînt micuți, te fac să rîzi, iar cînd cresc, să plîngi. *Picior mare și ureche mare, semn de mare dobitoc* : nicidecum, ci piciorușul unui filfizon fără rost și temeii, iar urechea mare este giuvaerul cu care un principe aude tot.

Item, nimeni să nu creadă că sînt *Straie bune după Paști*, și cu cît sînt mai largi, cu atît mai rele, dacă vin la Paștile cailor. De asemenea, nu e de nici un folos să spui *Cine tace încuviințează* : nu, ci e vorba de o cale lăaturalnică de a tăgădui, iar cînd cineva încuviințează în folosul lui, nu se mulțumește cu un *da*, ci înșiră o jumătate de duzină. Vorba *Ca-n Aragon, la slujire bună nu răsplată, ci baston*, aragonezii o înțeleg la modul pasiv.

Negăsind destoinici, l-au făcut pe bărbatu-meu pîrgar : se înșeală, ci tocmai pentru că e ticălos notoriu, căci azi se caută neisprăviții. Cine vrea catîrcă fără pată mute-și gîndul de la ea : neghiobie, mai lesne e să scoată pata. Cine dă pripit dă de două ori nu e înțeles corect : nu numai de două, ci de trei și de patru ori, deoarece dînd, iarăși i se cere și el iarăși dă, drept care, în vreme ce avarul dă o dată, generosul de patru ori.

În felul acesta urmă pristavul să tot interzică alte multe proverbe, încît pelerinii noștri, obosiți de asemenea încîlceală, o lăsară în seama cercetării pricepuților, întrucît și Creierosul îi zori să ajungă la făurăria cea mare, unde se rafinează creierul și se subțiază judecata. Cum și unde, aceasta rămîne pentru critica cealaltă.

CRITICA a 7-a

Fata fără părinți în podurile lumii

Cîțiva înțelepți fură de părere că omului, deși opera cea mai meșteșugită și mai încheiată, încă-i mai lipsesc multe lucruri pînă la întreaga lui desăvîrșire. Unul găsi că i-ar trebui o fereștrică în piept, altul un ochi la fiecare mîină, acesta un lacăt la gură, iar celălalt un otgon la voință. Eu însă aș zice că-i lipsește un horn în creștetul capului, iar unora chiar două, pe unde să poată ieși multele fumuri ce i se evaporază din creier ; și asta cu atît mai mult la bătrînețe, căci, dacă luăm bine seama, nu e vîrstă fără un cusur al ei, sau chiar două, dar bătrînețea, o sută. Copilăria e neștiutoare ; tinerețea, flușturistică ; vîrsta bărbătească, muncită, și senectutea, lăudăroasă : fumegă neconținut îngîmfări, aburește lăudăroșenii, hrănește considerații și cere aplauze. Cum aceste fumuri supărătoare nu găsesc pe unde să iasă decît pe gură, prilejuiesc mult necaz celor care le ascultă, iar dacă aceștia sînt cumiști, mult haz.

Cine și-ar putea închipui că Andrenio și cu atît mai puțin Critilo, proaspăt căliți în făurăriile cumînțeniei, de curînd ieșiți din apele băii morale de înțelepciune și atenție, aveau să se abată vreodată de la cărările virtuții

și de la potecile integrității ? Dar așa cum înăuntrul celui mai gingaș simbur se naște molia care-l mănincă, iar în măruntaiele cedrului viermele care-l roade, așa și din învățătură se zămislește aroganța care o despoilește, iar în străfundul înțelepciunii, prezumția care o despo-dobește.

Amîndoi pelerinii mergeau, așadar, în tovărășia Bărbatului-cu-creieri, îndreptîndu-se spre Roma și apropiindu-se de dorita lor Felisinda. Nu mai osteneau proslăvind prodigiile de înțelepciune pe care le găsiseră în palatele Științei încoronate, acei mari oameni făuriți în întregime din creieri, și ceilalți, din care s-ar putea scoate zeamă pentru încă zece și măduvă pentru încă douăzeci ; adevărații uriași ai curajului și-ai științei, întemeietorii monarhiilor, nu întemnițătorii lor, cei cu o sută de urechi pentru știri și cu o sută de mîini pentru înfăptuiri ; acel chip neobișnuit de a-i coace pe inșii de seamă în cincizeci ori șaizeci de toamne de știință și experiență. Aici văzuseră plănuiu-du-se un mare suveran, și cum i se dădeau brațele împăratului Carol Quintul, capul lui Filip al II-lea, inima lui Filip al III-lea și zelul pentru religia catolică a regelui *don* Filip al IV-lea. Creierosul le dădea cele din urmă lecții de cumînțenie.

— Luați seama — le spunea — că printr-unul din aceste patru lucruri ajunge omul să știe multe : fie trăind mulți ani, fie străbătînd multe ținuturi, fie citind cărți multe și bune, ceea ce e mai lesnicios, fie conversînd cu prieteni învățați și înțelepți, ceea ce e mai plăcut.

Ca ultimă desăvîrșire a cumînțeniei, le propovădui răbdarea spaniolă și istețimea italiană. Mai prăsus de orice, să fie cu cea mai mare băgare de seamă și să nu dea greș în cele mai însemnate și mai mărețe acțiuni ale vieții, adevărate chei ale ființării și-ale afirmării.

— Deoarece, uitați-vă — le spunea el —, faptul că un om își pierde un dinte sau o unghie, hai și-un deget, nu-i

mare lucru, lesne se înlocuiește sau se ascunde; dar pierderea unui braț, lipsa unui ochi, tăierea unui picior, iată cu adevărat o pată mare: multă băgare de seamă, căci urîște întreaga persoană. Zic prin urmare că dacă un om dă greș într-o acțiune de mică însemnătate, nu atîrnă prea greu, lesne se ascunde; însă a greși în cele mai mari acțiuni ale vieții, în principalele înfăptuiri, care privesc întreaga ființă, părțile substanțiale, asta cu adevărat trage mult, căci înseamnă ologirea onoarei, slujirea bu-nului nume și desfigurarea întregii vieți.

Pe cînd își reaminteau acestea, văzură că drept în mijlocul drumului regesc se încăieraseră doi bravi răz-boinici, luptîndu-se nu doar cu vorba, ci și cu fapta, dîndu-și unul altuia lovituri zdravene la fiecare înfruntare. Aici, mintosul călăuz se opri și, pentru a evita să se amestece, le ceru învoire să se tragă la loc sfînt¹ și să se întoarcă la centrul său, care, le spuse el, e cămara tainică a prudenței. Ei însă, prinzîndu-l cu toată puterea, îl implorară să nu-i lase și cu atît mai puțin într-o împrejurare ca aceea; dimpotrivă, ar fi mai bine ca tustrei să lungească pasul către cei doi luptători, ca să-i despartă și să-i potolească.

— Să nu faceți una ca asta — le zise el —, pentru că acela care desparte numai de rău are de obicei parte.

Dar amîndoi stăruiră, îndreptîndu-se către locul încăierării și tîrîndu-l și pe el între ei doi. Cînd ajunseră aproape, închipuîndu-și că aveau să-i găsească foarte vătămăți, ba chiar răniți de moarte de înseși fiarele greșelilor lor, văzură că nu le curgea nici o picătură de sînge și nu li se clintise nici un fir de păr din cap.

¹ Adică să se refugieze într-un loc inviolabil (datorită caracterului sacru).

— Fără îndoială, războinicii aceștia — zise Andre-
nio — sînt fermecați și sînt alți Orrili¹ de nu pot muri
decît dacă li se taie un anumit fir de păr din cap, de obi-
cei cel al prilejului, sau dacă li se străpunge talpa pi-
ciorului, ca temelie a vieții, după cum cugetă ingeniosul
Ariosto, neînțeleș bine pînă azi, cu voia ingenioaselor
minți italiene.

— Nu e nici una, nici alta — răspunse Creierosul. Eu
unul am și dibuit ce e. Aflați că primul e unul dintre cei
numiți nesimțitori, dintre cei care nu se sinchisesc de
nimic, pe care nimic nu-i atinge, nici cele mai mari izbi-
turi ale sorții, nici creștăturile propriei lor firi, nici lo-
viturile de spadă ale răutății străine. Chiar dacă toată
lumea ar conspira împotriva-le, tot nu i-ar scoate din
ale lor. Nu renunță din pricina asta la mîncare și nu-și
pierd somnul, zicînd că e apatie, ba chiar mărinimie.

— Iar celălalt — întrebă Andrenio —, cu atît de
îmbelșugată trupeșie, atît de gras și de umflat ?

— Acesta — îi răspunse — e dintr-un alt soi de oa-
meni, așa-numiții fanțaști și buhăiți, cu trup aerian.
Ce vedeți nu este corpolență trainică și adevărată, ci
bolfă puhavă, dovada fiind că, o dată răniți, nu le iese
sînge, ci vînt, făcînd mai mare caz de reputația pierdută
decît de rana primită.

Dar cel mai vrednic de luare-aminte a fost că, în
ciuda acestor lucruri, nu numai nu-și încetară prosteasca
îndirjire la sosirea celor trei drumeți, ci își reluară gîl-
ceava cu și mai mare aprindere. Cei doi pelerini se repe-
ziră deodată să-i oprească, slobozindu-l pe Bărbatul-
cu-creieri, iar acesta, ca unul ce-și merita numele, văzîndu-
și de treaba lui, o părăsi pe-a altora și se puse la

¹ *Orrilo*, tilhar din Damietta (în *Orlando furioso* de Ariosto),
nu putea fi ucis prin farmece și nici în alt fel decît tăindu-i un
fir de păr magic, ceea ce a izbutit să facă Astolfo (XV, 65—67,
79—87).

adăpost, lăsându-i pe ei să se vîre în încurcătură ; căci întotdeauna lipsește creierul cînd e mai trebuincios, și cumînțenia cînd ai mai mare nevoie de ea. Cu multă greutate izbutiră să-i liniștească, întrebîndu-i ce împrejurare le stîrnise disputa, la care ei răspunseră că o făceau pentru ei. Răspunsul le pricinui și mai mare nedumerire și chiar îngrijorare.

— Cum pentru noi, cînd nici nu vă cunoaștem, nici nu ne cunoașteți ?

— Aici aveți să vedeți de ce puțin au nevoie doi proști ca să se vîre în belea. Ne luptăm spre a vedea care dintre noi are să vă cîștige și să vă conducă pe tărîmul lui cu totul deosebit de-al celuiilalt.

— Dacă asta-i pricina, faceți bine și puneți jos armele, încunoștințîndu-ne cine sînteți și unde gîdiți să ne duceți și lăsînd restul la alegerea noastră.

— Eu — zise cel dintîi, vrînd înțietatea în toate — sînt cel care-i călăuzesc pe drumeții muritori către nemurire, către înălțimile supreme ale lumii, către tărîmul prețuirii, către sfera strălucirii.

— Mare lucru — zise Critilo —, eu de partea asta trec.

— Și tu ce-ai de gînd ? — îl întrebă Andrenio pe celălalt.

— Eu sînt — răspuse el — cel care, pe meleagurile acestea ale vieții, îi îndrum pe călătorii osteniți către liniștea dorită, către împăcare și odihnă.

Andrenio fu nespus de încîntat auzind că-i vorba de odihnă, de tolănire și de puțința de a se dedica venerabilei trîndăvii, declarîndu-se numaidecît de partea lui. Cu asta cearta se întetî și mai mult, trecînd de la cei doi războinici la cei doi pelerini, încingîndu-se cu și mai mare îndîrjire între toți patru.

— Eu — zicea Andrenio —, mă consacru dulcii lenevii. Gata, a venit vremea să ne odihnim. Muncească tinerii care abia vin acum pe lume, asude și ei cum am asudat

și noi, trudească și rîvnească și ei ahtiați să dobîndească bunurile dibăciei și-ale soartei, căci unui bătrîn se cade a i se îngădui acum să se lase în voia dulcii lenevii și a odihnei, îngrijindu-se de huzurul lui însuși, cînd nu puțin lucru face trăind.

— Cine spune asta ? — i-o întoarse Critilo. Cu cît ești mai bătrîn, cu-atît ești mai bărbat, și cu cît ești mai bărbat, cu-atît ești dator să rîvnești mai mult la onoare și faimă. Nu trebuie să te hrănești din roadele pămîntului, ci din ale cerului, nu mai trăiești viața materială și senzuală a tinerilor sau a dobitoacelor, ci viața spirituală și mai înaltă a bătrînilor și-a spiritelor celeste. Bucure-se de roadele gloriei, dobîndite cu ostenele atîtor dureri, și încununată fie truda celorlalte vîrste de cinstirile senectuții.

O întreagă zi prețioasă și-o pierdură în această gilceavă prostească asistat fiecare de nașul său, Critilo de Van, iar Andrenio de Leneș¹, fără a cădea la o înțelegere ; ba chiar fură cît pe ce să se despartă, apucînd-o fiecare pe drumul părerii sale. Dar Andrenio, ca să nu se spună că e gata să contrazică totdeauna și că vrea să aibă mereu dreptate, se înclină de data asta, zicînd că se supune mai mult placului lui Critilo decît nimerelii. Prinse a-i călăuzi Fantastul, urmați fiind de Trîndav, sub cuvînt că are să-i conducă după aceea pe meleagurile lui, dacă cel către care se îndreptau n-avea să-i mulțumească, lucru de care el era sigur. La o mică depărtare de acolo descoperiră un munte semeț, trufaș în toată puterea cuvîntului, pe care Îngîmfatul porni a-l proslăvi, dăruindu-i toate epitetele măreției.

— Priviți — zicea el — ce excelare, ce eminență, ce înălțime !

¹ Atît *Leneșul* cît și *Vanul* au și alte nume pe parcursul acțiunii lor, fiecare luat din sfere semantice înrudite.

— Și serenisimia unde-o lași ? — i-o întoarse Lenevosul.

Fruntea îi era încununată de un edificiu extravagant, deoarece se alcătuia în întregime din hornuri, nu doar șapte, ci șapte sute, și din toate nu conținea să iasă un fum gros, răspîndindu-se prin văzduh în surguciuri semețe, și pe toate le lua vîntul.

— Ce zburători pereni ! — chibzuia Critilo.

— Și ce lăcaș supărător ! zicea Andrenio. Cine poate trăi în el ? Cit despre mine, nici un sfert de ceas.

— Grozav mai pricepi ! — răspunse Lăudărosul. Află că e însăși locuința persoanelor depline, a celor apreciați și aplaudați.

Erau hornuri de toate soiurile, unele după moda franțuzească, foarte ascunse și înguste ; altele după cea spaniolă, foarte bombastice și găunoase, astfel încît pînă și prin ele să se vădească antipatia înnăscută a acestor două nații, opuse în totul, în îmbrăcăminte, în mîncăruri, în umblet și la vorbă, în firi și în minți.

— Vedeți acolo — le spuse Vanul — cel mai ilustru castel din lume ?

— În ce fel ? — replică Andrenio.

Și Lenevosul :

— Mai bine-ai fi zis cel mai înnegrit, cel mai afumat de-atîta fumăraie.

— Dar ce, există oare astăzi pe lume ceva mai de preț și mai căutat decît fumul ?

— Ce spui ? Și oare la ce altceva e bun decît să mînjească obrazul cu negreală, să umple ochii de lacrimi și să-l dea pe omul cuminte afară din casă și chiar din lume ?

— Cine judecă așa ? Persoanele nu numai că nu fug, ci și umblă după el. Sînt oameni care, pentru un pic de fum, ar da tot aurul Genovei, nemaivorbînd de cel de

Tibar¹. L-am văzut pe unul dîndu-i altuia peste zece mii de livre de argint pe-o uncie de fum. Se spune că azi e cel mai mare tezaur al unor principii și că pentru ei valorează cît o Indie, deoarece cu ajutorul lui plătesc cele mai mari servicii și cu el îi mulțumesc pe cei mai ambițioși postulanți.

— Cum vine asta, că-i plătesc cu fum? Cum e cu puțință?

— Da, pentru că ei sînt încîntați de-o asemenea plată. Oare niciodată n-ai auzit că Roma își scoate strălucirea din fumul Spaniei? Știi tu ce înseamnă ca un cavaler să aibă fumuri de titlu, iar nevasta lui de contesă ori de marchiză, și să li se spună înălțimile-voastre? Fumuri de mareșal, de pair al Franței, de grande de Spania, de palatin german, de voievod polonez? Îți închipui oare că puțin sînt prețuite aceste panașuri fluturătoare în văzduhul vanității lor? Cu fumul gloriei își umple soldatul plăminii, cu el se hrănește omul legii și toți aleargă după el. Oare ce crezi tu că au fost și sînt toate decorațiile născocite fie de răsplată, fie de ambiție, pentru a te distinge de ceilalți, cununile romane, civice sau murale², de stejar sau de pir³, cidarele persiene, turbanele afri-

¹ *Tibar*, era scris cu majusculă, ca și cum ar fi fost un loc geografic, ceea ce și era considerat de clasicii spanioli, *Tezaurul* lui Covarrubias consemnînd: „*Tibar*, rio que los Arabes llaman *Etar*” (Tibar, riu pe care arabii îl numesc Etar). În realitate, e nume comun, *oro tibar* însemnînd aur pur (de la ar. *tibr*, pepită sau lingou de aur). Triburile din Africa Centrală numeau *tiber* sau *tibbar* pulberea de aur pe care o schimbau pe mărfurile europene.

² La Roma, *cununile civice* erau acordate de cetățenii eliberați de la dușman celor care îi eliberau; *cununile murale* erau acordate de împărat soldatului care escalada zidul și pătrundea în incintele inamicului.

³ E vorba de *corona obsidionalis*, cununa eliberării de asediu, era acordată de cetățenii scăpați de asediu celor care îi despresuraseră, fiind confecționată din iarba de pe cîmpul de unde era izgonit inamicul.

7
cane, veșmintele spaniole, jartierele engleze și cordoanele albe¹ ? Nițel fum, ba roșu, ba verde, oricum și oriunde vrednic de aplauze.

Se cățarau cu înflăcărare și cu mult suflet pe acele înălțimi și urcușuri, cînd, înăuntrul fumegosului palat, se auzi un zgomot nemaipomenit.

— Și asta pe deasupra ! — chibzui Andrenio. Pe lângă fum, și zgomot ? Pare treabă de fierărie. Așa încît ne-am și văzut cu două din acele trei lucruri, dintre care și numai cîte unul în parte e de ajuns să-l scoată pe omul cuminte din căscioară².

— Și el — interveni Vanul — se numără printre lucrurile cele mai reputate și mai căutate în lume.

— Zgomotul prețuit ? — replică Andrenio.

— Da, pentru că aici e numai lume zgomotoasă, toți se fălesc că fac zgomot pe pămînt și că se vorbește despre ei. De-asta caută a se face auziți și vorbesc tare, bărbați vrednici de aplauze, femei faimoase, inși celebri, căci altminteri nu te ia nimeni în seamă pe lume ; calul, dacă n-are zurgălăi și clopoței, nimeni nu se-ntoarce să-l privească, îl disprețuiește pînă și taurul. Fie și omul cel mai însemnat, dacă nu-și trage singur clopotele, nu face nici o ceapă degerată. Oricît de învățat, oricît de viteaz ar fi, dacă nu face zgomot, nu-i cunoscut, nu-i aplaudat, nu valorează nimic.

Larma glasurilor se întetea clipă cu clipă, încît păru că se scufundă tot teatrul Babilonului.

— Oare ce să fie ? — întrebă Critilo. Trebuie să se fi întîmplat ceva măreț.

— Îl aclamă pe vreun ins cu vază — zise Fantastul.

¹ Ordin cavaleresc instituit de Alfons al XI-lea la Burgos, în 1332.

² Conform proverbului : „*Humo y gotera, y mujer parlara, echan al hombre de su casa fuera*“ („Fumul, apa prin tavan și muierea flecară îl scot pe bărbat din casă afară“).

— Și cine-o fi acesta ? Vreun profesor renumit, vreun conducător de oști biruitor ? — întreabă Andrenio.

— Nu chiar așa ! — răspunse Lenevosul, rîzînd cu poftă. Ovațiile vremurilor de azi se folosesc la mai puțin. Pesemne un panglicar a spus vreo snoavă la modă sau și-a jucat rolul cu foc, asta e celebritatea.

— S-a mai pomenit asemenea moft ? — exclamă ei. Așadar, astea sînt ovațiile de azi ?

— Destul că-n ziua de azi e mai proslăvită o snoavă decît o ispravă. Toți cîți vin dintr-o parte sau din alta nu aduc alte istorisiri decît povestioara, gluma, snovișoara și cu asta relele trec și orbesc ; mai mare vîlvă stîrnește un tertip decît o stratagemă. Odinioară erau laudate sentințele grave, vorbele eroice ale principilor și seniorilor ; acum însă, hazul răsuflat al potlogarului și gluma curtezanei.

Printre toate acele rarități ale aerului prinse a răsuna o trîmbiță războinică, tulburînd spiritele și înălțînd cugetele.

— Ce-i asta ? — întreabă Andrenio. Ce vestește acest nobil instrument, duh al văzduhului, răsuflare a faimei ? Sună oare deșteptarea pentru vreo vestită bătălie sau vrea să celebreze triumful vreunei victorii cîștigate ?

— Nu cred că-i asta — răspunse Lenevosul. Am și ghicit ce e, după experiența pe care-o am. Trebuie să fi cerut de băut vreo căpetenie, vreun domnișor dintre cei mulți care zac pe-aici.

— Ce spui, omule ? — își ieși din răbdări Critilo. Zi că a înfăptuit cine știe ce ispravă nemuritoare, zi că a triumfat acoperit de slavă, că sună ca să se bea sîngele dușmanilor, dar nu că-nalță paharul la ospăț, deoarece e o insultă josnică să folosești în împrejurări atît de vulgare sublimele surle ale slavei, menite doar faimei eroice.

Erau pe punctul de-a intra, cînd Andrenio se desfătă privind pohfala ostentativă a trufașei clădiri.

— La ce te uiți ? — zise Fantastul.

— Mă uitam — răspunse el —, și chiar mă miram, că deși e o casă atît de măreață și le întrece pe toate celelalte case ilustre, cu turnuri atît de numeroase și atît de semețe, încît le lasă cu mult mai prejos pe cele din imperiala Zaragoza și ocupă tărîmurile aerului, pare a avea prea puțină temelie și încă și aceasta șubredă și calpă.

Aici, Lenevosul făcu mare naz, căci nu contenea să-i înțepe din ariergardă. Andrenio se întoarse către el și, cu încredere prietenoasă, îl întrebă dacă știe al cui e acel castel și cine locuiește într-însul.

— Știu — zise el, și încă mai mult decît aș vrea.

— Spune-ne atunci și nouă, deie Domnul să te bucuri mereu de tihnă netulburată, cine e cel care, dacă nu-l umple, îl îngroașă ?

— Acestea — zise el — sînt celebrele poduri ale prearenumitei regine, Fiica fără părinți.

Le pricinui și mai mare mirare.

— Fiică, și fără părinți, cum se poate ? Asta ascunde o contradicție. Dacă e fiică, trebuie să aibă deopotrivă tată și mamă, că doar nu vine din aer.

— Ba da, și vă spun că n-are nici tată, nici mamă.

— Dar atunci a cui fiică este ?

— A cui ? A nimicului, și-și închipuie că ea e totul și că totul e prea puțin pentru ea și că ei i se datorează totul.

— Oare să existe asemenea femeie pe lume ? Și noi să n-o cunoaștem !

— Să nu vă mire asta, căci vă-ncredințez că nici ea însăși nu se cunoaște, și cei care-o frecventează cel mai mult o-nțeleg cel mai puțin, trăind necunoscuți lor înșile și vrînd ca toți ceilalți să-i cunoască. Iar dacă nu credeți, întrebați-l de ce se înfrumusețează celălalt, hai, nu pe cel care s-a ridicat din țărîină, cel născut în umbra nal-

bei¹, ci pe cel mai țănoș, cel care zice că a crescut în scutece curate. Pe toți ciți sînt, căci cu toții sînt odrasle ale lutului și nepoți ai nimicului, frați cu viermii, soți ai putreziciunii, astăzi flori, mâine băligar, ieri minuni și astăzi umbre, care aici apar și dincolo dispar.

— Dacă așa stau lucrurile — zise Andrenio —, această regină deșartă este sau vrea să fie preaumflata Trufie ?

— Întocmai, ea însăși. Ea care, fiică a neantului, își închipuie că e ceva : și încă mult, și chiar totul. Nu observați ce găunoși, ce buhăiți sînt toți cei ce vin și intră aici, fără a avea și a ști de ce ? Ba mai degrabă avînd multe pricini de fisticire, încît dacă ar auzi ce zic ceilalți, ar intra de șapte staturi în pămînt ; căci, așa cum obișnuiesc eu să cuget, de cele mai multe ori vîntul îngîmfării intră tocmai prin crăpăturile pe unde-ar fi trebuit să iasă ; mulți își fac temei de mîndrie din ceea ce s-ar cădea să fie umilință. Dar acuma stăpîniți-vă risul, căci veți avea cu prisosință unde-l folosi.

Intrară și-și întoarseră privirile peste tot, fără a găsi unde să se oprească. În toată acea imensă adîncătură nu se zăreau nici coloane trainice care să o susțină, nici saloane regești, nici încăperi aurite care s-o împodobească, așa cum se văd prin alte palate, ci doar poduri și iar poduri, găunoșituri fără miez, bolți cu multă neghiobie : totul era gol de însemnătate și plin de obraznicie. Îngîmfatul îi îndrumă în primul pod, pe cît de spațios și de întins, pe-atît de deșert, și numaidecît îi și atacă un anumit personaj, zicîndu-le :

— Domnii mei, e lucru știut că domnul conte Clarks², străbunicul meu din partea tatii, s-a însurat cu...

— O clipă, domnule — îi zise Critilo ; ia seama ca nu cumva să fi fost contele Obscuros, căci nimic nu-i

¹ Adică de origine foarte umilă.

² Personaj din *Romancero*, fiul lui Reinaldos de Montalbán.

mai întunecat ca începuturile neamurilor ; du-te la Alciati cu asta, la emblema lui despre Proteu, unde cugetă cît de întunecoase sînt temeliile caselor.

— Am să dovedesc — zicea altul — că descind în linie dreaptă din seniorul infante *don Pelayo*.

— Asta cred — zise Andrenio —, pentru că mai toți cei de viță nobilă se trag din Pelayo prin pielea de pe ei, din Lain prin calviție și din Rasura¹ prin răsurile mamelor lor.

De tot hazul fu altul care se mîndrea că vreme de șase sute de ani bărbatul, ca să nu zicem masculul, nu-i lipsise din familie. Andrenio rîse mult de el și-i spuse :

— Domnule dragă, așa ceva are și cel din urmă golan. Iar dacă nu, hamalii se trag oare din bărbați sau din vîrcolaci ? De la Adam și pînă azi tot din bărbat în bărbat venim, iar nu din strigoi în strigoi.

— Eu — zicea una foarte înfumurată —, cu adevărat mă trag, și se cuvine s-o știe toată lumea, din senîora infanta *doña Toda*².

— De prea puțin folos îți este, *señora doña Tigvã* dacă înălțimea ta ești *doña Nimica*.

Mulți se împăunau cu vechimea spiței lor și nimeni nu-i contrazicea. S-a găsit și unul cu toane atît de ciudate, încît își înșira înaintașii începînd cu Hercule Pinariul³, căci Cidul și Bernardo prea erau de curînd. Și-l dibuiră, niște curioși de pisălogi, că nu descindea decît din Cacus și din nevasta lui, *doña... Etc.*

— Ai mei nu-s hidălguți de duzină — zicea alta peste măsură de obraznică —, ci dintre cei grași !

¹ Se referă la *Lain Calvo* și *Nuño Rasura*, judecători medievali din Castilia. În cazul celui de-al doilea, am modificat, în scopul paronimiei, textul original (*en lo raido*).

² Infanta spaniolă din secolul al IX-lea.

³ Supranumit *Pinariul* deoarece se presupunea că fusese căpetenie a tribului *pinariilor*.

Și-i răspunseră :

— Ba chiar dintre umflați.

— Strașnic pod ! — chibzuia Critilo. N-am putea oare afla cum se cheamă ?

I se răspunse că e sala aerului.

— Cred și eu, altceva nu bîntuie în lume.

— De cea mai bună viță din regat — zicea unul.

— Dacă-i așa, nici alb, nici negru, ci tămîios.

Dădură peste un mare personaj care-și scotea din genealogie ditamai copacul, pentru că povestea cu viță e prea de risul copiilor. Altoia ramuri de ici și de colo și după ce se cocoță sus de tot, totul se prefăcu în foaie verde, fără nici un soi de rod.

— Mutați-vă gîndul — zise Lăudărosul —, căci nici o casă din lume n-o întrece pe-a lui Enríquez.

— E bună — răspunse Lenevosul —, dar eu unul rămîn la cea a lui Manrique.

— Da, e mai frumoasă.

Mult le plăcu să-i vadă pe mulți bătîndu-și herburile cu arme la poarta casei, cînd înăuntru nu mai aveau nici hîrburi, necum coroane. De-asta zicea unul că nu-i alt sînge decît coroana, și armele mele sînt coroanele¹. În privința herburilor și blazoanelor, se țeseau himere de mai mare dragul, pentru că unii le umpleau cu copaci și-ar fi putut s-o facă tot atît de bine cu bușteni ; alții cu fiare, și-ar fi putut cu dobitoace ; cu tunuri de vînt și încă multe, și totul era o babilonie. Acolo o comoară valora o marcă² de fier, pentru că ziceau că e vizcaină³,

¹ Joc de cuvinte bazat pe omonimia cuvîntului („cunună“ și „monedă“).

² Aceeași observație : „stemă“, deci termen heraldic, și „monedă“.

³ Vizcain : originar din Bizcaya sau Vizcaya, basc.

în ciuda Buhei galiciene, rece, funestă și cu plisc rău¹.
— Oare nu vedeți — zicea Trindavul — ce cozi își adaugă la nume toți : González de Cutare, Rodriguez de Care, Pérez de Colo și Fernández de Dincolo ? E oare cu puțință ca nimeni să nu vrea să fie de-aici ?

Cu toții se sileau să se altoiască pe trunchiuri trainice și cât mai mari, unii în cruce, alții în ochi. Unii se făleau că descind din casele oamenilor bogați, și era adevărat, pentru că se urcaseră la început pe balcoane și prin ferestre.

— Singele nu mi se înroșește — zicea un gentilom.
Și îi răspunse altul :

— Adevărat, nici cât un obrăjor de fecioară.

— Cel mai tare scut e scudul — trase Andrenio încheierea — și cu atît mai mult dacă e și *real*.

— Ce ostenit plec — zise Critilo — din primul pod !

— Ține seama însă că ne-au mai rămas multe și mai plictisitoare. Dovadă acesta.

Era nespus de somptuos, deoarece se aflau în el strane, baldachinuri, tronuri și metereze.

— Aici trebuie să intrați — le spuse Lăudărosul, devenit dintr-o dată ceremonios — salutînd curtenitor și făcînd temenele ; la atîția pași o plecăciune, și după încă atîția, alta, așa încît fiecare pas cu ceremonia lui și fiecare vorbă cu lingușirea ei. Ca și cum ați intra în audiență la regele *don Pedro* al IV-lea al Aragonului, zise Ceremoniosul, după corectitudinea și sobrietatea felului său de a se purta. Aici veți vedea umanitățile vrînd să pară divinități ; veți da de multe statui de nesimțire adorate.

¹ După E. Correa Calderón (*Obras completas de Baltasar Gracián*, Aguilar, 1944, p. 772), autorul se referă la *Historia del Búho Gallego, con las demás aves de España* (Istoria Buhei galiciene, împreună cu celelalte păsări din Spania), o apologie anonimă a Galiciei, de pe vremea lui Filip al III-lea. Ca răspuns, s-a publicat *El tordo vizcaino, contestación al búho gallego* (*Sturzul vizcain, răspuns buhei galiciene*). Detalii în *El Crítico*n, ed. cit., III, p. 184.

Le și fu dat să vadă pe o canapea o femeie nespus de înfumurată, care, fără titlu și fără noimă, nu primea să fie servită decît în genunchi, deci foarte prost, căci pajul, chiar cu miinile și cu picioarele și cu toată mișcarea trupului slobod, tot se tulbură și nu izbutește să facă nimic, darmite slujind pe jumătate, răsucindu-și trupul, frîgîndu-se din genunchi, spre marea pagubă a carafelor și paharelor ? Văzînd acestea, Critilo zise :

— Tare mi-e teamă că ingenunchierile astea de pe o treaptă din fața canapelei au să se prefacă în otreapă de bucătărie.

Și într-adevăr așa a fost, întrucît toată acea fantazie de adorări se preschimbă în umiliri și toată afectarea de măreție în incurcături de sărăcie. Dar spre cea mai mare plăcere și chiar spre hazul lor fu priveliștea a trei case pline de un talmeș-balmeș de familie, căci cu un singur titlu pretindeau evghenie toți, unele ca mătuși, altele în calitate de cumnate, fiii ca moștenitori, fiicele ca doamne ; așa încît, cu atîția părinți și copii, unchi și cumnați, atingeau suta. Și astfel, zise o femeie cu belșug de minte, toată evghenia aceea părea un cîrcăiac pe-un singur picior. Era mai mare rîsul să-i auzi vorbind găunos și arogant și cu atîta afectare, încît se dă ca sigur că un anumit mare senior făcu un consult de medici ca să vadă dacă n-ar putea găsi un mijloc de a-l face să vorbească cu ceafa, ca să se deosebească de popor, deoarece vorbitul pe gură e prea comun și vulgar. Curteniile erau foarte măsurate, dar purtările, Dumnezeu cu mila ! ; pașii pe care trebuiau să-i facă la intrare și la ieșire erau numărați : o, dacă și i-ar fi potrivit cu atîta pază cei ce pășeau spre viciu ! Toată grija și-o puneau în complimente ; moravurile, Dumnezeu cu mila ! Toată sîrguința studioasă, în aceste îndeletniciri, cu mare risipă de metafizici : cui trebuiau să-i ofere loc și cui nu, unde și pe ce mînă, căci de n-ar fi fost această preocupare, mulți n-ar fi știut care le e dreapta. Lui Andrenio îi stîrni

mare rîs, făcînd haz de necaz, vederea unuia care stătea în picioare toată ziua, ostenit și chiar zdrobit, ținîndu-și sus steagul neobrăzării.

— De ce nu stă jos seniorul acesta — întrebă el —, de vreme ce-și îndrăgește atît de mult huzurul ?

Și-i răspunseră :

— Ca să nu-i poftească și pe alții să ia loc.

— S-a mai pomenit asemenea neobrăzare ? Așadar, ca să nu șadă ceilalți în fața lui, nu stă jos nici el în fața lor ?

— Și partea nostimă e că pehlivanii se înțeleg să-i joace renghiul, așa încît unii pleacă și alții vin, drept care ei nu stau în picioare mai mult de-o jumătate de ceas, pe el ținîndu-l în schimb așa toată ziua.

— Și celălalt de ce nu se acoperă, cînd crapă și pietrele de ger ?

— Ca să nu se acopere și alții în prezența lui.

— Asta zic și eu spirit răsufat, fiindcă el, mai firav, cum stă toată ziua descoperit, prinde un guturai, încît pînă la urmă, din grav cum vrea să pară, are să devină mucos.

Dacă cineva, după îndelungată cîntărire, era poftit să șadă, iar ipochimenul cu pricina voia să se apropie spre a nu fi silit să strige ceea ce ținea să solicite în taină, simțea că pajul îl trage de la spate, parcă zicîndu-i : *Non plus ultra !* Și adevărul e că de cele mai multe ori va fi spre binele postulantului, fie ca să nu simtă duhoarea dresurilor ei dichisite, fie a betesugului său neîngrijit. În privința curteniilor, se întîmpla ca-n fiecare dimineață să aibă la micul dejun cîte o pereche de supărări, pentru că erau unii cu porniri înverșunate, care mergeau cît era ziua de mare din casă-n casă, din salon în salon, făcîndu-i să-i treacă fiori de spaimă, drămuîndu-le evghenia, știrbindu-le excelența, căci de-aceea bine-a spus una că decretul prin care li se acorda noblețea sau excelența a fost știința de a le pricinui multe necazuri. Altul, dimpotrivă, cînd se ducea să le vorbească minat de un

interes, căra cu sine un sac mare cu canură și, întrebat ce rost are prevederea asta, răspunse :

— Cîlți de complimente, paie de lingușeli și curtenii pe săturate, cîte le pofteste inima, căci mă costă o nimica toată și-mi aduc mare cîștig, mai ales cînd mă duc pentru treburile mele, cu vreo cerere sau vreo jalbă : îmi golesc sacul de salamalecuri și mi-l umplu cu hațîruri.

Dar nici risul nu mai fu de ajuns și ajunseră la bătaia de joc, iar Critilă exclamă : „O, Democrite, oare unde ești ?“, atunci cînd zăriră afectata divinitate-femeie, căci dacă bărbații sînt închipuiți, înfumurarea femeilor întrece orice închipuire : ele nu cunosc decît extremele. „Nu e minie — a zis Înțeleptul — mai presus de cea a femeii.“ Și s-ar putea adăuga : „nici trufie“. Una singură e mai bogată în îngîmfare decît zece bărbați. Pot fi ei cameleoni ai vîntului, dar ele cu adevărat sînt pirauste¹ ale fumăraiei. Stăteau zeificate pe tronuri de cîlți, pe perne de vînt, mai găunoase decît clopotele, mișcîndu-și cu repeziciune evantaiele ca pe niște foale ale umflării lor, înfulecînd aere, fără de care nu pot trăi. Dacă mergeau, o făceau numai pe tocuri de plută ; dacă dormeau, numai pe saltele de vînt sau de pene ; dacă mîneau, mîneau vată de zahăr ; dacă se îmbrăcau, doar cu horbote în vînt, cu mantile de fum, și totul găunoșenie și deșertăciune. Cu atît mai neobrăzate, cu cît mai sus-puse. Adorate de servi slugarnici, căroră, pentru această adorare descreierată, li s-ar potrivi mai curînd numele de idolatri decît cel de gentilomi. Nu se întrețineau decît cu cele de teapa lor :

— Verișoara mea ducesa, nepoata mea marchiza...

— Nefiind prințesă, n-ai ce vorbi cu ea...

— Aduceți-mi ceașca ducelui, anasonul amiralului...

¹ *Pirausta* : „Specie de fluture, care, după credința anticilor, trăiește în foc și moare cînd se depărtează puțin de el“ (Romera-Navarro, III, 233).

— Să mă vadă medicul principilor și seniorilor (chiar de-ar fi cel mai ucigător dintre toți).

— Să-mi prescrie siropul regelui (că i se potrivește sau nu, e destul că-i al regelui).

— Chemăți-mi-l pe croitorul prințesei...

Își pierdură răbdarea și trecură în podul Științei, care cu adevărat umflă mult și nu e nebunie mai rea decât smintirea de prea multă mîtoșie, nici neghiobie mai mare decât cea născută din învățătură. Aici întîlniră ciudate gadine ale văzduhului, cei ce se umflau în penele deșteptăciunii, bacalaureații din burtă, erudiții profani, conceptiștii, prețioasele, diecii, firoSCOȘii, doctorașii. Pe toți aceștia însă îi întreceau cu mult în oricare gen de îngîmfare grămăticiei curați, tagmă a deplinei mulțumiri de sine. Astfel, unul zicea că el e de ajuns să-i nemurească pe oameni cu stilul său și să facă *m-uri* cu pana. Zicea că e trîmbița faimei, pe cînd toți ceilalți îl numeau talanga universului.

— Ia te uită la ei — chibzuia Critilo —, abia tipăresc cîte o cărțuție proastă, și cu ce cutezanță intră, cu ce mulțumire vorbesc ! Vai de Aristotel cu toate metafizicile și de Seneca cu adîncimile lui ! Nărav așijderi de poetaștri neînfrițați, pe cînd Virgiliu își pierde încrederea și poruncește să-i fie arșă *Eneida*, iar ingeniosul Boccalini își începe prologul ¹ cu îndoieli. Dar să ascuți un astrolog, fala cu care vorbește într-un pronosticuț de șase file și șase mii de nerozii, ca și cum ar fi cel mai desăvîrșit tom al lui Tostado ² !

Aici îi găsiră pe Narcisi aerului, fapt ce-i surprinse, întrucît cei ai cristalelor, cei intrați la apă, se mai arătaseră, fără a fi însă deloc arătoși. Ce iscusit glosau ei înșiși tot ce le ieșea din gură, cel mai adesea cîte o nerozie :

¹ Se referă la prologul scrierii *Ragguagli di Parnasso* (Noulăți din Parnas 1624).

² Alfonso de Madrigal, episcop de Ávila, a murit în 1455.

— Mă rog ? — arcuind sprâncenele. Nu vi se pare c-am vorbit bine ?

Unul dintre aceștia care se ascultă dicta un memoriu către rege și-i zise jălbarului, căci nu era de nasul lui un secretar :

— Serie : *Stăpîne*.

Și nici nu scrisese bine acest singur cuvînt, că-i și porunci :

— Citește.

Citi jălbarul *Stăpîne*, și el, în culmea încîntării, prinse a exclama :

— Ce frumos, *Stăpîne* ! Frumos ! De-o mie de ori frumos !

Erau sumedenie de-aceștia care, scoțînd parcă giuvaericele pe gură, mai rău decît cei ce se uită în batistă la ce suflă din nas, făceau cîte o pauză după fiecîce cuvînt, cerînd aplauze. Iar dacă ascultătorul, plictisit sau nepăsător, i le refuza, îi aduceau ei înșiși aminte :

— Ce zici ? N-am spus bine ?

Culmea erau însă unii predicatori care, într-un loc atît de grav și de înalt, ziceau :

— Asta da cuvîntare ! Ia să vă văd, drăguților de mințoși, pășiți în virful picioarelor, așa, în virfuri ! — tocmai cînd se pricepea mai puțin ce vor să spună, tocmai cînd abia rămînea un firîșor de idee.

Și astfel zicea unul dintre aceștia :

— Seneca a spus asta, dar eu voi spune și mai mult.

— Să fie oare neghiobie mai boacăna ? comentă Andrenio. Să spună așa ceva un alb ¹ !

— Lasă-l, că-i andaluz — zise altul —, și are scutire.

— Problema asta îi pune în încurcătură pe savanți — urma el — eu voi da soluția și eu voi spune, și dă-i, și dă-i.

¹ Aluzie probabilă la călugării dominicani, care purtau rasă albă.

— Jur pe viața Cumințenicii — exclamă Critilo — că toți ăștia visează că li se pare că-s cu judecată, și cit de bine a spus acel mare monarh, după ce-l ascultase pe unul dintre ei : „Aduceți-mi pe cineva care să se roage cu cap“.

Iar pe altul asemănător l-a poreclit Gogoasă-de-vînt.

— Mare păcat — chibzuia Critilo — că nu există un sfătuitor bine sfătuit care să strimbe din gură, să facă cu ochiul, să-și răsfrîngă buza și să facă mutre ca un licențiat de la Salamanca. Astăzi însă Momos se strecoară pe lingă ziduri și-n locu-i se lăfăie Aplauz, dînd din cap prostește, împreună cu neghioaba Lingușeală, frumoasa aceea care era în stare să-l scoată din minți pînă și pe dobitocul lui Apuleius.

— Domnilor ! — cumpănea Andrenio —, ca oamenilor de seamă să li se suie la cap, ca destoinicii să vrea a deveni cunoscuți, treacă-meargă. Dar ca flecuștețul și nimicul să vrea să însemne ceva, și încă mult, ca nihilotul¹ să vrea să fie tot, ca mocîrșanul să se lătească atita, ca mirșăvelul să se întindă, ca acela care-ar trebui să se-ascundă să vrea să troneze, ca acela care ar avea de ce să tacă să hulească, oare cum să nu treacă de marginile răbdării ?

— Nu poți decît ori să fii răbdător din fire ori să te-nveți a fi — zise Lăudărosul. Pentru că aici nu există bărbat fără surguci, nici femeie fără cîrlionți pe tîmple, iar mulți au panașe de turnir înalte de peste douăsprezece palme ; iar struții le bat și pe cele mai mari, zicînd că ei le au din născare. Și e vrednic de luare-aminte că, atunci cînd par a le lăsa să cadă, le aruncă în urma lor, făcînd din creste cozi. Uitați-vă cum toți piticuții merg în virfuri ca să poată fi văzuți și se-ajută cu pantofi cu tocurile înalte, ba ca să facă zgomot, ba ca să fie priviți. Aceia se umflă în pene și lungesc gîtul ca să fie prețuiți ; ceilalți fac pe gravii, umflați cît se poate cu foalele lingușirii și îngimfării :

¹ În original : *niquilote*, cuvînt creat de Gracián, de la lat. *nihil* = nimic.

aceștia se laudă că sînt persoane cum nu se poate mai pline și au fațadă imbelșugată, deoarece, zic ei, cei tescuiți nu fac doi bani, înși cu miez puțin.

— O, ce însemnătate are pentru ei — zicea unul dintre aceștia — vajnica trupeșie, căci îți dă greutate nu numai în mijlocul gloatei, ci și înaintea unui senat, cele mai multe fiind superficiale. Înlocuiește în mare măsură lipsa sufletului, deoarece un burduhănos are mulți sorți să pară om cu greutate. Trup mare și nume mare făgăduiesc mare persoană, căci găunoșenia umflată face mult zgomot, iar pîntecoșia pare lucru mare.

— Ce s-ar face lumea fără mine ? — trecea spunînd un milog, și nu era spaniol.

Dar imediat trecu altul care era, și zise :

— Noi ne naștem ca să poruncim.

O slugă de student ca vai de ea se plimba cu mîna la piept și zicea :

— Ce arhiepiscop de Toledo se zămislește aici ! Ce patriarh !

— Eu am să fiu un mare medic — zicea altul —, pentru că sînt mare de stat și încă și mai mare la vorbă.

Nu era soldat spaniol în Italia care să nu devină numai-decît *don* Diego și *don* Alonso. Și zicea un italian :

— *Signori*, dar în Spania cine păzește oile ?

— Lasă — îi răspunse unul —, că-n Spania nu sînt vite, nici vulg ca-n celelalte țări.

Ajunseră apoi să dea binețe unui personaj cu tare puțină trecere, cu o simbrie foarte cumpătată, iar el răspunse :

— Piept este berechet — dîndu-și în el doi pumni.

Altul se purta bizar de tot, umflîndu-și obrajii și suflînd ¹.

¹ Obicei răspîdit în acea vreme printre cavaleri, pentru a simula gravitatea și pentru a-și da mai multă importanță celor spuse. Vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. 937, care citează exemple din epocă.

— Acestuia — zise Andrenio —, fără îndoială că nu-i mai încap vîntul și fumul în scăfirile, de-și varsă prisosul pe gură.

Între timp trecu altul cu un tăciune mare, fumegînd împreună cu mina în care-l ținea.

— Cine-i acesta ? — întrebară.

Și li se răspunse :

— E cel care-a dat foc vestitului templu al Dianeî, într-adevăr numai și numai ca să-i meargă vorba în lume.

— O, smintitul — zise Critilo —, așadar nu și-a dat seama că toți aveau să-i ardă statuia și că faima avea să-i fie funestă !

— Nici nu i-a păsat de-așa ceva ; n-a vrut nimic mai mult decît să se vorbească despre el în lume, oricum, fie de bine, fie de rău. O, cîți n-au făcut la fel, dînd foc la orașe și regate, numai ca să se vorbească despre ei, dîndu-și pieirii onoarea, dar nu infamia ! Cîți și cîți nu-și jertfesc viețile idolului deșertăciunii, mai barbari decît caraibii, expunîndu-se la izbiri și la asalturi, numai ca să ajungă în gazete, ticsind foile cu vești.¹ !

— Ce zgomot costisitor ! chibzuia Critilo. Îi zic prostie răsunătoare.

Dar nu se mai mirară la vederea tuturor acestor spații părelnice, cu poduri de vechituri ale fantaziei nebune, de la un capăt al lumii la altul, începînd cu Englitera, culme a îngîmfării și chiar a oricărei monstruozități, frumusețea trupurilor sale luîndu-se la întrecere cu hidoșenia sufletelor. Nu-i mai ului podul proștilor de neam, nici cel al potenților cu nasul pe sus de sus ce urcaseră, nici cel al umflaților înțelepți sau al muierilor nesuferite, nici unul din toate celelalte. Mare mirare le stîrni însă altul,

¹ Foi volante cu relatări în proză sau versuri, vîndute pe la răspintii (în original : *cartas novas*).

zis podul vechi, plin de șobolani bătrâni, respectabili de atâtea cărunteți și pleșuvii.

— Gafa — zise Andrenio —, totdeauna am crezut că încărunțirea se datorește prelingerii prisosului de creier, și acum cunosc că la cei mai mulți nu înseamnă decît că judecata a scos steag alb.

Traseră cu urechea la ce vorbeau și își dădură seama că nu era decît fâlire și laudă de sine.

— Pe vremea mea — zicea unul — cînd eram eu, cînd făceam și dregeam, atunci erau într-adevăr bărbați și jumătate, azi sînt niște păpuși cu toții.

— Eu l-am cunoscut, i-am fost apropiat — zicea altul —, nu vă aduceți aminte de acel mare maestru, de acel predicator faimos ? Dar de soldatul acela neîntrecut ? Ce oameni mari erau în toate ! Ce femei ! Mai mult făcea o femeie de atunci decît un bărbat de acum.

— Așa bîrfesc într-una veacul prezent, încît nu pricep cum de-i mai răbdă. Li se pare că nimeni în afara lor nu știe nimic. Pe toți ceilalți îi socotesc tinerei și băiețandri, chiar dacă au patruzeci de ani, și cît trăiesc ei, ceilalți n-ajung niciodată să fie bărbați, nici să se bucure de autoritate și putere ; numaidecît le închid gura cu vorba că abia ieri au venit pe lume, că au încă lapte pe buze și caș la botșor : „Nici nu vă născuserăți voi, nici nu veniserăți pe lume, că eu eram de mult ostentit“. Și nu minte, deoarece cu adevărat sînt ostentiți în fel și chip, lăudăroși, vanițoși, ocupînd unul dintre cele mai sus-cocoțate poduri.

În sfîrșit, ajunseră la altul ce atingea o asemenea extremă de închipuire, încît le lăsa cu mult în urmă pe toate cele trecute. Poarta îi era străjuită de două colonne uriașe, ca *non plus ultra* al îngimfării. Nu puteau intra, și le-ar fi fost de folos, pentru că după ce făcură mare risipă de rugăminți, iar cei dinăuntru își atraseră prețuiri, de cum se deschise falnica poartă, mai bine zis port al virte-

jurilor de vînt, al vijeliilor de vanitate, îi asaltă o atare viitură de fumuri și închipuiri, încît se întrebară dacă nu cumva plesnise vreun vulcan în Vezuviu. Și turma supărărilor fu atît de mare, încît, neputînd s-o îndure, îi întoarseră spatele înțelepțește. Dar ce pod al podurilor a fost acesta, făgăduiește s-o spună critica următoare.

.

CRITICA a 8-a

Peștera nimicului

Cu totul orbiți s-au dovedit cei care au susținut că lumea ar putea fi mai bine ticluită de cum este azi, cu aceleași lucruri din care e alcătuită. Întrebați în ce fel, răspundeau că răsturnînd pe dos lumea așa cum o vedem astăzi, cu alte cuvinte că soarele ar urma să stea aici jos, ocupînd centrul universului, iar pămîntul colo sus, unde acum e cerul, la o distanță potrivită, pentru ca în felul acesta toate cele resimțite azi ca năpaste, să fie atunci noroace. Ar fi totdeauna zi limpede, ne-am vedea chipurile la orice oră și ne-am purta neprefăcut, căci am face-o la lumina amiezii. Astfel, n-ar mai fi nopți confuze pentru inimăriți, nici lungi pentru bolnavi, nici tănuitoare de răutăți pentru nemernici ; n-am mai îndura toanele anotimpurilor, asprimile cerului și nestatornicia climelor. N-ar mai fi iarnă mohorită și înnourată cu zăpezi, neguri și promoroacă. N-ar mai trîmbița guturaiurile și nici n-am mai tuși din pricina catarelor. N-am mai cunoaște degerături iarna și spuzeli vara. N-ar mai trebui să tindălim diminețile, nici să înghițim toată ziua fumul unui cămin, încălzindu-ne pe-o parte și înghețînd pe alta. N-am mai petrece vara asu-dînd, îngreșîndu-ne, răsucindu-ne toată noaptea în așter-

nuturi. Am scăpa de nesuferita plagă a gîngăniilor, duşmani perfizi, ţînţari care pişcă şi muşte care necăjesc. Ar fi pururi o primăvară veselă şi desfătătoare. Trandafirii n-ar mai ţine doar două săptămîni, nici florile doar două luni. Privighetorile ar cînta tot anul şi deliciul vişinelor n-ar mai conţine. N-am mai cunoaşte atunci luni grosolane ca decembrie, nici ca iulie, golănite de-atîta neorînduială. Toate ar fi înverzit april şi mai înflorit, după rostul paradisului, şi toate aceste înlesniri ar duce la o sănătate de bronz şi la o fericire de aur. Altceva : pămîntul ar fi de-o sută de ori mai mare, întrucît s-ar întinde peste tot unde acuma e cer, împărţit în ţinuturi multe şi mai mari, locuite de naţii culte şi chibzuite politiceşte, nu informe, ci uniforme, deoarece atunci n-ar mai exista negri, cicimeci, pigmei, sălbatici ş.a.m.d. Încă ceva : Spania n-ar mai fi atît de uscată, Franţa vîntoasă, Italia umedă, Germania rece, Englitera ceţoasă, Suedia atît de groaznică şi Mauritania atît de pîrjolită. Aşa încît întreg pămîntul ar fi un rai şi toată lumea un cer.

Astfel raţionau bărbaţii colilii şi chiar aplaudaţi ca înţelepţi ; dar, cercetat cu atenţie, modul acesta de a da friu liber gîndului nu poate fi luat drept părere, ci mai degrabă capriciu al unor minţi neaşezate, dornice de a răsturna totul şi de a schimba lucrurile pătrate în rotunde, dînd prilej de ris sentenţiosului Venusin ¹. Aceştia, ca să fugă de un neajuns, au dat de altele, mai numeroase şi mai mari, înlăturînd varietatea şi odată cu ea frumuseţea şi plăcerea, distrugînd cu desăvîrşire ordinea şi armonia anotimpurilor, anilor, zilelor şi ceasurilor, dăinuirea plantelor, coacerea fructelor, tihna nopţilor, odihna vieţuitoarelor ; ar fi purces la toate acestea fără stea bună, întrucît ar fi trebuit să le surghiunească pe toate pentru trîndăvie, negăsindu-le nici îndeletnicire, nici loc potrivit. Dar ce-ar fi putut face

¹ *Horatiu*, originar din Venusia (azi Venosa), vezi *Satire*, II, 1, 34.

soarele, în fața tuturor acestor tulburări, nemișcat și mucezind în centrul lumii, în pofida oricărei înclinări și îndatoriri firești, căci, în calitate de suveran vigilant, e dator să se miște neconținut, dînd ocol o dată și încă o dată strălucitoare sale monarhii ? Nu, nu e cu putință așa ceva. Soarele trebuie să se miște și să meargă, să răsară într-o parte și să apună într-alta, să vadă totul cît mai îndeaproape și să atingă lucrurile cu razele sale, să înrîurească prin puterea sa, să încălzească prin lucrare, să improspăteze prin cumpătare și să se retragă odată cu schimbarea anotimpurilor și efectelor ; aici să ridice aburi, dincolo, să răscolească vînturi, azi să aducă ploaie, mîine zăpadă, cînd înnourat, cînd senin ; să umble, să vadă, să însuflețească, să treacă și să petreacă de la o Indie la cealaltă, să se arate vederii cînd în Flandra, cînd în Lombardia, îndeplinindu-și îndatoririle de unic monarh al universului ; căci dacă lenea oriunde e viciu vinovat, la principele astrilor ar fi o monstruozitate de nesuferit.

Astfel se tot certau Cînteșul și Lenevosul, acesta fiindu-le acum călăuz, iar cel dintîi urmîndu-i.

— Lăsați-vă acum — zise Andrenio — de întrebări fără noimă și spuneți-ne mai bine ce era podul acela ultim și atît de nesăbuit.

— Acela — răspunse Fantastul — e podul primilor oameni din lume, al acelor care ocupă coroana Europei¹ și chiar o încunună, drept care sînt atît de mîndri ; au într-adevăr curaj, dar se îngimfează ; știu, dar se ascultă ; săvîrșesc, dar se împăunează.

— O, cît de încăpător mi s-a părut ! — zise Critilo.

— Da, cel mai găunos, pentru că e o însumare a tuturor celorlalte. Țineți seama că v-ați aflat chiar la porțile vrednicei de aplauze Lisabona.

¹ Metaforă pentru Portugalia, sugerată de conturul coastelor sale.

— Da, da — exclamă ei —, podul fidalgilor¹ portughezi. Ar fi într-adevăr faimoși dacă n-ar fi fumuroși. Ei însă răspund că nu se poate să nu fie mult fum unde e și mult foc. Li se zice, vulgar, inimi de seu², dar în bătăliile lor memorabile devin cruzi. Au luat mult de la întemeietorul lor, Ulise, așa încît niciodată nu întilnești portughez prost sau laș.

— Îmi pare rău că n-ați intrat acolo — zise Petrecărețul —, căci ați fi văzut neîntrecute locuri de închipuire, deoarece, așa cum în alte părți a prins rădăcini acel *non plus ultra* al meritului, aici s-a înstăpînit cel al trufiei. Acolo ați fi întilnit ranguri nobiliare *a par de Deus*³, spițe dinainte de Adam, îndrăgostiți veșnici, poeți nesăbuiți, dar deloc zăpăciți, muzicanți cu „valea, ingerilor!“, minți pline de duh prodigios fără urmă de judecată. Și într-un cuvînt, pe cînd toate celelalte nații din Spania, pînă și castilienii, își laudă lucrurile cu oarecare sfială, oricît ar fi de excelente, celebrîndu-le cu măsură : „Asta valorează ceva ; e așa și așa ; pare de calitate“, portughezii și le laudă pe-ale lor cu totul hiperbolic, cu mulțumire superlativă : „Lucru faimos, primul din lume ! Nu se găsește altul deopotrivă cu ei în tot universul, căci ceea ce-i castelian⁴ e-o nimica toată !“

— Ia stai un pic — zise Critilo —, pînă una alta, unde ne duci ? Căci mi se pare că ne lăsăm în jos de tot și trecem de la o extremă la alta.

— Nu vă neliniștiți — le răspunse flegmaticul călăuz —, deoareceee vă făgăduiesc că fără nici o osteneală aveți să vă pomeniți în cea mai tihnită țară din lume, cea a oamenilor acomodable și care știu să trăiască. Vă încre-

¹ *Fidalgo* = nobil (port.) ; cf. sp. *hidalgo*.

² Datorită marii lor disponibilități sentimentale, topindu-se la para iubirii ca seul la foc.

³ De-o seamă cu Dumnezeu (port.).

⁴ În original : *eso de Castela* (ceea ce e din Castilia), imitîndu-se forma portugheză.

dintez că multproslăvitele cimpii elizee nu-i sînt decît umbra și rămîn adumbrite de ea. Aci veți da de oamenii de bun gust, de cei ce trăiesc și se bucură.

Dar abia părăsiră muntele povirnit, că și intrară cu slavă într-o poiană plăcută și veselă, centru al desfătărilor, iatac al bunului anotimp, fie primăvara încununată cu flori, fie toamna cu roade. Pămînturile acelea se lăfăiau acoperite cu covoare de prier, smălțate cu flori, brodate cu mărgăritare lichide de către frumoasele copile ale celei mai voioase Aurore, cu toate că nu se dobîndea nici un rod. Prinseră a prenumăra toate acele cimpuri înflorite, împletite cu livezi, parcuri, crînguri și grădini, unde din loc în loc se înălțau clădiri arătoase, toate părăind case de petrecere. Pentru că acolo se înălțau La Tapada¹ din Portugalia, Buena Vista² din Toledo, Troya din Valencia, Comares din Granada, Fontainebleu³ din Franța, Aranjuez din Spania, Posilippo de lingă Neapole, Belvedere din Roma. Pătrunseră într-un loc de plimbare încăpător și desfătător și nu atît de comun, încît să nu întîlnească lume distinsă și destinsă, mai degrabă plini de lustru decît iluștri. Și printre numeroasele personaje foarte deosebite, nici un cunoscut. Călătoreau cu toții cît mai pe îndelete.

— *Pian piano*⁴ — ziceau italienii.

— Nu trăi în pripă — repetau spaniolii.

— Căci, uitați-vă — comenta *il bel poltrone*⁵ —, la capătul călătoriei vieții ajungem cu toții la aceeași țintă : isteții tirziu și proștii devreme ; unii ajung frînți, alții huzurind ; înțelepții mor, dar tonții crapă, aceștia făcuți zob, iar cei dintii foarte întregi. Și cu adevărat că o dată

¹ Domeniu al ducilor de Braganza, vestit prin frumusețea sa.

² Grădina toledană a cardinalului Sandoval y Rojas, pe malul Tajo-ului, cu sute de colivii cu păsări exotice și ornată cu statui aduse de cardinal din Italia. Elogiată de Tirso de Molina în *Cigarales de Toledo* (1621).

³ În spaniolă : Fontanable.

⁴ Încet, încet (it.).

⁵ Mîndrul leneș (it.).

ce poți să sosești cu vreo cîțiva ani după, e o mare prostie să vii cu douăzeci de ani sau chiar cu un ceas înainte.

— Să știi ceva mai puțin și să trăiești ceva mai mult — zicea unul.

— Și să nu pizmuiți clipele bune — le propovăduia altul —, nu vă-nversunați să vă ciuntiți zilele bune.

— *Piacere, piacere, și iar piacere*¹ — zicea un italian.

— Huzur, huzur ! — un spaniol.

Întilneau la fiecare pas lăcașuri menite odihnei depline, unde toată strădania era să-ți faci viața cît mai trandafirie, iar cei ce puteau să se bucure de două primăveri nu se mulțumeau cu una singură. Acolo văzură baletele franceze, în care înșiși musii se făceau praf dănțuind și fluierînd, luptele cu tauri și dansurile spaniole, ospetele flamande, comediile italiene, muzica portugheză, cocoșii englezi și bețiile septentrionale.

— Ce țară minunată ! — zicea Andrenio. Ce mulțumit mă simt aici ! Asta da viață, nu te omori trăind.

— Băgați însă de seamă — zise Fantastul —, cît lumet, și ce puțin zgomot face pe lume !

— Cu atîtea cîntece, cum de n-au nici un răsnet oame-nii aceștia !

— Nu sînt zgomotoși de fel — răspunse Delăsătorul —, nu le place să umple lumea cu zarva lor.

— Dar nici vreun om cunoscut nu văd și, cu toate că trec atîtea calești pline de principii și seniori, nu-i văd renumiți.

— Asta pentru că o ascund, și nu puțin.

Dădură de-o mare ceată de oameni, nu însă de persoane. Stăteau în jurul unui monstru de grăsime, căruia nu i se vedeau ochii, ci numai un mare burdihan spînzurat de grumaz cu o panglică.

— Ce om greu o fi acesta ? — zise Andrenio.

¹ Plăcere (it.).

— Te asigur că mult mai greu de răbdat e un slăbănog, un prăpăstios, unul ce-și face și-ți face inimă rea, un circpănos, un stors ; de obicei grașii sînt mai ușor de dus, vreau să zic mai lesne de suferit.

Se dădeau reguli de *accomodabuntur*¹, făcîndu-se un adevărat oracol din propria *commodité*².

— Ce-i asta ? — întrebă Critilo.

— Asta — i se răspunse — e școala unde se predă știința de a trăi. Apropiati-vă spre binele vostru și veți învăța să vă lungiți anii și să vă-ntindeți viața.

Veneau ba unii, ba alții să afle de la el aforisme pentru buna păstrare de sine, iar el le spunea și-i învăța să le pună în practică. Tocmai atunci zicea :

— *E io voglio vedere quanto tempo potrò campare un bel poltrone*³.

Și se tolăni într-un jilț de trîndăvie.

— Fără îndoială că aceasta e școala lui Epicur — zise Andrenio.

— Nu-i cu putință — răspunse Critilo —, deoarece filozoful acela nu vorbea italienește.

— Ce însemnătate are de vreme ce se purta și trăia astfel ? Fie ce-o fi, cel de-aici îi poate fi maestru celui alt.

Veni unul care făcea pe nepăsătorul și-i spuse :

— *Messere*, ce leac e ca să am zile bune și ani și mai buni ?

Aici, căscînd o gură cît o șchioapă de-a uriașului Goliat, începîndu-și discursul cu hohote de rîs, îi răspunse :

— *Bono, bono*, ia loc însă, căci atîta vreme cît poți ședeai, ai grijă ca niciodată să nu stai în picioare. Vreau să-ți dau cea mai bună regulă dintre toate, caimacul vieții, dar va trebui să mi-o plătești în trentini⁴ catalani.

— Cu neputință — răspunse el.

¹ De la *accomodare* (lat.).

² Comoditate (fr.).

³ Și vreau să văd cît timp o poate duce un mîndru leneș (it.).

⁴ Un *trentino* catalan valora 30 de reali de argint castilieni.

— De ce ?
— Pentru că musii n-au mai lăsat nici unul.
— Prind bine și cei ai ducelui de Albuquerque, mă mulțumesc cu o pereche. Acum *regola. Attenzione* : Să nu te amărăști de *niente*.

— De nimic, *Messere* ?
— *Di niente*.
— Chiar dacă-mi moare o fiică, o soră ?
— De *niente*.
— Nici soția ?
— Cu atât mai puțin.
— O mătușă pe care-o moștenesc ?
— Auzi, ce mai întrebare ! Chiar dacă vă moare un neam întreg de măștere, cumnate și soacre, faceți pe nesimțitorii și ziceți că-i mărinimie.

— *Messere* — întrebă altul —, dar ca să am prinzuri bune și cine și mai și, ce trebuie să fac ?

— Să cheltuiești pe mâncăruri bune ceea ce economisești la veștile proaste.

— Dar cum să fac ca să nu le-aud ?

— Nu le da ascultare. Fă aïdoma celuiilalt prevăzător, care pe servitorul venit din uitucie să-i spună ceva ce și de la o mie de leghe ar fi putut să-l necăjească ori să-l îndureze, îl dădea pe loc afară din slujbă.

— *Padrone mio caro*¹ — intră altă calfă de huzuritor —, toate acestea sînt un fleac pe lîngă ce-ți voi cere eu. Spune-mi, cum aș face, fie și cu prețul unei jumătăți de ceas de somn sau chiar al unei sieste întregi, să ajung a trăi vreoo...

— Cît ? O sută de ani ?

— Mai mult.

— O sută douăzeci ?

— E puțin.

¹ Dragul meu stăpîn (it.).

- Păi cît ai vrea să trăiești ?
- Atîta cît în pilda de demult, atîta cît se trăia în vechime.
- Cît ? Nouă sute de ani ?
- Da, da.
- N-ai gust rău.
- Cum să fac oare ca să ajung la vreo opt sute ?
- Ca să ajungi, zici ! Păi o dată ajuns, nu-i tot una dacă ai avut o mie sau o sută ?
- Ar fi de-ajuns și vreo cinci sute.
- Nu e cu puțință — răspunse el.
- De ce nu ?
- Pentru că nu se obișnuiește.
- Bine, dar așa cum se întorc toate celelalte obiceiuri, de ce nu s-ar putea oare întoarce și acesta după o mie sau după patru mii de ani ?
- Nu vezi că bunele obiceiuri nu se întorc niciodată și nici cei buni nu se mai ivesc ?
- Dar, *Messere*, ce făceau oamenii aceia dintîi ai vremurilor vechi ca să trăiască atîta ?
- Ce ? Erau oameni buni, ca unul care nu zice nimic. Nu-și făceau sînge rău din nici o pricină, deoarece atunci nu existau minciuni nici măcar în jurămintele¹ soților; nici refuzuri de a-ți plăti datoria, nici tărăgăneli cînd era vorba să te ții de cuvînt. Nu se aflau iscoditori care ucid, vorbăreți care pisează, încăpățînați care torturează, proști supărători care sîcîie. Nu existau inși stingheritori, nici femei forfecătoare sau slugi bombănitoare. Meșteșugarii, nici chiar croitorii, nu mințeau ; nu existau nici avocați, nici portărei ; și, mai presus de orice, nu existau medici. Și cu toate că au născocit o mie de lucruri, Iubal muzica, Tubalcain fierul, nu s-a găsit nimeni să se dedea meseriei de spițer, așa încît nefiind nimic din toate astea, cum să

¹ Reamintim calamburul frecvent : *casa-miento*, echivalabil și în românește : *jură-minte-le*.

nu trăiască oamenii cîte opt și nouă sute de ani, odată ce erau persoane atît de desăvîrșite ! Scăpați-mă voi de toate piedicile astea și mă prind că numaidecît au să trăiască o mie și chiar două mii de ani, pentru că fiecare din ele e de ajuns pentru a tăia o sută de ani de viață și a-l face pe om să se înimărească și să se usuce și să piară în patru zile. Și zic că e de-a dreptul o minune că trăiesc și atîta cît trăiesc și numai de buni ce sînt trăiesc unii, căci pentru ei a fost lăsată lumea. Ce vă pot spune e că pe zi ce trece treburile se înrăutățesc tot mai mult, binele secătuiește și relele sporesc, proastele obiceiuri o iau înainte și, așa stînd lucrurile, mă tem că viața se va tot scurta, de nu vor mai ajunge bărbații să-și încingă sabia și nici măcar să-și lege singuri nădragii.

— *Messere* — îi întoarse celălalt vorba —, asta nu va fi cu puțință și cu atît mai puțin în vremurile în care-am ajuns noi, nu poți împiedica să nu mai fie procese, nedreptăți, minciuni, tiranii, jafuri, ateisme aici și erezii dincolo. Nu vor lipsi însă nici războaie care să distrugă, înfometări care să sleiască, ciume care să dea gata și trăsnete care să pustiască.

Omul dădu să plece foarte nemîngîiat, cînd *il bel pol-trone* îl cheamă și-i spuse :

— Ei, stai un pic și domnia-ta, că n-aș vrea să pleci trist din prezența mea jovială. Am să-ți dau o rețetută ca să-ți păstrezi ființa, și care azi e cea mai valabilă în Italia și cea mai răspîdită în lumea întreagă, așa că iat-o : *Cena poco, usa il fuoco, in testa il capello, e pochi pensieri nel cervello. O, la bella cosa !*¹

— Așadar, domnia-ta îmi recomandă griji puține ?

— *Pochissimi.*

¹ Mănîncă puțin la cină, folosește focul, în cap părul și-n creier gînduri puține. O, ce lucru minunat ! (it.)

— Prin urmare nu mi se potrivește să fiu om de afaceri și să iau parte la negocieri ?

— În ruptul capului.

— Nici ministru ?

— Cu atât mai puțin.

— Nici să mă ocup de provizii, să țin socotelile, să fiu antreprenor sau majordom ?

— Sub nici un motiv.

— Nici să studiez mult, nici să mă țin de procese, nici să umblu cu jalba ?

— *Nata, nata*¹ din toate astea, să nu trudești niciodată cu capul și, într-un cuvânt, *non curarsi di niente*.²

Astfel veneau unii și alții să-l consulte *de tuenda valetudine*³ și tuturor le răspundea întocmai după cum era cazul : acestuia, huzur ; aceluia, *buona vita*⁴ și tuturor *andiamo allegramente*⁵. Iar unui anumit personaj foarte grav îi propovădui zicala cu șaizeci de ghiveciuri pe lună.

— Pare-mi-se — zise Critilo — că toată știința asta care te învață cum să trăiești și să te desfătezi nu-i pină la urmă decît să nu te gîndești la nimic, să nu faci nimic și să nu valorezi nimic. Iar cum eu mă străduiesc să fiu ceva și să valorez mult, trîndăvia asta nu mi se potrivește.

Și cu aceasta se grăbi să-și vadă de drum, Andrenio urmîndu-l cu multă strîngere de inimă, amețit de lecțiile acelea și tot repetîndu-i aforismul : „*Non curarsi di niente*, ci numai de pîntec“. Trecură mai departe și între felurite boscării ale gustului, case de îmbuibare și -joc, dădură de-o casă mare cu ifose de palat, cu foișoare avîntate, turnuri trufașe, la mijlocul marelui frontispiciu, chiar pe arhitravă, putîndu-se citi următoarea inscripție :

¹ Pseudoitalianism, de la sp. *nada*, nimic.

² Să nu-ți bați capul cu nimic (it.).

³ Despre păstrarea sănătății (lat.)

⁴ Viață bună (it.).

⁵ Să ne veselim (it.).

„Aici zace principele de Cutare“.

— Cum adică zace ? — se scandaliză Andrenio. L-am văzut acum cîteva ore și știu că-i viu și că n-are de gînd să moară așa de iute.

— Te cred — îi răspunse Cînsteșul. Și tot atît de adevărat e că aici au trăit numeroși eroi, străbuni de-al lui. Dar cel care zace aici, căci de trăit nu trăiește, e mort și răspîndește un miros atît de urît, încît toți se țin de nas cînd simt duhoarea năravurilor sale vicioase. Și nu e singurul care zace, zac și mulți alții înmormîntați de vii, învăscuți în puf ca-ntr-un giulgiu și îmbălsămați în desfătări.

— De unde știi tu că sînt morți ? — zise Lenevosul.

— Dar de unde știi tu că sînt vii ! — îi întoarse vorba Vanul.

— Pentru că-i văd mîncînd.

— Cum adică, a mîncă înseamnă a trăi ?

— Nu-i auzi sforăind ?

— Asta vrea să-nsemne că sînt morți de cînd s-au născut și trec drept răposați, de vreme ce au și isprăvit cu calitatea de persoane, căci dacă definiția vieții este mișcarea, aceștia nu au nici o acțiune proprie și nu să-vîrșesc nimic valoros. Cum ai vrea să fie mai morți de-atîta ?

Critilo se tînguia văzînd cruzimea aceasta cu care oamenii erau îngropați de vii, dar Vanul își rîse de plînsul lui, spunîndu-i :

— Ține seama că ei înșiși, ca să nu se omoare, se îngroapă încă din viață și vin pe picioarele lor să se înmormînteze în gropile trîndăviei, în urnele lincezelii, răminînd acoperiți de colbul uitării veșnice.

— Oare cine să fie seniorul acela care zace acolo, în acel mormînt al desfriului duhnitor ?

— Cel care nu va fi mai mult decît a fost pînă azi. Iar despre celălalt, s-a știut mai întîi c-a fost mort viu sau, altfel spus, că născarea i-a fost moartea. Priviți-l

pe principele acela : n-a făcut alt zgomot decît cea dintîi orăcăială la venirea lui pe lume.

— Am observat — zise Critilo — că nu întilnești nici un cavaler francez îngropat de viu, în vreme ce din celelalte nații sînt atîția.

— Asta — răspunse Cînteșul — e o prerogativă aparte a nației franceze, căci se cuvine a fi aplaudat tot ce e bun. Aflați că, în acel regat războinic, nici o domnișoară nu va accepta ca soț pe cineva care n-a luat parte măcar la cîteva campanii, căci nu-i scoate nici una din cripta lenei pentru crivatul căsătoriei. Adonisul de curte e disprețuit în favoarea lui Marte de pe cîmpul de luptă.

— O, ce dovadă de bun-gust din partea madamelor ! Aceeași reputație a adus-o și Catolica Regină *doña* Isabel în palat printre doamnele sale, deși a durat puțin, ea fiind cea dintîi care a vrut să fie slujită de fiicele marilor seniori.

Mormintele acelea trîndave erau pline nu de morți vii, ci de vii morți ; și nu numai de moștenitori ai familiilor ilustre, ci și de mezini, de urmași de schimb, de secunzi, de terți și de terchea-berchea, fără să-și aducă nici un spor și fără a se afirma nici în campanii, nici în universități. Toți zăceau la mesele de joc, în mlaștina nerușinării, în poala leneviei, singura consoartă a viciului. Și mai mult încă, în văzul taților și mamelor lor îngăduitoare, care-i căinau că-i doare o unghie, fără a se sinchisi însă că-i doare onoarea și conștiința de atîta milă trădătoare.

După ce străbătură toată acea întinsă societate a trîndăviei, pajiștile distracției și cîmpul deschis al viciilor, ajunseră să dea ochi cu o grotă întunecoasă, bot căscat și funest al unei cumplite peșteri care zăcea la poalele aceluî munte trufaș, sub cea mai umilă pulpană a lui, antipodul semetului castel al cînstitei prețuiri, opusă lui întru totul ; căci pe cînd acela se înălța ca să se încununeze cu stele, aceasta se prăvălea ca să se înmormînteze

în abisurile uitării ; acolo totul era sumețire către cer ; aici totul tîrire pe jos, căci pentru orice se găsesc gusturi, mai mult la rele decît la bune. Depărtarea dintre ele era aceeași ca între o extremă de mîndrie și alta de umilire și josnicie. Cu cît era mai întunecată și mai tenebroasă, cu atît se învedera mai bine intrarea, căci însăși lipsa ei de strălucire o făcea mai vrednică de atenție. Era foarte spațioasă, deloc împodobită și fără nici un soi de simetrie, grosolană și necioplită ; dar așa urîtă și înspăimîntătoare cum era, îmbraca o lume întreagă de lucruri : trăsuri cu trei rînduri de cai, foarte comode, calești trase de șase iepe bălțate, lectice, litiere și sănii, dar nici un car triumfal. Andrenio privea aproape năucit, dar Critilo, îndemnat de multa, deși nu vulgara lui curiozitate, începu să iscodească ce peșteră e aceea. Aici, Cîsteșul, oftînd lung din rărunchii mîhnirii sale, zise :

— O, griji ale oamenilor ! O, ce mult e nimicul ! Află, Critilo, că aici este acea pe cît de cunoscută pe-atît de puțin slăvită peșteră, mormînt al atîtor oameni vii ; aici e ultimul popas al celor trei părți ale lumii ; aceasta e, și nu te indigna, Peștera nimicului.

— Cum a nimicului — replică Andrenio —, cînd vîd vărsîndu-se în ea marele fluviu al veacului, puhoiul lumii, orașe populate, curți mari, regate întregi ?

— Da, dar ia seama că după ce intră acolo tot ce spui tu, ea rămîne goală.

— Ei, ia te uită ciți intră acum !

— Dar nu vei găsi nici o persoană înăuntru.

— Ce se alege de ei ?

— Ce-au ales.

— Ce devin ?

— Ce-au făcut : n-au fost nimic, n-au făcut nimic, și astfel pînă la urmă devin nimic.

Între timp veni un ins cu gînd să păsească înăuntru și, intrînd în vorbă cu ei, le spuse :

— Domnii mei, eu unul am făcut de toate și n-am găsit slujbă și meserie mai bună ca aceea de-a nu face nimic.

Și se năpusti înăuntru. Îndreptindu-se către peșteră, venea un alt mare personaj, cu alai numeros de lachei și curteni, în goană după toană, fără a-l putea opri nici rugămintile celor mai credincioși slujitori, nici sfaturile prietenilor. Cînsteșul îi ieși în întîmpinare și-i spuse :

— Excelentissime senior, serenissime (sau ce-o fi), cum de face înălțimea-ta una ca asta, cînd ai putea fi un principe faimos, eroul casei domniei-tale, gloria veacului, săvîrșind lucruri demne de amintire și strălucite isprăvi, umplindu-ți familia de blazoane ? De ce vrei să te-ngropi de viu ?

— Lipsește din ochii mei — îi răspunse el —, căci nu vreau nimic și totul mi se pare un nimic, vreau doar să-mi fac pofta și să mă bucur de huzurul meu. Eu să mă ostenesc ? Eu să trudesc ? Bună, pe viața mea ! Nimic, nimic din toate astea !

Și, zis și nefăcut, se vîrî înăuntru ca să-și piardă pe vecie numele și renumele.

După el venea un tînăr amoretz, mai lung în nădragi decît lat în spete, și pășea pe cît de neînfrînat, pe-atît de desfrînat, grăbit să intre acolo. Cînsteșul strigă după el, spunîndu-i :

— Domnule Cutare (după faptă și vorba), cum se poate ca fiul unui atît de mare părinte, care-a umplut lumea cu aplauzele lui eroice, care-a înflorit astfel la vremea lui, să dorească a se ofili și îngropa în lene și-n viciu ?

El însă, nesocotind totul :

— Nu mă bate la cap — îi spuse —, nu-mi da sfaturi. Strămoșii mei au făptuit atîtea, încît mie nu mi-au mai lăsat nimic de făcut. Atîta pagubă că nu-s nimic !

Și se-avîntă într-acolo, spre a nu mai fi văzut și auzit în veci.

Astfel și într-un fel atît de nenorocit, intrau unii și alții, aceștia și aceia, încît se pustia lumea și tot nu se umplea nefericitul hău al reputației și avutului oamenilor. Intrau cavaleri, nobili, seniori și chiar principii. Și, mirați la vederea unuia foarte puternic, îi spuseră :

- Cum, și domnia-ta, seniore, vii să te înfunzi aici ?
- Nu viu — răspunse el, ci sînt adus.
- Nu-i o scuză temeinică, zău.

Intrau acolo oameni de valoare ca să nu mai valoareze nimic, spirite înfloritoare ca să se ofilească, oameni plini de daruri ca să și le zălogească pe vecie. De la huzur și petrecere treceau la lipsa de considerație, și de la pașiște la Peștera nimicului, osîndindu-se la uitare perpetuă. Un anumit personaj, pare-se cu vază, stătea să pășească peste pragul peșterii, cînd se apropie un altul, cu barbă la fel de aspră ca și firea, părăind o persoană de la cîrmuire, și, trăgîndu-l de mantie, îi înmînă un mesaj din partea marelui său stăpîn, prin care i se oferea o ambasadă dintre cele de prim rang, de mulți alții rîvnite, dar el, bătîndu-și joc, nu vru s-o primească, zicînd :

- Renunț la toate rangurile și rîngile lor.

Trimisul stărui să-l facă să ia un baston de general, iar el :

- Pleacă de-aici, nu vreau nimic decît pe mine însumi în întregul ființei mele.

- Măcar un viceregal !

- Nimic, nimic ; deie-mi pace să-mi văd de spuzele și de spezele mele.

Și rămase însoțit de-a binelea cu nimicnicia lui.

- Bată-te să te bată de Peșteră a nimicului — zicea Critilo —, cît mai sorbi și cît mai înghiți !

Erau acolo și doi năpîrstoci ticăloși, vrednici pînă și de dispreț, și care, cu lovituri de picior, îi aruncau înăuntru pe numeroși oameni zdraveni, mulți cît cuprinzi cu văzul, întrucît erau fără vază, și nu mai dovedeau cu azvirlitul, din lipsă de dovezi.

— Acolo se duc — ziceau ei —, noblețe, frumusețe, chipeșie, ani înfloriți, vitejie, straie de gală, ospete, plimbări, serate, distracții, în văgăuna nimicului !

— S-a mai pomenit asemenea monstruoșitate ? ! — se tînguia Critilo. Și cine e oare pleava asta ?

— Acela e Lenea, și celălalt e Viciul, tovarăși de nedespărțit.

Pe un preceptor îl auziră povățuindu-l pe fiul mai mic al uneia dintre cele mai mari case ale regatului :

— Să știi, seniore, că poți ajunge departe.

— Cum ?

— Vrînd.

— Eh, m-am născut prea tîrziu !

— Croiește-ți drum cu ajutorul priceperii și meritului, despăgubindu-te prin curaj de puținul hatîr al soartei, căci asta a fost scurtătura pe care-au apucat-o Marele Căpitan și alți cîțiva, ieșind deasupra norocoșilor frați mai mari. Cînd poți fi un leu pe cîmpul de luptă, vrei să fii purcel în mlaștina desfrînării ? Auzi cum te cheamă trompetele războinice ca să folosești trimbițele faimei. Astupă-ți urechile la glasul sirenelor scenei¹ care vor să te afunde-n nedestoinicie.

Dar el, luînd în rîs isprăvile glorioase, răspundea :

— Eu gloanțe, eu asalturi, eu campanii, cînd pot să mă duc de la plimbare la joc, de la teatru la serată ? Am să mă feresc cît pot de așa ceva.

— Ia seama că n-ai să te afirmi deloc.

— Nu-mi pasă.

Și după vorba lui a fost, căci nici altora nu le-a mai păsat de el și s-a ales cu nimicul.

Stăruința Cînteșului dădu însă roade, cînd văzu că un părinte adevărat și foarte chibzuit își trimitea fiul, tînăr ce făgăduia mult, la Universitatea din Salamanca, pentru ca pe scurtătura literelor (cu adevărat scurtătură

¹ Actrițele.

fiind, după cum calea armelor e ocol), să ajungă a căpăta un post mare, iar el, în loc să-și vadă de cursuri, se apucă de petreceri, îndreptîndu-se către obștescul sfîrșit al nulității. Cîsteșul, văzînd cu milă că o minte atît de ascuțită era cît pe ce a se pierde de bună voie, se duse la el și-i spuse :

— Domnule jurist, ce greșită părere urmezi, cînd ai putea să înveți și să strălucești prin veghe și, concurînd la un colegiu superior, să treci la o Cancelarie și la un Consiliu regal, întrucît nu e cale mai sigură ca o bursă ! Uitînd de toate astea, vrei să-ți irosești timpul prețios, să-ți năruiești averea și să înșeli nădejdlile părinților domniei-tale. Crede-mă, urmezi un sfat rău !

Îi fu de folos îndrumarea, ba chiar dezamăgirea aceasta, căci e de mare însemnătate să ai înțelegere bună ca să îmbrățișezi adevărul. Și se spune că veghind și trudind, ajunse din treaptă în treaptă la o președinție, cîstîndu-și familia și patria. Dar el a fost un fenix între nenumărați rățoi, întrucît cel mai obișnuit e să dai cartea pe cărți, amfiteatrul literar pe teatru, iar vademecumul pe gitară, astfel încît Dreptul merge strîmb și chiar orbește, Digestele sînt prost digerate, sfîrșind în Peștera nimicului, fără a fi și-a valora nimic.

— Domnilor — chibzui Critilo —, ca un om de rînd, un plebeu, să caute a intra în această peșteră vulgară, treacă-meargă, nu mă mir, căci, într-adevăr, îl costă mult încercarea de a fi cineva, reputația e scumpă și îl costă mult faima ; dar ca oamenii dăruîți de fire, cei cu singe nobil, cei din familii ilustre, care numai puțin de s-ar ajuta ar valora mult, iar dacă și-ar da și mîna cu toții ar putea ajunge să aibă totul în mînă, ca acești oameni să dorească a se cufunda în viciu și-n neființă și a se îngropa de vii în văgăuna nimicului, fără îndoială e o nefericire întristătoare. Dacă ceilalți luptă cu gloanțe de plumb, nobilul, cu gloanțe de aur. Literele, care la ceilalți sînt de argint, la nobili sînt de aur, iar la cîrmuitori,

nestemate. O, cîți nu s-au făcut de rușine pentru tot restul vieții doar ca să nu se ostenească la o jumătate de duzină de cursuri ! Pentru că n-au știut să folosească un scurt răstimp de muncă au pierdut veacuri de faimă.

Dar printre numeroșii miniștri josnici de acolo, gropari ai viciului, văzură și o nespus de frumoasă femeie care nu mai prididea cu treaba, prefăcînd în nenoroc tot ce atingea cu mîinile-i de busuioc : le avea de zăpadă, de vreme ce înghețau totul, așa încît, îndată ce-l atingea pe cel mai de seamă bărbat, pe cel mai prudent, pe cel mai înțelept, îl preschimba în statuie de porfir sau de marmură rece. Și nu contenea nici o clipă să arunce lumea în acel funest hău al disprețului. Nici nu era nevoie să-i tragă după sine cu funii ori frînghii, era de-ajuns un singur fir de păr. Dar ce e de mirare, de vreme ce-i lua la vale ? Pe măsura miracolului frumuseții sale era și prăpădul pe care-l făcea.

— Cine e aceasta — întrebă Andrenio — care și-a pus în gînd să pustiască lumea ?

— E oare cu putință să n-o cunoști ? — răspunse marele lui adversar, Cîsteșul. Acuma ne trezim ? E cea mai mare vrăjmașă a mea, însăși zeitatea Ciprului, dacă nu în persoană, în sirenă ; în carne și oase, nu în duh. Fugiți de ea, căci alt leac nu e. Și de-ar fi făcut așa principele acela pe care-l ține cu mîină de nea și ghiară de pîclă, n-ar fi decăzut atît de repede eroul din el, căci apucase a-nainta mult către această categorie.

— O, ce păcat — se tînguia Critilo —, ca de cel mai semeț cedru, de cel mai frunzos copac, de cel care se ridicase deasupra tuturor, tocmai de el să se lipească iedera asta nefolositoare, cu cît mai frumoasă, cu atît mai neroditoare ! Cînd pare a-l îmbrățișa, îl înlănțuie ; cînd îl împodobește, îl ofilește ; cînd îi împrumută fala frunzelor ei, îi roade roadele lui, pînă ce-l dezgolește de tot, îl usucă, îi suge vlaga, îl lipsește de viață și-l nimicește. Ce-i de mirare ? Pe cîți nu i-ai dat deșertăciunii ! Pe

cîți lincși nu i-ai orbit, pe cîți vulturi nu i-ai doborît, pe cîți păuni mindri nu i-ai făcut să-și strîngă roata celei mai trufașe făliri ! O, cîtor bărbați care au început cu oțeluri viteze nu le-ai muiat inima ! Tu ești, în sfîrșit, obșteasca nimicitoare a înțelepților, sfinților și curajoșilor.

În altă latură a peșterii zăriră un monstru ciudat cu aparențe de persoană, privind totul cu ochii răi. Avea puteri nemaipomenite, căci apucînd numai cu două degete, parcă în scîrbă, unele clădiri somptuoase, le azvîrlea în sinul nimicului.

— Ducă-se acolo — zicea — acest palat aurit al lui Nero, aceste terme ale lui Domițian, aceste grădini ale lui Heliogabal, pentru că toate au fost nimicnicie și n-au slujit la nimic !

Nu la fel se întîmpla însă cu castelele fortificate, cu nebiruitele citadele durate de principii viteji drept chei ale regatelor lor și frîie pentru dușmani, nici cu vestitele temple ce i-au înveșnicit pe monarhii pioși, cele două mii de biserici închinete Maicii Domnului de către regele don Jaime.

— Acolo ducă-se — zicea — seraiurile lui Murad¹, palatul lui Sardanapal !

Dar de cea mai mare mirare fură cuprinși cînd îl văzură înșfăcînd operele minții și aruncîndu-le acolo cu tot disprețul. Critilo, simți că i se rupe inima cînd îl văzu apucînd o carte foarte aurită² și se amări la gîndul că e gata s-o îngroape în eterna uitare, așa încît îl rugă să n-o facă. Dar el, zeflemisindu-l, îi spuse :

— Ei, acolo cu ea, că sub atîta lingușire nu i-a mai rămas urmă de adevăr și de miez !

— E de ajuns — i-o întoarse Critilo — că stăpinul de care vorbește și căruia îi e-nchinată are s-o facă nemuritoare.

¹ Murad al IV-lea (1623—1640), sultanul Turciei.

² Probabil *La Astrea sáfica*, de José Pellicer (1640).

— Nu va putea — răspunse el —, căci nu-i lucru care să se prăbușească mai repede ca lingușirea mincinoasă și lipsită de temei ; mai degrabă aduce supărare.

O azvirli acolo și după ea și multe alte cărți, strigînd :

— Acolo cu toate romanele răsuflete, vise ale unor minți bolnave ; comedile fluierate, pline de lucruri nelalocul lor și lipsite de verosimilitate.

Pe cîteva le puse deoparte și zise :

— Astea nu ; fie păstrate ca nemuritoare datorită deplinei lor proprietăți și umorului lor plăcut.

Critilo se uită la titlu, crezînd că sînt cele ale lui Terențiu, și citi : *Prima parte a lui Moreto* ¹.

— El este — îi spuse — Terențiu Spaniei. Ducă-se acolo autorii aceștia italieni !

Critilo observă și-i spuse :

— Ce faci ? Ai să stîrnești indignarea întregii lumi, pentru că astăzi penele italiene se bucură de o reputație la fel de bună ca și săbiile spaniole.

— Ei ! — zise el —, adevărul e că mulți dintre italienii aceștia, sub titluri pompoase, nu pun nici realitate, nici miez ; cei mai mulți păcătuiesc prin puhăveală, n-au piper în ce scriu, și mulți dintre ei nu fac altceva decît să strice titlurile bune, ca autorul *Pieței universale* ². Făgăduiesc marea cu sarea și-l lasă pe cititor cu buzele umflate și cu atît mai mult dacă e spaniol.

Întinse mîna spre alt raft și începu cu mare dispreț să zvirlă cărți. Critilo citi titlurile și văzu că sînt spaniolești, ceea ce-i stîrni nu puțină mirare, cu atît mai vîrtos cînd cunoscă că era vorba de istorici, și, fără a se putea stăpîni, îi spuse :

— Oare de ce disprețuiești scrierile acestea pline de isprăvi nemuritoare ?

¹ Adică *Prima parte a comediilor lui don Agustín Moreto*, 1654.

² *La Piazza universale di tutte le professioni del mondo* (1555), de Tommaso Garzoni.

— Tocmai asta e nenorocirea — îi răspunse el —, că e o nepotrivire între ce stă scris în ele și faptele celor descriși. Te încredințez că n-au existat mai multe și mai eroice fapte decît cele duse la bun sfîrșit de către spanioli. dar nici mai rău așternute în scris de către spaniolii înșiși. Cele mai multe dintre istoriile acestea sînt ca o slănină grasă de care, după două îmbucături, ți se-apleacă. Nu scriu cu profunzimea și eleganța politică a istoricilor italieni, un Guicciardini¹, un Bentivoglio², un Caterino Davila, Siri³ sau Birago⁴ în *Mercurio* al său, cu toți discipoli ai lui Tacit. Credeți-mă că spaniolii n-au avut geniu în istorie, după cum nici francezii în poezie.

Cu toate acestea, din unii păstra cîteva file ; dar pe alții, fără măcar a-i deschide, îi împingea cu un dos de palmă spre nimic și zicea :

— Nu valorează nimic, nimic !

Critilo băgă însă de seamă că doar printr-o minune dădea la gunoi cîte-o operă a vreunui autor portughez.

— Aceștia — zicea el — au fost minți mari ; toți sînt trupuri cu suflet.

¹ *Francesco Guicciardini* (1483—1540), istoricul florentin, autor printre altele al unei *Istории generale a Italiei* (*Storia generale d'Italia*, descriind anii 1492—1534), tradusă în spaniolă de Filip al IV-lea.

² *Guido Bentivoglio* (1579—1644), cardinal, a făcut parte din Tribunalul Inchiziției care l-a condamnat pe Galilei ; a scris *Della guerra di Fiandra* (*Despre războiul din Flandra*), *Della guerra di Spagna* (*Despre războiul din Spania*), *Lettere diplomatiche* (*Scrisori diplomatice*) și *Memorie* (*Memorii*).

³ *Vittorio Siri* (1608—1685), istoric, profesor de științe exacte la Veneția ; după 1649 s-a stabilit în Franța, murind la Paris. A publicat *Mercurio politico*, o istorie a Europei între anii 1635 și 1655, și *Memorie recondite* (*Memorii ascunse*), consacrate tot istoriei europene dintre anii 1601 și 1640.

⁴ *Giambattista Arogadro Birago*, poligraf italian, autor al unui *Mercurio veridico* : *Annali universali d'Europa* (*Mercur adevărat : Anale universale ale Europei*), la care face aluzie Gracián.

Tare se neliniști Critilo cînd îl văzu întinzînd mîna după niște teologi, atît scolastici, cît și morali și comentatori, iar el răspunse la observația lui :

— Uite : cei mai mulți dintre ei nu fac decît să repete ceea ce se spusese de mult. Suferă de-o grozavă mîncărime a tiparului și sporul de noutate adăugat de ei e foarte mic ; născocesc puțin sau nimic.

Numai din comentariile la prima parte a Sfintului Toma îl văzu aruncînd o jumătate de duzină și zicînd :

— Acolo cu voi !

— Ce spui ?

— Ce s-a spus ; și nu face ce s-a făcut. Acolo cu expunerile astea uscate ca bucsăul și care înșiră ceea ce de o mie de ani a fost așternut în scris.

Din juriști dădea de azvîrlita cu biblioteci întregi, adăugînd că dacă l-ar fi lăsat, le-ar fi ars pînă la toate, afară de cîteva. Pe-ale medicilor le arunca fără alegere, pentru că, zicea el, n-au nici măsură, nici armonie în scris.

— Privește — zicea — ce mai vrei, nu știu nici să rînduiescă un indice și asta după ce-au avut un maestru atît de minunat precum Galen.

În vreme ce lui Critilo i se întîmplau toate acestea, Andrenio se apropie de botul peșterii și puse piciorul pe alunecuşul pragului ei. Dar Cînteșul se repezi numaidecît la el, zicîndu-i :

— Încotro ? E oare cu putință ca și tu să cazi ispitei de-a nu fi nimic ?

— Lasă-mă — îi răspunse Andrenio —, nu vreau să intru, ci numai să văd de-aici ce se petrece înăuntru.

Cînteșul făcu mare haz de el și-i spuse :

— Ce ai de văzut, de vreme ce tot ce intră acolo devine nimic ?

— Măcar s-aud.

— Cu atît mai puțin, pentru că lucrurile o dată intrate, nu mai sînt nici văzute, nici auzite în vecii vecilor.

— Am să-l strig pe careva.

— Cum ! Căci nimeni n-are nume. Iar dacă nu, spune-mi, din numărul nesfârșit de oameni care s-au perindat în atâtea veacuri, ce-a rămas din ei ? Nici măcar amintirea că au trăit și că au fost cindva. Sînt renumiți doar cei care-au fosteminenți în arme sau în litere, în cîrmuire sau în sfințenie. Și ca să privim mai de aproape, spune-mi, în secolul nostru, dintre atîtea mii cîte împovărează azi rotunjimea pămîntului în atîtea provincii și regate, cine sînt cei renumiți ? O jumătate de duzină de oameni curajoși și poate nu încă pe-atîția înțelepți ; nu se vorbește decît de doi-trei regi, de o pereche de regine, de un sfînt părinte¹ care i-a înviat pe Leoni și pe Grigorii. Toți ceilalți sînt doar număr, glumă, nu sînt buni decît să consume hrana și să sporească nu calitatea, ci cantitatea. Dar la ce te uiți cu și mai mare sîrg, deși nu vezi nimic ?

— Mă uit — zise el — că pe lume sînt unii chiar mai puțin decît nimic. Spune-mi, pe viața ta, cine sînt aceia care stau părăsiți într-un ungher al însuși nimicului ?

— O ! — îi răspunse el —, sînt multe de spus despre acest nimic ! Sînt...

Să-i lăsăm însă, dacă ești de părere, pentru critica următoare.

¹ *Papa Alexandru al VII-lea, 1655—1667.*

CRITICA a 9-a

Felisinda regăsită

Se povestește că un anumit curios, dar eu l-aș defini drept prost, căzu în ciudata toană de-a da mereu roată lumii, rotindu-se și el odată cu ea, în căutarea nici mai mult nici mai puțin decît a Mulțumirii. Ajungea într-o provincie și începea să-i întrebe despre ea în primul rînd pe bogătași, crezînd că ei o au, de vreme ce bogăția dobîndește totul și banul obține orice, dar se înșelă, găsindu-i pururi îngrijorați și nedormiți. La fel i se întîmplă cu cei puternici, care duceau o viață chinuită și searbădă. Se duse la înțelepți și-i află foarte melancolici, plîngîndu-se de puținul lor noroc ; pe tineri îi văzu neliniștiți, pe bătrîni lipsiți de sănătate, așa că toți într-un glas îi răspunseră că nici n-o aveau, nici n-o văzuseră, dar că auziseră într-adevăr de la strămoșii lor că ar trăi în cealaltă țară de mai încolo. Se ducea numaidecît acolo, cerceta printre cei mai știutori și primea același răspuns, că aici nu e, dar că se spune că ar trăi în țara următoare. Trecu în felul acesta din ținut în ținut și-n toate i se spuse : „Aici nu, acolo, dincolo, mai departe“. Urcă pînă-n

Islanda, de acolo în Groenlanda, pînă ce ajunse-n Tile¹, ce-i slujește lumii drept tildă, unde, auzind același cîntec ca și în celelalte țări, deschise ochii ca să vadă că era orb și-și dădu astfel seama de vulgara sa amăgire. și chiar de cea a tuturor muritorilor, care de cînd se nasc pornesc în căutarea Mulțumirii fără a da niciodată de ea, trecînd din vîrstă în vîrstă, din îndeletnicire în îndeletnicire, năzuind pururi s-o dobîndească. Locuitorii dintr-un stat știu că la ei nu este, socotesc atunci că e în celălalt și-i numesc fericiți, iar aceia pe alții, trăind cu toții într-o atît de obștească amăgire, ce încă dăinuiește și are să dăinuiască atîta vreme cît au să fie proști pe lume.

Așa li se întîmplă și celor doi pelerini ai lumii, celor doi trecători ai vieții, încît nici în vana Trufie, nici în josnia Lene nû putură afla odihnă, așa. că nu-și făcură sălașul nici cel dintîi în palatul Vanității, nici celălalt în peștera Nimicului. Andrenio stăruia însă în mijlocul pragului ei, întrebînd cine erau cei care stăteau așezați în miezul nimicului.

— Sînt niște inși — îi răspunse Fantastul — care sînt și mai puțin decît nimic.

— Cum se poate una ca asta ? Oare ce pot fi 'mai puțin decît nimic ?

— Foarte bine.

— Dar ce sînt ?

— Ce ? Nimicicii, care nici cu nimic nu se satură și de-aceea li se zice flecușete și năpîrstoci, stîrpituri și nimicicii. Privește, privește-l pe-acela care dă din pinteni fără să aibă nici cap, nici picioare, pe celălalt cum își dă aere de bărbat, cînd nici măcar om nu este.

— Ce flecușeț de năpîrstoc e cel de colo, uite, acolo !

¹ Probabil *Thule*, nume dat de romani unei insule din nordul Europei (Islanda, sau mai curînd una din insulele Shetland), care marca limita extremă de nord a lumii cunoscute.

— Pe legea mea, are mățișoare tare pestrițe. Ai să vezi oameni cu carne de mumie și mumii aceia care-ar trebui să fie cei dintii. Uite ce umbre fără trup și momii fără umbră și urmă ; vei găsi titluri fără realitate și numeroase lucruri doar cu titlul. Privește ce de persoane impersonale și ce de statui fără statuie. Vei vedea magnați serviți în veselă de aur, printre moravuri de noroi și chiar de băligar. Mulți născuți ce încă nu trăiesc și morți care n-au trăit. Cei de colo erau lei care, bucurându-se de culcuș, au devenit iepuri ; iar ceilalți, au apărut ca ciupercile, fără a se ști de unde, nici de ce. Uite-i pe mulți epicurieni făcând pe stoicii, și felonia trecând drept filozofie ; uite ce departe de-aici e faima și ce aproape foamea. Îi vei vedea rău văzuți pe cei ce sînt la înălțime și pe mulți fii de nobili care au fost cineva ajunși nimic ; vei vedea multe frumuseți pierzîndu-se din vedere, și cele mai mîndre, de frumoase ce sînt ; vei vedea că aceia mînați de vrere pofticioasă nu au parte de faimă glorioasă și-i vei vedea ajungînd să moară de foame tocmai pe cei mai sătui ; îi vei vedea cerînd și luînd pe cei cărora nu le pasă de nimeni, și pe mulți trecînd drept bogați cînd nici numele nu-i al lor. Nu vei găsi *da* fără *nu* și nimic fără un *da' nu*. Vei vedea că, nefăcînd caz de ele, se duc de ripă casele și chiar palatele și, neluînd în seamă multul, totul e nimic. Uite mulți capi care dau peste cap orice, numai pe dușman nu, și de-asta nu se pune niciodată cap războiului, pentru că sînt atîția capi. Vei vedea că frunza verde, oricît de plăcută, nu dă rod și că verziturile nu fac sămință. Vei întîlni multe zbîrcituri la agurida seacă și puține la perele coapte. Îți vei da seama că maxima cea mai bine întoarsă e minimă, iar orice grație-i dizgrație, minți mari fără caracter și multe biblioteci fără un învățat. Vei auzi nebuni zbierînd, și coardele cele mai puțin simțitoare atinse cel mai des. Cei care ar trebui să fie Cezari sînt nimic, și cele mai mari case fără o lescaie în o,-dă-i. Pe cel mai chipeș ai

să-l vezi într-un peș și pe mulți împăunându-se din nimic. Vei căuta oameni și vei da de năluci, iar ceea ce ai crezut că-i catifea nu-i decît flanea. Pe cel mai sincer îl vei vedea că nu e și-n cer, iar pe cel ce nu ia seama, nebăgat în seamă. Plocoanele și darurile sînt de mult îndoielnice, fiecă dar avîndu-și *dar*-ul său. Vei vedea, în sfîrșit, cît de mare e nimicul și că nimicul ar vrea să fie totul.

Ar fi spus mult mai multe, căci avea multe de spus despre nimic, de nu l-ar fi întrerupt Lenevosul, care, apropiindu-se de Andrenio, încercă să-l arunce cu ghionți de delăsare înăuntrul nefericitei peșteri și să-l îngroape în străfundul nimicului. Văzînd asta, Fantastul îl apucă pe Critilo și începu să tragă de el către palatul Vanității, umplîndu-i țeasta cu vînt. Fatale amîndouă aceste canarale ale bătrîneții, atît de opuse, căci din pricina uneia naufragiezi din lenevie, iar a celeilalte, din trufie. Dar leac fără pereche fu să-și dea amîndoi mîna, izbutînd astfel să se cumpăteze și să găsească o mijlocie sănătoasă între acele extreme atît de primejdioase. Înșfăcăra Prilejul¹, care, deși plăvan, pleșuv nu e, și numai prin puterea rațiunii și-a cumințeniei ieșiră din văditul risc al pierzaniei.

Biruitori, purceseră să triumfe în pururi augusta Romă, teatru eroic de isprăvi nemuritoare, coroană a lumii, regină a orașelor, sferă a marilor minți, căci în toate secolele, chiar și-n cele mai mari, acvilele mărețe au simțit nevoia de-a zbura către ea și de-a se ascuți de custurile Romei, chiar și spaniolii înșiși, Lucan, Quintilian, cei doi Seneca, amîndoi cordovani, Lician² și Marțial, bilbilitani³; tron al strălucirii, intrucît ceea ce strălucește

¹ Vezi mai sus, *Criticonul*, I, 9, vol. I, p. 261.

² Se referă probabil la *Valerius Licianus*, jurist elocvent, elogiât de Marțial.

³ Originari din *Bilbilis*, azi Calatayud.

în ea domină întreaga lume ; fenix al virstelor, deoarece, pe cînd alte orașe pier, ea renaște și se veșnicește, bazar a tot ce e bun, curte a întregii lumi, care toată încapă într-însa. Căci cel ce vede Madridul vede numai Madridul, cel ce vede Parisul nu vede decît Parisul, iar cel ce vede Lisabona, Lisabona o vede, dar cel ce vede Roma le vede pe toate la un loc și se bucură de toată lumea deodată, capăt al pămîntului și intrare catolică a cerului.

Și dacă o mai veneraseră de departe, acum o admirară de aproape. Îi pecetluiră sacrele praguri cu buzele, înainte de a-și întipări tălpile ; pătrunseră pătruși de respect în acel *non plus ultra* al pămîntului și echivalent al cerului. Colindau mirindu-se și admirindu-i noutățile ce par antice și antichitățile ce se-nnoiesc pururi. Atent la atenția lor, un bărbat desăvîrșit se apropie de ei plin de curtenie, sau ei de el, ca să ceară lămuriri. După cîteva sondări făcute cu dibăcie, cunoscă că sînt pelerini, iar ei, în ce-l privește, că e un om neobișnuit, în stare să dea lecții de privit lui Argus însuși, de pătrundere unui Clarvăzător, de prevedere unui Ianus și de înțelegere însuși Descifratorului. Ce-i însă de mirare, de vreme ce era un curtean bătrîn cu multe școli la Roma, spaniol altoit cu italian, adică un adevărat prodigiu. Era un mare om cu vază și vază ascuțit, dăruit cu cele două podoabe, minte bună și gust bun, curteanul cel mai nimerit pe care și l-ar fi putut dori.

— După cum văd — le spuse el —, voi doi ați umblat mult și ați înaintat puțin, căci dacă de la început ați fi venit la acest epilog al lumii politice, ați fi dobîndit și văzut tot ce e bun din prima dată, sosind pe scurtătura viețuirii la culmea afirmării. Fiindcă se cade să știți că-n timp ce alte orașe sînt proslăvite ca făurării de minuni mecanice (la Milano se călesc armuri de nestrăpuns,

la Veneția se limpezesc cleștarele, la Neapole se țin bogatele stofe, la Florența se lucrează pietrele scumpe, la Genova se pun la loc sigur banii), Roma e atelierul marilor oameni : aici se plămădesc capetele mari, aici se ascut mințile și aici se desăvîrșesc oamenii ca persoane.

— Și dacă cei ce locuiesc în orașele mari sînt norocoși — adăugă altul —, deoarece într-insele se găsește tot ce-i bun și chiar mai bun, la Roma trăiești îndoit și te bucuri de nenumărate ori. Gazdă de miracole și centru al minunilor, aici veți găsi tot ce v-ați putea dori. Un singur lucru nu veți găsi în ea.

— Și trebuie să fie, fără îndoială — îi întoarseră ei vorba —, tocmai cel în căutarea căruia venim noi, căci asemenea renghiuri îți joacă de obicei soarta.

— Dar ce anume căutați ? — li se spuse.

Și Critilo :

— Eu, o soție.

Și Andrenio :

— Eu, o mamă.

— Și cum o cheamă ?

— Felisinda.

— Mă-ndoiesc că o veți găsi, după cît sună a fericire. Dar unde aveți știre că se adăpostește ?

— În palatul ambasadorului Regelui catolic ¹.

— O, da, și chiar regele ambasadorilor ! Sosiți tocmai la timpul potrivit, care face și el parte din noroc : am să mă îndrept în după-amiaza aceasta tocmai într-acolo, unde se întrunesc toate mințile spre a se bucura de plăcuta petrecere a unei academii înțelepte. Ambasadorul e un principe cu fire nobilă, trăgîndu-și obirșia din însăși marea lui, căci așa cum altor principii le place să aibă cai de rasă, care pînă la urmă nu sînt decît dobitoace,

¹ Ambasadorul regelui Spaniei. Se referă, pare-se, la *don Cristóbal de Velasco y de la Cueva*, conte de Sirvela, ambasador la Roma între anii 1644 și 1645.

altora ogari, tot neam de ciine, multora picturi pe lemn și pînză, care nu-s decît lucruri zugrăvite, altora statui mute, pietre prețioase, încît, dacă într-o bună zi lumea s-ar trezi cu judecată, mulți s-ar pomeni fără avut; seniorului acestuia îi place să aibă-n juru-i bărbați pricepuți și înțelepți, să converseze cu persoane, căci fiecare arată ce este după prietenii pe care-i are.

Curînd sosiră și la sărbătoreșcul adăpost, intrară într-un salon frumos împodobit și încăpător, teatru al lui Apolo, sălaș al galantelor Grații și cor al elegantelor sale Muze. Acolo prețuiră nespuse puțința de a vedea și cunoaște pe cele mai mari minți ale vremurilor noastre; bărbați atît de eminenți, încît cu fiecare dintre ei s-ar putea onora un secol și mîndri o nație. Curteanul îi numea pe rînd și făcea prezentările.

— Acela care vorbește franceza pe latinește este Barclay, norocos în aplauze pentru că nu a scris în limba vulgară. Celălalt cu invecțiva bine plăsmuită e cel care a știut cel mai bine să vorbească de rău, Boccalini. Faceți cunoștință cu Malvezzi, filozofînd în istorie, om de stat înăscut. Acel Tacit de față e Enrico Caterino. Dar celălalt, care stă și umple cu cîlți, memorii, scrisori și relatări pînza de aur a *Mercurului* său e Siri. Pe urme-i calcă și Birago, adversarul său, mai împăciuitor și mai veridic. Priviți-l pe acest Góngora al Italiei, ca și cum ar fi el însuși, Acvilinul¹. Acel mult elocvent polianteist² e Agostino Mascardi³.

¹ *Claudio Achillini* (1574—1640), jurisconsult și poet bolognez, discipol al lui Giambattista Marino, reprezentant de seamă al manierismului.

² Autor de *poliantee*. Cel mai celebru polianteist a fost Dominicus Nanus Mirabellius, care a întocmit miscelaneu sub titlul de *Polianthea*, tipărită la Veneția în 1507. A. del Hoyo, ed. cit., p. 957, trimite, pentru alte amănunte, la Archer Taylor, *Renaissance Guide to the Books* (Berkeley, 1945).

³ *Agostino Mascardi* (1591—1640) erudit și istoric italian.

Și astfel, alte minți aparte, de mare fast și farmec. Se duseră să-și ocupe locurile, umplindu-le totodată, iar după ce le fu atrasă nu numai atenția, ci și așteptarea, cuvântă Marino, îndeplinind funcția de secretar și făcând începutul cu cea mai celebră dintre epigramele sale morale¹, care pornește astfel :

*Biet omu-abia născut, deschide ochii
nu către soare-ntii, ci spre durere etc.*

Cu toate că nu izbuti să scape de blamul că nu încheie cum trebuie, deoarece, relatînd vălmășagul ticăloșilor ce însoțesc toată viața omului, sfirșește zicînd :

Din leagăn la mormînt e doar un pas.

Sfirșind de recitat sonetul, urmă astfel :

— Toți muritorii merg în căutarea fericirii, semn că nimeni n-o are. Nimeni nu trăiește mulțumit de soarta lui, nici de cea pe care i-a dat-o cerul, nici de cea pe care și-a căutat-o singur. Soldatul, totdeauna sărac, laudă ciștigurile neguțătorului, iar acesta, la rîndu-i, norocul soldatului ; jurisconsultul pizmuiește viața cea simplă și adevărată a țaranului, iar acesta înlesnirea curteanului ; cel căsătorit rîvnește libertatea burlacului, iar acesta plăcuta tovarășie a omului însurat. Aceștia îi numesc fericiți pe aceia, iar aceia, dimpotrivă, pe aceștia, fără a se găsi cineva care să trăiască mulțumit cu soarta lui. Cînd e tînăr, omul crede că are să afle fericirea în desfătări și astfel li se încredințează orbește, în schimbul unei

¹ E vorba de sonetele sale morale. În textul original, versurile citate de Gracián sună după cum urmează : „*Apré l'homme infelice, allora che nasce [...] pria ch' al Sol, gli occhi al pianto, e, nato, a pena... [...] De la cuna a la tomba è un breve passo*”.

multcostisitoare experiențe și-al dezamăgirii tirzii ; bărbat fiind, și-o închipuie în ciștiguri și bogății, iar la bătrînețe, în onoruri și dregătorii, trecînd mereu de la o slujbă la alta, fără a găsi în nici una adevărata fericire : cîntărire plină de har a sentențiosului liric¹, cu toate că, pornind vinătoarea, nici n-a făcut-o mat, nici n-a găsit o dezlegare întrebării. Aceasta e adusă azi înaintea vajnicei voastre judecăți, fiind subiectul însemnat pentru astăseară ; se va dezbate în ce constă fericirea omenească.

Spunînd acestea, întoarse privirea către cel dintii, anume Barclay, mai mult din întîmplare decît din simpatie. Acesta, după ce îi ceru principelui încuviințarea și clătina din cap într-o parte și-ntr-alta, cuvîntă astfel :

— Totdeauna am auzit zicîndu-se că despre gusturi nu trebuie să discuți, cînd vedem că o jumătate din lume stă și rîde de cealaltă. Fiecare își are gusturile și gesturile sale, așa că-mi bat joc de înțelepții de modă veche, care susțineau că fericirea stă, după cum zicea unul, în onoruri, altul în bogății ; acesta în desfătări, celălalt în lume ; cutare în știință și altul în sănătate. Afirm că rîd de toți acești filozofi cînd văd gusturile atît de contradictorii, încît dacă trufașul năzuiește la onoruri, senzualul își bate joc și de el, și de ele ; dacă zgîrcitul rîvnește toate comorile, înțeleptul le disprețuiește. Așa că eu unul aș zice că fericirea fiecăruia nu stă în ceva sau în altceva, ci în puțința de a dobîndi fiecare ce-i place și de a se bucura de aceasta.

Spusele lui fură nespuse de aclamate și aplauzele stăruiră vreme îndelungată, pînă ce Birago :

— Luați aminte, domnilor — le spuse —, căci mai toți muritorii își folosesc rău gustul, uneori în lucrurile cele mai josnice și mai nevrednice de firea lor rațională.

¹ Horațiu, *Satire*, I, 1.

Căci de se va găsi unul căruia să-i fie dragă cartea, vor fi o sută care să prefere cărțile ; dacă acestuia îi plac bunele muze, aceluia, relele sirene. Așadar, înțelegeți că de cele mai multe ori, fericirea nu este, nu, puțința de a-ți împlini gustul, cînd îl ai atît de rău. Apoi, oricît de bun și de remarcabil ar fi, nimic nu-l mulțumește, nu se oprește la nici o îndeletnicire ci, dobîndind una, iute se plictisește și caută alta, nestatornicia fiind dovada fericirii neatînse. Multe ar trebui să fie fericirile seniorilor și principilor, despre care cineva zicea, și nu rău, că toate sînt pofticele ; azi li se-apeacă de ceea ce au aplaudat ieri, iar mîine au să veștejească ce au căutat azi : în fiecare zi îndeletnicire nou-nouță și în fiecare clipă lucrare nouă.

Șterse astfel ideea pe care și-o făcuseră despre părerea dinainte și îndreptăți așteptarea tuturor de-a o auzi pe-a lui, înfățișîndu-le-o astfel :

— Între înțelepți, e un principiu temeinic statornicit că binele trebuie să fie alcătuit din toate cauzele lui, întreg în toate părțile, fără a-i lipsi nici cea mai mică împrejurare ; așa încît, pentru bine, toate să prisosească, iar pentru rău, una singură să lipsească. Iar dacă asta e o cerință pentru orice noroc, ce să mai spunem despre o fericire deplină și desăvîrșită ? O dată presupusă maxima aceasta, să tragem acum concluziile. Ce-î pasă unui potentat că are toate înlesnirile, dacă-i lipsește sănătatea ca să se bucure de ele ? Ce face zgîrcitul cu bogățiile, dacă nu-l lasă inima să se folosească de ele ? La ce-i slujește învățatului toată știința lui dacă n-are prieteni înzestrați cărora să le-o împărtășească ? Afirm, prin urmare, că nu mă mulțumesc cu puțin ; pretind totul și judec că acela care ar fi să se cheme fericit câtă să aibă totul, pentru a nu dori nimic. Așa încît fericirea

omenească e alcătuită dintr-o însumare a tot ce se cheamă bunuri, onoruri, plăceri, bogății, putere, autoritate, sănătate, înțelepciune, frumusețe, noblețe, noroc și prieteni cu care să te bucuri de ea.

— Asta da cuvîntare ! — exclamă cu toții. Celorlalți nu le mai lasă nimic de spus.

Dar ceru cuvîntul Siri, somînd atenția spre a pecetlui controversa :

— Nespus de mult — zise el — v-a încîntat maldărul acesta himeric de gusturi, această însumare fantastică de bunuri, băgați însă de seamă că pe cît e de lesne de închipuit, pe-atît e de imposibil de dobîndit. Fiindcă cine oare dintre muritori a izbutit a ajunge cîndva la această fericire visată ? Cresus a fost bogat, dar nu înțelept ; Diogene a fost înțelept, dar nu bogat. Cine oare a obținut totul ? Să zicem însă că-l dobîndește : în ziua cînd nu va mai avea nimic de dorit, se va și vedea cuprins de nefericire. Căci sînt nefericiți și de prea multă fericire : unii oftează și li se scîrbește de prea sătui și le merge rău din pricină că le merge bine. După ce-a pus stăpînire pe lumea asta, Alexandru suspina după cele închipuite despre care auzise din nălucirile unui filozof¹. Eu aș vrea ca fericirea să fie mai lesnicioasă, așa că îmbrățișez părerea opusă și afirm contrariul. Sînt atît de departe de a spune că fericirea stă în a avea totul, încît mai degrabă zic că în a nu avea nimic, în a nu dori nimic și-a disprețui totul, și aceasta e singura fericire, cea a înțelepților și învățaților. Cu cît ai mai multe lucruri, cu atît atîrni de mai multe, și cu atît mai nefericit ești cu cît ai trebuință de mai multe lucruri, așa cum bolnavul are nevoie de mai multe decît omul sănătos. Leacul hidropicului nu constă în adăugare de

¹ Vezi Valerius Maximus, VIII, 14. Filozoful cu pricina este Anaxarchos, iar nu Anaxagoras din Clazomene, cum afirmă Gracián citînd altundeva aceeași anecdotă (*Agudeza*, XXX).

apă, ci-n înlăturarea setei ; același lucru îl spun despre ambițios și despre zgîrcit. Cel ce se mulțumește numai cu sine e cuminte și e fericit. La ce bun ceașca, odată ce ai mîna din care să bei ? Cel în stare să-și întemnițeze pofta între un codru de pîine și-un pic de apă poate ieși biruitor și dintr-o înfruntare cu Joe, spune Seneca ¹. Și-mi pecetluiesc părerea zicînd că adevărata fericire nu constă în a avea totul, ci în a nu dori nimic.

— Nu mai avem ce auzi ! — exclamă obșteasca ovație.

Dar și opinia aceasta căzu și toți tăcură, pentru ca Malvezzi să filozofeze precum urmează :

— Zic, domnilor, că modul acesta de a judeca decurge mai curînd dintr-un paradox melancolic decît dintr-o iscusință politică și că înseamnă a voi să reduci la nimic nobila natură. Căci a nu dori nimic, a nu dobîndi nimic și-a nu te bucura de nimic, ce altceva înseamnă oare decît anihilarea plăcerii, nimicnicirea vieții și reducerea la neființă a toate cîte sînt ? Viața nu-i altceva decît bucurarea de bunuri și știința de-a le dobîndi, atît pe cele ale naturii cît și pe cele ale artei, cu măsură, rînduială și cumpătare. Eu unul nu găsesc că-l desăvîrșești pe om lipsindu-l de tot ce e bun, ci-l distrugi în toate privințele. Oare pentru ce sînt desăvîrșirile ? Pentru ce oare folosințele ? Oare de ce a creat Supremul Făcător atare varietate de lucruri cu atîta frumusețe și desăvîrșire ? La ce vor fi slujind oare ceea ce e cîstit, util și plăcut ? Dacă el ne-ar interzice tot ce-i indecent și ne-ar îngădui ceea ce e licit, treacă-meargă ; dar să măhuri totul, și rău, și bine, fără nici o deosebire, zău, e capriciu curat. Ca atare, eu aș zice (îmi dau seama că e o viteză academică, dar, în marile greutăți, a ști să te arunci e o artă), aș zice, așadar, că norocos și fericit se poate

¹ În *Scrisori către Lucilius*, XXV, 4.

chema acela ce se socotește astfel și, dimpotrivă, va fi nefericit cel ce-și închipuie că este, oricite fericiri și ceasuri bune l-ar înconjură ; vreau să zic că a trăi înseamnă a trăi mulțumit și că numai cei mulțumiți trăiesc. La ce-ți folosește să ai parte de fericiri multe și mari dacă nu le cunoști, ba chiar le judeci drept nefericiri ? Și, dimpotrivă, deși altuia-i lipsesc toate, dacă trăiește mulțumit, îi e de-ajuns. Plăcerea e viață și viața plăcută e adevărata fericire.

Ridică ră cu toții din sprâncene, zicînd :

— Asta înseamnă să nimerești drept în țintă și să ieși din impas.

Astfel încît fiecare maximă le părea ultima și orice altă discuție de prisos. Și cu siguranță că ar fi îmbrățișat cu toții părerea aceasta, dacă nu i s-ar fi împotrivit acea acvilă, adică lebadă, cultul Achillini, zicînd :

— Stați, luați seama, domnilor, că numai proștii trăiesc mulțumiți cu ale lor, fericirea celor simpli fiind propria și deplina lor satisfacție. „Fericit ești — îi spuse celebrul Buonarroto unuia pe care-l mulțumeau mîzgălele lui proaste — căci pe mine nimic din ce pictez nu mă mulțumește.“ Așa că eu m-am simțit întotdeauna foarte satisfăcut de acea frumoasă replică a lui Dante, zis Aliger, datorită spiritului său înaripat ¹, de acel răspuns potrivit și atît de vioi, cînd, deghizat fiind într-una din zilele carnavalului, trimise să-l caute Medici, marele său patron și mecena, care, spre a-l putea cunoaște în marea mulțime de oameni mascați, porunci ca aceia ce aveau să-l caute să întrebe pe unii și pe alții : „Cine știe ce e

¹ Dante *Alighieri*, derivat de Gracián din lat. *aliger* (it., poetic, *aligero* = înaripat). Anecdota de mai jos a putut fi citită de Gracián în *Galateo español* (XV) de Lucas Gracián Dantisco, cu mențiunea că mecenatul lui Medici este, în cazul lui Dante, o inadvertență și un anacronism.

binele ?“ Și cum toți dăduseră greș, cînd ajunseră la el și-l întrebă : „*Chi sà del bene ?*“, el răspunse fără șovăire : „*Chi sà del male*“ ¹. Drept care ziseră numaidecît : „Tu ești Dante“. O, ce mare vorbă, știe ce e binele cine știe ce-i răul ! Nu face haz de mîncăruri decît flămîndul, iar de băutură însetatul ; dulce îi e somnul unui nedormit, precum și odihna celui frînt de oboseală. Îmbelșugarea păcii o prețuiesc cei ce-au trecut prin ticăloșiile războiului ; cel care a fost sărac știe să fie bogat ; se bucură de libertate cel care a fost întemnițat ; naufragiatul, de port ; surghiunitul, de patrie ; iar cel care a fost nefericit, de fericire. Pe mulți aveți să-i vedeți stingheriți de bunuri pentru că n-au încercat relele. Așa încît eu aș spune că fericit e cel care a fost mai întîi nenorocit.

Discursul lui îi mulțumi din plin, dar Mascardi sări să-l combată, dovedind că nu poate fi fericire ceea ce presupune nefericire, după cum nici mulțumire adevărată cea care-i urmează mîhnirii.

— Răul o ia înainte și necazul întunecă bucuria. Așa ceva nu e fericire întreagă, ci pe jumătate, împărțită cu nenorocirea. Și oare cine-ar mai vrea să fie fericit în felul acesta ? Ajungînd deci la părerea mea, cum, pentru mine, ca și pentru mulți alții, este o maximă că nu există nenorocire, fericire sau nefericire, ci doar înțelepciune sau neînțelepciune, afirm că toată fericirea omenească stă în a fi înțelept, iar nenorocul în a nu fi. Bărbatul înțelept nu se teme de soartă, ci e stăpîn pe ea și trăiește deasupra aștrilor ², mai presus fiind de orice atîrnare. Nimic nu-i poate pricinui vreun neajuns, odată

¹ „Cine știe ce e binele ?“ și, respectiv, „Cine știe ce e răul“ (It.).

² Conform proverbului latin : „*Homo sapiens dominabitur astris*“.

ce el însuși nu-și dăunează întru nimic. Și trag incheierea că-n tot ce e plin de cuminenie nu încap nefericire.

Toți politicienii dădură din cap a încuviințare, gustându-l ca pe un vin de viață lungă și, împreună cu ei, toți criticii, zicînd :

— Bun !

Dar în același timp, capriciosul Capriata¹ fu văzut dînd din cap, ca să spună :

— Cine-a văzut vreodată un înțelept mulțumit, cînd hrana mintoșilor a fost dintotdeauna melancolia ? De aceea veți vedea că spaniolii, care sînt ținuți printre cei mai așezați și mai cuminți, sînt numiți de către celelalte nații mohoriți și gravi, așa cum, dimpotrivă, francezii sînt veseli și-o duc tot într-o zbîntuială și-o dănțuială. Cei ce cuprind mai mult cunosc mai bine relele și cît de mult le lipsește ca să fie fericiți. Înțelepții sînt mai triști în restrîși și, ca oameni atît de capabili, sînt mai simțitori față de stăvile. Un pic de neajuns e de ajuns ca să le taie și cea mai deplină mulțumire și, pe lîngă faptul că nu sînt prea norocoși, își ajută ei înșiși necazul cu multa lor înțelegere. Așa că nu căutați veselia pe fața înțeleptului ; risul însă, da, aveți să-l găsiți pe cea a nebunului.

Cum rosti cuvîntul acesta, sări de la locul lui un nebun foarte vestit, pe care cumintelui ambasador îi plăcea să-l aibă în preajma sa ca papagal de știri și chiar de adevăruri. Nebunul acesta, așadar, nitam-nisam, vorbind tare și rîzînd mult, zise :

— Într-adevăr, domnule, înțelepții ăștia ai domniei tale sînt ditamai proștii, căci își pierd vremea căutînd pe pămînt ceea ce se află-n cer.

Și zicînd acestea, adică nu puțin lucru, deschise ușile de perete.

¹ *Pier Giovanni Capriata*, autor al unei *Istории a Italiei* (1625—1649).

— Destul — mărturisiră cu toții —, căci îi era scris unui nebun să dea de adevăr.

Și, drept adevărire, Mascardi peroră astfel :

— În cer, domnilor, totul e fericire ; în iad, totul e nenorocire. În lume, ca mijlocie între aceste două extreme, ne împărtășim din amindouă : necazurile sînt amestecate cu mulțumirile, relele alternează cu cele bune, necazul pune talpa în locul de unde și-o ridică plăcerea, după veștile bune sosesc cele rele ; luna ba crește, ba descrește, înaltă cîrmuitoare a lucrurilor sublunare, unei norociri îi urmează o nenorocire, și de asta se temea și Filip Macedoneanul, după cele trei vești fericite¹. Înțeleptul a arătat că e vreme pentru ris și vreme pentru plîns. Se face o zi înnorată, alta senină, marea cînd e de miere, cînd de fiere ; după un război pustiitor vine o pace spornică ; așa încît nu există mulțumiri curate, ci doar apătoșate, și așa le beau toți. Nu trebuie să vă osteniți căutînd fericirea în viața aceasta, slujbă ostășească pe fața pămîntului. Nu se află aici, și pe drept cuvînt, căci dacă și așa stînd lucrurile, covîrșite fiind toate de necazuri, asediată fiindu-ne viața de nenorociri, nu e totuși putere în stare să-i smulgă pe oameni de la sînul acestei vulgare doici, dîsprețuind brațele celestei mame, care e regina, ce-ar face dacă totul ar fi mulțumire, huzur, plăcere, desfătare și fericire ?

Cu aceasta, cei doi pelerini ai noștri, Critilo și Andrenio, și, odată cu ei, toți muritorii, se duminiră cu adevărat, iar Curteanul adăugă :

— În darn, o, pelerini ai lumii, trecători ai vieții, vă osteniți căutînd din leagăn și pînă la mormînt pe-această

¹ Cele trei vești bune primite simultan de Filip au fost că generalul său Parmenion i-a învins pe iliri, că unul dintre caii săi favoriți a cîștigat cursa la jocurile olimpice și că soția i-a născut un băiat, pe viitorul Alexandru ; vezi Plutarh, *Viețile, Alexandru*, 3. ed. cit., vol. III, p. 358.

închipuită Felisinda a voastră, numită de unul soție și de celălalt mamă ; de mult a murit pentru lume și trăiește pentru cer. Acolo aveți s-o găsiți, dacă veți ști s-o meritați pe pământ.

Magistrala adunare se risipi, toți dezamăgindu-se, după obiceiul lumii, tirziu. Curteanul îi pofti să vadă câte ceva din multul pe care-l poți dobîndi la Roma.

— Dar cel mai însemnat de văzut — ziceau ei — și cea mai plăcută priveliște e vederea atitor persoane, încît noi, care am peregrinat prin toată lumea, sintem în măsură să adevărim că nu am mai văzut atîtea laolaltă.

— Cum puteți spune că ați străbătut lumea întreagă odată ce n-ați fost decît în patru ținuturi ale Europei ?

— O, bine — răspunse Critilo —, am să-ți spun ! Pentru că după cum într-o casă nu sînt socotite ca părți ale ei ogrăzile unde se află vitele și nu intră la socoteală nici cotețele orătăniilor, așa și cea mai mare parte din lume nu sînt decît ogrăzi de oameni incuți, de nații barbare și sălbaticе, fără cuviință, fără cultură, fără arte și fără știri, ținuturi locuite de monștri ai ereziei, de inși ce nu pot fi numiți persoane, ci fiare.

— Stai puțin — zise Curteanul —, dacă a venit vorba despre asta, voi, care ați cercetat cele mai politice provincii ale lumii, oare cum vi s-a părut culta Italie ?

— Ai spus-o chiar domnia-ta într-un cuvînt, cultă, ceea ce e totuna cu împodobită, curtenitoare, politică și înțeleaptă, cea desăvîrșită în toate privințele. Căci e de notat că Spania a rămas și-n ziua de azi așa cum a creat-o Domnul, fără ca locuitorii ei s-o fi îmbunătățit oarecum, afară de puținul durat în ea de romani : munții i se înalță azi la fel de trufași și de sălbatici ca și la început ; rîurile nenavigabile, curgînd pe-același drum deschis lor

de natură ; cîmpiile au rămas înțelenite, fără a se fi tăiat canale pentru irigarea lor ; ogoarele, nelucrate ; astfel încît priceperea n-a făptuit nimica. Dimpotrivă, Italia e atît de deosebită și atît de îmbunătățită, încît, dacă i s-ar întoarce primii sălășluitoari, n-ar mai cunoaște-o, pentru că munții îi sînt neteziți și prefăcuți în grădini, rîurile navigabile, lacurile heleșteie pline de pești, mările populate de cetăți faimoase, încununate cu stăvilare și porturi ; orașele toate aidoma, înfrumusețate cu clădiri arătoase, temple, palate și castele, piețele fiindu-le ornate cu havuzuri și cișmele ; cîmpiile sînt elizee, pline de grădini ; așa că într-un singur oraș din Italia sînt mai multe de văzut și de gustat decît într-un întreg ținut din celelalte. Ea este mama adoptivă a artelor frumoase, toate aflîndu-și aici suprema înflorire și prețuire, politica, poezia, istoria, filozofia, retorica, erudiția, elocința, muzica, pictura, arhitectura, sculptura, iar în slujba fiecăreia dintre aceste arte se găsesc bărbați miraculoși. Din pricina asta, fără doar și poate, se spune că, atunci cînd zeițele și-au împărțit între ele provinciile lumii, Iunona și-a ales Spania, Belona Franța, Proserpina Englitera, Ceres Sicilia, Venus Ciprul și Minerva Italia. Acolo înfloresc bunele litere, ajutate de cea mai suavă, îmbelșugată și elocventă limbă : tocmai de-aceea în vrednică de aplauze comedie despre căderea primilor noștri părinți, reprezentată la Roma, personajele își făceau intrarea cu mult haz, Tatăl etern vorbind nemțește, Adam italieneste, *il mio signore*, Eva franțuzește, *ui, musiu*, și diavolul spaniolește, improșcînd cu înjurături și ocări. Italienii îi întrec pe spanioli în accidente, iar pe francezi în substanță ; nu sînt nici atît de mîrșavi ca aceștia, nici atît de înfumurați precum cei dinții ; îi egalează pe spanioli în minte și-i întrec pe francezi în judecată,

făcînd o mare mijlocie între aceste două nații. Dar dacă Indiile ar fi fost date pe mîna italienilor, ce bine ar fi știut să le folosească ! Italia stă în mijlocul provinciilor Europei, încoronată de toate ca regină și purtîndu-se ca atare, pentru că Genova îi slujește drept vistiernică, Sicilia drept chelăreasă, Lombardia drept paharnic, Neapolele drept stolnic, Florența drept cameristă, Lațul drept majordom, Veneția drept dădacă, Modena, Mantova, Lucca și Parma drept însoțitoare, și Roma drept guvernantă.

— Un singur lucru mi se pare foarte prost — zise Andrenio.

— Numai unul ? — îi întoarse vorba Curteanul. Și care-anume ?

Se ferea s-o spună și-ar fi vrut ca el s-o ghicească. Cu grija asta îl făcea să zăbovească, celălalt stăruind.

— Oare faptul că e atît de vicioasă, asta trăgîndu-i-se din faptul că e atît de desfătătoare ?

— Nu-i asta.

— Faptul că miroase un pic a păgînatate, pînă și-n nume ca Scipio și Pompei, Cezar și Alexandru, Iuliu și Lucreția, și-n deșarta prețuire a statuiilor antice pe care parcă le idolatrizează, faptul că sînt atît de superstițioși și încrezători în prevestiri ? Căci toate acestea i se trag din moștenire păgînă.

— Nici asta.

— Dar ce ? Că e atît de dezbinată și făcută parcă tocătură sub stăpînirea atîtor prinți și prințesori, toată politica vădîndu-i-se stearpă și toată rațiunea ei de stat nemaifiîndu-i de nici un folos ?

— Nici.

— Bată-te norocul ! Dar ce atunci ? Nu cumva faptul că e cîmp deschis națiilor străine, arenă a spaniolilor și francezilor ?

— Ei, nu-i asta !

— Oare faptul că e meșteră în născociri și himere ? Pentru că asta a trecut din Grecia în Lațiu odată cu imperiul.

— Nici una, nici alta.

— Dar ce să fie, că eu unul mă declar învins ?

— Ce ? Că sînt atîția italieni, căci de n-ar fi fost asta, ar fi putut fi, fără tăgadă, cea mai desăvîrșită țară din lume. Și se vede limpede, deoarece Roma, prin conlucrarea națiilor, se domolește în mare măsură. Din pricina asta se spune că Roma nu e Italia, nici Spania, nici Franța, ci o îmbinare a tuturor acestora. Mare oraș de trăit, deși nu de murit într-însul. Se zice că e plină de sfinți morți și de diavoli vii. Adăpost al pelerinilor și-a tot ce e mai rar pe lume, centru de minuni, miracole și prodigii. Așa încît aici trăiești mai mult într-o singură zi decît în alte orașe într-un an, deoarece te bucuri de tot ce-i mai bun.

— De multe zile tot doresc să aflu o taină despre Italia — zise Critilo.

— Ce anume ? — îl întrebă Curteanul.

— Am să-ți spun. Care-i oare pricina faptului că francezii, fiindu-i atît de fatali, întrucît ei o tulbură, o biciuiesc, o calcă-n picioare, o jefuiesc, o răvășesc în fiecare an și-o duc la ruina cea mai deplină, și, dimpotrivă, spaniolii fiind cei care o-mbogățesc, o cinstesc, îi asigură pacea și liniștea, cei care o prețuiesc, ca atlânți ai Bisericii Catolice Romane ce sînt, cu toate acestea italienii se pierd de dragul francezilor, li se topește inima după ei, scriitorii lor, îi laudă și poeții îi ridică-n slăvi cu mărturisită patimă, iar pe spanioli îi urăsc, îi detestă și-i vorbesc totdeauna de rău ?

— O ! — zise Curteanul —, ai atîns un punct însemnat : nu știu cum să-ți explic mai bine. Oare n-ai văzut adesea o femeie urîndu-și soțul credincios care-o cinstește

și-o prețuiește, care-o hrănește, o-mbracă și-o împodobește, și dîndu-se în vînt după un nemernic care zi de zi o snopește în bătaie și-o batjocorește, o biciuiește și-o fură, o despoaie și-o chinuiește ?

— Ba da.

— Atunci aplică tu asemănarea.

Le lipsi mai degrabă lumina zilei ca să poată vedea decît măreții și minuni vrednice de văzut, drept care să văzură siliți să dea răgaz pînă a doua zi binefolositei lor curiozități.

— Miine — le zise Curteanul — vă poftesc să vedeți nu numai Roma, ci toată lumea deodată, dintr-un anumit loc de unde e dominată. Veți vedea nu numai secolul acesta, era noastră de acum, ci și cele viitoare.

— Ce spui, Curteanule dragă ? replică Andrenio. Ne amîni pentru altă lume și alt veac ?

— Da, căci trebuie să vedeți tot ce se întîmplă și are să se întîmple.

— Mare lucru și mare zi are să fie !

Cine vrea s-o apuce, cată să se scoale devreme în critica următoare.

CRITICA a 10-a

Roata timpului

Zadarnic crezură cîțiva dintre filozofii antici că cei șapte aștri rătăcitori își împărțiseră între ei cele șapte vîrste¹ ale omului, spre a-i veni în ajutor de la obîrșia vieții pînă în pragul morții. Fiecărei vîrste îi distingeau planeta ei, după rînduiala și presupunerea lor, înștiințînd pe fiecare muritor să ia în seamă fie planeta care-l prezează, fie rostul vieții pe care-o duce. Copilăriei, spuneau ei, i-a revenit luna sub numele de Lucina, împărtaşindu-i, odată cu înriuririle, și nedesăvîrșirile ei, adică, odată cu umezeala, frăgezimea, iar cu ea ușurătatea și varietatea,

¹ Sursa directă a acestei străvechi teorii astrologice pare a fi, pentru Gracián, *Silva de varia lección* de Pedro Mejía, cap. XLIV, care tratează „Despre cele șapte vîrste și părți ale vieții omului, după învățătura astrologilor ; despre timpul fiecăreia dintre ele și despre cum se împart la cele șapte planete și către ce înclină”. Iată cum se împărțea viața în cicluri de șapte ani : 0—7 ani : Luna, perioada de creștere, de formare, perioada vegetativă ; 7—14 ani : Mercur, închegarea intelectului, îndemînărilor etc. ; 14—21 ani : Venus, trezirea la viața sexuală ; 21—28 ani : Soarele, strălucirea vîrstei de aur ; 28—35 ani : Marte, maturitatea virilă etc. Alte împărțiri se bazau pe cicluri de nouă sau zece ani etc.

schimbarea de fiecare clipă, ba plins, ba râs, fără a ști de ce se supără, fără a ști cu ce se domolește, de ceară față de impresii, de aluat față de repulsii, trecînd de la beznele neștiinței la amurgurile luării-aminte. De la zece pînă la douăzeci de ani, ziceau ei, omul e cîrmuit de planeta Mercur, cu înfriure de supuneri, mulțumită cărora, acum adolescent, propășește atît în vîrstă, cît și în desăvîrșire. Începe să studieze și să învețe, urmează școlile, audiază cursurile facultăților și-i îmbogățește neconținut cugetul cu știri și științe. Dar la douăzeci de ani se obrăznicește Venus și domnește cu mare tiranie pînă la treizeci, purtînd război crud împotriva tinereții cu sînge clocotitor și foc în care se pîrjolește, și toate acestea cu o nobilă curtenie. La treizeci de ani răsare Soarele, răspîndind raze de strălucire, drept care bărbatul năzuiește acum să strălucească și să se afirme, se înhamă cu căldură la slujbele aducătoare de onoruri, la faptele strălucite și, ca un soare al casei și-al patriei sale, ilustrează, rodnicește și coace totul. La patruzeci îl ia cu asalt Marte, inspirîndu-i curaj și înflăcărare ; se înveșmîntă în oțeluri, dovedește hotărîre, se ceartă, răzbună și deschide procese. De la cincizeci începe a porunci Iupiter, împărtaşînd suveranități ; acum, bărbatul e stăpîn pe faptele sale, vorbește cu autoritate, făptuiește cu demnitate, nu suferă să fie cîrmuit de alții, ci ar vrea să conducă doar el, își ia de unul singur deciziile, își pune în lucrare părerile, știe să se stăpînească, iar această vîrstă, ca stăpînă ce este, a fost încoronată ca regină a celorlalte, dîndu-i-se numele de cea mai bună treime a vieții. La șaizeci apune, căci de răsărit nu răsare, melancolicul Saturn ; cu fire și fiere de bătrîn, îi împărtaşește starea lui mohorită și, fiind pe ducă, ar vrea să-i vadă pe toți ducîndu-se, trăiește supărat și supărător, bodogănind și certîndu-se, și, ca un dulău bătrîn, mîriind la prezent

și lingînd trecutul, lăsător în fapte, încet în săvîrșiri, lîncez la vorbă, tîrziu la înfăptuire, nespornic în îndeletniciri, zgîrcit în relațiile cu semenii, scîrbos în purtare, șleampăt la veșminte, destituit de simțuri, lipsit de puteri și la orice oră și de orice lucru nemulțumit. Pînă la șaptezeci e viața, iar la cei puternici pînă la optzeci, căci de-aici încolo totul e osteneală și durere; nu viețuire, ci murire. O dată isprăviți cei zece ani ai lui Saturn, prezidează iarăși Luna și iarăși îl copilărește și-l schimonosește pe bărbatul îmbătrînit și sfîrșit, astfel încît timpul se termină în cerc, șarpele mușcîndu-și coada¹, ingenioasă hieroglifă pentru roata vieții omenești.

Cu aceasta, Curteanul intră nu atît ca să-i trezească din somn, cît să le dea ziua bună și chiar cea mai bună din viața lor, nespun de plăcut petrecută cu masca lumii, cu dansul și schimbările timpului, cu intermediul soartei și cu farsa întregii vieți.

— Stați! — le spuse el —, că avem multe de vorbit, și despre lumea aceasta, și despre cealaltă.

Îi scoase din casă, spre a-i face să vină cu atît mai mult acasă, și-i călăuzi la cea mai semeată dintre cele șapte coline ale Romei², atît de predominantă, încît izbutiră să domine nu numai curtea aceea universală, ci și întreaga lume, cu toate veacurile.

— De pe această înălțime — le spuse el —, cîțiva prieteni, pe cît de mîtoși pe-atît de voioși, obișnuim să

¹ După cum observă și Romera-Navarro (cd. cit., III, 303), timpul în formă de cerc sau reprezentarea lui sub forma șarpelui mușcîndu-și coada (*uroborul* gnostic) simbolizează nu atît roata vieții omenești, cît mai degrabă o viață universală fără sfîrșit, ciclul repetat al metamorfozelor cosmice. Vezi Chevalier — Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Seghers, vol. IV, s. v. *serpent*.

² Inadvertență a autorului: Vaticanul subînțeles aici, nu ocupă una dintre cele șapte coline ale Romei, întrucît el e situat pe malul drept al Tibrului pe o colină omonimă.

cercetăm toată lumea și tot ce se petrece în ea, totul nefiind decît o grabnică petrecere. De-aici străjuim orașele și regatele, monarhiile și republicile, cumpănim faptele și spusele tuturor muritorilor și, lucru încă și mai de mirare, nu le vedem doar pe cele de azi și pe cele de ieri, ci și pe cele de mîine, cugetînd despre tot și pentru tot.

— O, ce n-aș da — zise Andrenio — să văd cum va fi lumea peste cîțiva ani, ce se va alege de regate, ce va fi făcut Dumnezeu din Cutare și din Cutărică, ce are să fie cu un ipochimen sau altul ! Viitorul, asta aș vrea să văd, viitorul, căci tot ce ține de prezent și de trecut o știe oricine. Ne-am săturat s-o tot auzim, cînd o victorie, un deznodămînt fericit sînt iar și iar celebrate și trimbițate de francezi în gazetele lor, de spanioli în relatări, ucigînd și plictisînd, ca povestea cu biruința navală împotriva lui Selim¹, cînd se spune că mai mare a fost cheltuiala pe salve și iluminății decît cîștigul de pe urma ei. Și-n zilele noastre spunea un înțelept : „Atîta m-au plictisit francezii cu despresurarea Arrasului² și cu desfîrșita ei celebrare, încît nici în toiul iernii nu mai pot vedea în ochi tapiseriile“.

— Păi eu te poftesc — zise Curteanul — să-ți arăt tot viitorul ca și cum l-ai avea aici în față.

— Grozavă artă magică ar mai fi !

¹ *Selim al II-lea* (1566—1574), în timpul căruia turcii pun stăpînire pe Cipru, dar flota turcă, sub conducerea lui Ali-pașa e înfrîntă și distrusă la Lepanto, la 7 oct. 1571, de flota venețiano-spaniolă condusă de *don Juan de Austria*.

² Se referă la acțiunea marelui Turenne care, în 1654, a despresurat orașul asediat de contele de Fuensaldaña ; orașul e faimos prin producția sa de covoare și tapiserii.

— Ba nu, și nici nu-i nevoie de-așa ceva, căci nimic nu-i mai lesne de știut decît viitorul.

— Cum e oare cu putință, cînd e atît de ascuns și hărăzit cu atîta strășnicie numai pătrunderii divine ?

— Zic iarăși că nimic nu-i mai lesnicios și mai sigur ; căci se cuvine să știi că ceea ce a fost, asta este și are să fie, fără a se schimba o iotă. Ceea ce s-a întîmplat acum două sute de ani ni se desfășoară aidoma sub ochi și acum. Și dacă nu crezi, așteaptă.

Virî mîna într-unul din buzunarele din față și scoase un toc cu lentile, proslăvindu-le ca pe ceva nemaipomenit.

— Oare ce au mai mult acestea față de ceilalți ochelari ? — întrebă Andrenio.

— Au, cum să nu, căci bat departe !

— Cum, mai departe ca ocheanul lui Galilei ?

— Mult mai departe, căci văd ceea ce stă să vină, ceea ce are să se întîmple peste o sută de ani. Asemenea ochelari făurea Arhimede¹ pentru prietenii săi pricepuți. Luați-i și puneți-vi-i la ochii sufletului, adică cei lăuntrici.

Și așa făcură, sub straja prudenței.

— Priviți acum către Spania. Ce vedeți ?

— Văd — zise Andrenio — că aceleași războaie civile de-acum două sute de ani se petrec în același chip, răzvrătirile, nefericirile de la un cap la altul.

— Ce vezi înspre Anglia ?

— Că tot ceea ce a săvîrșit un Henric² împotriva bisericii e dus la îndeplinire de altul și mai rău³. Că dacă

¹ Aluzie neclară. Nu am găsit explicația în nici una din edițiile comentate pe care le-am utilizat.

² *Henric al VIII-lea.*

³ Aluzie la separarea bisericii anglicane de Roma.

au și decapitat o regină Stuart, azi trec la nepotul ei, Carol Stuart. În Franța văd că ucid un Henric și alt Henric¹, iar căpăținile hidrei eretice cresc la loc. Văd în Suedia că ceea ce i s-a întâmplat lui Gustav Adolf în Germania i se întâmplă aidoma și nepotului său² în catolica Polonie.

— Și aici la Roma ?

— Că s-a întors acel secol de aur și acea fericire trecută de care lumea s-a bucurat în vremea Grigorilor și Piușilor.

— De aici veți vedea că lucrurile sînt aceleași care au fost ; numai memoria lipsește. Nu se întâmplă nimic care să nu se mai fi întâmplat odată, nici ceva despre care să se poată spune că e nou sub soare.

— Cine-i bătrînelul acela — zise Critilo — care nu se oprește niciodată, pe care toți îl urmează, dar el n-așteaptă pe nimeni, nici pe regi, nici pe monarhi, ci face și tace ? Nu-l vezi și tu, Andrenio ?

— Ba da, după semnul că poartă niște desagi pe umăr, ca un drumeț.

— O ! — zise Curteanul —, e un bătrîn care știe multe, pentru că a văzut multe și la urmă spune tot fără să știrbească adevărul.

— Începe mult în desagii lui ?

— N-are să vă vină a crede. Începe un oraș, ba și mai multe, și regate întregi : pe unele le poartă în față, pe altele la spate, iar cînd ostenește, mută desagii, cel dindărăt înainte, și răstoarnă toată lumea fără a ști de ce și cum, numai de dragul schimbării. Ce vă-nchipuiți

¹ *Henric al III-lea*, asasinat în 1589 de un călugăr fanatic, Jacques Clément ; *Henric al IV-lea* e asasinat în 1610 de Ravaillac.

² *Carol Gustav al X-lea*, rege din 1654.

că e trecerea domniei, schimbarea stăpînirii dintr-o provincie în alta, de la o nație la alta ? Înseamnă că Timpul își mută desagii : azi imperiul e aici, mîine dincolo ; azi merge în față ceea ce ieri venea la urmă ; avangarda s-a prefăcut în ariergardă. Astfel veți vedea că Africa, în alte vremuri mamă a unor minți prodigioase, a unui Augustin, a unui Tertulian și-a unui Apuleius, a devenit azi, cine-ar crede ?, un ținut barbar, zămislior de harapi. Și, lucru și mai de plîns, Grecia, născătoarea minților celor mai de seamă, născocitoarea științelor și artelor, ea, care dădea legi de chibzuință întregii lumi, mamă a vorbirii frumoase, a devenit azi un solecism în mîinile tracilor ¹ barbari. Și-n felul acesta s-a schimbat lumea toată. Italia, care porunceă tuturor celorlalte nații și triumfa asupra tuturor țărilor, e astăzi sluga tuturor ; și-a întors Timpul desagii.

Dar priveliștea cea mai măreață și spectacolul cel mai plăcut fu o roată mare ce cobora pe toată rotunjimea pămîntului, dinspre răsărit către apusul Prilejului opus. Se vedeau pe ea toate cîte sînt, au fost și vor fi pe lume, într-o asemenea așezare, încît o jumătate se vedea limpede și deslușit deasupra orizontului, iar cealaltă era cufundată dincolo, jos, fără să se vadă nimic din ea, dar se rotea neconținut, rostogolindu-se ca un scripete de care se agățase Timpul și, sărind de pe o treaptă a unei zile pe-a alteia, o făcea să se învîrtească și, odată cu ea, toate lucrurile ; unele ieșeau la iveală ca noi, iar altele se ascundeau ca vechi, pentru ca după o vreme să se arate iarăși, așa încît erau totdeauna aceleași, numai că unele treceau, altele trecuseră și acum le venea iarăși rîndul. Pînă și apele după ce o mie de ani s-au scurs, se-ntorc să curgă pe unde-au mai curs, dar nu și pe la ochi,

¹ Adică în mîinile turcilor.

deoarece apa lacrimilor se-ntoarce mai degrabă, că sînt multe de plîns ¹.

— Sînt multe de văzut aici — zise Critilo.

— Și de însemnat — reluă Curteanul. Puteți lua seama în voie. Uitați-vă cum totul trece prin roata restriștii : unele lucruri se duc, altele vin. Monarhiile se întoarnă, dar se și răstoarnă, pentru că nimic n-are stare, totul e creștere și descreștere.

La un capăt al roții, de care și trecuseră, se zăreau niște bărbați și niște principii cumpătați, deși nu săraci, darnici cu singele lor și păstrători ai moșiei. Purtau straie de lînă, și știau s-o scarmene, își puneau mînci de mătase ca veșmînt de mare gală în zilele de sărbătoare, iar în tot restul anului, zale.

— Cine sînt aceia — întrebă Critilo —, care, cu cît sînt mai simpli, cu atît mai bine arată ?

— Aceia au fost — răspunse Curteanul — cei ce au cucerit regatele. Ia seama că acolo vei găsi un *don* Jaime al Aragonului, un *don* Fernando cel Sfînt al Castiliei și un *don* Alfonso Enríques al Portugaliei. Privește-i, cît de săraci în straie bogate și cît de bogați în faimă. Și-au jucat foarte bine rolul, căci au umplut istoriile cu isprăvile lor eroice și-au intrat în vestiarul obștesc al giului-urilor, dar nu în uitare.

Tot atunci, pe obada opusă a roții, ieșeau la iveală alții, cu mult mai bogați, mai eleganți și mai somptuoși, foșnind mătăsuri, purtînd straie fine și bucurîndu-se de ceea ce le agonisiseră străbunii ; dar și aceștia își împlineau drumul și pînă la urmă se cufundau, după ce mai înainte duseseră totul de ripă, și iarăși ieșeau la lumină

¹ Conform proverbului : „*Al cabo de los años mil, vuelven las aguas por donde solian ir*”.

cei dintii, urmîndu-se jocul lucrurilor. Și cu această alternare purcedeau cele omenеști, dovedindu-se pînă la urmă trecătoare.

— Ce varietate nemaivăzută ! — chibzuia Andrenio. Și totdeauna a fost așa ?

— Totdeauna — zise Curteanu —, și asta în fiecare ținut, în fiecă regat. Întoarce capul îndărăt și vezi cît de măsurați au fost primii goți intrați în Spania, un Ataulf ¹, un Sisenand ², pînă la regele Wamba. Urmează la sfîrșit petrecărețul Rodrigo și vine de hac celei mai înfloritoare monarhii. Roata merge mai departe și iarăși revine bravura și scumpătatea odată cu faimosul Pelayo ³. Încetul cu-ncetul se reîntemeiază ceea ce se pierduse atît de iute. Decade încă o dată, dar reînviază în regele *don Fernando* Catolicul. Și așa se urmează cîștigurile și pierderile, norocirile și nenorocirile.

— O, ce vrednici sînt de văzut — zise Critilo — aceia dintii, îmbrăcați în pănură, apoi ceilalți de după ei, în brocart, primii scăpărînd oțeluri, iar aceștia foșnind mătăsuri ; aceia, gătiți la suflet și golași la trup, aceștia împodobiți cu straie de gală și goi de isprăvi, lipsiți de știri și copleșiți de desfătări !

Unele femei și doamne, ba chiar prințese, se ascundeau cu furcile în briu, învîrtind fusul fără preget, iar altele ieșeau la iveală cu evantaie costisitoare din vîrguțe de

¹ Rege al vizigoților (410—415), cumnatul lui Alaric I ; a cucerit sudul Galiei.

² Guvernator al Galiei gotice, l-a detronat în 631 pe Suintila.

³ Primul rege al Asturiei, mort pe la 737. Descendent probabil al vechilor regi vizigoți, a fost ales rege de nobili și episcopi refugiați în munții Asturiei. În 718 i-a învins pe arabi în faimoasa bătălie de la Covadonga, care marchează începutul Reconchistei.

diamant, foale ale deșertăciunii lor ; cele dintii cu manșoane de pânură, celelalte, de jder trufaș așijderi lor ; acelea subțiri la trup, iar acestea mai găunoase decît niște clopote. Și cu toate astea, cele dintii sunau mai bine.

— De-asta zic eu — stăruia Critilo — că trecutul a fost totdeauna mai bun.

Andrenio întindea gîtul, privind către răsăritul roții, și Curteanul îl întrebă :

— Ce cauți ? Cui îi duci dorul ?

Și el :

— Mă uitam să văd dacă răsare iarăși acel vrednic de laudă rege *don Pedro* al Aragonului, poreclit bastonul francezilor ¹, căci numai cu ei a fost crud. O, ce-ar mai despăgubi Spania ! Ce de lovituri în moalele capului ar mai da ! Cum le-ar mai reteza crestele cocoșilor ² ! Dar Timpul și-a întors desagii.

Roata se învîrtea neconținut și ducea în rotirea ei toate cîte sînt. Apărea un oraș cu case de chirpici și cu palate de piatră și lut. Pe străzile lui treceau în care cavalerii, însuși Niño Rasura, căci doamnele, fiind nespuse de sfioase, nu erau nici văzute, nici auzite ; cel mult în cîte-un haegalic, căci de coșoșlic nici nu se pomenea. Mai tare roșea pe-atunci o femeie la vederea unui bărbat decît azi la vederea unei armate și e bine de știut că pe-atunci nu erau alte culori decît cea a rușinii și albul neprihănirii. Păreau de alt neam, căci erau foarte tăcute, deloc umblărețe, cinstite, harnice, într-un cuvînt, femei în toate, nu

¹ *Pedro al III-lea cel Mare*, regele Aragonului (1239—1285) a fost supranumit „bastonul francezilor“ fiindcă le-a luat Sicilia, i-a înfrînt la Malta și Neapole, bătîndu-i cumplit și pe teritoriul Aragonului. Provocat la luptă personal de Charles d'Anjou, s-a prezentat la Bordeaux, pe atunci oraș englez, deghizat în argat cu o biță în mîini.

² E vorba de francezi, cocoșul fiind simbolul galic.

ca azi, în nimicuri. Dar roata se învîrtea, se cufunda orașul acela, și după o vreme apărea altul, adică același, dar atît de deosebit, încît era de nerecunoscut.

— Ce oraș e acesta ? — întrebă Andrenio.

— Același — răspunse Curteanul.

— Cum e cu puțință, cînd casele de-acum sînt din marmură și din jasp, cu atîtea balcoane aurite în locul celor de lemn. Ce au a face prăvăliile acestea cu celelalte de-acum două sute de ani ? Acolo, domnule Curtean, nu se aflau mănuși de mosc¹, ci de lînă, nici banduliere brodate cu fir, ci o curea ; nu pălării de breb, nici în vis, cel mult scufe sau cușme. Manșoane de-o sută dē reali, se pomenea așa ceva ? Ar fi fost o adevărată erezie ; nu, ci doar de pănură, și evantaie de paie pe care le purtau doamna și contesa, căci nu apăruseră încă ducesele, și în-săși regina *doña Constanza*², ca pe straie de mare gală, deși costau patru maravediși, iar nu ca acum, din cea-praz, mai bine zis ce prăzi, franțuzesc. Cu un real, un bărbat își cumpăra pe-atunci pălărie, ghete, ciorapi, mănuși și încă-i mai prisoseau cîțiva maravediși. Zarafirele și brocarturile de-aici, acolo erau abale, și numai arareori, la mare preț, se mai întilneau postavuri flamande din care se făceau mantile pentru femeile bogate de ziua nunții, și din pricina asta li s-a zis de cununie. Tără-boanțele de-acolo au devenit aici calești și carete ; tăr-gile au ajuns lectici bătute-n ținte scumpe. Aici n-o vezi pe Inés ieșind la plimbare în brișca trasă, ca odinioară, de-un singur dobitoc, căci pe-atunci nu erau atît de multe. Străzile clocotesc de femei pe cît de deocheate, pe-atît de decoltate, pe cînd acolo, dacă li se zărea încheietura

¹ Mănuși de lux, parfumate cu ambră.

² E vorba, probabil, de *doña Constanza de Portugal*, soția lui Ferdinand al IV-lea cel Amînat (*el Emplazado*) al Castiliei.

miinii, totul era pierdut, iar ele, femei pierdute. Multe sofale și perne, dar nici urmă de pernă de cusut ; nici una nu mai face, ci doar desface averile, ducând de răpă casele.

— Te încredințez însă — zise Curteanu — că e același oraș, deși atât de deosebit de ce-a fost, atât de schimbat, încât primii săi locuitori nici nu l-ar mai recunoaște. Iată ce face și desface timpul.

— Ferească sfântul ! — zise Critilo. Și ce-ar zice dacă s-ar întoarce azi la Roma un Camillus¹ și un Dentatus², ori la Toledo vrednicul Sancho Minaya³, Gracián Ramírez⁴ la Madrid, Laín Calvo la Burgos, Conte de Alperche⁵ la Zaragoza și Garci Pérez⁶ la Sevilla, dacă s-ar plimba pe străzile acestea și le-ar găsi ticsite de carețe și calești, dac-ar vedea dughenele și pierzania aceasta ?

Se învîrtea roata, iar bunele vremuri de odinioară se ascundeau și tot binele odată cu ele, acei oameni buni și sinceri, fără prefăcătorie și înșelăciune, la fel de simpli în veșminte ca și la cuget, fără cute la mantii și fără

¹ *Marcus Furius Camillus*, om de stat și general roman din secolul al IV-lea î.e.n., supranumit „Al doilea întemeietor al Romei“.

² *Curius Dentatus*, consul în 290 î.e.n., vestit prin înzestrările sale militare și prin dezinteresul și sobrietatea sa devenite proverbiale.

³ *Sancho Minaya* (sau *Bienaya*), al cărui nume îl purta o piață din Toledo. Gracián a confundat numele pieței cu numele unui faimos ofițer al Cidului, Minaya Albar Fáñez, care a fost într-adevăr guvernator al Toledoului, respingând în mod glorios un asediu al maurilor în 1110 (Romera-Navarro, ed. cit., III, 315).

⁴ Cuceritor legendar al Madridului.

⁵ *Rotrón*, conte de Alperche, cavaler de origine franceză, care a luat parte la asediul Zaragozei (1114—1118).

⁶ *Garci Pérez de Vargas*, faimos cavaler toledan din secolul al XIII-lea. S-a distins în asediul Sevillei.

ascunzișuri în suflet, cu pieptul desfăcut, lăsînd inima la vedere, cu conștiința în văzul lumii, cu sufletul în palmă și tocmai de-aceea biruitor : bărbați, în sfîrșit, din vremea veche, dar nespus de bogați și de darnici, neîngrijii, dar nicicînd îmbrăcați mai bine, deoarece cînd bărbații erau mai simpli se zice că și pungile gemene le atîrnau mai greu.

Aceia se-ascundeau și se iveau alții, antipodul lor întru totul, șarlatani, mincinoși, cugete calpe și grele de culpe, căci se rușinau dacă li se zicea oameni buni, mai mici de stat ca și de sfat și, cum era numai vorba de ei, n-aveau cuvînt. Mereu jurăminte și nimic adevărat. Multe după circumstanță și deloc substanță. Oameni săraci în știință și mai virtos în conștiință.

— Aș jura — zicea Critilo — că nu sînt oameni.

— Dar ce ?

— Umbre ale celor de dinaintea lor : pe jumătate oameni, de vreme ce sînt lipsiți de integritate. O, cînd au să se-ntoarcă oare cei dinții, copii uriași ai faimei !

— Lasă — zicea Curteanul —, că are să le vină și lor rîndul.

— Da, dar ce tîrziu, dacă mai întii trebuie să se stîrpească sămînța rea a celor de-acum.

Alteceva era pe placul lui Andrenio, într-atîta că nu-și putu stăpîni rîsul, și anume priveliștea rotirii veșmintelor și-a învîrtirii obiceiurilor și mai cu seamă cînd privea către Spania, unde, în privința îmbrăcămînții, nimic nu-i statornic. La fiecă răsturnare a roții se schimbau, și mereu din rău în mai rău, cu multă risipă și izmeneală. Într-o zi apăreau cu pălării late și turtite, de păreau șepci ; a doua zi, cu altele ca niște chivăre, ce păreau adevărate căști de armuri ; apoi altele, mici și ascuțite, pîrînd po-doabe de păpuși, făcîndu-i să arate ca vai de ei. Treceau

și astea și veneau la rînd altele, pleoștite și lătărețe, cu boruri de două degete, care păreau țucălașe, ba chiar miroseau urît ; dar a doua zi le părăseau și se arătau cu altele atît de înalte, încît păreau vajnice oale de noapte. Se turteau și astea și scoteau la iveală panere, cu calota de mai bine de-un cot și borurile de încă unul, asta la cele mici. Și altele atît de mari, că din fiecare se puteau face cîte două din cele dintîi. Și hazul e că tocmai cei ce erau mai de rîs își băteau joc de înaintași, zicînd că par niște năpîrstoci ; dar numaidecît cei ce urmau după ei îi numeau la rîndul lor pocitanii. Și se făcu astfel că, în răstimpul scurt cît îi priviră, numărarea mai mult de o duzină de forme felurite numai la pălării. Ce să mai spunem de toate celelalte straie ? Mantiile ba erau atît de lungi și de lăbărțate, încît păreau înfășați în ele, ba atît de scurte și de bine crescute, încît, ori de cîte ori stăpînii lor ședeau, ele rămîneau în picioare. Las deoparte pantalonii, cînd încrețiți, cînd șalvari ; încălțările, cînd boante, cînd ascuțite.

— Ce lucru hazos ! — exclama Andrenio. Domnilor, cine născocește oare hainele astea ? Cine scoate oare módele astea ?

— Spune și tu, că-i mai mare rîsul. Fiindcă se cade să știi că vine un gutos care e nevoit a se-ncălța comod și-și pune un pantof bont și lat, ca să se simtă bine, zicîndu-și : „Ce folos că lumea-i largă, dacă pantoful meu e strîmt ?“ Ceilalți, văzîndu-l, poftesc și ei și se-apucă toți să poarte pantofi bonți și să pară gutoși și scălimbi. Dacă o femeie micuță a fost nevoită să se ajute cu niște conduri, împlinind cu plută neîmplinirile persoanei sale, numaidecît toate celelalte prind și ele a-i purta, chiar de sînt mai deșirate ca Girlada¹ din Sevilla sau ca Turnul

¹ Turnul catedralei din Sevilla, înălțat de mauri între 1184 și 1196, completat cu partea superioară actuală în 1568.

Nou din Zaragoza. Vine între timp una cu nasul pe sus de tot, căreia nu-i fac trebuință, ba chiar o stînjenesc, le dă cu piciorul și-i place să umble în încălțări fără toc. Pe loc, toate celelalte vor s-o imite, chiar de-ar fi pitice, folosindu-se de prilej ca să calce mai slobod și să pară copile. Cutărei nurlui i-a cășunat să umble decoltată, vînzîndu-și alabastrul, și vor să se ia după ea și cele din Guineea, ducîndu-și la tîrg gagatul, nerozie mare și din partea unora, și-a altora, și straie rău zdrențuite. Și e vrednic de luat aminte că tocmai ceea ce-i mai urît și mai necuviincios dăinuiește cel mai mult. Dar ca să rideți după pofta inimii, uitați-vă la șirul acela de femei care merg una după alta pe roata Timpului. Prima poartă acea pieptănătură disproporțională care s-a numit *amiral*¹ și-a fost născocită de-o chelboasă ; următoarea a părăsit-o în folosul *gărzii de spadă*², care și-a îndeplinit misiunea în chip vajnic ; vine apoi cealaltă cu „*tontul*“³, care îi era cea mai potrivită podoabă ; cea de după ea îl schimbă pe cosița împletită, necerșind nici un fir de păr străin de frumusețea ei ; cea de-a cincea la rînd renunță la ea pentru portul slujnicelor și-și strînse părul la spate într-o coadă groasă ; cea de-a șasea născoci cocul, dosind astfel răritura ; a șaptea își făcu o cupă pe grumaz, dînd la spate-n ea tot ce-ar fi spus lumea ; a opta umblă cu pieptănătură de amazoană, pe drept sau pe nedrept ; a noua, cu o toartă de ulcior, deși ar fi putut și de ulcică. Așa se schimbau și se schimonoseau într-una pînă se întorceau la neobrazarea lor dintîi.

Dar a-nceput a nu mai fi de rîs, ci de plîns, căci pe măsură ce trece timpul, toate se înrăutățesc. Întrucît e lucru sigur că odinioară, cu ce risipește azi o femeie, se îmbrăca un sat întreg. În ziua de azi o singură curtezană aruncă pe beteală mai mult argint decît se găsea în toată

1-2-3 Diverse tipuri de coafuri.

Spania înainte de a se fi descoperit Indiile. Acele doamne dintii nu cunoșteau mărgăritarele, dar erau ele însele mărgăritare prin finețe. Bărbații erau de aur și se îmbrăcau în postav; acum sînt mascuri și se-nveșmintă în damascuri. Și de cînd sînt atîtea diamante, nu mai e nici finețe, nici tărie.

— Pînă și-n vorbire e cîte-o noutate în fiecare zi, deoarece limba de-acum două sute de ani azi pare păsărească. Iar de nu credeți, citiți culegerile de legi din Aragon, acele *Hrisoave* din Castilia, că nu le mai pricepe nimeni azi. Ascultați-i un pic pe cei ce trec unul după altul pe roata Timpului.

Luară aminte și auziră că primul zicea *fillo*, al doilea *fiijo*, al treilea *hiijo*, iar al patrulea apucase să și rostească *gixo*¹, ca în Andaluzia, și al cincilea într-alt fel, numai că nu deslușiră cum.

— Ce-i asta? — zise Andrenio. Domnilor, unde-o să ajungem cu atîtea schimbări? Oare primul cuvînt, *fillo*, nu era foarte bun și chiar mai dulce și mai conform cu originalul său, adică latina?

— Ba da.

— Atunci de ce l-au părăsit?

— Doar de dragul schimbării, cu vorbele petrecîndu-se același lucru ca și cu pălăriile. Cei de-acum îi socotesc barbari pe vorbitorii graiului de-atunci, ca și cum viitorimea n-ar urma să-i răzbune pe aceia și să-și ridă de-aceștia.

Critilo se ridică în vîrfurile picioarelor, făcînd ochii mari către partea de răsărit a roții.

— La ce te uiți cu-atîta stăruință? — îl întrebă Curteanul.

— Caut să văd dacă nu cumva reapar acei Quinti atît de faimoși, un *don* Fernando al V-lea, un Carol Quintul și un Pius al V-lea.

¹ Diverse forme istorice și dialectale ale cuvîntului *hiijo* (< lat. *filium*) = fiu.

— Dar-ar Domnul să fie așa și să se-arate în Spania un *don Felipe Quintul* ! O, de ce naștere are să se bucure ! Ce rege mare ar trebui să fie, copiind în sine toată bravura și știința înaintașilor săi ! Observ însă că mai degrabă reapar relele decît cele bune. Pe-atît de încete sînt acestea, pe cît de iute, înaintează cele dintîi.

— O, da ! — zise Curteanul —, veacurile de aur zăbovesc, și încă mult, să se reîntoarcă, pe cînd cele de plumb și de fier propășesc. Mai sigur se repetă calamitățile decît prosperitățile. Așa cum toanele rele ale unei febre terțe sau cvarte își au zilele lor fixe, ceasul lor știut, fără a se abate cu o iotă, iar toanele bune, veselia, mulțumirea nu au și nici nu se repetă la un ceas anumit, războaiele, răzmerițele nu se-abat nici un lustru, ciumele nici un an, secetele nu-și pierd rîndul, foametea, molimele, nenorocirile se-ntorc cu pași siguri !

— Atunci, dacă așa stau lucrurile — zise Andrenio —, oare nu li s-ar putea lua pulsul schimbărilor și ritmul toanelor roții, ca să pregătim leacurile pentru relele care au să vină și să știm a le înlătura ?

— Ba s-ar putea, fără îndoială — răspunse Curteanul —, cum însă cei ce trăiau pe-atunci au răposat și le urmează alții nou veniți care nu păstrează amintirea pagubelor și n-au experiența neajunsurilor, nu-i mai rămîne loc învățării de minte. Au venit niște înnoitori, iubitori ai prefacerilor primejdioase, fără a fi încercat grozăviile războiului, și-au călcat în picioare bogata și îmbelșugata pace, iar apoi și-au dat duhul suspinînd după ea. Cu toate acestea, s-au și ivit cîțiva cu judecată bună și sănătoasă, sfătuitoari înțelepți, care adulmecă de departe furtunile, le prevestesc, le vestesc și le și strigă, dar nu sînt ascultați, căci începutul relelor se-arată cînd cerul ne răpește neprețuitul dar al bunului sfat. Cuminții discern printr-o chibzuință fără greș nefericirile ce ne amenință ; cînd văd

într-un stat destrămarea moravurilor, prezic destrăbălarea provinciilor ; recunoscînd decăderea virtuții, ghicesc căderea monarhiilor. Și-o strigă cui are urechile astupate. Și astfel aveți să vedeți că din cînd în cînd se pierde totul ca să se cîștige iarăși totul. Curaj însă, căci toate lucrurile își au ziua lor, binele ca și răul, norocirile ca și dezastrele, cîștigurile ca și pierderile, robiile ca și triumfurile, anii buni ca și anii răi.

— Da — zise Andrenio ; dar ce-mi pasă mie c-au să urmeze fericirile, cînd pe mine mă copleșesc toate urgiile ? Asta înseamnă că pentru mine au fost lăsate necazurile, iar bucuriile pentru alții.

— Leacul bun e să fii prevăzător, să deschizi ochii și să înțelegi rostul lucrurilor. Ei, bucură-te, căci va veni iarăși vremea cînd virtutea va fi prețuită, înțelepciunea respectată întru totul, adevărul îndrăgit și binele triumfător pretutindeni.

— Dar cînd va fi așa — suspină Critilo —, noi o să fim oale și ulcele. O, cine are să-i mai vadă oare iar pe bărbații aceia cu surtucele lor și pe acele femei cu bonete și furci, că de cînd au fost legate la gard fusele, s-a dus tot binele ce fuse ! Oare cînd se va întoarce regina *doña Isabel Catolica* să mai trimită poftiri : „Spuneți-i *donei* Cutare să vină astăzi să-și petreacă seara cu mine și s-aducă și furca, iar contesei, să vină cu pernița de cusut“ ? Cînd oare avem să-l mai auzim pe regele celălalt cerîndu-și iertare în Cortes-uri că nu mîncase găină, și spunea adevărul, iar aceea pe care-o mîncase într-o joi îi fusese dăruită ? Și pe celălalt, zicînd că dacă mîncea pieptarului îi erau de mătase, restul îi era însă de pînză. O, cît m-ar bucura să văd reapărînd acele veacuri de aur, iar nu de nămol și gunoi, acei bărbați de diamant, și nu de hurmuzuri, femeile acelea de mărgărit, dar fără

perle¹, acele *Hermesinde*² și *Jimene*³, nelipsind nici *Urraca*⁴; acei bărbați de ispravă, care nu doar că nu mai sînt văzuți printre noi, ci nici bine văzuți nu mai sînt, ca Tasso la vorbă⁵, dar curați la gură, cu puține pricini de judecăți, dar cu multă judecată, cu mult miez și puțină coajă, oameni dintr-o bucată, iar nu de decor și doar de ochii lumii, căci nimic nu-i mai potrivit adevărului ca verosimilul! Ce soldați erau cei de colo, înveșmîntați în blănuri și cu picioarele înfășurate în piei, năzuind să pară fiare?

— Erau *almogávarii*⁶, oștirea regelui *don Jaime* și-a viteazului său fiu⁷; nu precum căpitani de azi, îmbrăcați în tafta, porniți să taie doar mătăsuri.

— Stai un pic, ce fel de topuzuri erau acelea, atît de trainice și de neclătinate?

— Cele ale justiției din bunele vremuri trecute; groase, dar nu grosolane, căci nu se-ncovoiau de ori unde ar fi bătut vîntul și nu se îndoiau, nici chiar încărcate cu metal greu, nici chiar de-ar fi atîrnat de ele un sac de dubloni.

— Cît de deosebite — zicea *Andrenio* — de cele de azi, atît de subțiri, ce mai, trestii, că se pleacă la suflarea hatîrului și se înclină orice fleac ai atîrna de ele, o pereche de claponi, o pană! Cine-i acela care vorbește răgușit?

¹ Joc de cuvinte pornind de la „Insula Margareta” din Marea Caraibilor, în largul coastelor Venezuelei, unde se pescuiau intens perlele, înțelegese ca simboluși ale luxului găunos.

^{2, 3, 4} *Hermesinde*, nume purtat de o regină a Aragonului și de cîteva infante de Navarra și León. *Ximena (Jimena)* era soția Cidului, iar *Urraca*, nume cu sonoritate istorică, nu e lipsit de un echivoc: sp. *urraca* înseamnă coșofană.

⁵ Deși îl aprecia superlativ, *Gracián* se face aici ecoul unor critici din epocă, după care limba din *Gerusalemme liberata* de Torquato Tasso era aspră și necioplită.

⁶ *Almogávar*, în vechea armată spaniolă, soldat al unei trupe de elită, destinată raidurilor în teritoriul inamicului.

⁷ E vorba de regele Jaime (Iacob) I al Aragonului și de fiul său, Pedro al III-lea.

— Dar zău că renumele lui e răspicat, nu răgușit. E vrednicul de laudă alcalde Ronquillo¹, blazon al justiției.

— Și celălalt, care cercetează tot ?

— E cel cu proverbul, cel despre care spunea Regele catolic, cu prilejul oricărei tulburări ivite : „Meargă și cerceteze Vargas“². Lămură totuși și nu încurca nimic, cu toate că și pe-atunci justiția își avea Quiñón-ii³ ei, dar nu ghinion.

Ei osteniseră să tot privească, nu însă și roata să se învîrtească, și la fiecare rotire, lumea se răsturna. Se prăbușeau casele cele mai ilustre și se ridicau altele foarte obscure, drept care urmașii regilor mergeau în urma boilor, schimbîndu-și scepstrul în strămurare și chiar în gealău. Dimpotrivă, lacheii ajungeau Betlengabori⁴ și Taikosami⁵. Văzură pe nepotul unui potcovar la trap și cu nasul pe sus, iar pe altul înfipt țănoș în șa și înconjurat de paji, cînd bunică-su pesemne nu fusese plin decît de paie. Roata se apleca și prindeau să se clatine turnurile și foișoarele, se prăbușeau castelele și se înălțau cătunele, iar după un șir de ani, nobilii ajungeau țărani.

— Cine-i acela — zise Andrenio — care trăiește în casa strămoșească a conților de Cutare ?

— Un brutar care, punînd făină proastă, a făcut mulți ducați, așa încît mai la preț sînt tărîțele lui decît făina multor nobili.

— Și-n cealaltă, a ducilor de Cum-le-spune ?

¹ *Rodrigo Ronquillo* (m. 1545), judecător excesiv de sever al comuneros-ilor înfrinți la Villalar (1521). Joc de cuvinte bazat pe paronimia numelui său cu adj. *ronco* = răgușit.

² Aluzie la *Francisco de Vargas*, secretarul lui Ferdinand Catolicul, căruia, cu formula devenită proverbială, regele îi încredința spre cercetare toate întîmpinările și memoriile.

³ Aluzie posibilă la *don Juan de Quiñones*, alcalde al curții, m. în 1646.

^{4, 5} *Gabriel Bethlen* și *Toyotomi Hideyoshi*, pomeniți și cu alt prilej.

— Un altul, care a vîndut cu ocaua mică și-a cumpărat cu cea mare.

— Dar e oare cu puțință — chibzuia Critilo —, ca nerușinata lor vanitate să nu se mai mulțumească doar cu ridicarea din temelii a caselor lor noi, ci vor neapărat să le umilească și pe cele mai vechi și de viță mai nobilă ?

Apăreau minți innoitoare cu gânduri vechi, păreri rîncede, dar dibaci boite cu vorbe frumoase, pe care le vindeau ca pe-o născocire proprie, și într-adevăr așa era. Ușor îi amăgeau pe patru pedanți, dar soseau bărbații înțelepți și citiți și ziceau :

— Asta nu-i învățătura acelor antici ? Într-un ungher din Tostado aveți să găsiți pîrguit și copt tot ce laudă aceștia drept cugetare crudă și vajnică. Tot ce fac ei e s-o scoată din vechea slovă gotică și s-o tipărească în literă romană, mai lesne de citit, schimbînd-o pe cea pătrată în rotundă, punînd hîrtie albă și nouă și, cu asta, poftim și ideea nouă. Zău că sînt doar răsunete din sunetele lirei aceleia, și-n tot acest ton nu-i nici un atom neîmprumutat.

La fel ca la catedră se întîmpla și în amvon cu o remarcabilă felurime, încît în scurtul răstimp cît stătură să privească roata, însemnară o duzină de felurite chipuri de a rosti omilii. Vorbitorii părăsiră substanțiala cumpănire a textului sacru și trecură la alegorii reci, metafore obosite, făcînd sori și vulturi din sfinți, magneti¹ din virtuți, răpînd un ceas întreg ascultătorilor numai cu meditațiile despre o pasăre ori o floare. Se lăsară și de astea și se apucară de descrieri și zugrăveli. Umanioarele ajunseră la mare trecere, amestecînd sacrul cu profanul, începînd predica,

¹ În primele ediții, *inares*, „posibil latinism pentru parfumuri“ (Romera-Navarro, ed. cit., III, p. 330). În ediția din 1748 apare forma și mai aberantă *inanes*. S-a propus, în ipoteza unei inițiale și perpetuate greșeli de tipar, forma *naves*, corăbii (Cuesta Dutari), acceptată de A. del Hoyo în ediția sa. E. Correa Calderón (ed. cit., III, p. 258), păstrează în text forma inițială, sugerînd în notă, ca lecțiune corectă, *imanes*, magneti, către care înclinăm și noi.

aşa cum făcea alt preţios, cu un citat din Seneca, de parcă n-ar fi existat Sfîntul Pavel ; cînd cu planuri, cînd fără nici unul, cînd cuvîntări legate, cînd dezlîinate, cînd unind, cînd adnotînd, cînd îngrămădînd totul în întorsături şi verbuliţe frumoase, scărpinînd mîncărimea de urechi a patru bacalaureaţi fără un piculeţ de ruşine, dînd uitării doctrina temeinică şi substanţială şi felul adevărat de a predica al lui Gură de Aur şi al ambroziei preadulci şi-al nectarului binefăcător împărţit de marele prelat din Milano.

— Iubitule Curtean — zise Andrenio —, oare se vor întoarce în lume un alt Alexandru cel Mare, un Traian şi marele Teodosie ? Ce lucru de seamă ar fi !

— Nu ştiu ce să spun — îi răspunse el —, căci cei de felul lor sînt unul la o sută de veacuri, şi pînă se iveşte un August, se învîrtesc patru Neroni, cîinci Caliguli, opt Heliogabali, iar pînă ce vine un Cirus, zece Sardanapali. Apare o dată un Mare Căpitan şi forfotesc apoi o sută de căpitănei, din care pricină în fiecare an trebuie schimbat un şef. Iată că pentru cucerirea întregului Neapole a fost de ajuns marele Gonzalo Fernández, iar pentru Portugalia un duce de Alba, pentru o Indîe Fernando Cortés şi pentru cealaltă Alburquerque, iar azi, pentru reîmplinirea unei palme de pămînt ¹ n-au ajuns nici douăsprezece căpetenii. Carol al VIII-lea a cîştigat cu uşurinţă Neapolul, iar cu încă o privire aruncată, deposedatul Fernando ², cu patru nave goale, şi-l recîştigă. Cu un simplu *Santiago* !, Regele catolic a ocupat Granada, iar nepotul său, Carol Quintul, toată Germania.

— O, domnule ! — interveni Critilo — nu e de mirare, căci se duceau înşişi regii în persoană, nu trimiteau înlocuitori, fiindcă e o mare deosebire dacă luptă stăpînul

¹ Aluzie la Catalonia şi la războiul sîngeros al cărui martor direct fusese şi Gracián.

² *Ferdinand al II-lea*, rege al Neapolelui, care şi-a recucerit oraşul în 1495.

sau sluga. Vă încredințez că nici o baterie de tunuri întărite nu face cît o singură ochire a unui rege.

— După o regină *doña Blanca*¹, — urmă Curteanul —, se ivesc o sută negre. Astăzi însă ea reînflorește în altă spaniolă², iar într-o catolică regină Christina a Suediei renaște azi împărăteasa Elena. Mai mult vă spun, că reapare însuși Alexandru³, preacreștin de astădată ; nu profan, ci sfînt ; nu tiran peste țări, ci părinte al întregii lumi, pe care o cucerește pentru cer. Ștergeți cu o pînză geamurile acestea — le zise el —, iar dacă e de giulgiu, cu atît mai bine : vor fi și mai deplin șterse de de colbul lipicios al pămîntului. Și priviți încă o dată spre cer.

Ridică ră ochii și, în virtutea acelei diafane pătrunderi, zăriră lucruri la care niciodată nu luaseră seama. Văzură o mare mulțime de fire, toate foarte subțiri, pe care rodalele cerești nu conteneau să le depene, trăgîndu-le din fiecare muritor ca dintr-un ghem.

— Ce subțire torc cerurile ! — zicea Andrenio.

— Acestea sînt — răspunse Curteanul — firele vieților noastre. Luați seama ce lucru nespus de gingaș și de ce atîrnăm cu toții.

Era vrednic de văzut cum se rostogoleau și săreau oamenii, ca și cum ar fi fost tot atîtea ghemuri, fără a sta o clipă locului, pe măsură ce sferele celeste le scoteau substanța și le îpuținau viața, pînă ce-i lăsau cu totul șleiți și destrămați, așa încît din fiecare nu mai rămînea decît o zdreanță dintr-un biet giulgiu, căci așa sfîrșește totul. Din unii scoteau fire de mătase fină ; din alții, fire de aur, și din alții, de cîneapă și stupă.

— Fără-ndoială că acelea de aur și de argint — zise Andrenio — sînt de la bogați.

¹ Blanca e luat aici ca nume generic spaniol, fiind totodată femininul lui blanco = alb.

² Mariana de Austria, a doua soție a lui Filip al IV-lea.

³ Alexandru al VII-lea, ales papă în 1655.

— Te înșeli.
 — De la nobili ?
 — Nici.
 — De la principii ?
 — Nu judeci bine.
 — Nu sînt firele vieților ?
 — Ba da.
 — Păi cum sînt ele, așa trebuie să fi fost și ei.
 — Sînt nobili din care scot fire de stupă și plebei din care scot fir de argint și chiar de aur.

Acolo se sfîrșea unul, dincolo altul, foarte puțin îi mai lipsea acestuia, pe cînd celălalt abia începea ; căci tot ceea ce natura toarce mereu ca viață, cerul deapănă și ne ia zilele cu rotirile sale. Și cu cît sînt mai sîrguitori și mai harnici muritorii, sărind și săltînd, cu atît se destramă mai mult.

— Dar cît de tăcut, cît de tainic ni se urzește moartea — chibzuia Critilo —, cînd ni se deapănă viața ! S-a înșelat negreșit filozoful acela¹ cînd a spus că, în mișcarea lor, sferele celeste ale celor unsprezece ceruri scot o muzică nespuse de blîndă, un vuiet preasonor. Ce bine-ar fi să fie așa, căci ne-ar trezi din somn. Ar fi o prevenire de fiecare clipă că ne-așteaptă sfîrșitul : n-ar fi o muzică menită să ne distreze, ci o aducere-aminte ca să ne dezamăgească.

Se priviră și pe ei înșiși și văzură cît de puțin le mai rămăsese de depănat, pricină de îndeșulă dezamăgire pentru Critilo, dar pentru Andrenio de melancolie.

— De-ajuns acum — le spuse Curteanul —, să coborîm, așadar, ca să mergem la masă, ca nu cumva cititorul cel

¹ Platon, iar înaintea lui, Pitagora, au dezvoltat conceptul de muzică a sferelor, inaccesibilă auzului omenesc și produsă, după pitagoreici, de rotirea planetelor. Cicero, în *Somnium Scipionis*, 8, face o admirabilă prezentare a acestei probleme. Dintre moderni, fray Luis de León și Milton insistă asupra frumuseții ei.

simplu să zică : „Oare cu ce se țin oamenii aceștia, de nu-i vedem niciodată prinzind ori cinînd, ci numai filozofînd ?“

Se nimeri să treacă printr-o piață, cea mai plină de mulțime dintre toate, căci trebuie să fi fost negreșit piața Navona, unde găsiră o gloată numeroasă împărțită în roiuri de murmure, în așteptarea vreunuia din vulgarele lor spectacole, și la vederea căreia Curteanul se înălță cu straja sa morală, iar cei doi cu osebita lor dezamăgire. Dar despre ce sperietoare de vulg a fost vorba, se chezuiește să ne-o arate critica următoare.

CRITICA a 11-a

Soacra vieții

Omul moare tocmai cînd trebuia să înceapă a trăi, cînd e mai cu adevărat persoană, cînd e, în sfîrșit, înțelept și prudent, plin de cunoștințe și experiențe, copt și împlinit, copleșit cu desăvîrșiri, tocmai cînd e de mai mare trebuință și autoritate pentru casa și patria sa : astfel încît se naște animal și moare persoană în toată puterea cuvîntului. Nu trebuie să se spună însă că a murit acum, ci că a terminat de murit, viața nefiind altceva decît o murire de fiecă zi. O, lege în toate privințele groaznică, cea a morții, singura fără excepție, fără părtinire pentru nimeni, cînd aceasta li s-ar cuveni marilor oameni, înșilor eminenți, principilor desăvîrșiți, bărbaților fără cusur, odată cu care moare virtutea, înțelepciunea, vitejia, știința și uneori un oraș, un regat întreg ! S-ar cuveni să fie veșnici eroii faimoși, bărbații iluștri care-au plătit atît de scump înălțarea la zenitul măreției lor. Dar se întîmplă tocmai dimpotrivă, încît cei mai lipsiți de însemnătate trăiesc mai mult, iar cei de mai mare valoare trăiesc mai puțin : veșnici sînt cei care n-ar fi meritat să trăiască nici o zi, pe cînd bărbații vestiți, pieritori, vor trece ca niște comete strălucitoare. Lăudabilă hotărîre a fost cea

a regelui Nèstor¹, despre care se povesteşte că, cercetînd oracolele cu privire la sorocul vieţii sale şi răspunzîndu-i-se că mai are de trăit încă o mie de ani bătuţi pe multe, zise : „Prin urmare, nici vorbă să-mi clădesc casă“. Cum prietenii lui stăruiau să-şi facă nu numai casă, ci un palat, şi nu numai unul, ci multe, pentru toate timpurile şi anotimpurile, el le răspunse : „Vreţi ca numai pentru o mie de ani de viaţă să m-apuc acum să-mi durez casă ? Pentru un răstimp atît de scurt un palat ? Eh, e de-ajuns un cort sau o colibă, unde să mă adăpostesc în treacăt. Căci ar fi nebunie curată să-mi cred vieţuirea statornică.“

Ce bine se potriveşte cu ceea ce se întîmplă în zilele noastre, cînd oamenii, ajungînd a trăi cel mult o sută de ani şi nefiind siguri pe nici o zi, pornesc clădiri pentru o mie de ani, durează case ca şi cum ar avea să dăinuiască veşnic pe faţa pămîntului ! Se vede că printre aceştia se număra, desigur, cel ce zicea că de-ar şti că nu-i e dat să trăiască decît un an, el tot şi-ar face casă ; dacă o lună, s-ar însura ; dacă o săptămînă, şi-ar cumpăra pat şi jilţ, iar dacă numai o singură zi, tot şi-ar găti bucate. O, ce şi-o mai fi rizînd de nerozii aceştia Moartea, înţeleaptă fie şi numai pentru că-i urită, cînd vede că-n vreme ce ei îşi durează case mari, ea le sapă groapă strîmtă, după zicala : „Gata casa, gata şi groapa“. Cînd îşi face omul un rost, vine ea şi i-l strică. Isprăvirea zidirii palatului şi isprăvirea vieţii, totul are un soroc, cele şapte coloane ale celui mai trufaş edificiu preschimbîndu-se în şapte picioare de ţărînă sau şapte palme de marmură, deşartă nerozie a multora, căci întru cît e mai bine să putrezeşti între lespezi de porfir şi marmură decît între bulgări de pămînt ?

Asupra acestui adevăr atît de vădit zvîrlea contrapunctul unei dezamăgiri fără greş înţeleptul Curtean cu cei doi

¹ Rege al Pilosului, cel mai bătrîn şi mai înţelept dintre căpeteniile aheilor (*Iliada*). Se spune că a trăit două sute de ani.

pelerini ai noștri la Roma. Sosiră într-o piață vastă, ticsită de un vulg nesfârșit, ce aștepta cu sufletul la gură vreuna din prostestiile minuni, pe care obișnuiește a le admira nespus.

— Ce vrea să fie asta ? — întrebă Andrenio.

Și-i răspunseră :

— Ai răbdare, căci răbdarea își plătește darea în știință.

Și așa a fost, căci în scurt timp văzură cum intră sărind și dănțuind pe-o funie un monstru care, după ușurință, părea pasăre, iar după îndrăzneală, nebun. Privitorii erau la fel de îngroziți pe cît era el de neînfricat. Ei tremurau văzîndu-l, iar el dănțuia ca să fie văzut.

— Halal îndrăzneală ! — exclamă Andrenio. Fără îndoială că aceștia întîi își pierd judecata și abia pe urmă teama. Nici la șes nu sîntem siguri de viață, iar el și-o poartă peste prăpăstii.

— Și de asta te minunezi ? — zise Curteanul.

— Dar de ce atunci dacă nu de asta ?

— De tine însuși.

— De mine ? Și de ce, mă rog ?

— Pentru că-i un fleac pe lîngă ce se petrece cu tine. Știi oare unde-ți sînt picioarele ? Știi pe unde umbli ?

— Ce știu — i-o întoarse Andrenio — e că nu m-aș urca acolo nici pentru o lume, iar el, pentru un josnic interes, își primejduiește atît de cumplit viața.

— Grozav ! — îi zise Curteanul. O, dacă te-ai vedea mergînd, nu numai în felul acela, ci chiar și mai primejduit, ce-ai gîndi și ce-ai zice !

— Eu ?

— Da, tu.

— De ce ?

— Spune-mi, oare nu mergi ceas de ceas și clipă de clipă pe firul vieții tale, nu atît de gros, nici atît de

trainic ca o funie¹, ci la fel de subțire ca acela al unui păianjen, ba încă și mai subțire, și umbli sărind și dându-țiind pe el ? Aici măninci, aici dormi și aici te odihnești fără grijă și fără nici o tresărire de spaimă. Crede-mă că noi toți, muritorii, sîntem acrobați primejduiți pe firul subțire al unei vieți plătînde, cu o deosebire : că unii cad azi, alții mâine. Pe el își durează oamenii case mari și mari himere, își înalță turnuri de vînt și-și întemeiază toate nădejtile. Se miră cînd îl vîd pe celălalt cutezător mergînd pe o funie groasă și bine prinsă și nu sînt uluiți de ceea ce fac ei înșiși, bizuindu-se pe un, nu șiret, ci nebun fir de ață, ba mai puțin, de păr, și încă e mult, pe un fir de păianjen, deși încă e ceva, pe cel al vieții, și mai subțire. De asta ar trebui cu adevărat să fie uluiți, aici cu adevărat ar trebui să li se facă părul măciucă și cu atît mai mult după ce-și vor fi dat seama de genunea de nefericiri în care-i prăvale apăsătoarea povară a multelor lor vini.

— Să ieșim, să ieșim de-aici numaidecît, chiar în clipa asta ! — strigă Andrenio.

— Degeaba — zise Critilo — ne mutăm privirea, dacă nu scăpăm de primejdie ; o putem uita, desigur, dar nu ocoli.

Se întoarseră iar la hanul lor, pe nume Rateșul Vieții. Aici îi lăsă Curteanul, dîndu-le întîlnire pentru încă o mare zi, fără dacă n-avea să le lipsească noaptea², pentru care e nevoie de grijă anume. Binevoitoarea gazdă le făcu o primire măgulitoare, dovedind multă tragere de inimă pentru îngrijirea și ospătarea lor. Îi pofti la cină, zicînd :

— Deși nu trăim ca să mîncăm, mîncăm ca să trăim.

¹ A. de Hoyo citează opinia lui A. Coster, după care acest pasaj i-ar fi inspirat lui Nietzsche episodul dansatorului pe frînghie din *Așa grăit-a Zarathustra* (I, 6).

² Cu alte cuvinte, dacă n-avea să le lipsească viața, să moară chiar în acea noapte.

Se lăsă noaptea și căutară să închidă ochii, petrecînd orbește și-n beznă jumătate din viață. Și dacă se zice că somnul e o încercare a morții, eu unul zic că nu-i decît o uitare a ei. Se și îndreptau către mormîntul somnului, încrezători și fără griji, cînd sări să-i împiedice unul dintre numeroșii trecători ce se adăposteau acolo. Acesta, apropiindu-se cu fereală de ei, le grăi în șoaptă, zicîndu-le :

— O, nesocotiți pelerini ! Se cunoaște că trăiți făr-a lua seama la răul vostru și-n mare neștiință de pericolul ce vă paște ! Ia spuneți-mi, cum de mai puteți dormi duși cînd sinteți prizonieri ? Nu-i vreme de-nchis ochii, ci trebuie să-i deschideți la cea mai mare primejdie ce vă pîndește dintr-o clipă într-alta.

— Pesemne că tu ești cel care dormi și visezi — îi răspunse Andrenio. Primejdii aici, în adăpostul vieții, în rateșul soarelui, atît de limpede, atît de zîmbitor ?

— Tocmai de-aceea — răspunse Trecătorul.

— Ei, nu e de crezut să fie trădări sub asemenea bunăvoință, să se ascundă sălbăticiii printre asemenea minunății.

— Luați seama, dar, că această gazdă a noastră, ce vi se pare atît de curtenitoare, e din semînția troglodiților, fiică a celui mai sălbatic caraib, acela ce-și sugă degetele după propriile-i odrasle.

— Fugi de-aici — îl répezi Andrenio. Troglodiți aici, la Roma ? Cum e cu puțință ?

— E de mirare că-n acest cap al universului se-adună nați din toate națiile lui, etiopeni zbîrciți, sicambri ciufuliți, harapi, sabeii și sarmați, cei ce-și duc cu sine izvorul ca să-și potolească setea din vîna înțepată a calului ? Aflați dar că această frumoasă și îmbietoare hangită își hrănește sălbăticiile pe seama omeniiilor noastre.

— E de rîs ce-aud — i-o întoarse Andrenio. Ceea ce văd e că n-are alt gînd decît buna noastră ospetire și ospătare.

— O, în ce amăgire trăiți ! — făcu Trecătorul. Oare n-ați văzut niciodată cum sînt îndopate păsările amăgite, ca să se îndoape apoi alții din ele, scoțindu-li-se pentru asta ochii ? Ei, așa face și această obștească vrăjitoare, căci nu se află Alcina¹ care s-o întrecă. Uitați-vă cu luare-aminte la ea, cercetați-o și veți vedea că nu-i atît de frumoasă pe cît se zugrăvește ; o veți vedea că e cu trăsăturile boțite, și cu trădările întinse, scurtă în mădulare și neîntrecută în viclesuguri. E cu puțință oare să nu vă fi dat seama în atîtea zile de cînd stați aici cum au dispărut aproape toți drumeții care-au intrat ? Ce s-a ales de tînărul acela chipeș, căruia atîta i-ați lăudat frumusețea, grația, eleganța, bogăția și cumînțenia ? Nu se mai vede și nu se mai aude. Dar cealaltă pelerină a frumuseții, care tuturor le-a apărut atît de bine făcută ? Nu mai apare. Vă-ntreb, ce se-ntîmplă cu atîția drumeți cîți intră aici ? Unii vin seara și nu mai apucă dimineața, alții dimpotrivă. Toți, toți, unii după alții, dispar pe rînd, la fel de iute mielul ca și berbecul, stăpînul ca și sluga, soldatul viteaz și curteanul înțelept ; nici principelui nu-i e de folos puterea, nici învățatului știința ; pe fanfaron nu-l ajută aerele, nici pe bogătaş comorile lui ; nici unul nu e chip să scape.

— Băgasem eu de seamă — răspunse Critilo —, cum se fac cu toții nevăzuți, unul după altul, și vă-ncredintez că mi-a pricinuit o mare neliniște.

Aici, încruntîndu-și sprîncenele și stringînd din umeri, Trecătorul :

— Se cuvine să știți — le spuse — că eu, împins de bănuielile mele grijulii, m-am străduit să iscodesc toate ungherele acestui han trădător și-am descoperit o foarte bine ascunsă trădare, urzită împotriva vieților noastre ne-prevenite. Prieteni, sîntem vînduți, sănătatea ne-a fost săpată cu venin dulce, ni s-a pregătit o ambuscadă trădă-

¹ Alcina, personaj din *Orlando furioso* de Ariosto : o bătrînă vrăjitoare.

toare împotriva fericirii celei mai sigure. Dar ca să dați crezare spuselor mele, urmați-mă, că aveți să vedeți cu ochii voștri și să pipăiți cu mâinile voastre, fără a da însă glas nici celei mai neînsemnate mîhniri, căci am fi pierduți cînd nici n-am gîndi.

Zicînd și făcînd, ridică o lespede ce se găsea chiar sub patul lui, așa încît capcana îi era în nemijlocita apropiere a odihnei. Ieși la iveală o bortă înfricoșătoare și lugubră, prin care-i încurajă să coboare, el luînd-o înainte, și, la lumina unui felinar cu obroc, îi călăuzi în niște hrube adînci, în niște subterane atît de inferioare, încît cu drept cuvînt s-ar fi putut numi infernuri. Acolo le arată un spectacol atît de crud și de spăimîntător, încît numai gîndul la el i-ar fi făcut să li se zgribulească casele și să le clănțane dinții-n gură de spaimă. Căci acolo îi văzură și-i recunoscură, cu toate că rău sluțiți, întinși acolo pe jos, pe toți drumeții cărora le duseseră lipsa. O bună bucată de timp nu fură în stare să scoată o vorbă, și nici să răsufle nu mai puteau, la fel de morți ca și cei ce zăceau în juru-le.

— S-a mai pomenit oare asemenea măcel ? — zise Andrenio mai mult suspinînd decît rostind. Cine-a mai văzut asemenea catastrofă de nelegiuire barbară ? Acela e fără îndoială principele pe care l-am zărit acum patru zile, atît de înzestrat de soartă și atît de chipeș, încît era bucuria întregii lumi, atît de măgulit și de adorat de toți. Uitați-vă ce singur zace, părăsit și uitat. Amintirea i-a pierit odată cu zarva, căci de îndată ce n-o mai faci, ești uitat.

— Celălalt — zise Critilo — e faimosul conducător de oști viteze. Priviți-l acum cît de neînsoțit și de singur zace ; cel care înainte făcea să se cutremure o lume cu vitejia lui, nu face acuma pe noi să tremurăm de groază, iar cel ce-a triumfat asupra atîtor dușmani e azi trofeul atîtor viermi.

— Uitați-vă — le spuse Trecătorul — ce haină și ce hîdă e preafrumoasa aceea ! Înfloritu-i mai s-a preschimbat într-un decembrie zbîrcit. Cîți, văzîndu-i fața, n-au pierdut puțința de-a o vedea pe cea a lui Dumnezeu și de-a se bucura de cer !

— Prietene — zise Andrenio —, spune-ne, pe viața ta, cine săvîrșește asemenea cruzimi ? Sînt oare tîlhari, care le iau prețioasa viață ca să-i jefuiască de aur ? Dar faptul că sînt atît de desfigurați, pe jumătate mîncăți unii și chiar cu măruntaiele roase, dovedește mai mult răutate. Aici se ascunde pesemne vreo Medee crudă ce-și sfîșie frații, vreo Megeră ¹ infernală, căci troglodită e prea puțin.

— Nu vă spuneam eu ? — stăruia Trecătorul. Mai proslăviți acum îndatoritoarea ospetie a fermecătoarei voastre hanğițe !

— Mie unuia nu-mi vine să cred — zise Andrenio — că o sălbăticie atît de fioroasă poate încăpea într-o asemenea bunăvoință, o atare cruzime într-o asemenea frumusețe, nici că o hăngiță atît de omenoasă ne-ar putea trăda astfel.

— Domnii mei, asta se întîmplă chiar la ea acasă ; vedem și plîngem cu ochii noștri. Dumiriți-vă acum cine o săvîrșește ; consimțămîntul măcar tot și-l dă. Iată dar drojdia curteniei sale ; iată deznodămîntul bunei sale primiri și iată vîrfurile ospetiei sale. Priviți ce scump e plătită, luați aminte cum sfîrșesc pereții căptușiți cu mătăsuri, tacîmul de argint, paturile aurite și moi, ospățul și huzurul.

Vedeau toate acestea și nu le venea să creadă, cînd, dintr-o dată, se auzi limpede un sunet îngrozitor, un tunet înspăimîntător, ca din multe clopote, umplînd văzduhul cu clocote de spaimă. Îi răspundea un alt vuiet jalnic de

¹ Una din cele trei Furii (Alecto și Tisifone sînt celelalte două).

gemete și tînguiri. Pelerinii noștri vrură s-o ia la fugă și să se pună la adăpost, dar nu putură, căci și-ncepușeră să intre inși cerniți și funești, doi cîte doi, cu glugile trase peste ochi, încît nu li se zărea chipul. Duceau în mîini torțe galbene, nu atît ca să lumineze morții, cît ca s-arunce lumina dezamăgirii asupra celor vii, care au mare nevoie de ea. Însăpămîntații pelerini se retraseră într-un colț, fără a cuteza să scoată nici o vorbă, făcînd astfel mai mult loc atenției încordate să vadă cele ce se petreceau și să audă ce spuneau, deși foarte încet, doi dintre inșii aceia cerniți care li se nimeriseră mai aproape.

— De ce grozavă sălbăticie — zicea unul —, dă dovadă cruda tirană ! Pe scurt, femeie, căci toate relele cele mai mari sînt de parte femeiască : foametea, bătălia, ciuma, harpiile, sirenele, furiile și parcele.

— Da — răspundea celălalt —, dar nici una ca ea, căci dacă și ele prigonesc și pun la cazne, n-o fac cu o atare lipsă de măsură. Dacă o urgie îți ia averea, îți lasă sănătatea ; dacă alta îți răpește sănătatea, îți lasă viața ; dacă asta te lipsește de-o dregătorie, îți lasă prietenii drept mîngîiere ; dacă cealaltă îți fură libertatea, îți lasă nădejdea. Așa că nici o nenorocire nu te secătuiește de tot ; toate fac ceva și pentru mîngîiere. Numai ea, cea mai groaznică din cîte sînt, mătură tot, vine de hac la toate dintr-odată, averii, patriei, prietenilor, rudelor, fraților, părinților, mulțumirii, sănătății și vieții : cea mai mare vrăjmașă a neamului omenesc, ucigașă a tuturor.

— Ce mai — zise celălalt —, e mai rea decît o cumnată, mai rea decît o mașteră, de vreme ce-i soacra vieții. Oare ce altceva poate fi Moartea ?

Dar de îndată ce-o numiră, ea, ca o ticăloasă ce e, se și înființă. Prinseră a intra cei din suita-i, care e mare, unii precedînd-o și alții urmînd-o. Pelerinii noștri erau îngroziți, tăcînd ca morții, și, cînd se așteptau să vadă intrînd într-un alai funebru cete de iazme, buluciri de

năluci, oștiri de strigoi, sodom de iele și-un escadron de monștri funești, văzură, dimpotrivă, numeroși miniștri ai ei, foarte rumeni în obraji, grași și strălucitori, nu numai netriști; ci chiar foarte zîmbitori și veseli, cîntînd și dansînd, în strașnic haz și zaiafet. Se răspîndiră pe tot cuprinsul aceluia teatru subpămîntean, drept care și pelerinii noștri începură a răsufila ușurați; ba chiar, prinzînd curaj, Andrenio se-apropie de unul dintre ei, care i se păru în toane mai bune și cu mai bun gust:

— Domnul meu — îi zise —, ce oameni de treabă sînt aceștia?

El îl măsură cu privirea și, văzîndu-l cam sfios, îi spuse:

— Vino-ți în fire, pentru că nici chiar în palatul Morții nu se cade să fii rușinos¹; mai bine să ai un dram sau două de nepoftit. Află că acesta e cortegiul reginei lumii întregi, stăpîna mea, Moartea, care e și ea prin preajmă; noi sîntem călăii ei cei mai cruzi.

— Nu păreți — interveni Critilo, scuturîndu-și sfiala și el —, căci ați venit sărbătorește și ca la petrecere, cîntînd și rîzînd. Am crezut totdeauna că asasinii ei sînt pe cît de sălbatici pe-atît de nemiloși, cruzi și împietriți, haini și hîrșiți, cu căutătură la fel de rea ca și-a ei.

— Aceștia — răspunse el, rîzînd îndoit — erau în vremurile vechi. Acuma nu mai sînt la modă, s-a schimbat totul. Azi noi o ajutăm.

— Și tu cine ești? — îl întrebă Andrenio.

— Eu sînt, n-are să vă vină a crede, un Saț și tocmai de-asta atît de bucalat.

— Și celălalt?

¹ Cf. proverbul, parafrizat deja: „*Al mozo vergonzoso, el diablo le lleva a palacio*” („Pe băiatul rușinos îl duce dracu' la palat“).

— E un Ospăţ ; cel de lângă mine e un Prînz, mai încolo e un Praznic, cealaltă o Gustare, cele de colo Cinele-Îmbelşugate care i-au ucis pe-atîţia.

— Iar acela muieratic şi fercheş ?

— E-o Boală-Franţuzească.

— Şi celelalte atît de nurlii ?

— Nişte Sfrenţe. Şi aşa cu cele pe care le vedeţi : azi, mai toţi muritorii mor după tot ce-i omoară şi jinduiesc ceea ce le aduce moartea. Înainte omul murea de inimă rea, dintr-o deznădejde, de osteneală ; dar acum s-au învăţat : nu-i mai omoară necazurile, nu-i mai dau gata suferinţele. Cine-ar crede că frumoasa aceea atît de albă e Apa-de-Migdale din pricina căreia nu puţini îşi dau duhul ? Pot să-ţi mai spun şi altceva şi anume că asasinii Morţii ucid cel mai puţin şi că de cele mai multe ori se ucid oamenii înşişi ; şi-o fac cu mîna lor. Vedeţi acolo Destrăbălările, ucigaşe ale tinereţii : cel atît de plăcut e un Ulcior-cu-Apă-Rece, ceilalţi atît de chipeşi sînt Sorii Spaniei, Noptile Italiei, Lunile Valenciei, Junghiurile Franţei, numai lume de soi.

Nu conteneau să intre beteşuguri, fără ca nimeni să ştie pe unde, cu toate că de peste tot. Şi Andrenio zise :

— Spune-mi, Saţule, pe unde intră oare ?

— Pe unde ? Moartea să nu vie, că beteşuguri, o mie. Luaţi seama însă că intră ea însăşi, dacă nu în persoană, în umbră şi-n oase.

— După ce-o cunoşti ?

— După aceea că încep să-şi facă intrarea doctorii, ei fiindu-i cei mai apropiaţi, cei mai siguri miniştri, cei care-o aduc fără greş.

— Să nu mă laşi, iubite Saţ, căci aş vrea să-mi astîmpăr curiozitatea, numai că am şi-nceput să tremur la gîndul obrazului ei rău.

— Află dar că nu-l are nici rău, nici bun, ca să se poată purta cît mai fără obraz.

- Cu ce ochi are să ne privească ?
- Cu nici unui, căci n-are ochi pentru nimeni.
- Cît de rea primire ne va face ?
- Mai bine zis ea nu face nimic, ci desface.
- Să vorbim încet, să nu ne audă.
- Nici o teamă, căci nu ascultă pe nimeni, nu pleacă urechea nici la pricini, nici la tînguiri.

În sfîrșit, își făcu intrarea și preatempta regină, arătîndu-și nespuse de ciudatul chip pe jumătate, în așa fel, încît pe-o parte era numai flori și pe cealaltă spini; jumătate de carne moale, și cealaltă de oase; cea dintîi rumenă și proaspătă, părăind de trandafiri împlețiți cu iasomii, cealaltă, de tot uscată și ofilită; cu asemenea varietate, încît, în clipa cînd o zăriră, Andrenio zise:

— Ce urîciune !

Și Critilo :

— Ce frumusețe !

— Ce monstru !

— Ce miracol !

— E înveșmîntată-n negru.

— Nu, ci-n verde.

— Pare mașteră.

— Nu, ci soție.

— Ce supărătoare !

— Ce plăcută !

— Ce săracă !

— Ce bogată !

— Ce tristă !

— Ce zîmbitoare !

— Asta — zise ministrul care se afla între ei — pentru că o priviți din laturi osebite și așa se face că osebite sînt și chipurile pe care le ia, pricinuind efecte și afecte diferite. Lucrurile se petrec zilnic la fel, bogaților părăindu-li-se nesuferită, iar săracilor lesne de îndurat ;

pentru cei buni se-arată îmbrăcată în verde și pentru cei răi în negru ; pentru cei puternici nu e nimic mai trist, după cum nici pentru cei nefericiți nimic mai vesel. N-ați văzut oare un soi de picturi care, privite dintr-o parte, vă par un înger, iar din cealaltă un demon ? Ei, așa și Moartea. Trebuie să vă deprindeți cât mai iute cu înfățișarea ei rea, căci, o dată deprins cu ea, nici cea mai rea nu te mai înspăimintă.

— Va fi nevoie de mulți ani — îi întoarse vorba Andrenio.

Moartea se și așeză pe acel tron de hoituri, într-un jet de coaste goale, cu brațe din țurloaie uscate și descărnate, șezut dintr-o schelet, și drept perne cranii, sub un uranisc ponosit, înjghebat din trei-patru giulgiuri, cu draperii de lacrimi și horbote sfirtecate de hohote de plîns, triumfînd parcă asupra atotputerniciilor, frumuseților, vitejiilor, bogățiilor, înțelepciunilor și asupra a toate cîte atîrnă greu și se bucură de prețuire. De îndată ce șezu, începu a cere seamă miniștrilor săi, în primul rînd sfetnicului ei favorit. Și cu toate că și-o închipuiseră ca pe-o fiară cumplită, groaznică și înspăimîntătoare, la sfîrșitul sfatului li se păru, dimpotrivă, plăcută și hîtră și nespus de înveselitoare ; cînd se așteptau ca fiecare cuvînt al ei să lovească asemeni unui trăsnet, auziră o glumă după alta ; în locul unei săgeți înveninate la fiecare argument, prinse cu multă bună-voie a se distra precum urmează :

— Ia făceți-vă încoace, Necăzurilor — zise ea —, dar să nu vă apropiați prea mult, mai încolo, mai de departe. Cum vă merge cu ucisul proștilor ? Dar, voi, Grijiilor, cum o duceți cu omoritul celor slabi de minte ? Ia veniți încoace, Chinurilor, cum vă mai merge cu descăpăținarea nevinovaților ?

— Foarte rău, stăpînă — îi răspunseră —, căci s-au învățat toți să nu mai cadă nici la pat și cu atît mai

puțin în groapă. Nu mai e la modă să mori de prostie,³ totul merge cu rea-credință.

— La o parte cu voi, omorătorilor de tonți, și veniți încoace voi, omorători de nebuni.

Sări numaidecît Războiul cu asalturile și loviturile lui.

— O, dragă prietene ! — îi spuse ea —, cum merge cu descăpăținarea sutelor de mii de francezi în Spania și de spanioli în Franța ? Că dacă am face socoteala celor pe care i-au ucis gazetele franțuzești și relatările spaniole am ajunge fără îndoială la două sute de mii de spanioli în fiecare an și tot atîția francezi, căci nu e relatare să nu aducă douăzeci-treizeci de mii de inși căsăpiți.

— E-o înșelăciune, stăpînă, deoarece pînă la sfîrșitul anului nu mor în luptă mai mult de cîte opt mii de amîndouă părțile. Relatările mint, iar gazetele, și mai și.

— Cum, cînd vād că din toți cîți pleacă în campanie nu se mai întoarce nici unul ? Ce se-alege de ei ?

— Ce ? Mor de foame, stăpînă ; de boli, de neajunsuri, de nevoi, de goliciune și de nenorociri.

— Eh, pentru mine e totuna ! — zise Moartea. Ce, la urma urmelor nu pier toți, fie că luptă, fie că nu, fie de ce-o fi ? Știți ce cred eu ? Că războiul e ca o casă de joc, toți banii rămînînd în ea, ca mize sau caniote, pe făclii sau pe răcoritoare. O, ce principe vrednic și mare prieten de-al meu, acela ce-nțărcaia douăzeci de mii de spanioli într-o piață și-i lăsa să piară toți de foame, fără a le îngădui să ducă mîna la sabie ! Dacă ar fi făcut astfel, nu ar fi fost nevoie să înceapă cu toată Franța, deoarece spaniolii n-au dus lipsă decît de căpetenii vijelioase, nu de oșteni avîntați. Dar celălalt care-a dus la pieire mai mult de-atîția sub ochii dușmanului, uciși toți de foame și de nenoroc la capi ! Dar piei din fața mea, lipsește de-aici, Război de neam prost și încă și mai prost muștruluit, adică fără luptă, pe cînd numele de oaste se trage din oase frînte !

— Eu în schimb, stăpînă, ucid și pustiesc și nimicesc în vremurile de azi toată lumea.

— Cine ești tu ?

— Păi nu mă cunoști ? Acuma mi-o spui, cînd eu socoteam că mă bucur de mare trecere la tine ?

— Nu mă dumiresc.

— Eu sînt Ciuma, mătur și calc totul în picioare, preumblîndu-mă prin toată Europa, fără a ierta nici Spania binefăcătoare, îndurerată de războaie și urgii, pentru că năpasta la năpastă trage. Și tot nu e de ajuns ca să-i pedepsească trufia.

Țișni pe loc o ceată de nepoftiți și ziseră :

— Ce spui ? Ce te tot lauzi ? Nu știi oare că tot măcelul acesta ni se datorează nouă ?

— Cine sînteți voi ?

— Cine ? Contagiile ¹.

— Și cu ce vă deosebiți de Ciume ?

— Cum cu ce ? S-o spună medicii sau, dacă nu, s-o adeverească tovarășul meu, care e mai prost decît mine.

— Ce știu e că-n vreme ce medicii ignoranți se ceartă dacă e ciumă sau contagiu, a și pierit mai bine de jumătate dintr-un oraș, iar la urmă, din toată cearta lor nu se alege decît că ceea ce la început, fie din crezare, fie din neîncredere, a trecut drept contagiu, mai apoi, odată cu năpustirea accizelor sau dajdiilor, a devenit ciumă confirmată și chiar pestilență incurabilă a pungilor. Și acum, voi, Ciume, și voi, Contagii, codoașe ale lor, pieriți-mi dinainte, că nu faceți nimic după dreptate, de vreme ce n-aveți nimic decît cu săracii și cu cei lipsiți de ocrotire, neîncumetîndu-vă la cei bogați și puternici, căci ei scapă de voi cu cele trei friuri ale celor trei f-uri : *fuga, fereala și fără graba*, adică fuga la plecare, fereala departe și fără grabă la întoarcere. Așa că nu

¹ Contagiu (lat. *cum* = cu, și *tangere* = a atinge) : cauză materială a *contagiunii*, atribuită în vechea medicină unor emanații.

sînteți decît niște sărmanicizi, părtinitori, iar nu miniștri credincioși ai Dreptății divine.

— Ba eu da, stăpînă, eu una sînt călăul bogaților; nu-i iert pe cei puternici.

— Cine ești tu, de pari un fenix între boli ?

— Eu — zise ea — sînt Guta, și nu numai că nu-i iert pe cei puternici, dar mă înverșunez împotriva principilor și-a celor mai mari monarhi.

— Strașnic renghi ! — zise Moartea. Tu nu numai că nu le iei viața, dar se zice că le-o lungești cu douăzeci-treizeci de ani de cînd începi. Și se vede cît colo că se-mpacă foarte bine cu tine, întrucît le slujești drept acoperire trîndăviei și drept codoașă lenei și dezmățului lor. Să se știe că mă văd nevoită să-mi schimb miniștrii proști și să-i surghiunesc pe toți ca nefolositori și leneși acolo unde se află medici. Și trebuie să încep cu ticăita aceea de Cvartană, pentru care clopotul nu bate niciodată, căci nu-i bună de nimic altceva decît să facă din bărbați niște năzuroși, zvîntînd vinul alb și scumpind potirnichile. Uitați-vă ce mai față de fățarnică : mănîncă bine, bea și mai bine și, fără a-mi face nici un serviciu, pretinde răsplată, după atît de multe subvenții. Hei, vitejilor, ucigași ai mei, ce-aveți de gînd ? Voi, Junghiuri-în-coastă, Lingori și Zăprele, duceți-vă iute și isprăviți cu bogătașii, cu cei puternici, cu cei ce rîd de Gută și dau cu tifla Cvartanei și Durerii-de-cap.

Se codeau să-i ducă porunca la îndeplinire și nu se urneau.

— Ce-nseamnă asta ? — zise Moartea. Pare-mi-se că vă e frică de luptă. De cînd asta, mă rog ?

— Stăpînă — îi răspunseră —, poruncește-ne să omorîm o sută de sărîntoci mai degrabă decît un singur bogat ; două sute de nenorociți mai degrabă decît un

prosper, fie el și Colonna¹, deoarece, pe lângă faptul că sînt foarte greu de ucis, stîrnim și ura tuturor celorlalți împotriva noastră.

— Frumos, ce să zic ! — chibzui Moartea. Și va să zică așa stăm acum ? Dacă luăm seama la asta, nu vom mai fi buni de nimic. Vreau să vă povestesc însă ceva cu acest prilej și ca pildă, îngăduindu-le muritorilor acest răstimp de răgaz, căci nimic nu-mi oprește mai mult săgețile ca un răstimp de uitare, pe cînd amintirea morții sărbezește întreaga viață. Trebuie să știți că la vremea venirii mele pe lume (vorbesc de timpuri îndepărtate, atunci, pe cînd îmi făceam ucenicia), cu toate că am intrat cu topuz înalt și ca trimisă cu depline puteri a lui Dumnezeu, mărturisesc că m-am simțit oarecum înfricoșată să omor și că la-nceput am stat îndelung pe gînduri, dacă să-l omor pe-acesta sau mai curînd pe celălalt ; dacă pe bogat sau pe puternic ; pe frumoasă, ba nu, ci pe urită ; pe tinărul chipeș sau pe moșneag. Pînă la urmă, m-am hotărit, cu mare strîngere de inimă, deși umblă vorba că n-am așa ceva, că-mi lipsesc rărunchii și că sînt de piatră. Ce e de mirare, de vreme ce sînt numai oase ? Îmi pusei în gînd să-ncep cu un flăcău trupeș și frumos ca un brad, unul din aceia care-și bat joc de loviturile mele. Mi s-a părut că lipsa lui n-ar fi simțită nici în lume, nici acasă la el, spre deosebire de-a unui bărbat de stat, matur și integru. Mi-am instrunat arcul către el, căci pe-atunci nu foloseam coasa și nici n-o cunoșteam. Mărturisesc că-mi tremura brațul și nu știu cum de-am nimerit ținta, dar, în sfîrșit, el rămase întins la pămînt și-n aceeași clipă se ridică împotriva mea toată lumea, strigînd și zicînd : „O, crudă, o, barbară Moarte ! Uitați-vă cine a ucis pe un flăcău, cel mai frumos și-abia

¹ Aluzie la *Prospero Colonna* (m. 1523), nepot al papei Martin al V-lea (Ottone Colonna), condotier renumit, în slujba francezilor ca și a spaniolilor.

intrat în viață, în cei mai înfloritori ani ai lui. Ce speranțe a retezat, ce frumusețe a înăbușit trădătorea ! De-ar fi așteptat măcar să se fi copt; să nu fi cules fructul încă verde și la o vîrstă atît de primejdioasă. Vai, tinerețe neîmplinită !” Îl jeleau părinții, îl plîngeau prietenii, suspinau după el multe adoratoare, s-a cernit un oraș întreg. Am rămas cu adevărat încurcată și chiar simțeam muștrări de cuget pentru ceea ce făcusem. Cîteva zile nu mai puteai nici să ucid, nici să mă arăt, dar în cele din urmă mortul păru mort de mai bine de un veac. Văzînd asta, mă silii s-o apuc pe alt drum, așintii arcul asupra unui bătrîn de-o sută de ani.

„Pe el — îmi ziceam eu — cu adevărat n-are cine să-l plîngă, ba chiar au să se simtă ușurați cu toții, căci li s-a făcut lehamite să-l tot audă cîrtînd și dînd sfaturi. Cred că și lui însuși i s-ar face un hatîr, căci trăia murînd și, dacă pentru tineri moartea e un naufragiu, pentru bătrîni e intrare în port.”

L-am săgetat cu un catar care i-a venit de hac în două zile. Și cînd credeam că nimeni n-are să-mi osîndească fapta, ba dimpotrivă, au să mi-o aplaude și chiar au să-mi mulțumească, urmarea fu atît de potrivnică așteptărilor, încît toți într-un glas prinseră a mi-o înnegri și-a mă ponegri în o mie de feluri, zicîndu-mi, după ce mă făcuseră întii crudă, acuma nătîngă, doar nătîng putînd fi cine omoară un bătrîn atît de neapărat trebuincios statului. „Bătrînii, ziceau ei, cu părul lor cărunt cînstesc obștile, iar cu sfaturile lor le fac să dăinuiască. Abia acuma începea cu adevărat să trăiască și el, plin de virtute, om de omenie și cu experiență. Bărbații aceștia încovoiați sînt proptelele binelui obștesc.” Auzînd acestea, rămăsei de-a dreptul înfricoșată, nemaiștiînd încotro s-o apuc. Dacă-l iau pe tînăr, rău, dacă pe bătrîn, și mai și. Ținui sfat cu mine însămi și mă hotărîi să-mi așintesc arcul împotriva unei doamne tinere și

frumoase. „De astă dată, ce mai, îmi ziceam, am nimerit-o, nimeni n-are să mă mustre, fiindcă e-o înfumurată, le face doar nopți albe părinților ei, iar celorlalți le scoate cearcăne, ea, care-i înnebunește (adică-i face și mai nebuni decât sînt) pe tineri ; tot satul era neliniștit din pricina ei ; pentru ea se scoteau cuțitele, pentru ea era arma din timpul nopții, nemailăsîndu-i pe megieși să doarmă, justiția fiind într-o neconținută alarmă. Iar ei îi fac un hatîr și mai mare, căci ar însemna să mă răzbun de-aș lăsa-o să îmbătrînească și să se urîtească.“ În sfîrșit, i-am săgetat un vărsat care, cu ajutorul unui gușter sălbatic, în patru zile a înăbușit-o. Dar să fi auzit vaietul obștesc, răzmerița universală împotriva loviturilor mele. Mari și mici, n-a fost unul să nu murmure, blestemîndu-mă care mai de care. „Ce gust mai prostesc, spuneau, decât al morții ? S-a mai văzut oare asemenea nerozie, o singură frumoasă era în tot satul, și tocmai pe ea și-a găsit s-o ia, cînd erau o sută de urite din care să tot fi ales și ne-ar fi și măgulit luîndu-ni-le din ochi ?“ Cel mai mult ațîțau ura împotriva-mi tocmai părinții ei, care, jeluind-o zi și noapte, ziceau : „Cea mai bună fiică, cea pe care-o prețuiam cel mai mult, cea mai bine văzută, că era ca și măritată ! S-o fi luat pe chioară, pe șchioapă, pe coșată, dar ele au să fie veșnice, ca oala hîrbuită“. În drăgostiții, furioși, m-ar fi înjunghiat de-ar fi putut : „S-a mai pomenit oare asemenea cruzime, să n-o înduioșeze cele două jumătăți de soare din ochii ei, să n-o măgulească cele două luni înflorite ale obrazilor ei, acel orient de perle din gura-i și-acea mamă de sori care-i era fruntea, încununată de razele cîrlionților ? A fost ori zavistie, ori tiranie“. De data asta am rămas năucă, am vrut să fac arcul mii de țandări, dar nu se putea să nu-mi duc slujba la bun sfîrșit : oamenii să trăiască, iar eu să ucid. Am întors foaia și-am ucis o urîtă. „Să vedem acum, îmi ziceam, dacă va tăcea lumea, dacă aveți

să fiți mulțumiți. "Da' de unde ! Am căzut din lac în puț, fiindcă au început să spună : „Ce nelegiuire fără pereche ! Ce sălbăticie ! Nu era de-ajuns c-a oropsit-o firea, trebuia s-o prigonească și nenorocul ! Să nu se mai zică de azi înainte noroc de femeie urită". Părinții ei strigau : „Cea mai iubită, ziceau, cîrma casei, căci frumoaselor nu le stă mintea decît la podoabe, la oglindit și la ochii lumii". „Ce deșteaptă !" ziceau amorezii. „Ce înțeleaptă !" Vă jur că nu știam ce să mă fac. Omorii un sărac, pîrîndu-mi-se că-i fac un hatîr, atît de asuprit trăia. Nici așa n-a fost bine, că au sărit toți cu gura pe mine : „Doamne, ziceau ei, să fi omorît un bogătan, sătul de cît s-a bucurat de lume, treacă-meargă, dar un sarmănuț care n-apucase nici o zi bună, mare cruzime !" „Tăceți, zisei eu, am să mă pocăiesc, am să omor cît mai degrabă un sus-pus." Și-așa am făcut ; dar parcă mi-aș fi ridicat în cap toată lumea, căci avea un număr nesfîrșit de rude, încă pe-atîția prieteni, mulți slujitori și cu toții atîrnau de el. Am ucis un înțelept și-am crezut că mi-a sunat ceasul, fiindcă ceilalți căutară să mă trăsnească cu discursuri și chiar cu satire. Pe urmă am omorît un mare prost și-am făcut-o și mai lată, căci avea mulți tovarăși care m-au ciomăgit vîrtos. „Dar, domnilor, unde ajungem în felul acesta ?, ziceam eu. Ce să fac ? Pe cine să omor ?" M-am hotărit ca înainte de a mai lovi pe cineva să mă sfătuiesc chiar cu aceia pe care urma să-i străpung, astfel ca ei înșiși să aleagă felul și sorocul, dar m-am încurcat și mai rău, deoarece nici unuia nu-i era pe plac și nimeni nu găsea nici felul, nici ziua : ca să huzurească și ca să se distreze, asta da, ca să moară însă, cu nici un chip. „Dă-mi răgaz, ziceau ei, să-mi închei socotelile astea ; acuma sînt foarte ocupat." „Vai, ce timp nepotrivit ! Aș vrea să le fac un rost copiilor, să-mi pun rînduiala-n treburi." Așa încît nu găseau prilej nimerit nici cînd erau tîneri, nici cînd erau bătrîni, nici bogați, nici săraci. Într-a-

tita, încit ajungînd la un bătrîn răscopt și întrebîndu-l dacă a venit vremea, îmi răspunse că nu, abia la anul. Și la fel spuse și altul, căci nu e om, oricît de bătrîn ar fi, care să nu creadă c-ar mai putea trăi încă un an. Văzînd că nici așa nu izbutesc, folosii alt mijloc și anume de-a nu-i mai omorî decît pe cei care mă cheamă și mă doresc, pentru ca eu să-mi fac nume bun, iar ei să aibă cu ce se lăuda ; nu s-a găsit însă nimeni care s-o facă. Unul singur a trimis după mine de trei-patru ori. M-am lăsat rugată, ca să văd dacă înțarcarea nu-i sporește pofta, dar cînd sosii, îmi spuse : „Nu te-am chemat pentru mine, ci pentru nevastă-mea“. Ea însă, auzind una ca asta, se făcu foc și pară și zise : „Am și eu limbă-n gură ca s-o chem cînd voi avea nevoie de ea. De ce se bagă el unde nu-i fierbe oala ? Ia te uită, ce bărbat milostiv !“ Așa că nimeni nu mă caută pentru sine, ci pentru alții : nurorile pentru soacre, nevestele pentru soți, moștenitorii pentru stăpîinii averilor, postulanții pentru cei ce se bucurau de slujbe, jucîndu-mi cu toții renghiuri strașnice, făcîndu-mă toți să bat drumurile de colo pînă colo, căci nu-i datorie mai grea și plată mai rea. Pînă la urmă, văzîndu-mă într-o asemenea încurcătură cu muritorii și dîndu-mi seama că nu mai puteam s-o scot la capăt cu ei, rău de-l omor pe bătrîn, și mai rău pe tînăr, pe urită, pe frumoasă, pe sărac, pe bogat, pe neștiutor sau pe învățat : „Neam afurisit, zisei eu, pe cine să omor ? Înțelegeți-vă între voi. Să vedem ce are să iasă. Voi sînteți muritori, eu călău : musai să-mi îndeplinesc însărcinarea“. Văzînd, așadar, că nu mai sînt nici căi, nici mijloace ca să ne potrivim, dădui de-azvîrlita cu arcul și pusei mîna pe coasă, închisei ochii, strînsei pumnii și începui să secer otova, verde și uscat, crud și copt, în floare sau în spic, pîrguit sau clocit, tăind deopotrivă trandafiri și grozamă, cum se nimerea. „Să vedem acum dacă aveți să fiți mulțumiți !“ Purtîndu-mă astfel, m-am

simțit în largul meu, fiindcă răul de-i puțin stîrnește, iar de-i mult îmblînzește. Așa am rămas, așa urmez mai departe și n-au decît să zică ce-or vrea, să murmure după pofta inimii, căci au să mi-o plătească. Vorbească ei, că eu îmi văd înainte de treabă și așa trebuie să faceți și voi.

Ca întărire a celor de mai sus, îl chemă pe unul dintre sălbaticii ei miniștri și-i dădu grabnic ordine de dezordine : să meargă și să-l asasinaze pe un potentat care nu ia în seamă nimic. Călăul începu a da din colț în colț și chiar a se codi.

— De ce ți-e teamă ? — îi zise ea. Ți se pare greu să te izbești cu el ?

— Nu, stăpînă, fiindcă toți cei ca el, în prima zi sînt răi, în a doua mai buni, în a treia nimic, și-n cea de-a patra mor.

— Dar de ce atunci ? De leacurile numeroase pe care și le fac ?

— Și mai puțin, fiindcă acestea mai degrabă ne ajută, întrucît se calcă-n picioare unele pe altele, cele din urmă nelăsîndu-le să lucreze pe cele dintîi, prin suferința îndurată de bolnav, după gustul și voința lui.

— Ți-e frică de multele molitve și rugăciuni care au să se facă pentru el ?

— Nici de ele, pentru că lor cerul nu prea se simte îndatorat să le dea sănătate. Și chiar dac-ar lăsa cu limbă de moarte să fie îngropați în haine preoțești, asta nu-l împiedică pe diavol să-i recunoască.

— Dar atunci ce te pune pe gînduri ? Ura pe care ai să ți-o atragi, din pricină că are multe rude și slujbași ?

— Cel mai puțin ; ba chiar nu e lovitură mai sigură și cu deznodămînt mai fericit pentru noi ca aceea dată unuia ca el, pentru că cei de teapa lor sînt porcii casei lumii, și-n ziua cînd sînt uciși, ei guiță și ceilalți rid, ei urlă și ceilalți se veselesc. Pentru că-n ziua aceea toți au ce mîncă, rudele moștenesc, țîrcovnicii trag foloasele,

deși ei zic că doar clopotele, negustorii își vînd pinzeturile, croitorii le cos și fură, lacheii le poartă, datoriile sînt plătite, li se dă de pomană săracilor. Așa încît tuturora le e bine : plîng de ochii lumii și rîd de bucurie.

— Ți-e frică să nu te discreditezi ?

— Nici gînd, fiindcă mai degrabă ni se ia apărarea, zicînd cu toții că a murit din vina lui : era un destrăbălat, nu numai sănătos fiind, ci și bolnav : își clătea gura de o sută de ori, schimbînd ceașcă după ceașcă, tocmai în zilele cu febră mai mare ; avea într-un salon douăsprezece paturi, lipite unul de altul, și se tot rostogolea pe ele dintr-o parte într-alta, ajungînd să se facă mai mic tocmai cînd era mai mare ; cei ca el trăiesc pripit și de-aceea sfirșesc iute.

— Dar atunci ce te pune pe gînduri ?

— Am să-ți spun. Mă gîndesc, stăpînă — și spuse acestea cu vădită mîhnire și chiar cu lacrimi —, că, ori cît ucidem noi, e mai mare măcelul decît țelul, din pricină că muritorii nu-și îndreaptă viețile și nici nu-și corectează viciile ; ba chiar se întîmplă că sînt mai multe păcate după o ciumă pustiitoare și chiar în toiul ei decît înainte. Apoi am dat de un oraș de tîrfe și, în locul uneia care piere, sosesc patru sau cinci. Omorîm în dreapta și-n stînga, dar nici unul dintre cei ce rămîn nu se învață minte. Dacă moare tînărul, bătrînul zice : „Sînt niște destrăbălați, se-ncred în vigoarea lor, nesocotesc totul, nimic nu-i sperie. Noi însă trăim cu adevărat, știm să ne păstrăm ; cădem de coți ce sîntem. Din pricina asta mor mai mulți tineri decît bătrîni. Toată greutatea e să treci de treizeci, că de aici încolo ești un om veșnic“. Tinerii gîndesc dimpotrivă cînd moare un bătrîn : „Ce mai puteai nădăjdui de la ăsta ? Bine că pleacă, toți o apă și-un pămînt ; mă mir cum de-a trăit atîta.“ Dacă moare bogatul, săracul se mîngîie : „Sînt lacomi, prînzesc bine, cinează și mai bine, pînă plesnesc, nu fac mișcare, nu mistuie, nu-și ard nădufurile, nu muncesc,

nu asudă ca noi". Dar dacă moare săracul, bogatul zice : „Nenorociții ăștia mănîncă puțin, și-atunci doar hrană proastă, umblă-n zdrențe, dorm pe pămîntul gol. Ce e de mirare ? Pentru ei s-au născocit contagiile și lipsesc doctoriile“.

Dacă moare cel puternic, toți zic numaidecît că de necazuri ; dacă moare principele, zic că de otravă ; dacă moare învățatul, zic că trudea prea mult cu capul ; la jurist, că avea multe pricini ; la student, că studia mult, să fi trăit ceva mai mult și să fi știut mai puțin ; la soldat, că-și jucase viața (ca și cum și-ar fi citigat-o !) ; la sănătos, mai încrede-te în sănătate ; la suferind, că era de așteptat. În felul acesta, toți socotesc și se silesc să trăiască ce rămîne de la alții. Nici unul nu se-nvață minte și nu deschide ochii.

— Bun leac — zise Moartea — să omori de-a valma și fără osebite, bătrîni și tineri, bogați și săraci, sănătoși și bolnavi, pentru ca bogatul să vadă că nu mor doar săracii, iar tînărul că nu doar bătrînii și să le fie tuturora învățare de minte și fiecare să se teamă. Așa n-au să mai zvîrle cîinele mort la ușa vecinului și nici n-au să se uite la alt ornic, precum acela care mănîncă claponi în ajunul postului. De-asta fac eu asemenea salturi de la cocioabă la palat și de la colibă la donjon.

— Stăpînă, eu nu mai știu ce să mă fac — zise un ministru urît la înfățișare. Nu știu ce mijloc să folosesc împotriva unui anume ins, căruia de mulți ani caut să-i viu de hac, iar lui nici că-i pasă.

— Dacă-i așa, n-ai să-i vii de hac.

— Pentru el nu-s de ajuns necazuri, nenorociri, vești rele, pierderi mari, moartea copiilor și-a rudelor : cum trăiesc, trăiesc.

— E italian ? — întrebă Moartea. Pentru că asta le e de ajuns, că știu să trăiască.

— Nu stăpînă, căci dac-ar fi așa nu mi-ar da nici o bătaie de cap.

— E oare prost ? Pentru că proștii mai degrabă te omoară decît mor.

— Nu cred, fiindcă cine știe să trăiască știe mult. El nu vrea decît să se bucure. Nu e serbare pe care să n-o guste, nu e plimbare la care să nu ia parte, teatru pe care să nu-l vadă, pajiște din farmecul căreia să nu se-nfrupte, zi bună pe care să n-o prindă ; cum să fie prost ?

— Orice-ar fi — trase Moartea încheierea —, nimic mai bun decît să-i trimiți pe cap un medic sau chiar doi pentru mai multă siguranță. Luați aminte, miniștrii mei — zise ea —, nu vă osteniți, nu vă bateți capul să-i ucideți pe cei mai sănătoși și mai robuști, pe viteji, fiindcă însăși încrederea lor îi înșeală ; întreaga grijă și străduință trebuie să vi le puneți în uciderea unui lingav, unui bolnăvicios, unuia care abia se ține pe picioare, unuia dintre cei care mănîncă ouă la cină. Aici e toată greutatea, pentru că aceștia mor și înviază în fiecare zi. Și veți vedea că pînă ce apucă să-și dea duhul unul din aceștia, și-l dau o sută dintre cei mai viguroși, care dau semne să piară cu toții.

Trimise doi zbiri, o Indigestie să-l omoare pe un sărac și o Înfoțetare pe un bogat. Dar ei îi răspunseră că le-a încurcat rosturile.

— Eh, nu pricepeți ! — le zise ea. Oare n-ați auzit că atunci cînd se îmbolnăvește săracul toți sînt de părere că e din cauza foamei, și-i trimit care mai de care merinde, și-l silesc să mănînce, și-l îndoapă, drept care ajunge să moară de îmbuibare ? Dimpotrivă, cînd cade la pat bogatul, toți zic că de indigestie, că tot răul îi vine din înfulecat, drept care îi taie mîncarea și pînă la urmă moare de foame.

Soseau mereu miniștri ai crudei regine, din felurite părți, și ea îi întreba :

— De unde veniți ? Pe unde-ați colindat ?

Și-i răspundeau Schimbările-de-anotimp, (că de la Roma ; Letargiile, din Spania ; Damblalele, din Germania ; Dizenteriiile, din Franța ; Junghiurile-în-coastă, din Anglia ; Guturaiurile, din Suedia ; Contagiile, de la Constantinopol, iar Rîia, din Pamplona.

— Și-n Ostrovul Pestilent¹ cine-a fost ?

— E așa de primejdios, că l-am ocolit cu toții, căci se spune că i s-a zis așa mai mult după locuitori, decît după bolile lor.

— Gata, duceți-vă toți împreună acolo și să nu-mi lăsați străin în viață.

— Nici pe prelați ?

— Cu atît mai puțin, că n-au leacul vulgar.

Toate acestea le vedeau și le-auzeau, nu în vis, nici printr-o închipuire fantastică, ci foarte treji și de-adevăratelea, uitîndu-și de sine, cînd Moartea făcu semn unei Decrețitudini și-i spuse :

— Vino-ncoace și pornește la asalt cu tot curajul, căci eu dacă pe tineri îi atac pe-ascuns, pe bătrîni, față-n față, și isprăvește odată cu acei doi pelerini ai vieții și cu peregrinarea lor atît de încurcată, că toată lumea s-a săturat și-a obosit de ei. Au venit la Roma în căutarea Fericirii și vor fi găsit Nenorocirea.

— Nu mai avem scăpare — se pregătea să zică Andrenio, dar îi îngheță vorba-n gură și chiar lacrimile sub pleoape, agățîndu-se cu toată puterea de călăuzitorul lor trecător.

— Curaj ! — îi spuse acesta —, și cu atît mai virtos în cea mai grea clipă, căci e leac pentru toate.

— Cum — i-o întoarce el —, cînd se zice că e leac la toate, dar nu la moarte ?

¹ Insula Sardinia, considerată nesănătoasă încă din Antichitate.

— Cine-a spus asta s-a înșelat, pentru că e leac și aici, îl știu eu și are să ne fie de folos acuma.

— Care e ? — stăruie Critilo. Oare să nu fii bun de nimic, să nu fie mare lucru de tine, să fii socru neghiob, să ne roage moartea ceilalți pentru moștenire sau s-o lăsăm noi pentru alinare, să ne împovărăm de blesteme, să fim nefericiți ?

— Nimic, nimic din toate astea.

— Dar ce anume ?

— Un leac de-a nu muri.

— Mor să-l știu și să-l încerc.

— Avem tot timpul, căci trecerea din viață a bătrînilor nu obișnuiește a se petrece cu prea mare zor.

Acest leac fără pereche, pe cît de vrednic de laudă pe-atîta de dorit, va fi subiectul ultimei noastre critici.

CRITICA a 12-a

Insula nemuririi

Eroare vrednică de aplauze, nechibzuință proslăvită a fost acel plîns atît de vesit al lui Xerxes cînd, suit pe-o înălțime de unde putu cuprinde cu privirea nenumăratele-i oști care, secînd rîurile, se revărsau peste cîmpii, el nu-și putu stăpîni plînsul, deși altul nu și-ar fi putut înfrîna bucuria. Curtenii săi, uimiți de-o atît de ciudată mîhnire, stăruiră să-i afle pricina, pe cît de ascunsă, pe-atît de neașteptată. Aici, regele, înăbușindu-și vorbele în suspine, le răspunse : „Plîng că-i vîd pe cei ce miine n-au să se mai vadă, căci așa cum vîntul îmi duce suspinele, așa va duce cu sine și suflările vieților lor. Le prevăd îngropăciunea celor pe care, nu peste mulți ani, pămîntul acoperit astăzi de ei toți, are să-i acopere la rîndul lui pînă la unul“. Prețuitorii vorbelor adînci celebrază nespus vorba și fapta aceasta, eu însă rîd de bocetul lui, pentru că l-aș întreba pe marele monarh al Asiei : „Sire, oamenii aceștia ori sînt vestiți, ori vulgari. Dacă sînt faimoși, nu mor niciodată ; dacă sînt de rînd, n-au decît să moară“. Bărbații de seamă se înveșnesc în amintirea viitorimii, dar cei de rînd zac îngropați în disprețul contemporanilor și-n slaba luare-aminte a celor ce vor

veni. Așa că eroii sînt eterni, iar bărbații eminenți nemuritori. Iată singurul leac binefăcător împotriva morții — le depăna lui Critilo și lui Andrenio Pelerinul lor atît de miraculos, încît niciodată nu îmbătrînea, nici nu-i brăzdau anii obrazul cu zbîrcituri ale uitării, nici nu-i înfășurau capul în giulgiul cărunteții, năzuind la nemurire. Urmați-mă — le zicea el —, căci azi am de gînd să vă mut din Casa Morții în Palatul Vieții, din acel ținut apăsător de oroarea tăcerii, în cel ce adăpostește onoarea faimei. Spuneți-mi, n-ați auzit oare niciodată pomenindu-se de acea Insulă celebră, cu însușire atît de rară și de laudabilă, încît nimeni nu moare și nu poate să mai moară odată ce-a pus piciorul pe ea? Cu drept cuvînt, vă spun, e atît de renumită și de rîvnită.

— Am mai auzit vorbindu-se uneori despre ea — zise Critilo —, dar ca despre ceva pierdut undeva, dincolo, la antipozi, depărtarea fiind sprijinul obișnuit al fabulosului și, cum zic bunicile, de la drumuri lungi, minciuni apropiate¹. Din care pricină, am socotit-o mereu drept un basm bun să se mire gloata, punînd-o pe seama credulității ei prostești.

— Cum e oare cu acel *ben trovato*²? — îi întoarse vorba Pelerinul. Insula Nemuririi există, aievea și foarte aproape, căci nu e nimic mai aproape de Moarte ca Nemurirea: dinspre una te abați către cealaltă. Și astfel veți vedea că nici un om, oricît ar fi de eminent, nu-i prețuit în viață. N-a fost nici Tițian în pictură, nici Buonarroti în sculptură, nici Góngora în poezie, nici Quevedo în proză. Nimeni nu pare pînă ce nu dispăre. Nimeni nu li se pleacă pînă cînd nu pleacă ei. Astfel încît ceea ce pentru alții e moarte, pentru bărbații vestiți e viață. Vă-ncredințez că eu am văzut-o și am străbă-

¹ Parafrizare a proverbului „*De luengas vías, luengas mentiras*“ („De la drumuri lungi, minciuni lungi“).

² Bine plăsmuit (*it.*).

tut-o, bucurîndu-mă deseori într-însa și chiar slujba mea e să-i călăuzesc acolo pe bărbații faimoși.

— Stai — zise Andrenio —, lasă-mă să-mi gust desfătarea unei atare norociri. Există, așadar, într-adevăr o asemenea Insulă și o dată intrat în ea, rămas bun, moarte ?

— Îți spun că ai s-o vezi cu ochii tăi.

— Stai, și nu va mai fi nici frica de moarte, care e mai rea decît moartea însăși ?

— Nici.

— Nici îmbătrînirea, lucrul care le mîhnește cel mai tare pe Narcise ?

— Cu atît mai puțin ; nu-î nimic din toate astea.

— Prin urmare, oamenii nu ajung să dea în mintea copiilor, nu se matofesc, nici nu se maimuțăresc, ei, înainte vreme atît de doldora de înțelepciune, căci e mai mare mila să-i vezi copilărindu-se pe cei ce erau atît de bărbați ?

— Nimic, nimic din toate astea nu se întîmplă acolo. *O, la bella cosa !* Pășind acolo, vă spun, afară cu părul alb, afară cu tusea și cu bătăturile, adio cocoasă, mă fac zdravăn, chipeș și rumen și reîntineresc și redevin flăcău de douăzeci de ani, cu toate că mai bine-ar fi de treizeci.

— Ce n-aș da să pot redeveni așa cum m-aș vrea ! O, cînd am să mă văd acolo, slobod de papuci, și de manșoane, și de cîrje ! Și te mai întreb ceva, pe-acolo se găsesc oare ceasornice ?

— Nu, nici vorbă, nu e nevoie de ele, căci acolo zilele nu trec pentru persoane.

— O, ce mare lucru ! Chiar și numai pentru asta merită să stai acolo, fiindcă-ți jur că mă macină și mă omoară la fiecare sfert de ceas și-n fiecare clipă. Mare lucru să poți trăi neîntrerupt și s-o poți duce fără să mai auzi orele, întocmai aceluia care joacă pe polițe fără ca pierderea să-l mîhnească. De ce prost gust dau dovadă cei care le poartă la piept, ciuntindu-și viața și rugîn-

du-și neconținut moartea ! Altceva însă, iubite Nemuritor, spune-mi, în Insula aceea nu se mănâncă, nu se bea ? Căci dacă nu beau, cum trăiesc ? Și dacă nu se hrănesc, cum răsuflă ? Ce fel de viață ar fi asta ? Pentru că aici vedem că înțeleapta natură a făcut viață din înseși mijloacele trebuincioase traiului : mîncarea este viețuire și este plăcere. Așa încît ea a lăsat ca toate actele cele mai trebuincioase vieții să fie totodată și cele mai plăcute și mai ispititoare.

— În ce privește mîncarea — răspunse Nemuritorul — sînt multe de spus.

— Și de gîndit — adăugă Andrenio.

— Se zice că eroii se nutresc cu ficăței de fenix ; vieții, cei ca Pablo de Parada și Borro, cu măduve de lei. Dar cei mai buni cunoscători ai stărilor de-acolo dau ca sigur că o duc precum cei de pe muntele Aman¹, cu boarea aplauzelor care bate cu suflările faimei, cu auzul unor spuse ca : „Nu e spadă ca a *señorului don Juan de Austria* ; nu e baston ca acela al lui Caracena ; nu e cap ca al lui Oñate ; nu e gură ca a lui Santillán². Asta e ceea ce-i nutrește, lauda, spusa : „Ce mai vicerege ducele de Monteleón³ ! N-a fost altul mai bun în Aragon. Nu s-a văzut alt ambasador la Roma precum contele de Sirvela, nu există robă ca aceea purtată de regentul Aragonului, *don Luis de Ejea*, nu e mitră ca aceea a lui Santos⁴ din Sigüenza, nu sînt alte trei berete precum cei

¹ Muntele Aman, situat, după cei vechi, în nord-vestul Siriei (Pliniu, *Hist. nat.*, XII, 56), era asociat îndeosebi cu legenda greacă despre Oreste.

² E vorba de părintele Alonso de Santillán (m. 1622), predicator al regelui.

³ Héctor Pignatelli, duce de Monteleón, vicerege al Aragonului între 1652 și 1659.

⁴ Bartolomé de Santos, episcop de Sigüenza, fondator al seminarului din acest oraș.

trei frați¹, decanul de Sigüenza, arhipresbiterul de Valpuesta și arhidiaconul de Zaragoza! Aceste aplauze le înlătură cărunțelea și zbîrciturile și e de-ajuns ca să-i facă nemuritori. E nespus de valoroasă atare spusă universală: „Ce mare ministru președintele! Dar inchi-zitorul general²! Nu e tîară precum cea a lui Alexandru cel Maxim³, cel de două ori sfînt. Nu e sceptru ca...!”

— Stai puțin — zise Critilo —, n-aș vrea ca înveșnicirea aceasta a oamenilor să semene cu acel secret de-a face sticlă trainică și-n legătură cu care se povestește că un împărat⁴ a poruncit ca deținătorul lui să fie făcut bucăți pentru ca nu cumva să-și piardă din preț aurul și argintul. Căci tocmai în felul acesta le spuneau indienii⁵ spaniolilor: Dacă aveți sticla acolo, în cealaltă lume, de ce veniți aici în căutarea aurului? Avînd cristale, vă mai uitați la metale?“ Ce-ar zice dacă nu s-ar sparge așa de ușor, dacă ar vedea-o trainică? Tot atît de anevoie mi se pare mie să dobîndești trăinicie pentru viața fragilă ca și pentru delicata sticlă, încît pentru mine, omul și sticla sînt tot una, la un pic tragi un poc și se isprăvesc și sticla, și omul.

¹ Se referă la *Lorenzo, Juan Bautista* și *Diego Antonio Francés de Urritigoyti*. Celui dintîi i-a dedicat partea a III-a a *Critico-nului*.

² E vorba probabil de *Diego de Arce y Reinoso*, episcop de Plasencia, inchi-zitor între 1643 și 1655.

³ Papa *Alexandru al VII-lea*.

⁴ Aluzie la *Tiberiu*. Anecdota e relatată de Pliniu (*Nat. hist.*, XXXVI, 66), dar izvorul nemijlocit al lui Gracián a fost Covarrubias. Legenda spune că în vremea lui Tiberiu, cineva a inventat un procedeu cu ajutorul căruia sticla devenea la fel de flexibilă ca aurul și argintul, dar inventatorul a fost ucis în taină, odată cu el pierînd și rețeta, pentru ca nu cumva cele două metale prețioase să-și fi pierdut prețul, concurate de sticla maleabilă (Romera-Navarro, III, 374, n. 47).

⁵ Aluzie la *Atahualpa* (c. 1500—1533), ultimul conducător al incașilor, executat în aug. 1533 din ordinul lui Francisco Pizarro.

— Ei, urmați-mă ! — îi îndemna Miraculosul lor —, deoarece chiar astăzi aveți să vă preumblați în marea piață, prin amfiteatrul Nemuririi.

Îi scoase la lumină printr-un tunel secret, trecere dreaptă de la moarte la eternitate, de la uitare la faimă. Trecură prin templul Muncii și le zise :

— Curaj, sîntem aproape și de cel al Faimei.*

Îi scoase pînă la urmă pe țărmul unei mări atît de ciudate, încît își închipuiau că se află în portul, dacă nu al Ostiei, în cel al victimelor Morții și cu atît mai virtuos cînd îi văzură apele atît de negre și de întunecate, încît întrebă dacă nu cumva e marea în care se varsă Lete, riul uitării.

— Dimpotrivă — le răspunse el —, e atît de departe de a fi oceanul Uitării, încît e mai degrabă cel al Aducerii-amine, și încă veșnice. Aflați că aici se varsă apele Heliconului, sudorile strop cu strop, și cu atît mai mult cele înmiresmate ale lui Alexandru¹ și-ale altor bărbați iluștri, plînsul Heliadelor², perlele Dianei, limfele tuturor Nimfelor ei frumoase.

— Dar de ce sînt atît de negricioase ?

— E tot ce au mai bun. Pentru că această culoare provine din cerneala prețioasă a scriitorilor faimoși care-și înmoaie penele într-însa. De-aici se spune că și-a luat seva cea a lui Homer ca să-l cînte pe Ahile, cea a lui Virgiliu pe August, a lui Pliniu pe Traian, a lui Cornelius Tacitus pe ambii Neroni, a lui Quintus Curtius pe Alexandru, a lui Xenofon pe Cyrus, a lui Commynes pe marele Carol al Burgundiei, a lui Pierre Matthieu pe

¹ Vezi Plutarh, *Vieți paralele*, Alexandru.

² Fiicele lui Helios și ale nimfei Clymene : *Lampetia*, *Phaetusa* și *Phoebe*. După moartea lui Faeton, fratele lor, au plîns pe rămășițele lui vreme de patru luni, pe malul fluviului Eridanos. Zeii, îndulosiți, le-au prefăcut în plopi argintii și le-au transformat lacrimile în boabe de chihlimbar.

Henric al IV-lea, Fuenmayor¹ pe Pius al V-lea și Iuliu Cezar pe sine însuși : cu toții autori favoriți ai Faimei. Și licoarea asta are asemenea putere, încît o singură picătură e de-ajuns ca să-l facă nemuritor pe un om, de vreme ce, cu o singură azvîrlitură de condei, într-unul din versurile sale, Marțial i-a putut nemuri pe Partenius și pe Licianus (alții citesc Liñanus)² ; renumele altor contemporani a pierit însă, deoarece poetul nu și-a amintit de ei. În mijlocul acestei mări imense a Faimei, zace aceea vestită Insulă a nemuririi, adăpost ferice al eroilor, lăcaș vrednic de aplauze al bărbaților faimoși.

— Spune-ne, dar, pe unde și cum se poate ajunge la ea ?

— Am să vă spun. Vulturii zburînd, lebedele brăzdînd apele, fenicșii dintr-o singură bătaie de aripi, ceilalți vîslînd și asudînd asemeni nouă.

Navlosi iute o șaică, întocmită din cedru nepieritor, încrustată cu inscripții ingenioase, cu zugrăveli de aur și chinovar, împodobită cu embleme și devize, scoase din Giovio, din Saavedra³, din Alciati și din Solórzano⁴. Și patronul le spuse că este făurită din scînduri care au slujit drept scoarțe multor cărți, fie cu vază, fie cu stea bună. Vislele ei aurite păreau pene, iar velele, pînze ale anticului Timantes și modernului Velázquez. Se avîntară de îndată-n largul acelei mări de lapte după elocvența ei. de cleștar după limpezimea stilului, de ambrozie după

¹ Antonio de Fuenmayor, *Vida y hechos de Pio V* (Viața și faptele lui Pius al V-lea, 1595).

² Pedro Liñán de Ríaza, epigramist citat de Gracián în *Agudeza y arte de ingenio*, XXIX.

³ Diego de Saavedra Fajardo (1584—1648), om politic și scriitor spaniol ; operă principală : *Idea de un príncipe político-cristiano representada en cien empresas* (Prototipul unui suveran politico-creștin înfățișat în o sută de devize, 1640), Dă și o alegorie cu judecăți și informații despre diverși autori : *República literaria*.

⁴ Juan de Solórzano y Pereira (1575—1653), autorul scrierii *Emblemata Centum Regio Politica* (1615).

suavitatea ideii și de balsam după înmiresmarea moralităților ei. Se auzea cîntecul desfătător al lebedelor, căci într-adevăr cele de pe Parnas cîntă. Alcionii istoriei cui-băreau neamenințați, și-n jurul luntrii săreau cu multă omenie delfinii. Pierdeau tot mai mult pămîntul și cîștigau stele, toate prielnice, bătea vînt în pupa, întrucît se stîrnea tot mai tare suflul aplauzelor. Și pentru ca în toate privințele să le fie plăcută călătoria, Nemuritorul îi întrețineă cu erudiția lui plină de duh, căci nu se află azi petrecere mai plăcută și mai folositoare ca un *bel parlare* între trei-patru inși. Află odihnă auzul în muzica suavă, ochii în lucrurile frumoase, mirosul în flori, gustul într-un ospăț, dar mintea doar în conversația erudită și înțeleaptă purtată de trei-patru prieteni inteligenți, dar nu mai mulți, deoarece, trecînd de numărul acesta, devine vîlmășag și zgomot nedeslușit. Așa încît dulcea conversație e banchet al minții, vipt al sufletului, ușurare a inimii, cîștig al învățăturii, viață a prieteniei și îndeletnicire superioară a omului.

— Aflați — le spunea el —, o, dragii mei candidați la faimă, năzuitori la nemurire, că omul a ajuns să nutrească nu numai dorința de-a o întrece, ci chiar invidie mărturisită față de una dintre păsări, și nu veți ghici prea iute față de care anume.

— O fi oare — ziseră ei — vulturul, datorită agerimii, maiestății și zborului său ?

— Nu, nici gînd, pentru că se coboară din soare către vreo dihanie josnică, terfelindu-și măreția.

— Negreșit față de păun, pentru ascuțimea ochilor lui, în mijlocul unei asemenea elegante ?

— Nici, pentru că e doar de ochii lumii.

— Dar față de lebedă, datorită neprihănirii și armoniei sale ?

— Și mai puțin, căci tăcerea ei de-o viață prea e prostească.

— Față de bîtlan, pentru mîndria-i vitejească ?

— Nicidecum, fiindcă deși înalt, e trufaș.
 — Atunci sigur e fenixul, unic în totul.
 — Cu nici un chip, căci pe lângă faptul că e îndoielnic, nu poate fi fericit, deoarece îi lipsește soțul : dacă e femelă, n-are mascul, iar dacă e mascul, n-are femelă.
 — Bată-te norocul de pasăre ! — ziseră ei. Care să fie, că nu mai rămîne nimic de pizmuț ?
 — Ba da, ba da, rămîne.
 — De necrezut !
 — Nu știu cum s-o spun. Tocmai pe corb l-a pizmuț.
 — Pe corb ? — zise Andrenio. Ce prost gust poate avea omul !
 — Nu, ci bun și de două ori bun.
 — Bine, dar ce are atît de valoros ? Negreala, urîțenia, glasul supărător, carnea searbădă, faptul că nu-i bun la nimic ? Ce are ?
 — O, are, are un anumit folos care îndulcește toate astea !
 — Care anume, că eu unul nu dau de el ?
 — Ți se pare un fleac că trăiește trei sute de ani și chiar mai bine ?
 — Da, e ceva.
 — Cum ceva ? Ba încă mult și nu oricum.
 — Fără îndoială — zise Critilo —, asta i se trage de la însușirea lui de piază rea, pentru că tot ce-i rău dăinuie mult, nenorocul nu se ofilește niciodată, iar nefericirea e veșnică.
 — Orice-ar fi, el a ajuns la ce n-au ajuns nici vulturul, nici lebăda. „E oare cu puțință — zicea omul — ca unei păsări atît de mîrșave să-i fie dat a trăi veacuri întregi, în vreme ce un erou, cel mai înțelept, cel mai viteaz, femeia cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă nu izbutesc să împlinescă nici măcar unul, să trăiască măcar un număr rotund ? De ce să fie viața omenească atît de scurtă în zile și-atît de plină de necazuri ?” Nu-și putu păstra supărarea acolo înlăuntrul cugetului său, după

cum i-ar fi cerut-o iscusința și înțelepciunea, ci și-o dădu pe față numaidecît în chip vulgar și se duse să se plîngă Făcătorului suprem. Acesta dădu ascultare rău-intemeiatelor pricini ale nemulțumirii lui, își plecă urechea la învâlmășita depănare a mîhnirilor lui și-i răspunse : „Și oare cine ți-a spus că nu ți-am hărăzit și ție o viață mult mai lungă decît corbului și stejarului și palmierului ? Ei, dă-ți seama o dată de norocul tău și prețuiește-ți foloasele ! Ia aminte că viața veșnică e-n mîna ta. Străduiește-te să devii faimos, lucrînd la făptuiri de seamă, muncește să te faci vestit, fie în arme, fie în litere, fie în cîrmuire, și, mai presus de orice, fii eminent în virtute, fii eroinic și vei fi etern, trăiește într-o faimă și vei fi nemuritor. Nu da atenție, nu, vieții materiale, în care animalele te întrec ; dă-ți în schimb întreaga prețuire celei a onoarei și-a faimei. Și caută să pricepi adevărul acesta, că oamenii iluștri nu mor niciodată.“

Se și înălțau semeț și se lăsau văzute de foarte departe, printre scăpărări strălucite, niște clădiri miraculoase, pe care Andrenio le zări și strigă :

— Pămînt ! Pămînt !

Iar Nemuritorul :

— Cer ! Cer !

— Acelea, fără a privi mai îndeaproape — zise Critilo —, sînt obeliscurile corintice, coliseurile romane, turnurile babiloniene și palatele persane.

— Nu sînt — zise Nemuritorul — ; ci mai bine să-și treacă sub tăcere barbarul Memfis piramidele, iar Babilonul să nu se mai împăuneze cu donjoanele lui, pentru că acestea le-ntrec pe toate.

După ce se apropiară ceva mai mult și izbutiră a le desluși, cunoscură că erau dintr-un material foarte grosolan și de rînd, fără artă și simetrie, fără ciubucării și profiluri, într-atîta încît Andrenio, trecînd de la uimire la jignire, zise :

— Ce lucru josnic și ticălos ! Ce clădiri nevrednice de un loc atît de sublim !

— Ia aminte însă — îi răspunse Nemuritorul — că acestea sînt cele mai proslăvite din lume. Ce însemnătate are că partea materială e de rînd, dacă cea spirituală e cu totul neobișnuită ? Au fost totdeaunaenerate și vrednice de aplauze, și cu multă îndreptățire ; în timp ce amfiteatrele și coliseurile s-au prăbușit de mult, acestea se țin în picioare ; cele dintii au pierit, acestea rămîn și vor dăinui de-a pururi.

— Ce zid vechi și dărîmat e acela, încît te înfioară cînd îl privești ?

— Acela e mai slăvit și mai arătos decît toate fațadele somptuoase ale celor mai trufașe palate : sînt crenelelurile Tarifei, pe unde-a aruncat pumnalul *don* Alfonso Pérez de Guzmán ¹.

— Și e vrednic de însemnat — stăruie Critilo — că acel Guzmán cel Bun a trăit pe vremea lui *don* Sancho al IV-lea.

— Deopotrivă cu el se înalță celălalt, unde acea nu mai puțin decît viteaza matroană, ridicîndu-și fustele, ridică drapel de biruință glorioasă ², căci la o femeie, și încă-n însăși clipa cînd își văzu fiul decapitat, a fost o dovadă de curaj vrednică de laudă aparte.

¹ *Alfonso Pérez de Guzmán*, „*Guzmán cel Brav*“ (1258—1309), căpitan castilian. În 1293, maurii, conduși de infantele rebel *don* Juan, au asediat Tarifa, apărată de Guzmán. *Don* Juan l-a amenințat pe acesta că, dacă nu se predă, îi decapitează fiul pe care i-l luase prizonier ; Guzmán i-a aruncat propria lui sabie și l-a lăsat să-i ucidă copilul, dar l-a silit să ridice asediul.

² E vorba de *Caterina Sforza* (1463—1509), fiică naturală a lui Galeazzo Maria Sforza, duce de Milano, vestită pentru eroismul cu care a apărat orașul Forlì, atacat de trupele lui Cesare Borgia. Amenințată cu uciderea copiilor ei, își sfidează adversarii cu gestul caracteristic al ridicării poalelor, înnobilit de Gracián, și însoțit de afirmația că vîrsta îi mai permite să facă și alții.

— Ce peșteră se zărește acolo, măcar că e atît de întunecată ?

— Ba e foarte luminoasă și strălucită : e multrenumita peșteră Cueva Donga¹, a nemuritorului infante don Pelayo, mai venerată decît dauritele castele ale multora dintre înaintașii, ba chiar dintre urmașii săi.

— Ce tranșee rășluită e aceea care poate fi admirată acolo ?

— S-o spună contele de Harcourt, care își va fi aducînd bine aminte de ea, deoarece acolo și-a pierdut supranumele de *Invincibilul*, cîștigîndu-i-l în schimb curajosul duce del Infantado, care a dovedit cu acest prilej că e într-adevăr nepotul Cidului și moștenitorul marelui lui curaj. Prin acele trei breșe au adus întăririle în Valenciennes² cele trei trăsnete, cei trei năpraznici izbitori, fericitul senior don Juan de Austria, francezul unic în statornicie, lăudabilul prinț de Condé, și Marteles Spaniei, Caracena.

— Cum de nu predomină aici — interveni Critilo — piramidele egiptiene, atît de proslăvite și invocate de către grămăticii pedanți ?

— Tocmai de-aceea. Pentru că regii care le-au clădit n-au fost faimoși prin faptele, ci prin trufia lor. Și astfel aveți să vedeți că nici numele nu le sînt cunoscute, nici nu se știe cine au fost : rămîne doar memoria pietrelor, dar nu cea a isprăvilor lor de seamă. Tot așa nu veți întîlni aici nici casele aurite ale lui Nero, nici palatele lui Heliogabal, care, cînd își poleiau mai vîrtos semețele edificii, își innegreau și mai mult fiarele josnice din ei.

— Domnilor — întrebă Andrenio — ce-au devenit atîtea morminte falnice cu inscripțiile lor prostesti, care

¹ De fapt *Covadonga* (*cueva* = peșteră), sat din provincia Oviedo, în vecinătatea cheilor rîului Deva. Aici a înfrînt Pelayo, în 718, oștirile maurului Alcama, inițiind astfel Reconchista.

² Se referă la asediul orașului Valenciennes, operație condusă de Turenne (1656).

vorbeau, nu cu drumeții în carne și oase, cum și-au închipuit unii mai săraci cu duhul, ci cu trecătorii vieții ? Unde sînt oare, că nu se arată ?

— Acelea cu adevărat au fost opere moarte cu temelii de pietre reci. Au risipit multe și uriașe tezaururi pe cioplitul marmurilor, iar nu pe fapte faimoase : le-ar fi fost de mai mare folos să economisească jaspuri și să adauge isprăvi. Și astfel vedem că nu dăinuiește amintirea stăpînului, ci a greșelii sale ; cei ce le privesc laudă măiestriile pietrelor, dar nu înzestrările, iar uneori trecătorii întreabă cine e cel ce zace acolo și nimeni nu știe să le răspundă, stăpînul rămînînd sub semnul întrebării : veșnică nerozie voința de a fi celebru după moarte prin belșug de lespezi, cînd n-ai fost în timpul vieții, cu prețul faptelor eroice.

— Ce sînt castelele acelea atît de bătrîne, vechituri tot mai surpate, din pietre necioplite și umile, roase de timp, nevrednice a sta alături de costisitoarele porfire ?

— Sînt mult mai prețioase și mai vrednice de prețuire. Cel pe care-l vezi acolo, uită-te bine la el, că încă-i mai nădușesc sîngele cortinele, este cel niciodată îndeajuns celebrat, dar atît de bine apărat de vitejii cavaleri cruciați Medina, Miranda, Barragán, Sanoguera și Guaral ¹.

— Prin urmare, acela e Santelmo din Malta.

— Chiar el, și e de-ajuns spre a lăsa în umbră toate amfiteatrele universului. Toate celelalte pe care le vezi acolo le-a ridicat nemuritorul Carol Quintul pentru apărarea întinșelor lui regate, vrednică folosire a flotelor și milioanele sale, căci a poruncit ca pînă și palatul de plăcere pe care l-a înălțat la El Pardo să fie clădit în chip de cetate, ca să nu uite bravura nici în toiul petrecerii.

¹ Cavaleri ai ordinului de Malta care au luat parte la apărarea insulei supuse asediului turcesc din 1565.

Împresurată de arcuri de triumf, se înălța ceva nici pe de-a-ntregul casă, nici cu totul cocioabă, învecinându-se cu ele.

— S-a mai pomenit asemenea nepotrivire ? — exclamă Andrenio. În mijlocul unei atare măreții, o asemenea josnicie, lângă asemenea strălucire, ceva atît de cenușiu !

— Bine mai pricepi ! — zise Nemuritorul. Ia aminte însă că-și dispută prețuirea cu cele mai semețe edificii și că multe palate mărețe se simt **chiar** onorate să se afle alături de ea.

— Ce spui ! Pare însă de lemn !

— Și așa și e ; mai nepieritor decît cedrul, mai trainic decît bronzurile.

— Și ce anume e ?

— O jumătate de butoi.

Andrenio făcu mare haz de asta, dar Nemuritorul îl potoli, spunîndu-i :

— Ai să-ți schimbi rîsul în minunare și disprețul în aplauze cînd ai să știi că este atît de celebrul sălaș al filozofului Diogene, pizmuit de însuși Alexandru, care a făcut un ocol de multe leghe ca să i-l vadă, iar filozoful i-a spus : „Dă-te la o parte, nu-mi lua lumina soarelui“¹, fără a-i mai da atenție cuceritorului lumii. Acesta însă porunci ca alături de el să i se întindă cortul de campanie, după cum se și vede acolo.

— Dar de ce nu palatul ? — îi întoarse vorba Andrenio.

— Pentru că nu se știe să fi avut așa ceva, nici să și-l fi durat. Cortul i-a fost totdeauna palat, căci pentru inima lui mare palatele nu erau de ajuns. Lumea întreagă îi era casă, încît porunci ca și după moarte să fie scos în mijlocul pieței celei mari a Babilonului în văzul oștirilor lui victorioase.

¹ Vezi Diogenes Laertios, *Viețile și doctrinele filozofilor*, VI, 38, ed. cit., p. 305.

— Simt aici lipsa multor clădiri — zise Critilo — care-au fost preaslăvite în lume.

— Aşa e — răspunse Nemuritorul —, în măsura în care stăpînii lor s-au împărtăşit mai mult din deşertăciune decît din bravură. Şi ca atare, aici nu vei găsi deliruri de jasp, nerozii de bronz, prostii de marmură. Mai curînd vei da de podul de lemn al lui Cezar¹ decît de cel de piatră al lui Traian². Nu vă osteniţi să căutaţi grădinile suspendate, pentru că aici n-au preţuire florile, ci fructele.

— Ce frînturi de nave atîrnă acolo, în templul faimei ?

— Sînt din cele care duceau întăririle pentru fenixul lealităţii, Tortosa³. Iar acel miracol de bravură, ducele de Albuquerque, le-a înfrînt şi le-a risipit în largul mărilor Cataloniei, ispravă pe cît de grea, pe-atît de-a-plaudată. Şi de aceea Marte încă îi face semne, poftindu-l la alte fapte glorioase.

Dar preasigura luntre se şi apropiase între timp, ajungînd a săruta tălpile argintii ale stîncilor inaccesibile, Atlanti ai stelelor, găsirea unei rade dovedindu-se pretutindeni nespus de anevoioasă. Din pricina acestui neajuns, au cunoscut naufragiul numeroase şi foarte mari nave, şi chiar galioane, în faţa nemuritorului regat : se izbeau de acele stînci dure şi de neclintit, de care se sfărîmau jalnic. Piereau pentru că nu apăreau. Şi mulţi care navigaseră cu vînt prielnic de faimă şi soartă, începînd bine, sfîrşiră prost, făcîndu-se ţandări de josnicul acroceraun⁴ al vreunui viciu ; alţii se împotmoleau în cîte un banc de nisip al veşnicei lor infamii. Aşa i se întîmplă unei corăbii englezeşti, ba se spunea chiar că

¹ Podul construit de Cezar peste Rubicon.

² Podul lui Traian de peste Dunăre.

³ După o scurtă perioadă de raliere la răscoala catalană din 1640, oraşul s-a predat forţelor regale. Vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. 1 003.

⁴ Vezi mai sus, vol. I, p. 27.

era corabia regală a celui de-al optulea dintre Henricii lor, și care, după ce plutise împinsă de vîntul bun al aplauzelor și după ce dobîndise gloriosul renume de Apărător al Bisericii Catolice, se izbi de desfrînare și se scufundă în erezie cu nefericitul lui de regat cu tot. Îi urmară aproape toate vasele flotei sale, dar cel mai nefericit a fost cel al lui Carol Stuart, în care se lăfăi monstruoșitatea ereziei, în el că a murit orbește, iar în ai săi, că l-au decapitat orbi, astfel încît e încă îndoielnic care a fost cea mai mare barbarie, a lor că și-au descăpăținat regele, fără asemuire cu cea mai barbară sălbăticie; sau a lui, că nu s-a mărturisit catolic. A iubit erezia care-i prilejuia atîtea nenorociri, și-a pierdut amîndouă viețile, și-a pierdut amîndouă coroanele, și cea trecătoare, și cea eternă, și cînd ar fi putut lesne să se înveșnicească spovedindu-se catolic, muri pe de-a-ntregul, așa că ereticii îl decapitară și catolicii nu-l aplaudară. De cealaltă stîncă, a sălbăticiei, se sfărîmă Nero, după ce primii șase ani de domnie fusese cel mai bun împărat, iar ultimii șase cel mai rău. Acolo a pierit alt principe care a început cu strălucitorul avînt al unui Marte, dar a căzut iute în slăbiciunile Venerei. În felul acesta se prăpădiră mulți scriitori faimoși care, după ce dăduseră la lumină opere vrednice de eternitate, s-au vulgarizat apoi din pricina mîncărimii de-a tipări și de-a scoate cărți peste cărți; altora le-au știrbit creditul admiratorii lor, cu opere postume, rău mistuite sau impuse.

Dîndu-și seama de anevoința intrării în port, priceputul Nemuritor, folosindu-se de experiența sa, cîrmui luntrea cu atîta artă, încît izbutiră a-l descoperi, cu toate că era foarte bine ascuns. Acostară chiar lîngă treptele morții lor. Aici se vădi însă cea mai mare imposibilitate de-a arunca ancora, din pricină că pe ultima treaptă se înălța un arc triumfal de-o minunată arhitectură, smălțuit cu inscripții și embleme și alcătuint o intrare măreață, dar apărată strașnic cu porți de bronz, iar acestea cu lăcate

de diamant, pentru ca nimeni să nu poată intra după bunul lui plac și fără s-o merite. Iar aceasta cu asemenea asprime, încît trebuia dat și luat numele și chiar renumele, întocmai ca în cea mai neîncrezătoare cetățuie ; și măcar că unii uzurpau renume mari sau și le vedeau lipite de către lingușitori, precum Marele Stăpînitor, Împăratul Septentrionului. Principele Mării și al Pămîntului și alte nerozii de soiul acesta, nu erau deloc siguri că au să intre în nemurire, nici că au să se numere printre eroicii ei sălășluitoiri. De aceea, la poartă veghea un portar pe cît de neabătut, pe-atît de absolut, închizînd și deschizînd aceluia pe care el îi judeca vrednici de nemurire, iar fără îngăduința lui, nu se putea apropia nimeni. Și e vrednic de notat că aici coruperea nu avea nici o putere, lucru cu totul rar ; nu trebuia să-i pui talerul în mînă, pentru că el nu era unul cu două fețe. Mituirea nu era de nici un folos, hatîrul nu dobîndea nimic, deși în alte părți este atît de puternic. Nu pleca urechea la mijlociri și nici nu mergea cu el să i te strecorei pe sub mînă, căci n-o avea lată ; cunoștea de la o leghe pe oricine. Cu el nu trebuia să umbli cu ocaua mică. Ce bun era de ministru ! Părea un vicecancelar al Aragonului ¹. Lămurea și scruta totul, nu avea nimic de împărțit cu nimeni, nu făcuse niciodată nimic cu strîngere de inimă, nu se pleca nici în fața seniorilor, nici a principilor, nici a regilor și, mai mult încă, nici a favoriților. Ca dovadă a celor de mai sus, chiar în împrejurarea aceea, sosi un personaj plin de gravitate, care nu mai ruga, ci porunca să i se deschidă porțile la fel de larg ca și contelui de Fuentes în persoană. Severul paznic îl privi și de la prima ochire văzu că nu merită și-i răspunse :

— Nu e cazul.

¹ Aluzie posibilă la *Miguel Jerónimo de Castellot*, deținător al acestei funcții între 1655 și 1659.

— Cum nu — i-o întoarse el —, cînd doar am fost Faimosul, Marele, Maximul ?

Îl întrebă cine-i dăduse acele renume. El răspunse că prietenii lui. Portarul rîse cu poftă și-i spuse :

— Mai bine ți le-ar fi dat dușmanii. Pleacă de-aici, că nu ești pe drumul ce ți se cade. Cine ți-a dat, domnule, renumele de Mare Prelat, doct, caritabil și atotveghetor ?

— Cine ? Slujitorii mei.

— Mai bine o făceau enoriașii domniei-tale. Cine te-a supranumit pe tine Roland al veacului nostru, Invincibilul, Zdrobitorul ?

— Aliații mei, subalternii mei.

— Cred și eu, iar voi toți le înghițiți pe nemestecate. Plecați și ștergeți-vă renumele acestea, blazoanele închipuite, născute din lingușire nerușinată. Ștergeți-o de-aici, că sînteți niște proști. Ca și cum nemurirea ar fi făcută pentru tonți, iar faima veșnică pentru neghiobi !

— Cine e portarul acesta atît de neclintit și de aspru ? — întrebă Andrenio. Zău că nu e la modă, atît de necucerit cu dubloni. Se vede că n-a stat de strajă la Lupărie¹, nu primește țechini, nu vine din seraiuri și aş pune rămășag că n-a avut de-a face cu portarul pe care l-am cunoscut eu cîndva.

— El e — îi spuse Nemuritorul — Meritul însuși în persoană, de fapt și de drept.

— O, ce mare ins ! Acuma chiar că nu mai mă mir, vom avea de furcă la intrare.

Veneau unii și alții cerînd să intre în regatul Nemuririi, iar el le cerea sineturile iscălite de munca statornică, parafate de curajul eroic, pecetluite de virtute. Și recunoscîndu-le în felul acesta, îi binecuvînta cu ele și le îngăduia intrarea. Nenorocirea altora era că le găsea pătate de viciul infam și răsucea cheia încă o dată.

— Scrisul acesta — îi zise unuia — pare de femeie.

¹ În original : *Lobero*, *Luvral*.

— Da, da.

— Și ce urit, pe cît era mîna de frumoasă ! Du-te ! Ce faimă scîrboasă ! Astălaltă nu e iscălită, căci și numai atîta i-a dat dureri de braț trîndăviei. Hirtia asta miroase-a mosc ; mai bine ar fi mirosit a praf de pușcă. Scrierile astea nu miros a ulei de lampă, nu vin de la o bufniță apolinică. Să nu se amăgească nimeni, căci dacă zapisele nu sînt ilustrate cu sudoare prețioasă, nimeni n-are să intre-aici.

Cel mai mult îi miră să-l vadă pe însuși regele Francisc I al Franței, despre care se spunea că adăsta de multe zile pe una din treptele acelea, cerînd cu repetate stăruințe să fie primit în nemurire printre eroii faimoși, lucru ce-i era mereu refuzat. Răspundea cerînd să se țină seama că dobîndise renumele de Mare și că așa îl numeau nu numai francezii lui, ci și scriitorii italieni.

— Să știm pe ce temei — zicea Meritul. Oare, Sire, fiindcă te-ai văzut vîndut în Franța, învins în Italia și prizonier în Spania, mereu nenorocos ? Pare-mi-se că Pompei și domnia-ta ați fost supranumiți mari după cîmilitura aceea : „Care e lucrul din care cu cît ieși mai mult, cu atît se face mai mare ?“ Intră însă, fie și numai pentru că i-ai ocrotit întotdeauna pe bărbații întru totul eminenți.

Despre regele *don* Alfons li se povesti că renumele de Învățat îi fusese pus ca să fie, zicîndu-se că-n Spania nu însemna cine știe cît și cu atît mai puțin în acele vremuri, cînd literele nu prea înfloreau, și deci să ia seama că a fi rege nu constă în a fi un eminent căpitan ; jurist sau astrolog, ci în a ști să cîrmuiești și să poruncești vitejilor, oamenilor legii, sfetnicilor și tuturor, cum făcuse Filip al II-lea.

— Cu toate acestea — zise Meritul —, învățătura la regi e atît de vrednică de stimă, încît, chiar de nu e latinească, spre a nu mai vorbi de astrologie, trebuie să fie primiți în regatul Faimei.

Și numaidecît îi deschise porțile. Dar întreaga mirare, și încă și mai multă de-ar mai fi avut, și-au cheltuit-o cînd auziră că pe cel mai mare rege din lume, de vreme ce-a întemeiat cea mai mare monarhie din cîte sînt și vor fi, Regele catolic *don Fernando*, născut în Aragon pentru Castilia, înșiși aragonezii lui nu numai că îl oropsiră, dar se și împotriviră cu toată îndîrjirea de-a fi lăsat să intre acolo, deoarece îi părăsise în mai multe rînduri în favoarea întinsei Castilii. Dar el răspunse, dînd mulțumire deplină, cum că aragonezii înșiși îi ară-taseră drumul, de vreme ce atîția bărbați faimoși din Aragon l-au părăsit și au pornit în căutarea bunicului său, infantele de Antequera, hăt departe, în Castilia, ca să și-l facă rege, prețuind mai mult marea inimă a unui castilian decît pe cele înguste ale aragonezilor, iar în zilele noastre toate casele mari se mută acolo, tot ce e castilian ajungînd la o asemenea considerație, încît proverbul spune : „Băligarul din Castilia e chihlimbar în Aragon“.

— Țineți seama că toți strămoșii mei sînt înăuntru și la loc de frunte — zicea unul pe degeaba încrezut —, așa că și eu am dreptul să intru.

— Mai bine ai zice datoria și îndatoririle ; ca atare, ar fi trebuit să ți le îndeplinești și să fi făcut în așa fel, încît să nu fi rămas pe dinafară. Pricepe că aici nu trăiești pe seama blazoanelor străine, ci numai din înfăptuirile proprii și foarte aparte. Dar asta e o racilă veche a famili-ilor ilustre, ca unui mare tată să-i urmeze de obicei un fiu mărunt, și astfel veți vedea că totdeauna piticii stau la adăpostul uriașilor.

— Cum e oare cu putință ca un stăpîn peste atîta lume să fie dat pierzaniei, ca un mare principe cu multe state și titluri să nu aibă un colțisor în tot regatul Faimei ?

— Aici nu sînt colțisoare — i se răspunse —, nimeni nu e nici încolțit, nici uitat într-un colț. Ei, domnule,

pricepe o dată că aici nu e luată în seamă dregătoria sau postul, ci numai excelarea personală; nu titlurile, ci înzeestrările; ceea ce binemeriți, nu ceea ce moștenești.

— De unde veniți? — striga preaintegrul paznic. De la curaj? De la știință? Atunci intrați. De la lene și viciu, de la desfătări și petreceri? N-ați apucat-o pe drumul cel bun. Întorceți-vă, duceți-vă îndărăt la Peștera nimicului, căci ea vă e lăcașul menit! Nu pot fi nemuritori în moarte cei care au trăit ca niște morți în viață.

Ajunși la asemenea strîmtoare, cîțiva mari seniori își mușcau mîinile văzîndu-se alungați din regatul Faimei, în vreme ce erau primiți niște simpli mercenari, un Julián Romero¹, un Villamayor², și un căpitan Calderón³, respectat pînă și de dușmani.

— Și un duce, un principe, să fie nevoit să rămînă afară, fără nume, fără faimă, fără aplauze!

Unii scriitori moderni înfățișară, în loc de opere, trupuri mari, dar fără suflet, Și nu numai că nu erau primiți, dar Meritul mai și striga:

— Hei, ia să vină încoace o jumătate de duzină de hamali, că doar pentru brațele lor sînt făcute asemenea terfeloage! Luați de-aici talmeș-balmeșurile astea nesuferite, scrise nu cu cerneală fină, ci cu poșircă, astfel încît tot ce spun ei sînt vorbe răsuflete. Cele opt file ale lui Persius dăinuiesc și azi și sînt citite, pe cînd

¹ Soldat vestit în trupele din Flandra conduse de ducele de Alba, erou al unei piese de Lope de Vega: *Comedia famosa de Julián Romero*.

² Alonso de Villamayor, s-a acoperit de glorie în bătălia de la Lérida (1646), unde și-a pierdut viața.

³ José Maria Calderón de la Barca, fratele lui Pedro Calderón de la Barca, marele dramaturg. A murit pe cîmpul de luptă la 23 iunie 1645.

din toată *Amazonida* lui Marsus¹ n-a rămas altă urmă decît critica lui Horațiu în nemuritoarea lui *Artă*. Aceasta cu adevărat va fi veșnică !

Și arată o cărțulie.

— Priviți-o și citiți-o, e *Curtea la țară* a portughezului Lobo². Iar acestelalte sînt operele lui Sá de Miranda³ și cele șase file cu învățăturile pe care i le-a dat Juan de Vega fiului său, comentate sau puse în lumină de către contele de Portalegre. Această *Viață a regelui Ioan al II-lea al Portugaliei*, scrisă de don Augustín Manuel⁴, e vrednică de o soartă mai bună, căci mai toate scrierile acestor autori portughezi au sare și piper în duh.

Spusele acestea erau repetate de un ecou miraculos care-l întrecea cu mult pe cel atît de celebru legat de eterna noastră Bilbilis⁵, deoarece numele acesta nelatin spune că e cu mult dinaintea romanilor și dăinuiește și azi și are să dăinuiască pururi. Acel ecou repeta spusele nu de cinci ori, ca acesta, ci de o sută de mii, răspunzîndu-și din veac în veac și din țară-n țară, de la înghețatul Stockholm pînă la încinsul Ormuz, și nu făcea să răsune

¹ *Domitius Marsus*, poet din epoca lui Augustus, pomenit de Marțial (și nu de Horațiu, cum afirmă Gracián) ca unul dintre modelele sale (1, pref. ; 2, 77 ; 5, 5, 6 ; 8, 56, 24). Pe lângă poezie ușoară, a scris o epopee, *Amazonis*. Quintilian menționează o lucrare a lui despre *urbanitas* (6, 3, 102 urm.).

² *Francisco Rodrigues Lobo* (n. 1575, m. între 1623—1627), poet portughez, admirat de Cervantes pentru eleganța stilului (*El Viaje del Parnaso*, VII). Opere : *Romances* (1596) ; *Eclogae pastoris ; Corte na aldeia sau Noites de inverno* (*Noți de iarnă*, 1619), pastorală, capodopera sa.

³ *Francisco Sá de Miranda* (c. 1495—1558), mare poet portughez, a introdus în Portugalia noile forme literare italiene, cultivînd însă și valorile culturale tradiționale. A scris și în limba spaniolă.

⁴ *Agustín Manuel e Vasconcellos* ; versiunea spaniolă a acestei scrieri datează din 1639.

⁵ Azi Calatayud. Locul de naștere al poetului Marțial.

niște răsuflări, precum obișnuiesc alte ecouri, ci isprăvi eroice, ziceri înțelepte și aforisme chibzuite. Și la tot ce nu era vrednic de faimă, amuțea.

Deveniră între timp atenți la strigătele fără măsură, însoțite de neslăbitele bătăi în porțile nemuritoare, ale unui îns ciudat, într-o împrejurare cu adevărat neobișnuită.

— Cine ești tu, care mai degrabă sfarmi decît chemi ? — îl întrebă severul paznic. Ești spaniol ? Ești portughez ? Sau ești diavol ?

— Mai mult decît toate la un loc, deoarece sînt soldat mercenar.

— Ce acte aduci ?

— Doar leafa săbiei mele.

Și i-o înfățișă. Meritul o cercetă și, negăsind-o mînjită cu sînge, i-o înapoie, zicînd :

— Nu e cazul.

— Ba trebuie să fie ! — zise el, pierzîndu-și sărita. Pesemne că nu mă cunoști !

— Tocmai de-aceea, căci de-ai fi fost cunoscut, n-ai fi fost respins.

— Sînt proaspăt general.

— Proaspăt ?

— Da, fiindcă în fiecare an sînt schimbați dintr-o parte în alta.

— E de mirare — îi replică Portarul —, că, fiind atît de nou, nu te-ai înfățișat șiroind de sînge.

— Ei, nu se mai obișnuiește. Așa ceva mergea pe vremea lui Alexandru și-a regilor Aragonului, ale cărui vergi¹ închipuie urmele celor cinci degete însîngerate pe care cineva i le-a trecut peste cîmpul scutului, vrînd să-și curețe mîna victorioasă la isprăvirea biruitoare a unei bătălii vrednice de amintire. E bună de un temerar *don* Sebastian și pentru un deznădăduit Gustav Adolf. Și

¹ Aluzie la stema Aragonului.

spun mai mult, căci dacă toți aceștia, așa cum au fost regi, ar fi fost generali, n-ar fi pierit niciodată, cel mult le-ar fi murit caii, pentru că e mare deosebire să lupți ca stăpîn sau ca slugă. Eu am cunoscut în scurtă vreme mai bine de douăzeci de generali într-un anumit război mic, după cum îi zicea născocitorul lui, și n-am auzit ca vreunul dintre ei să fi vărsat măcar o picătură de sînge. Dar să lăsăm certurile și împlinească-se ce trebuie să se împlinească, pentru că între soldați nu se face risipă de vorbe ca între avocați. Ei, deschideți !

— Nu fac una ca asta — zise Meritul —, pentru că nu vîi cu nume, ci cu gălăgie.

Auzind ce spune, zisa căpetenie strînse pumnul și stirni un asemenea zgomot, încît se tulbură tot regatul eroilor, unii dintre ei venind să afle ce s-a întîmplat. Printre cei dintîi sosi bravul Macedon și zise :

— Lăsați-mă pe mine, am să-i vîr eu mintea în cap și pumnul dacă e nevoie. Domnule șef — îi zise —, tare mă mir că te străduiești atîta să te faci auzit, cînd în bătălii n-ai făcut deloc zgomot. Cată să te întorci acolo și, în folosul faimei tale, săvîrșește o jumătate de duzină de isprăvi, nu doar una, căci ar putea fi o lucrare în-tîmplătoare ; asediază o pereche de garnizoane, să vedem cum ai să te descurci. Fiindcă te pot încredința că intrarea aici m-a costat peste cincizeci de bătălii ciștigate, peste două sute de provincii cucerite, iar isprăvile n-au număr, dar socoteală, da.

— Fără îndoială — îi răspunse soldatul, că ești Cidul, cel din povești. Mai mult n-ar spune nici Alexandru însuși.

— Păi e chiar el — îi spuseră.

Și cînd toți ar fi crezut să-l vadă rămînînd năucit, el, dimpotrivă, prinse cu strașnică neobrăzare să-l ia peste picior și să zică :

— Ia te uită cine vorbește printre soldați din Flandra, el, care-a avut de-a face doar cu lăncii de fildeș în Persia, de lemn în India și cu pietre în Scitia ! Să-mi vie acum și s-aștepte o încărcătură de muschete basce, un atac cu sulite italiene, o ploaie de bombarde flamande ! Lua-l-ar... ! Jur că azi n-ar cucerii toată viața nici măcar Ostanda !

Auzind acestea, Macedonul făcu ceea ce niciodată nu mai făcuse, și anume întoarse spatele. Amuți de asemenea și Hanibal, temîndu-se să nu i se dea în vileag povestea de la Capua, ba chiar și Pompei, pentru a nu se spune că n-a știut să se folosească de victorie. În felul acesta dădură bir cu fugiții toți cei din leatul vechi. Și Meritul făcu rugămintea să vină vreunul dintre braviu campioni la modă. Se arată unul cu nume înbelșugat și-i zise :

— Domnule soldat, dacă ți-ar fi și spada la fel de ucigașă ca și limba, n-ai întâmpina nici o stavilă la intrare. Du-te și treci prin cele două temple, al Curajului și-al Faimei, fiindcă te asigur că intrarea aici m-a costat cucerirea a mai bine de douăzeci de fortărețe asediate și încă și încă...

Soldatul întrebă cine e și, aflînd, zise :

— O, ce frumos ! Acuma mi ți-l cunosc. Și să nu spună c-a luptat, ci s-a tîrguit ; nu că a cucerit fortărețele, ci că le-a cumpărat. Hai la fortărețe, de vinzare !

Auzind aceasta, generalul cu pricina își pleoști urechile, ba unii spun că s-a și făcut că n-aude, ca negustorii.

— Am să-l fac eu să priceapă — zise altul. Domnule grozav, așa cum aduci zapise din partea Venerei și-a lui Bacchus, fă-ți rost și de unul de la Marte, fiindcă în ce mă privește, te pot încredința că ceea ce alții au făcut cu douăzeci de mii de oameni, eu am săvîrșit-o cu patru mii și-am dus-o la bun sfîrșit cu mult mai puțini,

ieșind cu bine din cea mai deznădăjduită încercare, și tot au vrut să-mi zădărnicească intrarea.

— Matala nu ești oare Cutare ? — zise el. Păi, domnule erou, nu e de mirare, pentru că n-ai avut adversar, și dușmanul în acea împrejurare n-a avut oameni. Și ca atare nu mă mir de ce-ai făcut, ci de ce-ai renunțat să înfăptuiești, căci ai fi putut pune capăt războiului, nemailăsind viitorimii nimic de făcut.

Auzind asta, făcu și el la fel cu ceilalți. Veni unul, care n-ar fi trebuit, mai mult de hatîr decît de hotărîre, și-i spuse :

— Ei, domnule postulant, nu vezi că ceea ce încerci e un lucru fără seamăn, vrînd să intri aici fără merite ? Întoarce-te pe cîmpurile de luptă, fiindcă-ți jur că mie acolo mi-au dat dinții și tot acolo mi-au și căzut, aflîndu-mă în campanii foarte însemnate. Iar dacă am pierdut cîteva, am și cîștigat altele cu multă vază.

— Dragă domnule — îi întoarse el vorba —, noroc cu flancurile bune pe care le-ai avut, căci așa cum alții mor de junghiuri în coaste, domnia-ta trăiești de pe urma binelui lor. Cît ți-au trăit coastele, adică flancurile, ai învins, dăr o dată moarte, li s-a cunoscut cu prisosință lipsa.

Aici, nemaiputînd îndura, unul dintre cei mai inimoși, vajnic asediator, temut de dușman mai mult decît toți la un loc, cu multe acte de curaj cu neputință de tăgăduit, acesta, așadar, cerînd sabia, îi spuse să se lase păgubaș, așa cum se mai și lăsase în atîtea rînduri, și să caute a se retrage în bună ordine, el, care totdeauna se retrăsese atît de prost ; să nu năzuiască la vaza nemuritoare tocmai el care-i făcuse pe-atîția să și-o piardă.

— Încetișor, încetișor ! — îi răspunse el. Și oare nu știe Dumnezeu și toată lumea că toate faptele tale de arme n-au fost decît urmări ale temerității, fără artă și fără sfat, doar porniri orbești ? Și așa, inamicii s-au

temut de domnia-ta mai degrabă ca de un apucat, decît ca de un căpitan înțelept. Ce mai, ai luptat la noroc.

Ar mai fi spus el multe și multe ar mai fi auzit celălalt, dacă Meritul nu l-ar fi trimis îndărăt odată cu mulți alții, zicîndu-le :

— Depărtează-te, domnule, nu cumva să te trăsnească omul acesta cu un *fugerunt*, *fugerunt*¹, sau pe domnia-ta cu un *pigliare*, *pigliare* și iar *pigliare*². Căci domniei-tale repede are să-ți scoată ochii cu povestea cu spatele întors în cutare sau cutare împrejurare. Plecați, să nu vă vadă cu uniforma asta atît de deosebită de cea de ieri, schimbînd-o mereu și pe cea proprie, și pe-a altora. Stați cumînți acolo, că are să vă scoată vorbe din istoria cu înțăruierea spaniolilor, pe care i-ați lăsat să moară mai mult de foame decît de răni. Plecați toți.

Și văzînd că nu mai rămînea picior de erou și că acela ajunsese să arunce îndoieli asupra unui lucru atît de delicat precum faima atitor bărbați și atît de iluștri, căzu la învoială cu el și se înțelesesă să se întoarcă în lume, însoțit de-o pereche de scriitori faimoși care să examineze din nou pe autorii renumelui, pe lăudătorii faimei lui, cei care-l proslăviseră ca pe un Cid modern și ca pe un Marte novel, și că de-i vor găsi statornici în afirmații, are să fie numaidecît primit, căci așa se procedase și-n alte cazuri îndoielnice. Soldatul primi învoiala, pe deplin încrezător. Ajunseră dar la un anume scriitor, mai degrabă celebrator decît celebru și, întrebîndu-l dacă laudele pe care le scrisese în cutare carte, pe atitea foi, despre acel general erau într-adevăr ale lui, el răspunse :

— Da, ale lui sînt, de vreme ce le-a cumpărat.

Căci așa a zis Giovio după ce a isprăvit cu maurii și cu creștinii, că în măsura în care era bine plătit, el proslăvise și mai bine. Același răspuns îl dădu un poet.

¹ Au fugit (lat.).

² A prinde, a înhăța (it.).

— Vedeți, dar — ziceau ei —, ce crezare se poate da unor atare elogii și panegirice. O, ce mare lucru integritatea și ce puțin obișnuită !

Făcându-l vinovat pe alt autor, dintre cei de prima mână, de proslăvirea acestuia, ca și a multor altora, el se dezvinovăți zicînd că nu găsise pe alții în veacul lui pe care să-i fi putut lăuda. Altul se apără zicînd :

— E o deosebire între noi, care lăudăm, și cîrtitori : anume că noi îi lingușim pe principi pentru răsplată, iar ei lingușesc vulgul pentru aplauze triviale, dar de adulat, adulăm cu toții.

Pînă și un gravor de stampe se scuză că i-a pus portretul printre bărbații vestiți, zicînd că o făcuse ca să le sporească numărul și să cîștige mai mult. Drept care căpetenia cu pricina rămase încurcat, dar nu pe deplin dezamăgit.

Observară cu mare mirare că la cite un magistrat care intra acolo, și cu puțin zgomot încă, intrau o sută de soldați.

— Drumul armatei — zicea Nemuritorul — e foarte aplaudat : merg cu surle și tobe, iar magistrații, pe tăcute. Și astfel veți vedea că un ministru, un consilier, va înfăptui lucruri mari spre marele bine al statului, dar nu va fi numit, nici măcar știut, și nu se va vorbi despre el, pe cînd un general face zarvă mare cu pompa bombardelor sale.

Nemuritoarele porți se deschiseră ca să intre un anumit erou, un prim ministru care la vremea sa nu numai nu fusese aplaudat, ci de-a dreptul urit ; dar nesăbuițele și greșelile celui ce i-a urmat au fost atît de nemăipomenite și de numeroase, încît îi puseră într-o lumină foarte bună politica lui pașnică, și lumea ajunse să-l și regrete. Cînd intră acesta, se răspîndi dinăuntru o mireasmă atît de extraordinară, un parfum atît de ceresc, încît le întări mințile și le dădu curaj să dorească și să stăruie pentru intrarea în nemuritorul lăcaș. Mult timp

rămase emisfera scăldată în miresmarea aceea atât de suavă, iar Nemuritorul le spuse :

— De unde credeți oare că vine parfumul acesta atât de prețios și de desfătător ? Oare din prearenumitele parcuri ale Ciprului ? Din grădinile suspendate ale Babilonului ? De la mănășile de ambră ale curtenilor ? Din căuile firidelor sfinte ? Din opaițele cu ulei de iasomie ? O, nu, desigur ! Nu vine decât din sudoarea eroilor, din subsuorile ude ale mușchetarilor, din uleiul cu care-și luminează priveghiurile scriitorii neadormiți. Și credeți-mă că nu a fost nici exagerare, nici lingușire spusă că sudoarea lui Alexandru cel Mare mirosea frumos.

Unii susțineau că este de-ajuns să-ți faci faimă în lume, chiar dacă nu-i deloc bună, mulțumindu-te să se vorbească despre tine, de bine sau de rău. Dar se aduse la cunoștință că nici nu poate fi vorba de așa ceva, pentru că e o mare deosebire între nemuritoarea faimă și eterna infamie. Iar Meritul striga :

— Dezamăgiți-vă, căci aici nu intră decât bărbații eminenti ale căror fapte se bizuie pe virtute, deoarece în viciu nu încapă nimic măreț, nici vrednic de aplauze eterne ! Vie orice uriaș ! Afară toți pigmeii ! Aici nu există mediocrități ; nu se cunosc decât extremele.

Critilo băgă de seamă că deși acolo intrau inși de toate națiile, chiar dacă din câte una puțini, numai dintr-una¹ nu văzură să fi intrat vreun erou în veacul acesta.

— Nu e de mirare — zise Pelerinul. Pentru că infama erezie i-a orbit și i-a făcut atât de rău văzuți, încât la ei nu se văd decât trădări murdare, sălbăticii dezgustătoare, ajungând astăzi să rămână fără Dumnezeu, fără lege și fără rege.

¹ Se referă la Anglia. Gracián, ca spaniol, exprimă rivalitățile politico-religioase care opuneau pe atunci Spania și Anglia.

Dar cu toate că în acest ilustru lăcaș nu e nici un colț, zăriră totuși, cînd se deschise una din cele două porți, că îndărătul celeilalte stăteau parcă rușinați cîțiva bărbați celebri.

— Cîne sînt aceia — întrebă Andrenio —, parcă rușinați, acoperindu-și fețele cu mîna ?

— Sînt — i se spuse — nici mai mult nici mai puțin decît Cidul spaniol, francezul Roland și portughezul Pereira¹.

— Cum așa, cînd ar fi trebuit să stea cu fețele descoperite la locul cel mai strălucit ?

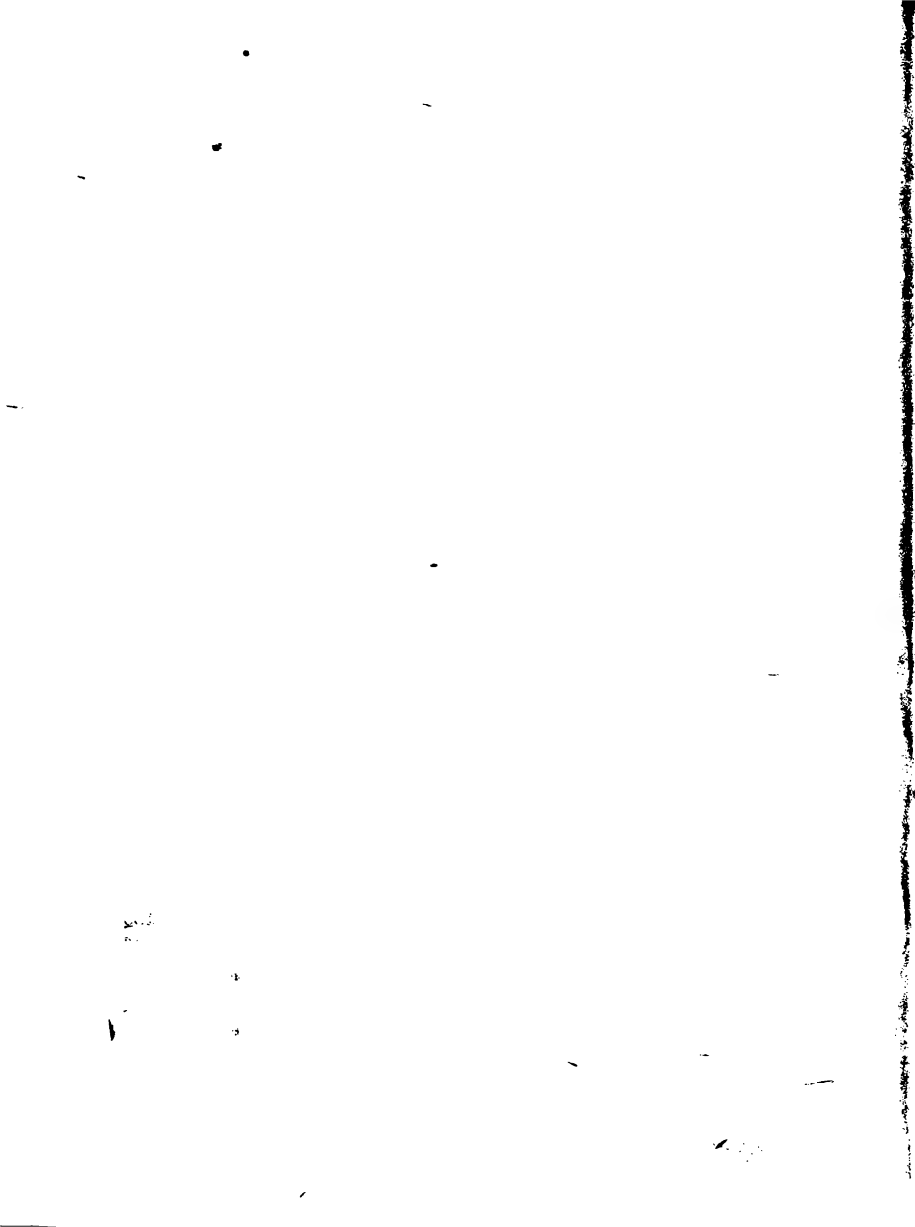
— Asta pentru că sînt rușinați de prostiile admirative pe care le povestesc compatrioții lor despre ei.

Între timp, Pelerinul se apropie și rugă să li se îngăduie intrarea lui și celor doi soți ai săi. Meritul le ceru sinetul vrînd să vadă dacă era întărit de Curaj și autentificat de Reputație. Porni să-l cerceteze înadins și începu să ridice din sprîncene, făcînd gesturi de uimire. Iar cînd îl văzu atestat cu atîtea parafe de Filozofie în marele teatru al universului, de Rațiune și de luminile ei în valea fiarelor, de Atenție la intrarea în lume, de Cunoașterea de sine în anatomia morală a omului, de Integritate în pasul rău al prădăciunii, de Prudență la cișmeaua amăgirilor, de Băgarea de seamă pe marea curtenească, de Învățarea de minte în casa Falsirenei, de Istetisme la tîrgurile obștești, de Cumînțenie în reforma universală, de Curiozitate în casa lui Salastano, de Generozitate în temnița aurului, de Știință în muzeul înțeleptului, de Individualitate în piața vulgului, de Noroc pe treptele Fortunei, de Tărie în pustia Hipocrindei, de Curaj în armăria lui, de Virtute în palatu-i fermecat, de Reputație printre acoperișurile de sticlă, de Stăpinire pe tronul domniei, de Discernă-mînt în cușca tuturor, de Autoritate printre plățile și

¹ *Nunho Alvares Pereira* (1360—1431), cuceritorul Ceutei.

răsplățile Vejeciei, de Cumpătare în armanul viciilor, de Adevărătatea care stă să nască, de Dezamăgire în lumea descifrată, de Șiretenie în palatul fără uși, de Știința domnitoare, de Umilință în casa fiicei fără părinți, de Afirmarea deplină în peștera nimicului, de Fericirea regăsită, de Statornicie în roata Timpului, de Viață în Moarte, de Faimă în insula Nemuririi, le deschise larg arcul triumfurilor dinspre sălașul Veșniciei.

Ce au văzut acolo, belșugul celor dobândite, cine vrea s-o afle și s-o încerce îndrume-se pe calea Virtuții ilustre; a Curajului eroic, și va ajunge să se oprească în amfiteatrul Faimei, la tronul Prețuirii și-n centrul Nemuririi.



CUPRINS

CRITICONUL

Partea a treia

ÎN IARNA BĂTRINEȚII

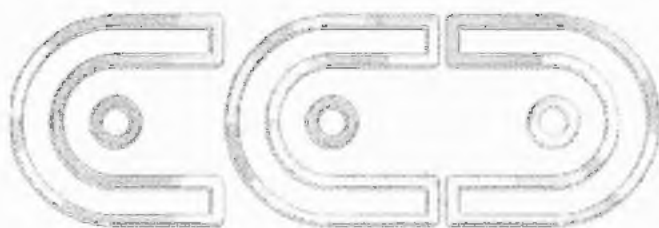
Lui don Lorenzo Francés de Urritigoyti	7
Cititorului	11
Critica 1 <i>Răsplățile și plățile Vejeciei</i>	13
Critica a 2-a <i>Armanul viciilor</i>	34
Critica a 3-a <i>Adevărătatea stînd să nască</i>	56
Critica a 4-a <i>Lumea descifrată</i>	83
Critica a 5-a <i>Palatul fără uși</i>	108
Critica a 6-a <i>Știința domnițoare</i>	130
Critica a 7-a <i>Fata fără părinți în podurile lumii</i>	157
Critica a 8-a <i>Peștera nimicului</i>	182
Critica a 9-a <i>Felisinda regăsită</i>	206
Critica a 10-a <i>Roata timpului</i>	227
Critica a 11-a <i>Soacra vieții</i>	252
Critica a 12-a <i>Insula nemuririi</i>	279

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

*Bun de tipar 8.VIII.1975. Tiraaj 23 100 broșate.
Coli ed. 14,77. Coli tipar 9,75.*



Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
Piața Scintei nr. 1 — București
Republica Socialistă România
Comanda nr. 50338



Scanare și prelucrare digitală



de

Anonim



și

CAT Graur



Antwerpen

2026

